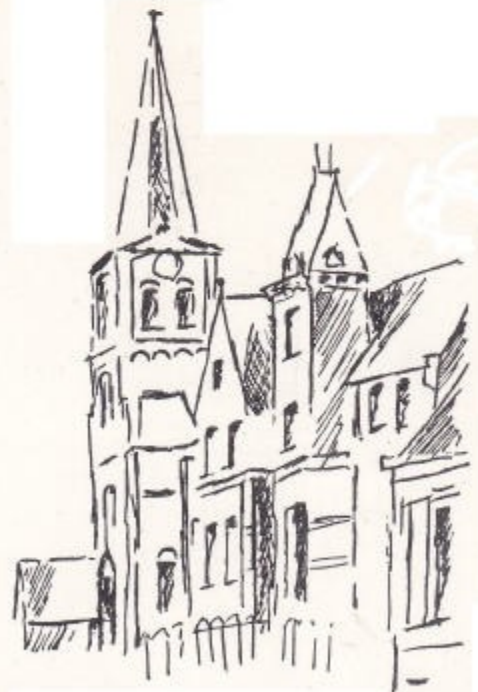
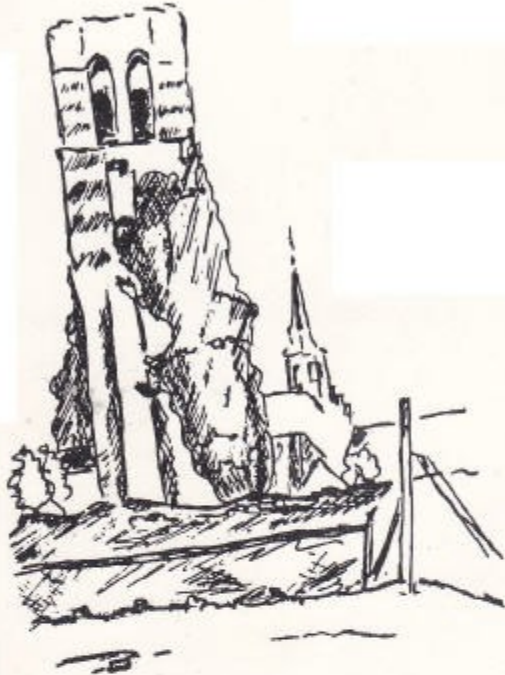

*300 jaar Parochieleven te Hoogerheide
1689 - 1989*

door A. J. Pijnen

Uitgave

heemkundekring Het Zuidkwartier

Tijding 1989 - 2/3

*Uitgave van de
heemkundekring
Het Luidkwartier*

oktober 1989

INHOUD

Hoofdstuk	1	Bestuurlijke Voorgeschiedenis	5
"	2	Geschiedenis tot aan de benoeming van de eerste pastoor te Hoogerheide	14
"	3	Gabriël Roessel (Rosseels)	24
"	4	Interim met E.H. Ludovicus Talboom en Cornelis van den Bogaert	39
"	5	Gerardus van der Hoeven	53
"	6	Thomas Bellen	60
"	7	"Baptist" Petrus Loomans	99
"	8	Petrus J. Droomans	129
"	9	Antonius Hoffen	142
"	10	Johannes Baptista Krüger	202
"	11	Jan Doggen	234
"	12	Joannes Baptista Lanen	249
"	13	Cornelis Petrus Blommerde	259
"	14	Benedictus F. Wijnen	264
"	15	Adrianus Adam H. van Noort	266
"	16	Joseph Hippolyte Maria C. Laane	281
"	17	Harry Bernhard Wijting	291
"	18	Gerardus F.J. Konings	300
"	19	Adolf Stanislas Meeus	330
"	20	J. Ligtenberg	340
"	21	Alexander Fievez	344
"	22	Albert Damen	358
Besluit			359
Pastors van de parochie Hoogerheide vanaf het begin in 1689 tot heden, 15 augustus 1989			361
Kapelaans en assistenten van de parochie Hoogerheide vanaf het begin in 1689 tot heden, 15 augustus 1989			362
Rectoren van het Philomenagesticht van de zusters van J.M.J. te Hoogerheide			363
R.K. Verenigingen en Broederschappen			364
Doelstelling van de Heemkundige kring "Het Zuidkwartier"			367
Samenstelling Bestuur Heemkundekring			368
Info-werkgroepen van de Heemkundekring			369

VOORWOORD

Reeds heel wat jaren heb ik mij verdiept in de geschiedenis van onze streek in al zijn geplogenheden.

Voor al de 80-jarige oorlog en de nasleep hiervan heeft mij altijd geïnteriseerd. De algemene en kerkelijke geschiedenis van deze streek liep in de periode van 1585 tot + 1800 tengevolge van die oorlog veelal parallel. Het resultaat van het geheel was een verdeeld Brabant. In 1648 deed de Vrede van Munster het noordelijk deel, "Staats-Brabant", - het latere Noord-Brabant - onder het protestants gezinde bewind van de Hoogmogende Heren der Staten-Generaal belanden met alle gevolgen van dien. Reeds omstreeks 1600 werd de Rooms Katholieke godsdienst verboden, de priesters werden verjaagd, de kerken geschonden en door de andersdenkenden in bezit genomen.

Ook Woensdrecht en Ossendrecht geraakten hun kerken kwijt, terwijl Hoogerheide, dat vroeger van de parochie Woensdrecht afhing, in de loop van de tijd zijn kapel verloor.

Ondanks dat de geschiedenis van de parochie Hoogerheide mij door de werken van pastoor J.B. Krüger, pastoor te Hoogerheide van 1843 tot 1879, reeds jaren bekend was, heb ik het plan opgevat om de 300-jarige parochiegeschiedenis van Hoogerheide zo uitgebreid mogelijk weer te geven.

Eenmaal begonnen, begreep ik voor welk een omvangrijke taak ik mij gesteld had.

Vele archieven heb ik moeten bezoeken. Het maken van aantekeningen, het exerpieren van documenten heeft zeer veel tijd in beslag genomen.

Het resultaat was een stapel documentatie, die me de moed bijna ontnam. Verder vergden het selecteren van de gegevens en het reconstrueren van de geschiedenis nog meer tijd.

Het werk dat thans voor U ligt is zuiver opgebouwd uit originele documentatie. Twijfelachtige bronnen werden bewust terzijde gelaten.

Zo is de plaats van het eerst gebouwde kerkje niet zuiver aan te geven. Het stond zo goed als zeker tussen de boerderijen "Het Schaekbert" en "Kleijn Antwerpen", $\pm$ 50 meter van de huidige pastorie in noordelijke richting.

Er komen dus zo weinig mogelijk of geen speculaties in voor.

Ondanks het vele werk hieraan besteed, zou het zonder de kritische begeleiding, de correcties en het verzorgen van de vormgeving door de redactieraad van "Tijding" een zo goed als onmogelijke opgave zijn geworden. Aan hen veel dank.

Verder mijn welgemeende dank aan de Zeer Eerwaarde Heer Pater L. Vercammen, die de visitatieverslagen uit het Latijn in het Nederlands heeft vertaald.

Ook zij, die foto's en/of afbeeldingen ter beschikking stelden, hartelijk dank.

Mijn grootste dank gaat echter uit naar mijn vrouw Ria, die me reeds vele jaren daar gebracht heeft, waar ik vanwege mijn onderzoeken moest zijn. Zij heeft mij ook immer geholpen, waar zij dat ook maar kon.

Aan haar heb ik dit werk willen opdragen.

Hoogerheide, 15 augustus 1989.

A.J. Pijnen.

HOOFDSTUK 1

BESTUURLIJKE VOORGESCHIEDENIS

Het is niet zo dat de mens zonder geloof was vóór de geschiedenis van het Christendom begon.

Integendeel! Vanaf het moment dat hij "homo sapiens" werd, heeft de mens een vorm van geloof gehad, waarbij natuurverschijnselen en andere fenomenen een grote rol speelden.

Ook nu nog is de echt denkende mens zich bewust van zijn eigen onmacht en beroept zich op en stelt zijn vertrouwen in een hogere orde, die hem kan helpen. Geloof is dus van alle tijden.

Het is de hoop op en het vertrouwen in "iets" dat niet wetenschappelijk bewezen kan worden.

Ook de oudst bekende bewoners/bezoekers van onze streek, die $\pm$ 10 000 jaar geleden leefden, moeten een bepaalde vorm van geloof gehad hebben.

Het zou echter nog vele eeuwen duren voor het geloof in Jezus de Nazareeër in ons gebied vaste voet kreeg.

Tijdens de Grote Volksverhuizing, vanaf $\pm$ het jaar 400, waren er reeds Franken in de streek, die - via hun connecties met de Romeinen - in aanraking waren gekomen met het Christendom.

Van de Salische Franken, die vanaf de Isala (de IJssel) ons gewest waren binnengekomen, liet een van de voornaamste koningen, Clovis, zich, samen met zijn gevolg, dopen. Dat was omstreeks het jaar 506.

Ierse missionarissen trokken hier rond. In de 7e eeuw was de H. Amandus van Aquitanië langs de Schelde werk-

zaam. Hij bouwde te Antwerpen o.a. de St.-Pieters- en St.-Pauluskerk. (1)

Uit archeologische vondsten is gebleken dat onze streek in die tijd al een Merovingen/Frankische bewoning kende. (1)

De H. Gertrudis, de abdis van Nijvel, heeft waarschijnlijk omstreeks het jaar 650 deze streek bezocht.

Het aantal kerken, dat langs de Schelde aan haar was en is toegewijd, is groot. (2)

Karel de Grote heerste van 768 tot 814 over het Frankische Rijk. Hij had naast zijn voorkeur voor het Christendom een semi-vrijwillige vorm van bekeeren. Mede door zijn toedoen heeft het Christendom in zijn rijk vaste voet gekregen. In 843 viel het rijk van Karel de Grote uiteen en werd verdeeld. Lodewijk de Duitser kreeg Oost-Frankenland, Karel de Kale ontving West-Frankenland en Lotharius werd heerser over het Middenrijk. Wij, ten oosten van de Schelde, behoorden tot het Middenrijk.

Dit Lotharingse Rijk hield stand tot het jaar 880.

Daarna verviel het min of meer in landsheerlijke staten, die afhankelijk waren van het Duitse Rijk, en werd het gebied Neder-Lotharingen genoemd.

Toen Zwentibold heer was ($\pm$ 995 - 1000) bleek Lotharingen niet opgewassen tegen Renier Langhals, een graaf uit het Limburgse.

Omstreeks 1000 verwierf Lambert I, een afstammeling van Renier, door huwelijk Brussel en Ukkel. Hij breidde zijn macht zeer snel uit en ging zich Graaf van Leuven noemen. In 1106 kregen de graven van Leuven de hertogstitel.

Omstreeks 1140 waren ze Hertog van Brabant en bekleedde de Duitse Keizer Koenraad hen met veel macht, terwijl hun leenheerlijke gebied grote vormen aannam.

Van dit grote Hertogdom, dat de allures van een vrije staat aannam, zijn wij tot 1648 een deel geweest.

Door de opstand in de Nederlanden zijn wij ongevraagd Noord-Brabant geworden en tevens onder Hollandse invloed gekomen. (3)

In de tijd dat het Hertogdom Brabant steeds machtiger werd, kwamen er dorpen in onze streek op, zoals Ossendrecht (vermeld in 1187), Hildernisse (vermeld in 1233), Putte (vermeld in + 1250), Woensdrecht (vermeld in 1249), Huijbergen (vermeld in 1263/1264) en Hoogerheide (vermeld in 1353).

In het leenstelsel waren dit achterlenen, die - via tussenleenheren - leenplichtig waren aan de Hertogen van Brabant. Dit heeft geleid tot feodale versnippering. (4)

Intussen liep het met de originele Hertogen van Brabant op een eind.

In 1396 beloofde Joanna van Brabant, als weduwe van Wenzel van Luxemburg, de opvolging in Brabant aan de Bourgondiër Filips de Stoute en zijn vrouw Margaretha.

Antoon, de tweede zoon van Filips, volgde op in Brabant. Aanvankelijk brachten de Bourgondiërs grote welvaart in Brabant. Handel en nijverheid kenden een enorme bloei, terwijl ook kunst en cultuur gesteund werden.

Ze waren echter ook belust op steeds grotere macht en voerden vele oorlogen.

Toen de laatste hertog, Karel de Stoute, op 4 januari 1477 voor Nancy sneuvelde, was er van de oude luister niet zoveel meer over.

Maria van Bourgondië, als Hertogin van Brabant, huwde in 1477 met Maximiliaan van Habsburg. Zodoende kwamen de Habsburgers, waartoe ook Karel V en Filips II behoorden, in Brabant opvolgen. (5)

Toen Karel V in 1515 aan de macht kwam, giste het in de Nederlanden. De adel was verarmd en keek met afgunst naar de rijke kloosters. Het gewone volk had over het algemeen een armtierig bestaan. Verder had men al lange tijd te doen met kunstminnende, maar weinig stichtende, pausen. Ook de lagere clerus bakte er niet veel van en velen van hen hielden zich niet aan het celibaat. In 1517 plakte Luther zijn afwijkende stellingen aan. Die vonden al gauw gehoor, zodat een scheuring in het verschiep lag.

Zo ontstonden o.a. de Anabaptisten onder Jan van Leiden, de Lutheranen en de Calvinisten. Geholpen door zijn discipelen zorgde Jean Calvin (1509 - 1564) ervoor dat het Calvinisme in Nederland in het zadel kwam. (6) De ontevreden, arme bevolking en de adel onder leiding van Willem van Oranje ontketenden met elkaars hulp een opstand tegen Spanje.

Deze zou beginnen in 1568 en duren tot 1648. In de Zuidelijke Nederlanden kon het R.K. geloof zich handhaven, doch in Noord-Nederland kwamen de Calvinisten - ofschoon in aantal in de minderheid, maar gesteund door de troepen van Willem de Zwijger - aan de macht. Vrijheid van bestuur en godsdienst, het ideaal waarvoor ze zeiden te vechten, stonden ze echter niet toe aan de katholieken!

Het zou Napoleon zijn, die rond 1800 de in de tang genomen Rooms-Katholieken zou verlossen. Wat de ene Fransman mede tot stand bracht, heeft de andere grotendeels ongedaan gemaakt. (7)

We hebben onze heerlijkheden verlaten bij hun bestaansberichten. Al het tussenverhaalde is ook over hen gekomen. Aangezien het hier gaat over de parochie Hoogerheide zullen we in kort bestek de feodale "Heren" beschrijven, die de Heerlijkheid Hoogerheide in "leen" heb-

A. IV.

TRIANGEL—HOOGHERHEIDE—VOSHOL.

I. Cornelia van Aerssen, heer van Spijck, griffier der Staten-Generaal. 1646—1627. tr. 1667: Emmerentiana de Regniers. 1649—1627.

II. François van Aerssen, heer van Sommeldijk.

XVII. Jacques van Aerssen, heer van Triangel, president van het Hof van Brabant. 1678—1660. tr. 1693: Maria van der Veken. 1680—1653.

XXXIV. Johan van Aerssen, heer van Wernhout.

Tak Sommeldijk.

Tak Wernhout.

XVIII. Johan Baptista van Aerssen, heer van Triangel, raadshier in het Hof van Brabant, 1614—1650. tr. 1640: Maria Hack, vrouwe van Hoogerheide en Half-Ossendrecht. 1617—1688.

XIX. Emmerentiana van Aerssen. 1699—1670. tr. 1639: Adriaen van Cuyck van Meteren, heer van Meteren en Kerkwijk, kolonel, commandeur van Woudrichem en Loevestein, overl. 1672.

XX. Pieter van Aerssen. 1621—1664. Onterd.

XXI. Cornelia van Aerssen, vrijheer van Hoogerheide en Half-Ossendrecht, heer van Meteren, Triangel en Voshol, ontvanger-generaal van Holland, Zeeland en Westvriesland. 1646—1723. tr. 1678: Maria Pauw. 1653—1783.

XXII. Cornelia van Aerssen, heer van Voshol, Hoogerheide, Aarlander-voen, Meteren, Triangel en Half-Ossendrecht, gedeputeerde ter Rekenkamer, baljuw van Voshol. 1698—1700. tr. 1710: Anna Albertina van Beijeren van Schagen. 1699—1762.

XXIII. Maria Cornelia van Aerssen, vrouwe van Ossendrecht. 1691—1700. tr. 1707: Willem Lodewijk baron van Wassenaar van Stairenburg, heer van Hulven, Maasland en Maasland-aluis. † 1720.

XXIV. Isabella van Aerssen. 1683—1748. tr. 1719: Adbrecht Nicolaes van Beijeren van Schagen. 1667—1727. (Zie van Beijeren van Schagen n°. XXV.)

XXV. Aolbrecht Nicolaes van Aerssen Beijeren, heer van Voshol, Meteren, Hoogerheide, Gekkenmaalen en Triangel, kolonel der Gardes van Holland, later luitenant-generaal, commandeur van Deventer. 1723—1806. tr. 1749: Agnola Sylvius, weduwe van Mr. Benjamin Pauw geboren Hoeufft, heer van Heemstede, Rietwijk en Rietwijkerood, † 1790. tr. 1761: Josine Mechteld Anna barones Bentinck. 1726—1700.

XXVI. Maria van Aerssen, geb. 1724. tr. 1780: Christian Heinrich Gottlieb baron von Polnitz, general-majour der infanterie in Staatseken dienst.

uit het 1^e huwelijk:

XXVII. Cornelia van Aerssen Beijeren, secretaris van den Raad van politie aan de Knaap de Goede Hoop. 1762—1791. tr. 1786: Johanna Louise van Schuler. 1764—1810.

XXVIII. Hendrik Adolf Ernst baron van Aerssen Beijeren, heer van Triangel. 1763—1825. tr. 1818: Cornelia Gallas, geb. 1794.

XXIX. Mechteld Margaretha van Aerssen Beijeren. 1768—1838. tr. 1796: Mr. Wolf Floris baron van Heint tot Dingshof. 1764—1832.

XXX. Willem Frederik Benjamin van Aerssen Beijeren, luitenant ter zee. 1770—1802.

XXXI. Albrecht Nicolaas baron van Aerssen Beijeren, heer van Voshol, luitenant-kolonel der Infanterie. 1786—1864. tr. 1816: Elizabeth Catharina Graven 1792—1819. tr. 1821: Antoinette Petronella Jacqueline Rigano. 1798—1876.

uit het 2^e huwelijk:

XXXII. Joost Peter baron van Aerssen Beijeren van Voshol, minister-resident te Lissabon. 1817—1857. tr. 1859: Anna Maria Sutton.

uit het 2^e huwelijk:

XXXIII. Mr. Willem Frederik Ernst baron van Aerssen Beijeren van Voshol, oud-president der arrondissements-rechtbank te Zwolle. 1828—1914. tr. 1857: Claudina Maria Chrollna barones Bentinck. 1838—1904.

XXXIV. François baron van Aerssen Beijeren van Voshol, kolonel der Infanterie, militie-commissaris te Zwolle. 1832—1906. tr. 1878: Sophia Wilhelmina Maria Vrolijk, geb. 1845.

Albrecht, baron van Aerssen Beijeren van Voshol, geb. 1880. tr. 1893: Madeleine Jeanne Antoinette barones Sloot van Oldruitenborgh, geb. 1888.

Anna. François Cornelia. Albertina.

- 1e. Marie Antoinette, geb. 1904.
- 2e. Madeleine Andrée Armande, geb. 1906.
- 3e. François Cornelia, geb. 1907.

Stamboom Van Aerssen.

ben gehad. De Heren, die een rol gespeeld hebben in de geschiedenis van de parochie Hoogerheide, krijgen vanzelfsprekend meer aandacht.

De belening op 8 mei 1353 aan Godevaert van der Dilft, eerste Heer van Hoogerheide, wordt gezien als de stichting van een volledige rechtsmacht. Toch werd al eerder, op 9 juni 1339, Godevaert Hermanszoon door Machteld van Wezemaal, Vrouwe van Bergen op Zoom, beleend met "die Hoeghe Heyde". (8)

De kleinzoon van Godevaert van de Dilft I verkocht de heerlijkheid aan Mr. Jan Pot en zijn opvolgers.

Door het huwelijk van Margriete Pot met Antonius 't-Seeraerts kwam de heerlijkheid in 1558 aan Charles en Pieter 't-Seeraerts. Laatstgenoemde verkocht Hoogerheide in 1573 aan Thomas Betten, een rijke wijnkoopman uit Antwerpen. (9)

Zijn dochter Maria Betten ontving de heerlijkheid bij haar huwelijk met Walraven Hack. Walraven ontving de heerlijkheid op 11 augustus 1599.

Het Leenhof van "Brabant" onder de Verenigde Nederlanden beleende Peeter Hack op 22 september 1634 met de Heerlijkheid Hoogerheide. (10)

Later kwam de heerlijkheid aan diens dochter Maria Hack. Maria huwde met Jan Baptist van Aerssen. In 1660 zou Jaques van Aerssen, de vader van Jan Baptist, de heerlijkheid door naasting en koop hebben verkregen. (11)

In de kwartierstaat van de Familie Van Aerssen komt dit laatste gegeven niet voor. De kwartierstaat treft U in deze voorgeschiedenis aan. (12)

De Familie Van Aerssen was een machtige Zuidnederlandse familie die, Calvinistisch geworden, in de Verenigde Nederlanden tot de hoge adel doordrong.

Na de dood van Jan Baptist van Aerssen noemt men in

Gedenkpenning bij het gouden huwelijk van Cornelis van Aerssen en Maria Pauw in 1723.

het "pontboek" van Hoogerheide van 1676 Maria Hack de Vrouwe van Hoogerheide. (13)

In 1682 had Maria Pauw de heerlijkheid verkregen. Ze huwde met Cornelis I van Aerssen (1646 - 1723), die in 1693 de rechten verwierf. (14)

Vervolgens kwam de heerlijkheid aan diens zoon Cornelis II van Aerssen, die op zijn beurt de rechten in 1750 overdroeg aan zijn zoon Albrecht Nicolaas van Aerssen Beyeren. Deze verkocht in 1761 de heerlijkheid aan de Markies van Bergen op Zoom. (15)

In de Franse Tijd verloren de feodale heren hun heerlijke rechten. Dit overkwam ook de Heer van Bergen.

Vanaf de tijd dat Thomas Betten "Heer" van Hoogerheide was, kwam Hoogerheide in protestantse handen.

Thomas Betten en zijn opvolgers waren, tot de verkoop aan de Markies, meestal ook Halfheren van Ossendrecht. In 1795 werd Hoogerheide een municipaliteit.

In 1810 is Hoogerheide bij Huijbergen gevoegd en op 17 augustus 1819 bij Woensdrecht. (16)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Kerkgeschiedenis, E. de Moreau en J. Lauwerijs. Standaardboekhandel, Antwerpen, blz. 101 - 113.
2. Ibidem en Berendrecht in West-Brabant door Gaspard Geerts. Uitgave: Het Polderheem.
3. Kalendarium van de geschiedenis der Lage Landen, Dr. P.H.L. Jansen, blz. 28 - 53.
4. Geschiedenis van de Nederlandse Stam. Prof. P. Geyl, 1930 Deel I Boek II.
5. Kalendarium van de Geschiedenis der Lage Landen, Dr. P.H.L. Jansen, blz. 57 e.v.
6. Kerkgeschiedenis, E. de Moreau en J. Lauwerijs. Standaardboekhandel Antwerpen.
7. De Nederlandse Beroerten, W. Nuyens. Deel III Hoofdstuk 9, blz. 118 - 125. Uitgave 1865.
8. G.A.B. Inventaris A.R.R. Deel 1, Inleiding.
9. Ibidem
10. A.R.R. - G.A.B. inventarisno. 593 en 613.
11. " " Inleiding deel I
12. Kwartierstaat der adellijke Familie Van Aerssen beginnende met Cornelis van Aerssen, geb. te Antwerpen en overl. te Den Haag 1627, door J.G.A. Verspijck - Mijnsen. Deel I, uitgave 1935.

13. A.R.R. - G.A.B. inventarisno. 2591
14. Woensdrecht en Hoogerheide, blz. 69.
15. A.R.R. - G.A.B. Deel I, blz. 68. W.A. van Ham.
16. Woensdrecht en Hoogerheide, blz. 73. W.A. van Ham en blz. 115. Albert Delahaye.

LIJST VAN AFKORTINGEN.

A.R.R.	Archief Raad en Rekenkamer.
B.A.B.	Bisschoppelijk Archief Breda.
D.T.B.	Doop-, Trouw- en Begrafenisregisters.
G.A.A.	Gemeentearchief Antwerpen.
G.A.B.	Gemeentearchief Bergen Op Zoom.
G.A.O.	Gemeentearchief Ossendrecht.
G.A.W.B.	Gedeponeerde Archieven. Inventaris W. Brand in B.A.B.
P.A.H.	Parochiearchief Hoogerheide.
P.B.B.	Parochiën in het Bisdom Breda.
P.R.	Parochieregisters.
R.A.H.	Rechterlijk Archief Hoogerheide.
R.K.	Rooms Katholiek.
R.R.K.H.	Rekeningenboek R.K. Parochie Hoogerheide.
S.N.B.Z.	Streekarchief Nassau Brabant Zevenbergen.
V.V.	Visitatieverslagen.
W.	Woensdrecht.
W.A.G.P.	Woensdrecht Algemene Geschiedenis en Parochieel leven.
W.B.O.E.	Westbrabanders Onder Elkaar.

HOOFDSTUK 2

GESCHIEDENIS TOT AAN DE BENOEMING VAN DE EERSTE PASTOOR TE HOOGERHEIDE

Vanaf de vermelding van Woensdrecht in 1249 had de Abt van de Abdij van St.-Michiels het patronaat over de parochie.

De stichting der parochie is waarschijnlijk in de tweede helft der 13e eeuw tot stand gekomen. De bouw van de kerk, een "Quarta Capella", zal omstreeks 1350 plaats gevonden hebben.

Het overlijden van de eerste pastoor van Woensdrecht, Joannes Canters, staat in het oudste jaargetijdenboek van de O.L.V.-kerk te Antwerpen op 22 januari (zonder jaartal). Zijn opvolger, Petrus Heijmanszoon, overleed 27 januari 1400. (1)

In 1480 telde Woensdrecht 144 huizen met + 720 zielen.(2) Tengevolge van talrijke rampen daalde dit inwonertal in de volgende eeuwen aanmerkelijk.

Een van de laatste officiële pastoors was, volgens Juten, Jan Adriaansen van Oosterhout. Deze leefde nog in 1575. Rond 1600 zou de bisschop het pastoraat aan ene Nicolaas Dirks uit Zaltbommel hebben gegeven. Deze heeft ongetwijfeld zijn functie niet meer kunnen uitoefenen. De streek, inclusief de kerk van O.L.V. Hemelvaart - "De Stompe Toren"- is omstreeks 1582/1583 tengevolge van de 80-jarige oorlog verwoest en zo goed als geheel verlaten. Sterker nog, in de kerk zou nimmer meer een Rooms Katholieke mis worden opgedragen. Ze kwam ruim een decennium daarna aan de protestanten. Men zat drie eeuwen zonder kerk.

Een andere bron over de oude parochie Woensdrecht vermeldt, evenals Juten, vier altaren in de oude kerk te Woensdrecht. Na 1566 heeft deze bron geen priesters meer vermeld. (3)

Wel was er nog in 1556 een kapel te Hoogerheide gewijd aan "Het Heilig Kruis" met als rector Martinus Hendriks. Deze kapel had een draagbare altaarsteen. Er kon dus mis in worden gedaan. (4)

Volgens parochiële mededelingen zou deze van Woensdrecht afhingende kapel in 1475 zijn gebouwd. De Hoogerheidenaren uit de oude tijd behoorden dus parochieel onder Woensdrecht.

Andere tijden braken aan. Rond 1600 komt er aarzelend weer wat bevolking in de door oorlog, roof en ziekten geteisterde Zuidwesthoek.

De toen ontstane scheidslijn tussen de Staatse en de Spaanse Nederlanden is nu, in 1989, met wat wijzigingen gelijk aan de oorlogsgrens van rond 1600 die bij de "Vrede van Munster" in 1648 bekrachtigd werd.

Daar zaten we dan onder het "Staatse", protestants gezinde, bewind. De katholieke godsdienst verboden, geen toelating van katholieken tot openbare ambten, geen katholiek onderwijs en het verbod "paepsche boecken te drucken oft te lesen". Rechteloos, dus krachteloos; 200 jaar lang.

In Ossendrecht was het natuurlijk niet beter. Daar was voor 1573 nog Mattheijs Petersone tot pastoor benoemd.(5) In het najaar van 1573 is Willem Michielsen bij collatie nog tot pastoor te Ossendrecht aangesteld.(6) In 1573 was ook Thomas Betten Heer van Hoogerheide en, in parten, Halfheer van Ossendrecht geworden. Deze bleek na korte tijd "geuzengezind" te zijn. Het practise-

ren te Ossendrecht bleek zeer moeilijk.

In 1609 is Antonius Lauterbeens tot pastoor te Ossendrecht benoemd. Hoe lang hij het er uitgehouden heeft is een vraag die moeilijk te beantwoorden is. (7)

Walraven Hack, die door zijn huwelijk met Maria Betten de Heerlijkheid Hoogerheide en half Ossendrecht in leen kreeg, leverde in 1612 de nog in behoorlijke staat zijnde kerk van Ossendrecht aan de protestanten uit. (8) Het vond dus plaats tijdens het "Twaalf Jarig Bestand". Dit was een inbreuk op het bestand, want er zou in die periode op het stuk van de godsdienst niets ondernomen worden. Dit liet hem koud.

In 1611 sprak men over de laatst overleden pastoor. Mogelijk is dit Lauterbeens geweest en heeft men van dit moment gebruik gemaakt. (9)

De bisschoppen van Antwerpen bleven wel priesters benoemen maar het werk werd de priesters vrijwel onmogelijk gemaakt. Om toch een priester te kunnen hebben was men aangewezen op de Wilhelmiëten van Huijbergen, ook wat het parochiëren zelf betreft. De doop-, trouw- en begraafregisters van Huijbergen spreken hierover een duidelijke taal. De Wilhelmiëtenkapel lag voor 2/3 op "Spaans" gebied en voor 1/3 op "Staats". De "Staten" konden, op een korte periode na, dit parochiëren niet beletten.

De parochies Woensdrecht en Ossendrecht bestonden officieel nog wel, maar zonder kerkgebouw en met te weinig priesters hingen ze min of meer in de lucht. De H. Mis moest meestal op geheime plaatsen opgedragen worden. Wat de priesters betreft is er in 1612 een na drie maanden uit Ossendrecht vertrokken wegens het gerucht dat Prins Maurits hem daartoe zou dwingen. (10)

Wij vermelden steeds Ossendrecht aangezien in de archieven uit die tijd over Woensdrecht niet veel te vinden is. Overigens zouden het de Ossendrechtenaren zijn die, zij het min of meer ongewild, voor een pastoor van Hoogerheide zouden zorgen.

Begin 1621 verzoeken de inwoners van Ossendrecht om Adolphus Beijaarts. (11) In 1621 blijkt deze Wilhelmiëet zielzorg te Ossendrecht uit te oefenen. Hij beklagt er zich over dat hem de zielzorg door Dankart Basijn, plv. drost van Bergen op Zoom, vrijwel onmogelijk wordt gemaakt. (12)

De Wilhelmiëeten bleven, alhoewel meestal verdoken, de zielzorg uitoefenen. Ook in Hoogerheide waren ze aanwezig. Te Hoogerheide bleek een kapel, ofwel "de kapel", nog min of meer intact te zijn.

De deken van Bergen op Zoom bericht bij zijn visitatie in 1647: "Kapel van O.L.V. Boodschap (?) in Hoogerheide ..... het dak is gemaakt. Op het feest van O.L.V. Boodschap is daar een grote toeloop van volk van beider kunne. In de namiddag is er een preek gehouden. De koster van de plaats was een metselaar uit Antwerpen. Een gehuwd man zoals wij nadien hoorden. Hij ging heen met het gerucht dat hij een eerbaar en vroom meisje had bedrogen". (13)

Maria Boodschap heeft destijds dus onnodig een andere boodschap opgeleverd. Of ze daar thuis ook zo gelukkig mee geweest zijn, mogen we gerust betwijfelen.

In 1648 hebben we de "Vrede van Munster" en worden de teugels op het stuk van het bestuur maar vooral met betrekking tot de godsdienst nog veel strakker aangehaald.

"Placcaet van den 16 juni 1648."

Alle R.K. geestelijken worden gelast uit de Generaliteitslanden en uit het Markiezaat te vertrekken en dit 8 dagen na het aanslagen van het "placcaet oppe pene van 60 ghuldens ende sullen beij wederceren oppe duijsent ghuldens en daerenboven." (14)

Verder:

"Alle cloosters ende parochiekerken alsook capellen soo ghroot als kleijn al-omme voor de geseijd Roomsche geestelijkheid en de paepschgesinde gesloten te houden. Ende van alle paepsche beelden ende ornamenten te suiijveren ende niet te ghedooghen dat eenighe van deselven eenigh Pauselijcke gedaen oft gexerceert werde. Alle en ijeder die die tot het openen der voorschrevene kercken raedt ofte dat souden moghen komen te geven Ofte ter saecke van eenighen Paepschen dienst in de voorschrevene paepsche kercken of Capellen souden pogen te gaen ofte komen sullen vervallen in eene boete van duijsent ghuldens." (15)

De "Staatse vrijheid" was voor de katholieken heel wat erger dan de "Spaanse dwang". De zogenaamde "Gouden Eeuw" was voor de katholieken een gruwel, die zeer lang op de maag is blijven liggen.

Ondanks de knechting werd in 1669 de Wilhelmius Fredericus Coebergen tot pastoor van Ossendrecht aangesteld. (16) Het zal hem moeite gekost hebben om in schuren, zoals de Maijberg, min of meer heimelijk de H. Mis op te dragen. Hoe lang hij daar de diensten verzorgd heeft weten we niet.

Bij zijn visitatie in 1681 van de zogenaamde "parochies" in de streek verklaarde de deken van Bergen op Zoom, tevens pastoor van Wouw, Th. Egons: "Daar deze drie gehuchten, namelijk Ossendrecht, Woensdrecht en Zuidgeest de troost van de herders moeten ontberen en worden ze om Gods wil (om de liefde Gods) door de prior van Huijbergen bediend. Er waren daar 200 communicanten." (17) Naderhand zal Huijbergen verklaren dat het Hoogerheide bediende op titel van incorporatie. Dus mee opgenomen. (18)

Uit een verderop vermelde memorie blijkt dat de patroonheilige van de schuurkerk van Hoogerheide Maria Hemelvaart was. Op aanvraag van de bisschoppen van Antwerpen

benoemden de resp. priors van Huijbergen, wel gedurende een bepaalde tijd, een religieus die in "verbinding" met Huijbergen stond. De Heer van Hoogerheide was hier aanvankelijk ook voor. Door een en ander hield Huijbergen wel een vinger in de pap. Toen er echter, na de dood van de eerste pastoor van Hoogerheide, moeilijkheden over diens opvolging ontstonden, kreeg Cornelis van Aerssen er schoon genoeg van. In 1713 is de bemoeienis van Huijbergen min of meer opgehouden. Parochielevens was er te Hoogerheide toch vanaf 1689.

We vatten de draad weer op.

In 1687 verzoekt de landdeken Theodorus Egons aan Johannes Ferdinandus van Beughem, bisschop van Antwerpen, om Gabriël Roussel met de deservatuur (waarneming) van Ossendrecht te belasten. (19) Het dekenaat Bergen op Zoom ressorteerde vanwege de beslissing van het Concilium van Trente vanaf die tijd onder het bisdom Antwerpen. Dit bleef zo tot na 1800.

Met de benoeming tot waarnemer te Ossendrecht was men er nog niet. Er moest nog onderhandeld worden over zijn onderhoud, de eventueel te betalen boeten wegens verboden mislezen, en over de recognitiegelden.

Dit was een soort afkoopsom opdat de plaatselijke "Herren" een oogje dicht zouden knijpen als er mis gelezen werd. In het begin was dit verboden, doch later werd dit vrij algemeen en behoorden ze tot "normale" en geregelde inkomsten van de overheid.

In 1688 doen de inwoners van Ossendrecht een verzoek om Gabriël Rosseels (Roessel), voormalig lector (leeraar in de godgeleerdheid), tot pastoor te mogen hebben. (20) Huijbergen blijkt het hier niet mee eens te zijn. Die van Ossendrecht houden echter niet af om een plaat-

selijke pastoor te krijgen.

Op 1 januari 1689 gaat er een verzoek naar de "Heer" van de ingezetenen van Ossendrecht om toelating van "den paepschen dienst in loco". Zij zijn al lang verstooken van een residerend pastoor en dat, zo zij naar elders ter kerke zouden moeten gaan, ze "souden daer comen te verteiren". (21)

"Die van Ossendrecht" zijn, wellicht niet ten onrechte, bang dat de centen, die elders besteed worden, niet aan Ossendrechtenaren ten goede zullen komen.

Op 7 januari 1689 komt er een schrijven uit 's-Gravenhage aan de magistraat. Men beklagt zich over de "paepschen die en sigh ongehoort gedraegen en eenighe maelen opentlick exercitie hebben durven doen (mis lezen) ofschoen de placcaeten dit verbieden, ofschoen zij wel en weten dat in hondert jaer geenen paepschen dienst is ghedaen". (22)

Men zal wel beter geweten hebben. De recognitiegelden en de boetes op ongeoorloofd mis lezen waren hen niet onbekend.

Op 20 januari 1689 schrijft de Heer aan de magistraat van Ossendrecht: "Vrienden sceepenen van Ossendrecht, wanneer ick te Berghen op ten Zoom kom sal ick de saek bekijken oft er iets is ten voordele van den lector van Huijberghen". Tegen zijn voornemen mag er vooralsnog niets ondernomen worden.

De Heer Cornelis van Aerssen I richt zich op 21 februari 1689 tot de conventualen van Huijbergen. Hij zegt dat hij al enige tijd door die van Ossendrecht lastig gevallen wordt om door een "locale pastor in loco" te

worden bediend. "Ick bevinde mij wel, dat mejne voorsaeten den 27 juli (1572 of 1573) Willem Michielsens tot pastoor hebben benoemd."

"Dat ten tijde van mejnen Ghrootvader Walraven Hack nae de reformatie Antonius Lauterbeens op 9 november 1609 nogh pastoor in loco was. Doch dat sij toen naar Huijberghen en oock wel Santvliet sijn gegaen."

Hij besluit: "dat ick de saeck behoorlijk sal comen te overwegen". (23)

Cornelis van Aerssen, Vrijheer van Hoogerheide, Heer van den Triangel, Half Ossendrecht, Meteren en Voshol, ontvanger-generaal van Zeeland, Holland en West-Friesland, wist wel beter. Ze waren niet vrijwillig naar elders gegaan. Men had ze alles ontnomen.

Het gaat in snel tempo voort. Bij schrijven van 3 maart 1689 dringt de prior van Huijbergen op spoed aan in verband met de beslissing over een pastoor, doch hij schijnt wel enige bedenkingen te hebben. (24)

Uiteindelijk liep het voor de Ossendrechtaren anders af dan ze verwacht hadden.

In 1688 trachtte men getuigenissen te verzamelen om de "pastorie" van Hoogerheide, die voordien door de Wilhelmiët Joannes de Beaugué op "bekende" wijze, in het geheim werd bediend, te verkrijgen. Met toestemming van de overheid werd Gabriël Roessel in 1689 tot pastoor te Hoogerheide benoemd. (15)

Pastoor Roessel was een Gentenaar, een pater Bernardijn uit het klooster van Waarschoot bij Gent. Allerwegen werd hij geroemd om zijn grote geleerdheid. Aanvankelijk noemde hij zich pastoor van Ossendrecht. Een bepaalde druk zal hieraan niet vreemd geweest zijn.

Memorie in het Bisschoppelijk archief te Breda:

"Hoogerheide" had hier een kapel van het H. Kruis onder de parochie Woensdrecht. Op het eind van de 17e eeuw was er een priester die zich aanvankelijk pastoor van Ossendrecht noemde, daarna van Hoogerheide. Tot zijn jurisdictie behoorden - naast Hoogerheide - Ossendrecht, Woensdrecht en gedeeltelijk Zuidgeest. (Ook Hinkelnoord kerkte te Hoogerheide, doch behoorde niet tot het bisdom Antwerpen.)

De kerkschuur, met als patroonheilige Maria Hemelvaart, stond te Hoogerheide. Het recht tot aanstelling van de pastoor, het zgn "jus patronatus", is in 1353 gegeven aan Godevaert van der Dilft, Heer van Hoogerheide. De opvolgende Heren bezaten tot in 1760 ook dit recht. Door koop van de heerlijkheid door de Markies van Bergen ging dit recht naar hem over. Dit recht werd hem door de bisschop van Antwerpen betwist. (26)

Later zou blijken dat de markies dit recht wel had.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. P.B.B. door G.C.A. Juten, deel II, blz. 139 en 147.
2. Tellingen van Cuvelier. Les Dénombrements de foyer.
3. P.B.B. door G.C.A. Juten, deel II, blz. 148 en Concilium de Beke.
4. Concilium de Beke in Taxandria 1923, blz. 182-185.
5. B.A.B.. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. Inventarisno. 204.
6. A.R.R. - G.A.B. Inventarisno 2634.
7. B.A.B. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. Inventarisno. 205.
8. Geschiedenis van het Oud Wilhelmietenklooster te Huijbergen, 1906, blz. 94.
9. A.R.R. - G.A.B. Domeinrekening 1611, inventarisno. 2634.
10. B.A.B. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. Inventarisno 206.
11. Ibidem. Inventarisno 208.
12. Ibidem. Inventarisno 209
13. V.V. dekenaat Bergen op Zoom, 1647. No. 264. Aanwezig in B.A.B.
14. Taxandria. W.J. Juten. Jaargang 1938.
15. Geschiedenis van het Oud Wilhelmietenklooster 1906, blz. 111. Ontleend aan groot Plackaetboek I 258.
16. B.A.B. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. Inventarisno 210.

17. V.V. dekenaat Bergen op Zoom 1681. Aanwezig in B.A.B.
18. Geschiedenis van het Oud Wilhelmietenklooster 1906, blz. 188.
19. B.A.B. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand.
Inventarisno 211
20. Ibidem. Inventarisno 212
21. A.R.R. - G.A.B. Inventarisno. 2634
22. Ibidem. Inventarisno 2634.
23. Ibidem. Inventarisno 2634.
24. Ibidem. Inventarisno 2634.
25. Geschiedenis van het Oud Wilhelmietenklooster 1906, blz. 188.
26. B.A.B. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand.
Inventarisno 6.

HOOFDSTUK 3

GABRIËL ROESSEL (ROSSEELS)

Welke naam ook de juiste moge zijn geweest is niet met zekerheid te zeggen. In vele registers en archiefstukken komt de naam in verschillende schrijfwijzen voor. Wat evenmin zeker is, is waar hij in 't begin de mis opdroeg en waar hij zelf resideerde.

J.B. Krüger geeft in zijn relaas over de parochie Hoogerheide in "De Parochiën van Het Bisdom Breda" wel wat gegevens, die door velen zijn geciteerd, doch in meerdere geraadpleegde documentaties anders of zelfs niet zijn te vinden.

Van zijn eerste optreden als pastoor weten wij dat hij op 1 april 1689 zijn eerste doop inschreef. Dit is volgens het doopregister Hoogerheide, in de archieven aangemerkt als W3 (Woensdrecht), waarvan het schutblad en de eerste aantekening U in dit hoofdstuk aantreft.

Zijn eerste doop was die van het kind Dympnus, zoon van Antonius Rommers en Helena Dymjni. (1)

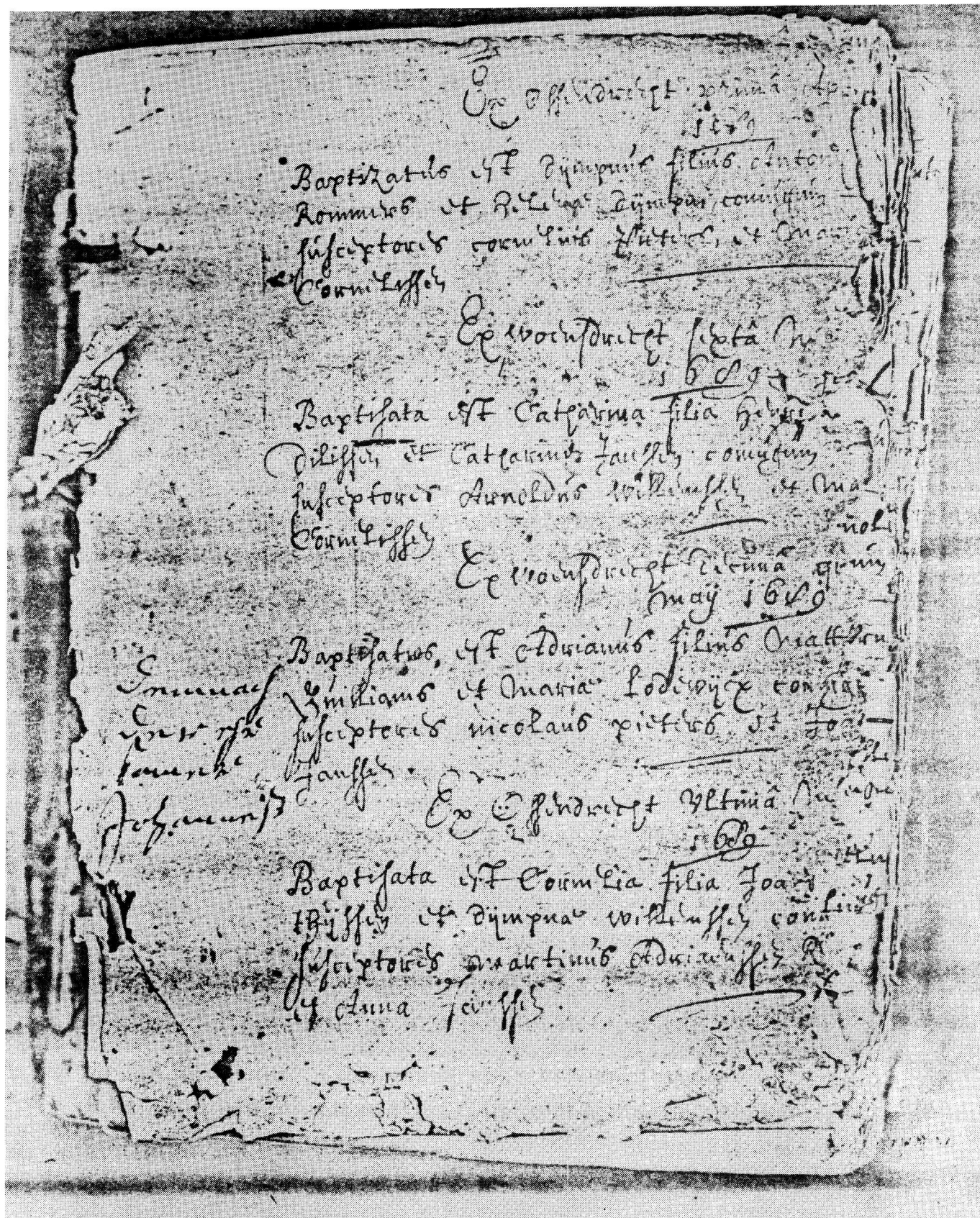
Peter en meter waren Cornelius Hectors en Maria Cornelissen. Het was een kind uit Ossendrecht.

Die datum is wél een zekerheid omtrent zijn optreden als pastoor. Hij was pastoor van Hoogerheide, Ossendrecht, en Woensdrecht, maar moest zijn bedieningsbrieven ieder jaar laten vernieuwen, aldus het visitatieverslag van 15 mei 1692 van deken Rubens. (2)

De "ingezetenen" van Ossendrecht hebben intussen niet stilgezeten en moeten, volgens een schrijven van Cornelis van Aerssen van 11 april 1689, nogmaals om een "pastor loci" hebben gevraagd.

Het schutblad van het doopregister Hoogerheide, aange-
merkt als W3 in de archieven.

De eerste bladzijde uit het doopregister Hoogerheide.
De eerste doop was op 1 april 1689.

Hij schrijft op genoemde datum aan de magistraat van Ossendrecht over een "locale pastor": "Ick hebbe alles be hoorlijck overwo ghen hetgeen zij en U volgens het conniviëren van een pastor in loco hebbe voorgedragen ende hadde ick den teijd ick soude U mejne opinie mondeling gebracht hebbe soals ick gisteren aan Matthijs Jansen en Anthony Jacobs ghedaan hebbe. Soo dient dan mejn schreijven dat ick het hebbe van eenen pas toor aldaer niet sal toestaen." (3)

Hieruit blijkt dat de pastoor in de beginfase geen ver blijf te Ossendrecht heeft gehouden.

Met de huwelijken schijnt het in de beginperiode maar magertjes te zijn geweest. Hij zegende het eerste huwe lijk op 7 september 1690 in. Misschien heeft men wel gedacht dat hij geen "blijver" zou zijn.

"ex Woensdrecht septima september 1690
Contraxerunt matrimonium Petrus Woutersen
et Elisabeth .....

Testes Franciscus Weijtack et Nicolaus Petersen" (4)

Het ging in het begin en in feite ook later niet van een leien dakje. Hij was een pastoor die drie "paarden" moest mennen: twee grote en oude, Ossendrecht en Woens drecht, en het jonge Hoogerheide, terwijl Hinkelnoord geheel en een gedeelte van de Zuidgeest ook nog mee draafden.

Voor al Ossendrecht was moeilijk in het gareel te houden. Na gedane controle van de doop-, trouw- en begraafre gisters van Huijbergen vonden er na de oprichting van deze troikaparochie nog vele dopen van Ossendrechtse kinderen te Huijbergen plaats.

De laatste dopen vonden we aldaar ingeschreven in 1738. Met de huwelijken was dit in mindere mate het geval.(5) Woensdrecht liep wel wat beter aan de leiband. Uit het vervolg blijkt echter dat ook hun het parochiëren te

Hoogerheide niet aanstond.

Hinkelnoord en de Zuidgeest waren gevallen apart.

De katholieken van Hinkelnoord kerkten wel te Hoogerheide, en hadden er zelfs een "kerkeraadslid". Ze waren toen nog inwoners van Zeeland en ressorteerden in feite onder het kwijnende bisdom Middelburg. Ook de Zuidgeest, alhoewel niet officieel tot de parochie behorende, kerkte voor een belangrijk deel te Hoogerheide en had er óók een kerkmeester.

Het heeft veel, in feite teveel, moeite gekost om al deze vogels van diverse pluimage in één volière te houden.

Hier volgt een extract uit het register van dopelingen van de parochie Hoogerheide. Het handschrift is van pastoor Antonius Hoffen, die pastoor was van 1796 tot eind 1843. Hij deelt mee dat er vanaf de maand december 1689 tot 22 december 1719 op de Zuidgeest 51 kinderen zijn geboren, die te Hoogerheide zijn gedoopt. Hij geeft ze met naam en datum. Hij schrijft naar aanleiding daarvan:

"Alzo er in genoemde jaren tussen Hoogerheide en Bergen op Zoom nog gene polders waren ingedijkt, woonden er alsdan weinig mensen op de Zuidgeest. Zoo dat ik vermeen dat toendertijd den heelen Zuidgeest tot Hoogerheide kerkelijk was. Om zulks te kunnen weten zoude men aan den pastor van Huijbergen kunnen vragen om aan Zijne Hoog Eerwaarde (Hij doelt hier op de bisschop) te kunnen medelen hoeveel kinderen van den Zuidgeest van het jaar 1690 tot het jaar 1719 te Huijbergen zijn gedoopt. Want zoo er geene in die tijd aldaar gedoopt zijn, dan behoorde alsdan den geheelen Zuidgeest onder Hoogerheide." (6)

Uit het vervolg van het schrijven blijkt dat indien dit zo zou zijn, er dan aan de status van de Zuidgeest, als zijnde parochieel onder Hoogerheide, niets veranderd zou mogen worden.

Pastoor Hoffen bleek slecht op de hoogte te zijn.

Zijn theorie ging niet op. Al wetende dat er in die periode kinderen van de Zuidgeest te Huijbergen zijn gedoopt, hebben we dit onderzocht in de desbetreffende registers. Werden er te Hoogerheide 51 kinderen van de Zuidgeest gedoopt, in Huijbergen waren er dat 73. (7) Ook te Bergen op Zoom in het gemeente-archief werd in het R.K. doopboek vanaf 1650 naar dopelingen van de Zuidgeest gezocht. We hebben er weinig kunnen vinden. Hierbij moeten we aantekenen dat er weinig plaatsen van herkomst van de dopelingen waren te vinden, wat het totaalbeeld niet duidelijk maakt. Als men algemeen schrijft dat de Zuidgeest tot de stadsparochie behoorde, kan dit organisatorisch waar geweest zijn. Maar zeer lang, hetgeen de registers van Huijbergen getuigen, kerkten de meeste inwoners van de Zuidgeest te Huijbergen.

In een schrijven van 2 november 1690 vraagt men aan die van de Zuidgeest in een adres zich af, waartoe zij nu eigenlijk wel behoren: "Ofer het Quartier, dat genaemt Den Suijdgheest, dat voor lange jaeren heeft gehoort onder de heerleijckheijt van Hildernisse". Iets wat niet, of niet helemaal juist was. Het gaat over burgerlijke en kerkelijke zaken. "Dat de parochie van Woensdrecht altoos vele jaeren herwaerts er op har Teritoir heeft gehadt een kerck en die van den Suijdgheest en die Hildernisse, beijden gesepareerdts van Huijbergen en Ossendrecht." (8)

Duidelijk dat men in feite niet wist hoe het met de Zuidgeest stond.

De status van de Zuidgeest was niet duidelijk. Een schilderij, waarvan de beelden in feite door elkaar liepen. Echter van dezelfde ouders werden er zowel kinderen gedoopt te Huijbergen als in Hoogerheide.

Waarom dit alles geschreven?

Het verheldert de kijk op de moeilijkheden, waarmee Pastoor Roessel en zijn opvolgers te kampen hadden.

Waar onze pastoor in de eerste periode verbleef is niet al te duidelijk. Krüger noemt in zijn belichting van Hoogerheide namen, die we niet hebben kunnen vinden en die de pastoor, die er meer dan 150 jaar later leefde, niet heeft ervaren.

Ook het doornemen van chijns- en pontboeken uit deze jaren hebben bepaalde beweringen van Krüger niet gestaafd. Gabriël Roessel moet toch wel te Hoogerheide zijn geweest. Op 15 augustus 1691 hebben Anthony Jacobs, Willem Laureijsen, Laureijs Domus en Cornelis Geleijnsen, de meesten zijn Ossendrechtaren, aan hun "Heer" Cornelis van Aerssen een schrijven gericht. Zij blijken nu wel van een pastoor te Hoogerheide gediend te zijn. Dan hoeven ze niet naar Huijbergen of Zandvliet te gaan. (9)

Onderzoek heeft uitgewezen dat er zeer weinig R.K. Ossendrechtaren te Zandvliet practiseerden.

Op 30 augustus 1691 komt er verheldering omtrent de behuizing van pastoor en parochie. De schout, Phillips de Pottere, komt voor schepenen van Hoogerheide overeen, te verpachten aan Gabriël Roessel, pastoor van Hoogerheide en de omliggende dorpen: "Het kleijn huijs van de hoeve het Schaeckbert te Hogerheide, hetgeen hetselve is westwaerts liggende van het boerenhuijs is staende met den heelen hoff en bogaert daeraen geleghen."

"Oostwaerts 's Heeren Straet. Westwaerts het hooge saijlant. Noorden de buitenlinie van het voornoemde huijs. Zuidwaerts de scheure en wallen van 's Heeren Houve, verheurt aan Jan Stevens. Verder de plaetse waer mevrouwe haeren turff en houdt heeft geleght. Heij sal een deure naar eijgen gerieff moghen inrichten."

De verpachting is aangegaan voor een tijd van drie of zes jaar. De pacht bedraagt f 80,-- per jaar. (10)

Het is natuurlijk zeer wel mogelijk dat de pastoor al eerder van deze armoedige onderkomens gebruik heeft gemaakt, zonder dat er al een pachtovereenkomst was gesloten. Je zult daar maar zitten, in een bekrompen en een armoedige bedoening, met een parochie die als droog zand aan elkaar hangt.

Om de plaats toch nog wat nader te omschrijven, halen we een gedeelte van het "lantboek" van 1686 - 1698 over het opperland van Hoogerheide aan. Het betrof het gedeelte oostwaarts van de huidige Raadhuisstraat en Ossendrechtseweg tot aan de grens met Ossendrecht. In vroeger jaren reikte Hoogerheide in de Raadhuisstraat maar tot aan de Wouwbaan. Alles ten noorden daarvan behoorde tot aan de incorporatie in 1819 bij Woensdrecht onder de heerlijkheid Woensdrecht.

Daar gaan we.

"Het Driekoningenbosch, waarvan 300 roeden onder Hoogerheide en 125 roeden onder Woensdrecht.

1. 1e Houve het Schaekbert.
2. Den Huijsblock van de Hoeve het Schaeckbert groot 8 gemet 150 roeden.
3. Den bovenste Block met den Hoff en de bogaert daer aanliggend 3 gemet.
4. Sijne 2e hoeve oft Herberghe Out Antwerpen groot 1 gemet 177 roeden.
5. Den huijsblock van sijne hoeve de Steen ..... sijnde de bovensten block van Claes Heijnen Steeke groot 6 gemet.
6. Den bovensten block van Oumans Stedeke, 2 gemet en 39½ roede.
7. Domus Jansen groot 3 gemet.
8. Den Heer van Hoorn groot 2 gemet 10 roeden vlgs sijn hoeve-kaart no. 4.
9. Den Heer sijnen huijsblock van het Oude Hoff oft de Lindebomen groot 8 gemet 260 roeden."

Belangrijk in verband met de kapel nog:

"43 Westwaarts 's Heerstraete De Capel met den elsten (elzen) met nog een 2e reij op mejnen grond (Van Aerssen) groot 42 roeden."(11)

Uit het verdere verloop van de geschiedenis zal blijken dat de hoeve/herberg "Oud Antwerpen" en de latere hoeve/herberg "Kleijn Antwerpen" min of meer op dezelfde hoogte lagen.

We gaan verder met de pastoor en de parochie.

In 1692 krijgt Roessel op de 15e mei de deken van Bergen op Zoom, tevens pastoor van Oudenbosch, Eugenius Rubens op visitatie. Deze schrijft de bedienaar van Hoogerheide, Ossendrecht en Woensdrecht te hebben bezocht. "E. Heer Gabriel Rosseels, religieus Cisterciënzer in Waarschoot bij Gent, die ieder jaar zijn bedieningsbrieven moet vernieuwen. De uitrusting van de (schuur)kerk heb ik weliswaar zeer arm bevonden maar fraai en proper. De E.H. bedienaar werkt naarstig in de wijngaard des Heren, hij heeft 400 communicanten." (12)

Na ingewonnen inlichtingen is gebleken dat het aantal communicanten in vroeger tijden (men deed zijn Communie op hogere leeftijd dan nu) ongeveer $\frac{3}{5}$ van de katholieke bevolking bedroeg. De katholieke bevolking van genoemde dorpen zou dus $\pm$ 670 zielen geteld hebben. Het aantal van precies 400 communicanten lijkt eerder een schatting.

Van hem persoonlijk vernemen we niet veel.

In 1704 is deken Bernhardus Pepels op visitatiebezoek en noteert ook weer wie pastoor Rosseels is en waar deze vandaan komt. Hij werd door Mgr. De Beugem tot pastoor van Hoogerheide en de omliggende plaatsen aan de Schelde benoemd. "De kerk heb ik nogal miserabel gevonden en dat volgens de hoedanigheid van de gemeente. De pastoor, gewezen professor in het klooster van Huijbergen, heb ik zeer nauwgezet en bezorgd voor zijn kudde bevonden. Hij is een man, die de zijnen

goed onderricht en goed in het oog houd en goed de Christelijke leer doet naleven in zijn kerk. De jeugd is goed onderricht."(13)

Deken Pepels, pastoor van Hoeven, deelt in 1705 mee dat Essen, Huijbergen en Hoogerheide gelegen zijn op het gebied van de Spaanse koning en dat de placcaten hem verbieden daar te komen. (14)

Ten opzichte van Hoogerheide zat Bernhardus Pepels er toch wel wat naast. Hoogerheide lag immers op het gebied van de "Staten".

Bernhardus Pepels is weer op visitatie in 1706. In de aanhef lezen we hetzelfde verhaal. Hij deelt mee dat hij de aanstelling van Gabriël Roessel gezien heeft en gelezen. Hij heeft de pastoor zeer nauwgezet en bezorgd voor zijn kudde bevonden. (15)

In 1708 zijn er weer veel lovende woorden voor hem. Pastoor Rosseels hoedt de hem toevertrouwde schapen voortreffelijk en komt de overige voorschriften goed na.(16)

In 1709 krijgt Barend Husaarts toestemming van de Heer van Hoogerheide om de loslopende schapen en koeien van de nog bestaande kapelen het kerkhof te houden. Hij krijgt hiervoor een kleine vergoeding. Verder werden de "elsten" door hem gerooid en mag hij daar bijenkorven plaatsen. (17)

De kapel, nu in protestantse handen, is dus nog steeds bestaande. Zelfs in 1762 is er nog een vermelding van.

Bernhard Pepels is weer op visitatie in 1709. Na de al bekende vermeldingen merkt hij verder op, dat de pastoor zijn parochianen voorgaat in woord, voorbeeld en

gezonde geest. (18)

In 1711 is de deken weer op "visite". Hij geeft aan dat de parochie Hoogerheide in feite afhangt van Huijbergen. Dit gezien de prior van Huijbergen de professor Rosseels, die zij van Waarschoot hebben gekregen om theologie te doceren, aan Hoogerheide hebben afgestaan, toen daar een pastoor kon worden benoemd. De "pastoor Gabriël "Rochel" is een vroom man die zijn onderdanen zeer goed onderricht. De kapel, (hij bedoelde kerk), is een gemeenschappelijke schuur waarin de goddelijke diensten plaats vinden. Het Allerheiligste wordt bewaard in een doos. De overige Heilige vaten in een andere. De registers heb ik in orde bevonden." (19)

In het jaar 1712 krijgt Gabriël "Rochel" zijn laatste visitatiebezoek. In november 1713 zou hij sterven, alhoewel Krüger in zijn "Parochiën van het Bisdom Breda" 1710 of 1711 als zijn jaar van sterven opgeeft. Pepels begint met de gebruikelijke vermeldingen omtrent de persoon. Voorts dat de kerk een deel is van een schuur met een draagbaar altaar. Er zijn 424 communicanten en de jeugd wordt goed onderricht. Gabriël "Rochel", de pastoor, is zeer geleerd en zeer bekwaam om het volk te onderrichten. Hij leeft van hetgeen hem geschonken wordt door zijn gemeenten, en door inkomsten uit ongeoorloofde middelen: namelijk exorcismen. "Tijdens mijn bezoek hier hebben verschillende pastoors mij hun beklag gemaakt met merkwaardige uitspraken. Een onderpastoor uit Essen, genaamd Hendrik Heestermans, een zeer voorzichtig en geleerd man, getuigde dat deze pastoor uitgebeitelde borden bezat en hij daar verscheidene malen overnacht heeft. Toen ze aan tafel gingen en de duivel Berta (een meisje?) bekoorde, gehoorzaamde de duivel plots op bevel van de pastoor. Toen de pastoor Berta beval te eten, at ze.

Toen Heestermans hem daarover berispte, antwoordde de pastoor: "Waarvan zou ik leven?"

Daarboven acht ik, deken Pepels, het nodig, toe te voegen hetgeen Dhr. Gabriël vertelde aan de pastoor van Roosendaal, toen hij deze hem het exorcisme verweet en hem vermaande. Hij antwoordde het volgende: "Ick doen veel goet aen dese menschen want ick hebbe eenen persoon belesen en ick heb den duivel gebracht tot op 't eijndete van de tonghe, in forme van een beestjen zodat het kost worde affgenomen worden." Daarop wedervoer de pastoor van Roosendaal: "Waerom hebben gij dat beestjen niet van de tonghe affgenomen?" Deze exorcist antwoordde: "Hij soude mij in de vingeren hebben gebeten". Toen ik dit alles hoorde bij mijn bezoek heb ik hetgeen ik gehoord had aan hem opgeworpen hij antwoordde: "Ze kletsen allemael uijt hunnen nek, die dergelijke dingen over mij rondstrooien." (20)

Pastoor Roessel heeft tijdens zijn pastoraat weinig of geen hulp gehad. We hebben daarover niets gevonden.

Op 30 januari 1713 richt hij nog een verzoek aan Petrus Josephus De Franken - Sierstorpff, bisschop van Antwerpen, om een verweerschrift tegen het Jansenisme te mogen stellen. (21)

Of hij daar nog aan toe gekomen is, weten we niet.

Herfst 1713 krijgen we in het doopboek van Hoogerheide een "vreemd" handschrift.

Gabriël Roessel zal niet meer in staat geweest zijn de nodige verrichtingen te doen.

De vreemde priester blijkt een "Minoriet" Franciscaan te zijn. Dit vermeldt deken Pepels bij zijn visitatie in 1713. Hij schrijft ook dat de parochie zonder pastoor zit. (22) Hij zal wel zeer laat in het jaar zijn visitatie gedaan hebben.

De "vreemde" priester doopt op 13 oktober 1713:

"Ex Hossendrecht Anna Catharina, filia legitima

Cornelii van Doren et Hanna Coingh". (23)

In een volgend stuk van dit handschrift noemt men hem een "minnebroer". Hij was dus een Franciscaan. Waarschijnlijk was zijn naam Brouwers. Dit handschrift eindigt op het einde van 1713.

Op 30 oktober 1713 krijgt Cornelis van Aerssen een schrijven van ene Vicaris (kapelaan) Gerardus Thibaut. Hij bericht het volgende: "Mijnheer dint dese omme sijne edele kennise te geven van de doot van den Heer Rossel, pastor tot Hoogerheijden, die den voorgaenden nacht is over leeden. Sijne edele kan nu sijne inclinatie volbrengen, en den besten raet alsdat sijne edele dienstelijk beliefte te schrijven aen sijne Hoghwerdigheijt onsen biscop van Antwerpen. Voor hem versoekende de sendinge van den gene Sijne Edele sal believen te presenteren als Heer van Hoogerheijde en Ossendrecht. Alsoo sullen alle moijlijckheden kunnen voorcomen worden. Bleijvend met groot respect na presentatie van onzen dienst Mijnheer uwen ootmoedigen dienaer.

Gerardus Thibaut". (24)

Heer Thibaut was er als de kippen bij om zijn "diensten" aan te bieden. Dit was, zoals verderop zal blijken, te vroeg, zelfs véél te vroeg.

Op de 31e oktober verzoekt Cornelis van Aerssen de prior van Huijbergen om een priester uit Huijbergen te laten waarnemen, omdat de pastoor van Hoogerheide is overleden. "Tot de tijd dat ick een ander bequaam persoon sal gevonde hebbe."(25)

Cornelis van Aerssen vergist zich. Hij is afgegaan op de misleidende berichtgeving van Thibaut.

De 3e november geeft de schout, Balthazar Charles, antwoord op een brief van 27 oktober 1713 van Van Aerssen. Hij schrijft dat de pastoor nog niet dood is, doch het niet lang meer zal maken en dat er bij absentie een "minnebroer", de Heer Brouwers, wel eens dienst gedaan heeft. In een naschrift aan de prior schrijft Van Aerssen: "Men schreeff mej dat Roussel doot was doch hij is eerst den 3e november overleden." En dit was de waarheid.

Op 6 november 1713 bericht de schout dat pastoor Roussel in de nacht van drie november is overleden en dat hij dezelfde dag de acte aan de prior van Huijbergen heeft overgegeven. Direct daarop is een priester naar de bisschop vertrokken met het verzoek twee missen op één dag te mogen doen. Hij zal te Hoogerheide waarnemen, tot de Heer een bekwaam persoon zal hebben aangesteld.

Gisteravond, dus op 5 november 1713, zo bericht hij, is pastoor Roussel tot Zandvliet begraven. (26)

Ook de dominee van Ossendrecht bericht hierover.

Het kwam vrij veel voor dat overleden katholieken zich niet op een algemene of niet gewijde begraafplaats wilden laten begraven. Die begravingen waren in handen van dominees. Men moest echter wel onkosten en rechten betalen. Zelfs méér dan wanneer men daar werkelijk begraven zou zijn. Vandaar de begraving te Zandvliet.

De schout schrijft verder dat de kerkmeesters bij hem zijn geweest en hem hebben verzocht een zekere Talboom uit het klooster van Beveren te doen benoemen. Men vreest echter dat het convent van Huijbergen Brouwers graag aangesteld zal zien. Wanneer het convent van Huijbergen een waarnemer zal sturen dan zal de minderbroeder geen dienst meer mogen doen. (27)

Pastoor Gabriël Roessel/Rosseels werd inderdaad op 5 november 1713 te Zandvliet begraven.

Santvliet PR. 440 begrafenisregister 1644 - 1729, Acte 573.

Santvliet PR 440 - 1644-1729 G.A.A. Antwerpen.

Acte 573

1713

*5 novembrii sepulchrum est. Reverendus Dominus. Dns.
e Gabriël. Roffael pastorem Hoogerheide.
annorum septuaginta quinque*

(28)

Hij was heengegaan "Annorum Septuaginta Quinque" in de ouderdom van 75 jaar.

De eerste en echte herder van Hoogerheide was niet meer.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. D.T.B. - W 3 - S.N.B.Z.
2. V.V. van 15 mei 1692, aanwezig in B.A.B. te Breda.
3. Inventaris A.R.R. in G.A.B.. Inventarisno 2634.
4. D.T.B. - W 10 - S.N.B.Z.
5. D.T.B. Huijbergen. S.N.B.Z.
6. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. B.A.B. inv.no 171.
7. Doopboeken Huijbergen 1681 - 1714 en 1714 - 1791. S.N.B.Z.
8. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. B.A.B. inv.no 170.
9. A.R.R. - G.A.B. Inventarisno 2634.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. V.V. dekenaat Bergen op Zoom. B.A.B.
13. Ibidem, 35 t/m 46.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. A.R.R. in G.A.B. Inventarisno 2517.
18. V.V. dekenaat Bergen op Zoom. B.A.B.
19. Ibidem
20. Ibidem
21. Gedeponeerde archieven. Inventaris Drs. W. Brand. B.A.B. inv.no 174.
22. V.V. dekenaat Bergen op Zoom. B.A.B.
23. Doopboek Hoogerheide W 3 in S.N.B.Z.
24. A.R.R. - G.A.B. inventarisno 2634.
25. Ibidem. 26. Ibidem. 27. Ibidem.
28. G.A.A. - PR 440 - 1644 - 1729 - Zandvliet.

HOOFDSTUK 4

INTERIM MET E.H. LUDOVICUS TALBOOM EN CORNELIS VAN DEN BOGAERT

In antwoord op het schrijven van Cornelis van Aerssen aan de prior van Huijbergen, waarin hij om een waarnemer vraagt, bericht deze al op 7 november 1713 dat hij voor hem Cornelis van den Bogaert in petto heeft.

Van den Bogaert is waarschijnlijk degene die permissie gevraagd heeft om te mogen "bineren", twee missen op één dag opdragen. (1)

Er is ook ene Ludovicus Talboom in de race, een Wilhelmië uit het klooster van Beveren. Hij schrijft op 9 november 1713 aan de bisschop van Antwerpen dat hij zich aan de voordracht wil houden. Uit een later schrijven blijkt, dat de bisschop Talboom wil aanvaarden. (2)

Er volgt nu een lawine van brieven over en weer die we zoveel mogelijk zullen bekorten.

Balthazar Charles, de schout, klimt 13 november 1713 in de pen om zijn Heer Cornelis van Aerssen uitvoerig te berichten.

Hij schrijft onder meer dat hij wel een brief van de prior van Huijbergen, die er op uit is Cornelis van den Bogaert te laten waarnemen, zal ontvangen hebben. De bisschop van Antwerpen heeft echter de autorisatie aan L. Talboom gegeven. Balthazar is dit met de bisschop gaan bespreken, maar deze zei dat het van hem afhing om iemand te geven "tot contentement van de Ghemeijnte".

Er waren, zo schrijft hij, twee personen naar Den Haag om met Ued te bespreken Talboom te aanvaarden. De bisschop dreigt ermee, dat wanneer Talboom niet geaccepteerd wordt "ofte hij den bisschop tot Woensdrecht een kercke soude laten tijmeren". De bisschop pretendeert het patroonaatschap, wat hem echter strikt genomen niet toekomt. Intussen heeft Van den Bogaert de acte van tolerantie al aan de bisschop getoond en daardoor met autorisatie de dienst mogen waarnemen.

Daags daarna machtigde de bisschop Talboom. Charles deelt mee dat de bisschop er via zijn heer, Cornelis van Aerssen, wel meer van zal horen. Hij gaat verder: "Ick hebbe den sleutel van de kercke tot nadre order van uwe Edele."

Het draaide er op uit dat Van Aerssen Talboom niet lustte, terwijl de bisschop hem wel wilde. Van den Bogaert was naar de zin van de prior én van Cornelis van Aerssen. Maar er was nog een derde partij, "de gemeintenaeren", en die wilden noch van Huijbergen, noch van Cornelis van den Bogaert iets weten.

Ga er maar aanstaan: twee geestelijke heren, die in het zelfde nest wilden. Een nest, dat in feite nog warm was van de betreurde Gabriël Roessel.

Hiermee was dus de zaak ver van afgedaan. Talboom richt zich met veel plichtplegingen op 19 november 1713 vanuit Beveren tot Van Aerssen. Hij schrijft onder meer dat hij Gabriël "Rochels" op het einde van diens leven nog geassisteerd heeft. "Soo ist dat deselven mij versoght hebbe daer nu in sijn plaats te succederen" (bijstaan). Hij wil op dezelfde voet doorgaan. De kerkmeesters zijn hem welgezind en er zijn er twee naar Den Haag afgezonden

om zijn zaak te bepleiten.

Maar er is een haar in de boter gekomen. Terwijl de afgezanten nog op reis waren, is het misgelopen.

Talboom schrijft: "Den officier van Uwe Edelheijt hebbe mej op denselven dagh des namiddaghs willen mollesteren en Calanghieren omme datte ik daer mijn daghelijkse missie hadde ghedaen". (3)

Ludovicus Talboom was dus duidelijk ongewenst voor de "Heer". Verschillende kermeesters hebben daarna nog een brief van de bisschop doorgestuurd, maar men had er geen oren naar.

Charles Balthazar, de schout, bericht met een schrijven van 23 november 1713 aan Cornelis van Aerssen "den pretendent Talboom is vertrocken". Verder heeft hij een copie van de brief, die "Uwe Edele aan de bisschop gestuurt hebbe, ontvanghen." Doctor Van den Bogaert, zo schrijft hij heeft zondag j.l. zijn eerste dienst gedaan. De kerkmeesters hebben hem moeten toelaten gezien de machtiging van Ued aan de prior van Huijbergen verstrekt. (4)

Uit de nog volgende correspondentie zal blijken dat Talboom en de boeren (kerkmeesters) het zo maar niet opgaven.

Cornelis van den Bogaert doopte vanaf 2 december 1713. Hij noteerde toen:

"Cornelius filius legitimus van Cornelii van Braght et Eleonore de Beuckelaer."

Hij schreef zijn laatste doop in op 28 mei 1714:

"ex Ossendrecht Baptizatus Siardus filius legitimus van Nicolaes de Bruijn et Anna Cabus." (5)

Op 8 december maalt de molen weer verder. Ingezetenen van Zuidgeest stellen een petitie op, aan Van

Aerssen gericht, om "Mijnheer Talboom" te handhaven. Van dezelfde datum bestaat nog een stuk met voorspraak van de kerkeraad en medeondertekend door 24 ingezetenen van Woensdrecht, Zuidgeest, en anderen, die bij de "Heer" voor Talboom pleiten. (6)

Volgende episode is gedateerd 19 december 1713. Dan blijkt dat Ludovicus Talboom, via een brief aan Van Aerssen, de handdoek nog niet in de ring heeft gegooid. Hij klaagt erover dat hij op zijn brief van 19 november 1713 geen antwoord heeft ontvangen. Hij heeft gehoord, "datte er meer sollicitanten sijn om daer te moghen Commen soo soude het wel connen geschieden datter par avonture Eenighe souden zijn die tot hunne faveure mejn persoon bij U souden denigreren. Off dat ik gelijk het spreekwoort, den onbekenden den onbeminden maeckt". (7)

Veel hoop zal Talboom wel niet gehad hebben, maar uitgeteld achtte hij zich nog niet!

Op 23 december 1713 gaat er over onze al te voorbarige "Capellaen" Thibaut uit Bergen op Zoom nog eens een brief ten gunste van zichzelf naar de bisschop van Antwerpen. Ook deurwaarder Frenet licht de bisschop in over de goede hoedanigheden van den "Cappellaen". Hoe dan ook, pastoor worden te Hoogerheide zit er voor de vluggerik niet in. (8)

Pieter Smits schrijft op 2 januari 1714 namens de "gemeentelieden" aan de bisschop van Antwerpen om de religieus van Huijbergen, Ludovicus Talboom, als pastoor te Hoogerheide aan te stellen. (9)

Op dezelfde datum stelt Cornelis van Aerssen voor, dat Ludovicus Talboom te Hoogerheide zijn woonplaats zou

houden. De wind schijnt gedraaid te zijn. (10)

Er is zoveel geschrijf en er zit zoveel tegenstrijdigs in, dat men denkt met de "Springprocessie van Echter-nach" te doen te hebben. Het is een story van twee keer ja en één keer nee en omgekeerd.

Op 19 januari 1714 schrijft Cornelis van Aerssen een brief aan zijn pachter, tevens kerkmeester, Willem Berents (van Campen). Daarin stelt hij onder andere dat het van hem, C. van Aerssen, afhangt wie er te Hoogerheide pastoor zal worden. Terwijl de kerkmeesters dit op eigen houtje hebben willen doen. Doch uit genegenheid voor de ingezetenen, zal hij ze de pastoor geven die ze graag hebben. (11)

Maar hiermee was de kous nog niet af. Men was wat de briefwisseling over de E. H. Talboom en Van den Bogaert betreft maar amper halverwege.

Op 24 januari 1714 schrijven de "voornaamste" ledematen van de "Roomsche Kerkcke tot Hoogerheijden" een verzoek aan Van Aerssen om toch maar Talboom te benoemen. Zij erkennen volmondig het recht van de "Heer", wegens zijn patronaatschap, om de pastoor te benoemen. Dit stuk werd door 30 personen ondertekend. (12)

De geschiedenis gaat voort op 28 januari 1714.

Hendrick Bavens, Willem Jansen van Campen, Pieter Jansen Smits en Anthony van Orduijnen schrijven dat ze de brief van 19 januari 1714 zeer wel ontvangen hebben. Die behelsde Talboom te Hoogerheide te laten blijven. Ze bedanken de Heer Van Aerssen hiervoor. Verder verzoeken ze hem beleefd de benodigde acte over te zenden.

Ze willen voorstellen om in de acte een woord te laten "vloeijen" om de heer Talboom gerust te stellen. "Ende om datte de heer Talboom nogh schrik heeft om datte heer schout hem zo hert hebbe toegesproocken." Zij schrijven dat de gecommiteerden van Hinkelnoord, Woensdrecht en Zuidgeest er ook zo over denken. (13)

Het gaat steeds maar door.

29 januari 1714: Cornelis van Aerssen heeft een concept opgemaakt om, uit hoofde van zijn patronaatschap, Ludovicus Talboom te bevestigen, hem huis en kerk te laten houden, en te laten handelen als de overleden pastoor Gabriël Roessel.

Maar er zat nog een muis onder het meuken!

Na ingewonnen advies bij de advocaat-fiscaal, bij het Hof van Brabant, kon dit niet worden bekrachtigd. (14)

"Ende nogh niet derven doen ende hiervan missive gesonden aen den Heer Talboom ende kerckmeesters."

In eerste instantie zou men denken aan het beslissend schot, maar het was een losse flodder.

Onze Cornelis van den Bogaert liet ook weer van zich spreken. Op de 30e januari 1714 zegende hij het huwelijk in van Henricus Willemsen en Elisabeth Swagemakers uit Hoogerheide. Hij ging ermee door. Op 21 mei 1714 volgde het huwelijk tussen Wilhelmus van Campen en Maria Jacobs ex Ossendrecht. (15)

Cornelis van den Bogaert doopte, volgens het doopregister van Hoogerheide, het laatste kind op 28 mei 1714.

Hij moet dus wel de sleutel van de kerk gehad hebben. Zo kon hij in het tussenliggend tijdvak wel de zielzorg uitoefenen. Intussen krijgt men toch de indruk dat Ludo-

vicus Talboom door Cornelis van Aerssen met hele en halve beloftes aan het lijntje gehouden werd.

We keren terug naar de briefwisseling. Cornelis van Aerssen schrijft op 2 februari 1714 een brief aan Ludovicus Talboom, monnik in het St.-Willemsklooster te Beveren, buiten Antwerpen.

Hij schrijft onder andere dat hij de brieven om, in verband met het overlijden van de pastoor te Hoogerheide te mogen wonen en de dienst te mogen waarnemen, wel heeft ontvangen, maar omdat de gemeente hem in eerste instantie niet als "patronatus" wilde erkennen, heeft hij niet eerder geantwoord.

Hij passeert echter alles uit liefde voor de gemeente (hoe goed toch) en laat dit gaan. In vertrouwen van vreedzaam en gematigd gedrag, zo consenteert hij, dat Ludovicus zijn woonplaats zal houden te Hoogerheide op de manier zoals "Uwe edele voorzaat" (Gabriël Roessel) dat heeft gedaan. En: "Ik zal Uedele omtrent de Roomse kerk aldaer, mede door onze officier, laten conuinieeren". (overeenkomen) (16)

Maar ja, er was nog een maar: "voorbehoudens in alles de tolerantie van onzen staat". In feite was het weer gebakken lucht. De staat had immers het laatste woord.

Dezelfde dag bericht Van Aerssen wel aan de prior van Huijbergen dat hij in feite niet langer aan de verlangens van de gemeente kan weerstaan en "geresolveert" heeft Ludovicus Talboom te verkiezen. Hij bedankt de prior, dat hij sedert de dood van Gabriël Roessel de kerk van Hoogerheide heeft laten bedienen. Hij blijft hopen op een goed nabuurschap, waartoe hij van zijn kant zal bijdragen. (17)

Kort en goed gezegd: Cornelis van Aerssen stelt er prijs op dat de prior zich uit deze heksenketel terugtrekt en dat hij het verder zelf wel zal bekijken.

De prior van Huijbergen moet zich wel wat op de teentjes getrapt gevoeld hebben.

Gezien hij Cornelis van den Bogaert nog rustig te Hoogerheide verder liet pionieren. Hij zat er einde mei 1714 nog, wat inschrijvingen in de registers van de parochie getuigen.

In een in het Frans gestelde brief van 22 februari 1714 in een onbekend handschrift, laat een onbekende aan "Monsieur", waarschijnlijk Cornelis van Aerssen, weten dat Ludovicus Talboom niet ter plaatse is. (18)

Zou Ludovicus Talboom het uiteindelijk zat geworden zijn? Het moet hem, die men herhaaldelijk "Hoogerheide" in het vooruitzicht had gesteld, wel droef te moede zijn geweest.

Op 6 april 1714 veranderde de milde toon van de kerkeraadsleden. In een aan Cornelis van Aerssen op die datum verzonden brief, deelt men mede "omme wegens den pastoor niemendal voor recognitie te geven". Zij moeten ook alle "jaeren f 25 aen den schout gheven, wat onmogheleijk niet en kan, oppe gevolg te worden dat de Gemeijnte te slegt soude sijn." "Dat sijlieden den Heer veel respect toonen. Dat sij den Heer versoght hebben eenen pastoor te hebben naer haeren sin. Sij seggen oock dat so lanck als Van den Boegaert daer pastoor is dat sij in de hujsheur niet eenen duijt sullen betaelen, dat in het cort wanneer alles so blijft liever geenen pastoor hebbe."(19)

De boot bleek nu duidelijk aan. Men was het beu om aan het lijntje gehouden te worden. Van Ludovicus Talboom

is er geen vermelding meer. De schellen zullen hem wel van de ogen gevallen zijn. Hij zal wel in de gaten gekregen hebben dat de burgerlijke Hoge Heren in Den Haag hem blokkeerden.

Op 29 mei 1714 verzoeken lieden van Ossendrecht, via de schout, om Van den Bogaert te rappeleren (terug te roepen). (20) Heer Van den Bogaert en de prior zijn, als bekend in de slag om het patronaat van Hoogerheide, niet direct op het verzoek, om zich terug te trekken, ingegaan.

Op 30 mei 1714 gaat er een schrijven van prior Moutwier naar Van Aerssen met de belofte dat hij Cornelis van den Bogaert "thuis zal roepen". (21)

Op 4 juni 1714 bericht de schout aan ene monsieur dat hij de Huijbergse pastoor verzocht heeft terug naar zijn klooster te gaan. (22)

Hij schijnt in juni 1714 terug naar Huijbergen te zijn vertrokken. Van Ludovicus Talboom is geen spoor meer. Men zit dus te Hoogerheide zonder pastoor!

Op 1 juli 1714 komt Willem Barendse van Campen in gemelde brief aan Cornelis van Aerssen met een nieuwe kandidaat op de proppen.

"Mijnheer ick en ben van de gemeijnthe versocht om mijn heer te schrijven vanwege de heer Geeraert Verhoeven den priester dien bij mijn heer gheweest is, den welcke prister wij nu tot Santvliet dreij reijsen hebben horen preecken ende veel contentement aan de gemeijnte doet. Soo is het ootmoedigh versoeck aan de Heer, dat het uwe edelheijt belieft soo goet te willen sijn om aen ons den vernoemden Heer tot onsen pastoor te moghen hebbe, etc." (23)

Cornelis van Aerssen was met het geschrijf van Willem Barendse van Campen allerm minst opgezet, en laat dat in zijn antwoord duidelijk blijken.

"Willem Barends, ik mag wel lijden dat van Uw gemeente iemand een pastoor hoort, maar dat, en niet meer. Uedele heeft eens aangehouden, dat Talboom geconsenteerd zou worden. Als Uw gemeente nu weer blijft aanhouden, dan zou dat maar dwang lijken. Dat moet toch niet zo zijn." Hij gaat verder: "Ick heb mej onder-tusschen ook geïnfomeert en ik hebbe goede en trouwe informaties van den persoon ontvanghe. En wegens dese mijn persoon sal ick naeder onderstaen. Maeckt geen onrust offt Uedele sult de kerck quijtraken door Uedeler ghewoel." (24)

Daar was geen woord Frans bij. Van Aerssen wilde niet voortdurend gedirigeerd worden en vanuit zijn positie en zijn protestantse overtuiging wel enigszins begrijpelijk.

Op 3 juli 1714 schrijft Cornelis van Aerssen aan pastoor Van de Wiele, en niet al te vriendelijk, onder meer: "Ick sie wel dat Uedele, Den Heer Bisschop, en de boeren het eens zijn, doch die maniere van doen behaecht mij niet. Nu wil men weer Van der Hoeven, doch desen declineer ick. Doch gelieft den Heer Bisschop daar te senden, Melchior Warberg, religieus van de paters Predikheren te Antwerpen. Want dat heeft den eerwaarde toch maar te belasten, aanstonts dat heij en dat bekent maeckt, mej een briefje te scrijven, alvorens hem te convenieren, en anders soo sie ik daer en van aff." (25)

Het "gat" was nog niet opgevuld. Toch komt er op 9 juli 1714 nog een bericht ten gunste van Warberg van Van Sambeek uit Wouw aan Cornelis van Aerssen:

"Dat geen een, maer verscheidene maelen over de conduite van den predikheer Van Warberg hebbe geïnfomeert". Hij besluit: "datte Eedele wel geenebeter en de bequaamer sal kunnen vinden".(26)

12 juli 1714: het gekrakeel gaat verder. Pieter Geps klaagt bij Cornelis van Aerssen, dat hij teveel pacht moet betalen. Hij maakt ook van de gelegenheid gebruik om ook iets ten gunste van Gerardus Verhoeven ten beste te geven. Van Aerssen zegt wel een pastoor te Hoogerheide te gedogen, maar dan een die hem zint en die dus van hém komt. Men blijft maar over Van der Hoeven bezig, schrijft hij en die wil hij niet. Dan was Van den Bogaert nog beter. Ze, ook enige kerkmeesters, moeten ophouden met woelen. Hij wil een persoon voor de hele gemeente. Als zij zich rustig houden, zullen zij vlug een goede pastoor hebben. (27)

Gezien Pieter Geps een inwoner van Ossendrecht was, ging dit initiatief waarschijnlijk van Ossendrecht uit. Er was over het algemeen géén eenheid in het optreden en er was ook nog géén pastoor!

Volgens een schrijven van 15 augustus 1714 door Schout Balthazar aan Cornelis van Aerssen zit de zaak nu goed scheef. Hij heeft onder meer horen zeggen dat Barend Hussaert naar Den Haag "gestiert" was door die van Woensdrecht, om bij de fiscaal te vragen, diensten te Woensdrecht te mogen doen. Hij heeft Hussaert gevraagd hoe het uitgevallen was. "Datten hij datte niet en don konne ofte tollereren kostte, enne datte Uedele een groot vriend van Uedele was."

"Verder heeft er een priester met authorisatie van de bisschop vandaag dienst gedaen te Ossendrecht in de schuur van "Claes Theune" en in de middag "gecatechiseert" aan de kinderen. Er zal de volgende zondag daar weer dienst worden gedaan. Hendrick Bavens heeft mij verzocht of U zo goed wilt zijn in Hoogerheide Pater Warbeeq of een die U zal ordonneren, dienst te laten doen als pastoor. Dan zal men wel tevreden zijn, en dan zal "diejen van Woensdrecht" wel weg moeten, want die kunnen er geen onderhouden. Ik heb al gezegd dat ze een request aan Uw Edele moeten

sturen, maar dat durven zij niet te tekenen. Zij hebben al zoveel getekend. Maar als er een zal zijn zullen zij zeer blij zijn."

De zaak zit lelijk in het slop en van eenheid van handelen is geen sprake. Ossendrecht en Woensdrecht waren op eigen houtje aan het pionieren en in de schuurkerk van Hoogerheide gebeurde er niets.

Op 30 augustus 1714 een postscriptum van Balthazar Charles aan Cornelis van Aerssen. Na het sluiten van de brief komt Claes de Bruijn met Willem Barentse nog binnen. Claes de Bruijn heeft hem verzocht "den paap" die tegenwoordig te Woensdrecht dienst doet aan Hoogerheide te geven.

"Dat hij sien soude van de Gemeijnte van Woensdrecht dat die weder tot Hoogerheijden souden comen naer de kerck." "Ick hebbe geseght indien dien paap naer hier comme dat ik en hem beij den kopp zou greijpen en hem wel sal kreijgen." (28)

Het ondoorzichtig gedoe van de toch wel zeer verdeelde parochianen van Hoogerheide e.o. zet zich voort. Want wie zou verwachten dat "den paap" te Woensdrecht de door Van Aerssen geweigerde Gerardus van der Hoeven zou zijn? De "boeren" hebben hem daar ongetwijfeld toe aangezet. Men heeft toch wel een huichelachtig spelletje gespeeld.

Men leze onderstaande eens aandachtig.

Van schout, burgemeester en schepenen der heerlijkheid Woensdrecht, 6 september 1714 aan Cornelis van Aerssen. O.a. "Wij hebbe optijd ontvanghen een missive in dato 29 augustus inhoudende dat den advocaet-fiscaal van Brabandt heeft klagten ontvanghen dat binne dit dorp een seekere Roomsche priester met naame Gerardus van der Hoeven sich niet ontsien heeft zich te neder te setten om den Roomschen dienst te pleegen, daer noch-

thans noijt voor deesen eenig Rooms priester heeft durven doen, ende alsoo dit strijdende is met de placcaeten, etc, etc." "Wij sullen alles doen omme ditte in de toekomst te beletten, omdat sulcks strijdigh is met de artikelen van den polityke Reformatie."(29)

Verschillende schepenen hadden wel een bepaalde substantie op hun hoofd. Meerdere schepenen waren, bij echt gebrek aan protestantse schepenen, katholiek.

Een zeer onderdanig schrijven van Gerard van der Hoeven op 19 september 1714 aan Cornelis van Aerssen. Hij schrijft dat hij van de bisschop van Antwerpen verstaan heeft dat de Heer Van Aerssen de goedheid heeft gehad om hem te admitteren als pastoor te Hoogerheide. Iets, waarvoor hij zeer dankbaar is. Hij zal hem altijd respect tonen. Als hij iets misdaan heeft zal hij dit trachten te herstellen. Verder zal hij zich in alles op correcte wijze naarhem, Van Aerssen, voegen. (30)

Een lijfeigene zou het hem niet verbeterd hebben. Maar toch, langzaam maar zeker bereiken "de boeren" hun doel. Op 27 september 1714 bericht een zekere Heer Blois aan Van Aerssen, dat hij naar de bisschop van Antwerpen geweest is in verband met de benoeming van Van der Hoeven als pastoor van Hoogerheide. Hij is daarna bij Cornelis van Aerssen geweest, doch trof hem niet thuis. Deze was naar zijn heerlijkheid Meteren vertrokken. Hij heeft gehandeld volgens de instructies van Cornelis van Aerssen en heeft een depeche van de bisschop meegekregen, en een brief van Gerardus van der Hoeven. Deze brief is in origine bijgevoegd. Hopend dat alles wel bevonden zal worden en de schout order zal willen geven priester Van der Hoeven te convenieren en te admitteren tot de dienst van Hoogerheide.

Van der Hoeven zal nog een 10 tot 12 dagen te Antwerpen

moeten blijven en verzoekt Uedelede acte aan de bisschop terug te zenden. U zou er goed aan doen een copij van de brief te laten maken. (31)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. A.R.R. in G.A.B. Inventaris W.A. van Ham. Inventarisno 2634.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. D.T.B. W1 Hoogerheide S.N.B.Z.
6. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Gedeponeerde archieven door Drs. W. Brand. Inventarisno 176 in B.A.B.
10. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. D.T.B. W 10 Hoogerheide S.N.B.Z.
16. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Ibidem.
21. Ibidem.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. Ibidem.
28. Ibidem.
29. Ibidem.
30. Ibidem.
31. Ibidem.

HOOFDSTUK 5

GERARDUS VAN DER HOEVEN

Over hem is, in het licht van zijn korte verblijf te Hoogerheide, veel papier vuil gemaakt. Teveel!

Gerardus speelde al clandestien voor pastoor te Woensdrecht en schijnt toch het doopregister te hebben gehad. Hij doopte al op 30 augustus 1714. (1)

Hij schijnt officieel benoemd te zijn rond 25 september 1714.

Ongeveer half september 1714 geeft Cornelis van Aerssen aan zijn schout opdracht Gerardus van der Hoeven te conviniëren en te admitteren.

Cornelis van Aerssen schrijft een memorie over datgene wat er zich in september tot 18 oktober omtrent de benoeming van Gerardus van der Hoeven voorgedaan heeft.

"Het werk van de verkiezinghe van een pastor tot Hoogerheide dat die van Woensdrecht complotten maeckten, en niet te Hoogerheide laten malen, geen goed van mij te pachten, etc. etc.

Dat het tot een conflict uitgebarsten zou zijn, dat het veel onrust inplaats van genoeg gekost zou hebben.

Verder werd mij door Dhr Hoornaar wegens Mijnheer Blois, waarnemende de zaken van de geestelijkheid alhier, voorgeslagen of de zaak niet was te schikken met een nieuwe acte. Zo heb ik op de 11e september aan Dhr Blois voorgeslagen Van der Hoeven 10 à 12 dagen te Antwerpen te houden, hem de acte te geven, op mijn presentatie, als order, Van der Hoeven mij doen schrijven, en die copie toezenden. Ik hem dan attesteren en conviniëren."

BENOEMING:

"Proposito nobis a Dominus de Hoogerheijden Gerardo van der Hoeven. Proposito seculari pro cura loco mortii Gabriël Roessel."

"Ik heb de 27 september 1714 de copie van de benoeming naast het orgineel gehouden, hem vergeleken met de principale acte van de bisschop en Hoornaar bericht te admitteren en conviniëren."

"Meijs schrijft mij van Ossendrecht dat Van der Hoeven op de 18 oktober 1714 zijn eerste dienst heeft gedaan.

De boeken zijn geaccordeerd om, boven de huur van mijn woning, f 30 per jaar aan de schout te betalen voor protectie. De bisschop was voor een wereldlijk priester als meer overeenkomende met de placcaten van het land, en omdat die van geen klooster, maar absoluut van hem dependeren." (2)

Cornelis van Aerssen was om velerlei redenen, maar vooral zakelijke, door de knieën gegaan. Zijn molen, zijn troetelkind, moest malen, en zijn gronden moesten pacht opbrengen.

Uit de stukken blijkt dat Petrus Josephus de Francken, bisschop van Antwerpen, op 20 september 1714 zijn fiat aan de benoeming heeft gegeven. (3)

Uit de omslagen van het "hoofdgeld en het gemaal" over 1714 blijkt dat die van Woensdrecht zeer goed geweten hebben, welk spelletje ze aan het spelen waren. In genoemd jaar staat G. v.d. Hoeven daar als ingezetene ingeschreven. (4) In feite had men Cornelis van Aerssen in de tang, en hij koos daarom eieren voor zijn geld.

Gerardus v.d. Hoeven zou het te Hoogerheide niet lang maken. Slechts twee jaar vinden wij hem onder de inwoners.

Te Hoogerheide staat hij in 1715 en 1716 opgeschreven in de lijst voor het hoofdgeld en het gemaal. (5)

Van der Hoeven schreef zijn laatste doop in op 2 september 1716.(6) Hij zegende de laatste trouw te Hoogerheide in omstreeks half september 1716.(7)

Er moeten al eerder geruchten gegaan zijn dat het Gerardus van der Hoeven te Hoogerheide niet naar den vleze ging. Hij moet reeds een tijdje voor zijn werkelijk vertrek te kennen hebben gegeven zijn pastoraat te Hoogerheide er aan te willen geven. Pater Willem Brouwers van Huijbergen is er als de kippen bij om Z.E.H. Thomas Bellen naar het vacant komende pastoraat te Hoogerheide te laten solliciteren.

Op 3 augustus 1716 schrijft Thomas Bellen, van de orde der predikheren, aan Cornelis van Aerssen om admmissie voor de pastoorsplaats van Hoogerheide:

"Aengesien ick bewegt ben door fraije mannen (prior Huijbergen?) ende met er door de bewoonders van Ossendrecht, Hoogerheijden ende Woensdrecht om te aenveerden het pastoorsschap tot Hoogerheijden, alwaer uw hoogheijt heerschappij hebbende, so ist dat ik wel wetende dat ik sonder eenighe gratie en de verghunninghe dit ampt niet kan mochte behoore te aenveerden Comen diens volgens dit briefken oedtmoedelijk supliciëren ende bidden uwen edelen persoon omme mij ondschreeven ghelieve te verweerdighen, ende te beghaven met het bovengenoemt ambt, welck doende mij sult verplichten en obliciëren om met respect in alle voorvallen te thoonen, dat ick ben van U Hoogedele Heere en uwe gheheele Edele familie eenen oedtmoedighen dienaar.

Huijberghen
3 augustus 1716

Pater Thomas Bellen
Lector van het Predickheeren
ordre" (8)

Pater Willem Brouwers doet in een brief aan Cornelis van Aerssen van dezelfde datum, via een ietwat slijmerige inleiding, ook nog een flinke duit in het zakje:

"Huijbergen 3 augustus 1716. Pater Wilhelmus Brouwers.
Aan sijn Edelheid Cornelis van Aerssen, Heer van Hoogerheijde,
half Ossendrecht, Den Triangel, Meteren, etc.,etc."

In eerste instantie smeert hij Van Aerssen flink wat stroop rond de mond. Hij zegt: "dat de jagt toecomende is, dat sijne winthonden wel en is souden willen stellen, dat weij goetgevonden hebben nu nogh een windhont die mej vast toege-segh is, dat wanneer ick hem sal becomen hebben, hem sonder teijdverlies hem aen Mijnheer sal toesenden."

Vervolgens deelt hij mee dat de pastoor van Hoogerheide afscheid van zijn gemeente heeft genomen en een dag of vier, vijf geleden is vertrokken. "Mijn Heer, ende particuliere vrind", zo gaat hij verder, "Ick ken een seer bekwaam man: Thomas Bellen die ons vijff maenden lanck als lector seer loffelijck gediendt heeft. Die van sijnen overste van de predickheren patent hebbe gecreegen omme te gaen doceeren te Rurmonde Waerover onsen prior seer droef was ende wij berooft sijn van een so dapper man."

Kortom, hij zou de waardige opvolger van Gerard van der Hoeven zijn en dit terwijl de man, zoals de registers bevestigen, nog in functie was. Hij eindigde met het nodige gevlei:

"Mijnheere, uwe Edele en seer gehoorsaemen dienaer Frater Wilhelmus Brouwers, religieus tot Huijberghen. Meijn Hantkussinghe aen Mevrouw en 'd Heer van Voshol." (9)

Hiervan krijgt men toch wel een bepaalde smaak in de mond. Het amicale ligt er toch wel wat te dik bovenop.

Op 1 september 1716 bericht Adriaan Muts, als schepen van Woensdrecht, om een andere pastoor gezien Gerard van der Hoeven bedankt heeft. Op het klooster te Huijbergen is, zo deelt hij mede, een Predikheer die zich presenteert om de gemeente van Hoogerheide, Woensdrecht en Ossendrecht te dienen. (10)

Cornelis Muts, Nicolaas Anthonissen Smits, Nicolaes de Grauw en Hendrick Bavens verzoeken op 10 september 1716 Cornelis van Aerssen om Thomas Bellen tot pastoor te mogen hebben. Zij hebben Van der Hoeven gevraagd of hij nog wilde blijven. "Ende heeft gesijt neen!"

Dezelfde dag schrijft schout Lambertus v.d. Moer aan Cornelis van Aerssen. Hij bericht dat de hele kerkelijke gemeente Thomas Bellen tot pastoor wil hebben. Dat hij ze, op order van zijn "Heer", Cornelis van Aerssen, bij zich heeft geroepen en dat ze eenparig om Bellen verzocht hebben. Dit zou volgens de kerkmeesters ook de bisschop zeer aangenaam zijn.

Pastoor V.d. Hoeven, zo gaat hij verder, heeft in de kerk gezegd, dat hij zou vertrekken als zijn gemeente was voorzien. Dit in de hoop om elders een aanstelling te krijgen. Maar hij hoort dat hem dat niet lukt. Hij zou daarom wel hebben willen blijven. Niemand wil hem echter nog hebben of iets aan hem betalen. Men heeft geen respect meer voor hem. Hij verzoekt zeer beleefd daarom Thomas Bellen maar aan hen toe te staan. (11)

Op 21 september 1716 nogmaals een aanbeveling van Lambertus v.d. Moer aan Cornelis van Aerssen. (12)

De komst van Thomas Bellen nadert. Op 1 oktober 1716 richt hij zich nog eens tot Cornelis van Aerssen om pas-

toor te mogen zijn. Dit op verzoek van de gemeenten Ossendrecht, Hoogerheide en Woensdrecht op conditie dat hij zich binnen veertien dagen bij de "Heer" vertoont. "Wil mej echter van dese reijse ontslaen, weegens de groote oncosten daeraan verbonden. Ende omdat er bij voorval van ernstige ziekten eijmand in de ghemeijnten moet sijn. Dat den bisschop van Antwerpen verleiden Dinsdagh naer 's Gravenhage is vertrocken en sijne Edele hier en over sal spreecken ende sal trachten in Uwe verlangkens te voldoen." (13)

Cornelis van Aerssen geeft op 6 oktober 1716 antwoord aan Thomas Bellen inzake zijn brief van 1 oktober 1716. "Ik heb uwe brief wel ontvangen maar geen bericht gegeven omdat ik absent was. Ik heb ook willen weten of U aangenaam was bij de gemeenten en U de keus was van de Bisschop van Antwerpen. Gezien mijn bevinding Consenteer ik U om op de Heerlijkheid Hoogerheide te resideren en de Roomse kerk te bedienen gedurende de tolerantie van de staat, of ons opzeggen. Ik zal de schout opdracht geven U daar toe te laten met de strikte aanbeveling rust en vrede te bewaren onder de gemeente. En hun adviseren U het nodige respect te tonen." Het vervolg eindigt dat de schout de lector toelaat en hem zijn brieven overhandigt. (14)

Intussen had Thomas Bellen al op 2 oktober 1716 zijn eerste doop verricht. (15)

De "eierzamen en getrouwhe" Thomas Bellen, zoals hij later werd genoemd, wist bij zijn benoeming niet wat hem allemaal boven het hoofd hing. Als hij dit had geweten dan had hij zich waarschijnlijk bedacht. En weer zou blijken dat iedere "ghemeijnte" wat anders wilde. Van "koetsier" Bellen zou veel worden gevraagd.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. R.K. Doopboek D.T.B. - W 1 in S.N.B.Z.
2. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
3. Gedeponeerde archieven door Drs. W. Brand in B.A.B. inv.no 177.
4. Omslagen over het hoofdgeld en het gemaal Woensdrecht, jaar 1714. Inventarisno 323 S.N.B.Z.
5. Omslagen over het hoofdgeld en het gemaal 1715/1716. Inventarisnos 833/834 S.N.B.Z.
6. R.K. Doopboek D.T.B. - W 1 in S.N.B.Z.
7. R.K. Trouwboek D.T.B. W 10 in S.N.B.Z.
8. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
9. Ibidem.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Gedeponeerde archieven door Drs. W. Brand in B.A.B. inv. no 178.
13. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
14. Ibidem.
15. R.K. Doopboek D.T.B. - W 1 in S.N.B.Z.

HOOFDSTUK 6

THOMAS BELLEN

Thomas Bellen, op wiens personalia we nog zullen terugkomen, moet zijn pastoraat aanvankelijk rustig zijn begonnen. Op 4 februari 1717 doet hij een mededeling aan Cornelis van Aerssen. Deze mededeling zal hem van zijn rust beroven en voor een lange tijd een bron van grote zorg worden.

Hij schrijft o.m.:

"Seer Hooghedele Heer,.....

datte dieghene die de tegenswoordighe kercke aan de Roomsche ghe-meente verhuert wil datte sij dese koopen ofte de kercke tot het vorigh gebruick te laten, omdatte er op die plaetse grond ghenoech is willen de kerckmeesters daer een nieuwe kercke laeten bouwen. De oude kercke regent in." (1)

Cornelis zal zijn oren wel gespitst hebben; de "paep" wilde, met de kerkmeesters inclusief, méér dan een deel van een schuur en die dan nog inzegenen ook.

Bij de volgende overeenkomst is Van Aerssen niet betrokken en deze gaat dus min of meer buiten hem om. Iets wat fout zou lopen.

Op de 23e september 1717 is een overeenkomst getekend tussen Wouter Adriaansen uit Huijbergen en de eerste comparant Barend Willemsen van Campen, mede-comparant van Thomas Bellen, over de vercijnsing van 10 roeden grond ten behoeve van de Rooms Katholieke gemeenten van Ossendrecht, Woensdrecht en Hoogerheide.

Voor het timmeren van een kerk voor dezelfde gemeenten gemerkt Oost 's-Heerenstraate, Zuid-West en de Noord. Den eerste comparant, Barend Willemsen van Campen. (2)

Cornelis van Aerssen zal wel hevig geschrokken zijn, toen hij op 23 september 1717, via de schout, een bestek van een "nieuwe roomsche Kercke" ontving. Iets wat hem rauw op zijn dak moet zijn gevallen.

De schout stuurde op 23 september aan zijn Heer, Cornelis van Aerssen, een bestek van een nieuwe Roomse kerk. Het is het bestek dat overeenkomt met de tekening van een kerk, die U hierbij zult aantreffen. Deze kerk diende afgebroken te worden, omdat ze te groot en te fraai was!

Men geeft ook de maten van de beide kerken:

Oude kerk

lengte: $42\frac{1}{2}$ voet

breedte: $27\frac{1}{2}$ voet

Nieuwe kerk

lengte: 70 voet (= $64\frac{1}{4}$ Rijnl. v.)

breedte: 32 voet (= $29\frac{1}{2}$ Rijnlandse v.)

Ze zou 14 roeden beslaan.

N.B. De (gemene)voet = 30 cm.

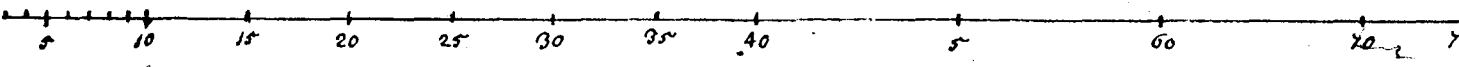
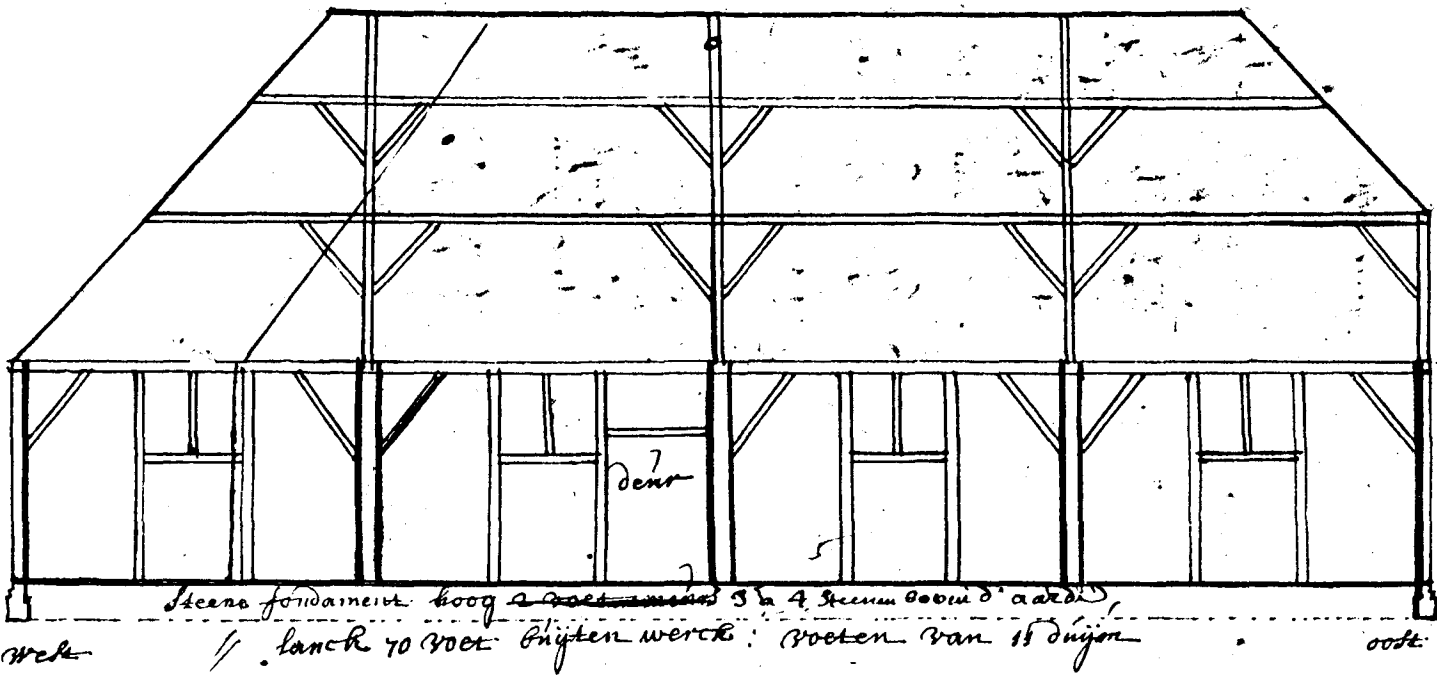
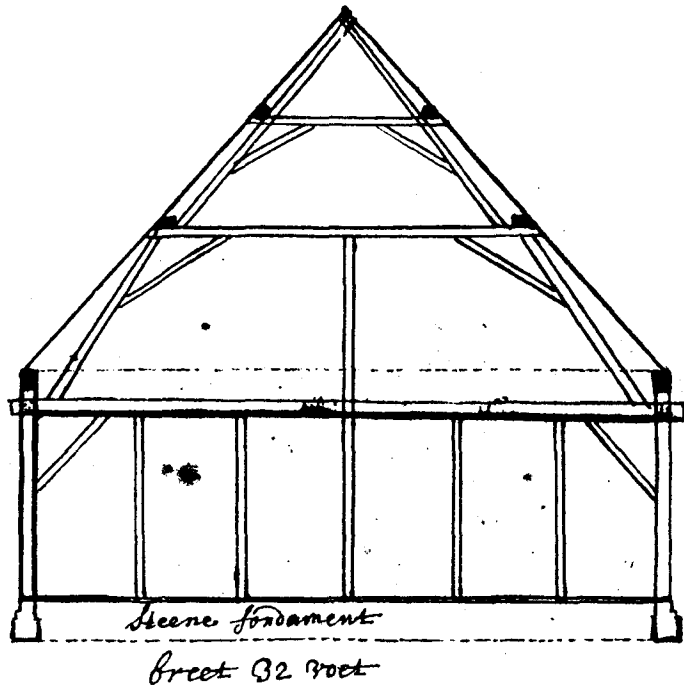
De Rijnlandse voet = 31,4 cm.

Volgens een schrijven is ze op 29 november 1717 "geavanceert tot het dekken toe, en blijft zo in zijn geraamte staan". In een volgend schrijven van 2 december 1717 heeft ze vijf gebinten en tussen ieder gebint twee stijlen. Boven vast in de "worm" en onder in de plaat. Hoog tussen de beiden $9\frac{1}{2}$ voet, en de stijlen van de gebinten $4\frac{1}{2}$ voet. (Het was dus bukken geblazen) De oude kerk is $42\frac{1}{2}$ voet lang en $27\frac{1}{2}$ voet breed. "Die van U aldaar voor meer dan 1200 mensen 72 voet lang en 36 voet breed, Rijnlands.

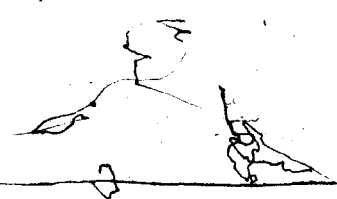
Consent voor een kerk van 54 Rijnlandse voet langs de buitenkant gemeten, dat is 59 gemeene voet, en breed $29\frac{1}{2}$ Rijnlandse voet, hoog buiten de grond, de wangen, 6 voet en breed $29\frac{1}{2}$ Rijnlandse ') voet en twee (glazen) vensters zou misschien nog gaan."

Pastors bogaard is van doren tot doren 66 voet. De oude kerk $42\frac{1}{2}$ voet, breed $27\frac{1}{2}$ voet, Rijnlands. De nieuwe kerk, lang 70 voet, zou, na het aftrekken van rabat, 11 voet 59 gemene voeten lang zijn. (3)

') De wangen zijn de zijmuren, in dit geval zijbeschot.

en hoogte
lot
kant dak 9 1/2 voeten,

(4)

Het ontwerp had alleen een stenen fundering. Als de lezer het achterliggend ontwerp bekijkt, dan bemerkt men daar 4 "glazen" in. Ze moesten indertijd zo hoog staan dat men niet naar binnen of naar buiten kon kijken. Ondanks dat het toch nog maar een bescheiden schuur was, was ze toch te "groot" volgens de "Heer". Hij spreekt over deze schuurkerk als zouden er 1200 mensen in kunnen. Zou dit zijn doorgedaan dan had men ze in feite moeten stapelen. Maar, zoals bekend, het ging niet door.

Van Aerssen voelt zich bij de neus genomen. In een schrijven van 19 oktober 1717 schrijft hij aan de schout, Lambertus v.d. Moer: " Dat men sonder eenighe toestemming met de verkiesing van de gront en den timmer doorgaet. Ick en sal dat sonder mijne toestemming niet en door laeten ghaen ende sal so nodig imant sturen."

Dat men hem geen toestemming had gevraagd, maar vooral dat men, buiten hem om, ook grond van derden had gekocht om er toch op te bouwen, is hem destijds in het verkeerde keelgat geschoten.

De affaire gaat op 26 oktober 1717 verder. Dan bericht hij aan Van der Moer: "Aangaende de paepsche kerk hebbe ik een besteck wel ontvangen maar tot mijn overkomst gewacht om u te antwoordden. Het concepte is te groot en ik moet toch eerst consente geeven voor sij connen beginnen. Sij moeten een figuratieff van dat andere land hebbe en ick moet weten waer die staen zal. Oock moeten mij andre condities beloofte werden. Sij moghen niet timmeren, wel prepareren, niet oprichten. Het stueren van een besteck is niet ghenoech. Er magh niets tegen mijn order ghedaen worden, oft ik zou hem beklaeghen." "Alles is tot hunne eighe verantwoordingh. Ende so sijn ze gaen timmeren alles sonder acte ofschreeft of so."(5)

Zoals men al weet ging het feest zo niet door! Dat er echter nog zoveel water door de Schelde moest vloeien,

eer alles in kannen en kruiken zou zijn, had ook toen waarschijnlijk niemand verwacht.

Op 29 oktober 1717 grijpt Cornelis van Aerssen weer naar de ganzeveer en schrijft aan Van der Moer dat men hem onvoldoende heeft ingelicht. Hij wil meer weten van de toeleg. "Ze vragen mij door U om grond te vercijsen. Ik denk dat de grond van de oude kerk daarbij inbegrepen is maar men stuurt mij geen copie of figuratief. Men stuurde mij tegen october een concept veel te groot. Ik dacht dit is een werk voor de zomer en niet voor de winter. Ze zullen mij nog wel komen spreken. Zij zijn begonnen alsofftik er niet ben, en zo een grote kerk zal ik niet toestaan, maar als men content is met de oude breedte en lengte, dan zal ik die kerk toestaan. Die zal mij bij de Hoogmogenden niet schaden." "Zij mogen iets achterwaarts bouwen maar niet voordat ik mijn consent zal hebben gegeven. De bouw dient gestopt te worden. Ik moed alles exact weten. Waaraan heb ik het verdiend," zo besluit hij, "om met zoveel kleinachting behandeld te worden." (6)

Thomas Bellen komt zeer nederig op 1 november 1717 Cornelis van Aerssen te schrijven. Hij vraagt de kerk te mogen voltrekken, anders vreest hij: "de verstroijinghe van de Gemeijnte en datte terweijl sij allen hebbe bijgedraghen". De kerk is nu bijna af, en er zijn in het dorp wel schuren die 20 voet langer zijn, 10 voet breder, en ook hoger. "Er moeten wel seshondert menssen in connen ende als men daer affrekenet twee autaren en eene preeckstoel dan sal se nog kleijn ghenogh wesen. Ende ick ben seker dat uwe hooghedelheijt om met volcomen consent sult laten bouwen." (7)

Pastoor Bellen was wel een vriendelijke en nederige pleiter maar het resultaat was nihil.

Dezelfde dag dat Bellen naar Van Aerssen schreef, deed Lambert v.d. Moer dit ook over de protestanten, die

zeer verbolgen zijn. "De kerckeraad van Ossendrecht en Woensdrecht gisteren 31 october 1717 om 9 uur om de acte van despositie te valoriseren en te resolveren een extra ordinaire Classis te houden." "Ick en can gheen redenen meer vinden hem te overtuigen omtrent de Roomsche Kercke. Ick heb de nodighe maatregelen genomen omme den bouw stil te leggen." (8)

Het is in godsdienstige kringen algemeen bekend dat de dominees de overheid tegen de "paepschen" opstookten. Op 4 november 1717 gaat er een zeer lange brief van Cornelis van Aerssen naar schout Lambertus van der Moer. Hij schrijft o.m. dat pastoor Bellen zich heeft voorbij gelopen, dat hij en de gemeente in opspraak zijn gekomen door de kerk. "Laat hem bij U komen opdat een en ander schriftelijk kan worden geregeld. Dat men mij wel gesproken heeft over de kerk maar ik steeds op hun voorstellen gewacht heb. Hij zich pretendeert, om mijn eer met interest te verwaarlozen. Alle moeilijkheden moeten aan hun zelf geweten worden, en niet aan mij. Ik wil een heerlijkheid van mijn naam niet ingecorporeerd hebben, maar wel aan de ingezetenen het gerief van de Roomse Godsdienst in gematigheid toelaten. Daarom had ik al lang moeten hebben een "authentieke copij van hun verreijsinghe en dessijn" om mij de juiste plaats voor te stellen. Zij mogen voor mijn consent te hebben niets meer doen of veranderen, maar er zich mee moeten vergenoegen mij schriftelijk beloven zich daar aan te houden.

Men heeft mij tevoren verzocht, te mogen timmeren aan het zuid-einde van de bogaard van de pastoor. Ik zal die plaats om gevoegswille accepteren/accorderen, en gering op een andere, maar verruimde plaats in de Noordschans van het land van Hendrik Barends, Zuidwaarts de Hof van Jan Barends. Maar niet te beginnen zonder mijn schriftelijke toestemming."

Hij wil de ingezetenen het gerief van hun godsdienst geven, maar wat ze nu opgezet hebben is te groot. Geen twee autaren, dat gaat het gerief te boven. "Wat zouden

de mensen van mij zeggen als ik zo een "machinatie" zou toelaten. Dan komt er misschien nog een "Schoolhuijs" onder, en een ander "beijtimmeree" Dan een klopjeswoning voor 3 à 4 personen en nog een onderkomen voor passanten. Als het zover zou komen zo zou ik mijn goede naam daaraan exposeren. Daar bewaar mij God voor, ik daarom geen timmer zal toestaan dan met gelimiteerde lengte, breedte en hoogte. En dat is gunst genoeg daar moeten ze mij voor bedanken. En laat er iemand komen om alles vast te stellen. Laat de pastoor zich zelf verwijten dat hij mij zo behandelt, en zoveel chagrijn aandoet. Ik hoop dat U de depeche zult ontvangen hebben en mij daarover schrijft. Ik wens wel dat U de pastoor daarover spreekt alsof het van Uedele zelf komt. Maar hij toch merkt dat ik er van weet." (9)

In dit lange, toch zeer ingekorte epistel moet Cornelis Van Aerssen begrepen hebben dat Bellen tussen verschillende vuren zat. Hij was ook niet te benijden met zijn driespan. Nog op dezelfde 4 november 1717 doet Cornelis van Aerssen verslag over zijn onderhoud met de dominees van de Classis Bergen op Zoom. "Nu doe ik onderstaande brief die U aan de pastoor copieert en doe er een weinig lak onder. Ghisteren sijn Dominee Lagh en Van Houten en Van Gastel als gedeputeerden van de Classis Bergen op ten Zoom en Tholen uijt naam van de Classis, wegens den ghrootten timmer, met dreijgement van mej te beclaegen. Ja ik hebbe haer getoont dat het bujten mijn kennis en bij surprise so gheschiedde. Ende, dat ick reeds verbod hadde gedaen om daer mee voort te gaen. Meet eens de tegenwoordige breedte en lenghte en hooghte en send het mij als ick een ordenteleijke timmer sal toestaen, tot gemack en gerieff der ingesetenen in redeleijkheid ende sodanigh, dat ik sonder opspraeck van mejne eer en sonder klachten van der Staet sal durven doen. Bujten Den Haag kwam eens last eene kerck af te breecken die al twintigh duijsent gulden gekost had omdatte ze te groot aanghelegt was!"

Cornelis van Aerssen blijkt toch niet zo'n onredelijk man te zijn. Ondanks zijn zeer hoge positie moest hij zich inhouden voor de dominees en de "Staten".

8 november 1717 heeft Lambertus van der Moer zijn pen weer aangepunt om zijn "Heer" te berichten dat hij, volgens opdracht, de pastoor 't voorstel gedaan had de "paepsche kerk te stellen in zijn bogaard" en dit alles geheim te houden. Dat pastoor Bellen de kerkeraad heeft moeten inlichten en dat de bouw is gestaakt. Uedele kan hieruit wel opmaken dat zoiets niet verborgen kan blijven."De beroering die dit alles heeft teweeggebracht heeft mij genoodzaakt U kennis te geven. Dat één partij gezegd heeft dat dit orders waren van de "Staat". De andere van de Heer, en de derde partij geeft de pastoor de schuld. Zover, dat de pastoor oorzaak zou zijn van zodanige kosten reeds gedaan bij de timmer. Dat de pastoor onder een hoedje zou spelen met de "Heer". Dit volk begrijpt de zaak niet en is zo desperaat dat ze niet weten, wie nog meer te kunnen beschuldigen. Ze geven mij mede de schuld, vooral die van Woensdrecht, met een zodanige passie die schadelijk voor mij kan zijn. Ik heb de pastoor aangeraden, die net als ik in de uiterste verlegenheid is gebracht, "patience" te hebben tot Uw Welgheboren nader schrijven: Ik beklaag die man die zodanig van zijn gemeente wordt behandeld. Wat belangt het verplaatsen van de kerk zegt de pastoor: Hij kan de gemeente om dese te verplaatsen niet bewegen."

Het accoord met Wouter Adriaansen van 23 september 1717 brak hem zuur op. De op die plaats waarschijnlijk gedane timmer, was er zeker te veel aan!

"Ik vertrouw," gaat Van der Moer verder, "dat Uedele om de galligeerde redenen ten faveure van deze zaak zoveel wezen zal als mogelijk is, anderszins te zien als mogelijk is, een grote

diversie, maar ook een separatie te voorkomen. Ik hoop niet dat Uedel mijn schrijven kwalijk zal nemen." (10)

Daar had je het gedonder in de glazen. Pastoor Bellen moet niet meer van toeten of blazen geweten hebben, met dat volkje dat alles beter wist. Ze waren hels op de pastoor, die maar al te goed wist dat hij alleen met geduld te hebben met zijn parochianen en de overheid iets kon bereiken.

De kerkeraad van de Roomse Gemeente meende er op 15 november 1717 goed aan te doen om ook nog eens zijn visie te geven aan Cornelis van Aerssen.

Ze vragen en bidden om hun kerk te mogen houden en verder te mogen bouwen en beloven er geen huis voor de pastoor bij te bouwen. De pastoor zal blijven waar hij is. De kerk is niet zo groot als aan Van Aerssen bericht is. Dat het nog een van de kleinste schuren is die er zijn. Ze kan ook niet kleiner gebouwd worden, anders zouden ze hun gerief niet gehad hebben. Zij hebben deze nieuwe gebouwd omdat zij op sommige dagen in de oude niet allemaal in kunnen en buiten de deuren in regen en kou moeten blijven staan omdat ze veel te klein is. "Ende wij vreesen oock dat wij onsen paster zouden Quijtraecken met dewelcken de ghemeijnten nu wel gedient sijn." Want hij heeft dikwijls geklaagd dat hij de benauwdheid in de kerk niet uit kon staan, als hij preken moest op feestdagen en dat is waar. "Wij kannen de benoutheit selve Qualijck uijtstaan en leijden sonder flauw te vallen, en den eenen mensch den andre op de hielen moet en staen."

Wij bidden uwe Hoogheid dat U zo goed zult zijn ons een brief van consent te willen schrijven, zodat wij onze kerk af kunnen bouwen. En Mijnheer Pastoor het consent kan tonen om zo het geld van de gemeente te kunnen krijgen, om alles te betalen. Dat het praatje in de Gemeente gaat dat het verboden is, hetgeen wij nu nog niet ze-

ker weten, omdat onzen Heer Pastoor dat alleen maar kenbaar gemaakt heeft aan de kerkmeesters en enige principale van de gemeenten. Daar heeft hij zeer goed aan gedaan, want de nu al grote oproer omtrent deze zou nog veel erger geweest zijn.

Uw onderschreven ootmoedige dienaren
Jan Smits, Kerkmeester van Hoogerheide,
Nicolaas Smits, Kerkmeester v. Woensdrecht
Willem Broijmans, Kerkmeester v. Ossendrecht.

(11)

Hogerop zat men ook niet stil. Advocaat-fiscaal Van Erpicum schrijft aan schout Van der Moer, die Cornelis van Aerssen hierover bericht:

"Dat de advocaat-fiscaal van Brabant wel weet dat er te Hoogerheide een nieuwe grote kerk wordt gemaakt. Groter en met meer opzicht dan ooit te voren is geweest, wat in strijd is met de placaten waartegen de advocaat moet waken. Zal Uwe goedheid gelieven te hebben om mij daarvan pertinent te informeren, opdracht te geven en zorg te dragen, Dat ik niet genoodzaakt ben om zekere zodanige "messures" te nemen waarvan ik mij ambtshalve niet van kan dispensereren." (12)

Een hogere verantwoordelijke instantie laat hier in bedekte termen weten dat hij wel weet waar de os gebonden ligt. Hij verwacht dat de Heer van Hoogerheide dit zelf bij de Staat aanhangig zal maken. Dat hoeft hij niet te "dispensereren".

Het ligt voor de hand dat de gemeentenaren de vis, in de vorm van de kerk, nog niet aan wal hebben.

Op 25 november 1717 onderneemt pastoor Bellen nog eens een poging. Met alle titulatuur, die Van Aerssen bezit, spreekt de pastoor hem nederig, maar in volle overtuiging aan:

"Voorbehouden respect van Uwe Hoogedelheijt, ick gestelt zijnde in uijterste becommernisse raeckende de schuer voor onsen dienst soo verre voltrockken, ben ick genootsaect voor het lest hier van Uwe Hoogheijt te vernemen en U te informeren dat ick en gheen middel meer weet om Woensdrecht nogh beij onse parochie te houden aengesien sij mej in alle redenen dwelcke ick voordraeghe, antwoorde en opwerpe, de moogelijckheijt dewelcke sij ghedurende den teijd dat de pastorije op Hoogerheijden geweest is, hebben gheleden ende seggen datte als wanneer dese schuer eens afghebroken was, al haest misschien eene nieuwe mogeleijheijt soude opstaen. Bidde daerom nogh eens voor het leste, is dat ick weirdigh iets te verwerven bij Uwe Hooghedele een letterken te schrijven tot verseekeringhe, dat sij verder geen moogelijckheid meer sullen hebben, want als desen middel niet en meer helpe dan sal ick genootsaekt worden in corten tijd te bedancken. Dat is so waerachtigh als seccuur hetgene ick schrijve. Dat hiervan de proeve zal wesen in corte tijt, als op het spoedighste hierin niet op sulcke manieren voorsien en woord de experentie ik bidde nogh een als boven ende verblijve met diep respect

Thomas Bellen
pastoor." (12)

Een bede om hulp van een gekwelde pastoor, die het water tot aan de lippen is gestegen. Woensdrecht lag dwars. Voor 1600 dependeerde Hoogerheide onder Woensdrecht, en nu waren de rollen min of meer omgekeerd. Wel wat begrijpelijk maar met wat meer begrip voor de pastoor en geduld ten aanzien van de kerk had men het verder gebracht. De "nieuwe" kerk zou nog wat jaren op zich laten wachten. Pastoor Bellen moet engelengeduld hebben gehad.

Op 2 december 1717 krijgen de kerkmeesters antwoord op hun brief van 15 november 1717.

Hij schrijft onder meer: "Ik heb het gerief en gemak van een kerk te Hoogerheide altijd willen toestaan, waarvan ik van ho-

gerhand (de Staat) toch wel verwijten gehoord heb. Daar komt nu nog bij: de vernieuwing tot een grote kerk, in een fraaie staat, en dat zonder de minste communicatie. Het bestek is mij omtrent oktober toegezonden en men is meteen beginnen te timmeren, in plaats van mij om consent te vragen. En dit, dat ik deze zaak ook bij de Staten van het land kan verantwoorden. Zodat ik door zulke slechte condities zeer geërgerd ben. Inplaats van alles wat U moest doen, in alle stilte en nederigheid te doen, zo maakt men zo een kabaal, dat ik door twee predikanten van de Classis ben aangeschreven. Deze hebben den timmer bij de advocaat-fiscaal aangeklaagd. Men heeft U kwade raad gegeven, om zodanig de goedheid van mij en onzen "Staat" te misbruiken. Mijn zoon is verleden zomer naar Frankrijk geweest, en heeft in geen vier maanden naar de kerk kunnen gaan, en hier zou men dan nergens terecht kunnen?

Stel mij eens voor een bestek dat korter is en de wangen lager, voor één priester en één autaar. Dan zal ik proberen of mijn voorspraak de ophef kan stillen. Men zegt mij dat de oude kerk en het huisje voorbehouden worden voor "kloppen", en schoolhouders, en dat er achter de kerk een kerkhof zou gemaakt worden. Dit alles tegen de placcaten. Ik wil ter liefde van de gemeente het hele perceel tegen een aanvaardbare prijs kopen om alle argwaan te voorkomen. Ik wou om duizend ducaten dat de onbedachtzaamheid van uw raadgevers geen gelegenheid gegeven had tot deze ophef. Het is geen wonder, men heeft sedert de dood van "Roussel" niet meer geweten wat men wilde. Men heeft mij zelfs verzocht de "Oude Kapel" te hebben. Neem goede nota van mijn bemerkingsen die mijn conniventie waard zijn. Van eenvoudigheid en gematigheid en ik zal omtrent de exercitie van Uwen Godsdienst U behoorlijke protectie doen genieten en gaarne tonen een goede Heer en nabuur te zijn.

Uedele goede vriend Cornelis van Aerssen. (13)

Wat Van Aerssen over schoolhouders en "klopjes" debiteerde was natuurlijk baarlijke nonsens. Men was, met zon-

der aanvraag te bouwen, natuurlijk voorbarig geweest. Verder was men slecht op de hoogte van de nodige vergunningen en goedkeuring door de hoogste overheid. Uit gekrenkte ijdelheid heeft Van Aerssen hun niet de juiste weg gewezen om te verkrijgen wat in het raam van het hoogst toegestane mogelijk was. Daarom werd het een gebed zonder eind. Nu is Holland/Nederland toch een instelling rijk van "moeilijk is beter".

20 maart 1718. Kerkmeesters van Hinkelnoord, Ossendrecht Zuidgeest en Woensdrecht schrijven aan Cornelis van Aerssen dat verkleining van "den timmer" aan de nieuwe kerk niet mogelijk is gezien de hoge kosten die daaraan verbonden zijn. Zij zien geen kans de benodigde gelden daarvoor bij elkaar te krijgen. Zij vragen daarom de nieuwgebouwde kerk af te breken en op een aanvaardbare manier op te bouwen in de "boegaart". Hiermee bedoelen ze ongetwijfeld de bogaard van de pastoor. Zij spreken nu over enige verkorting en de hoogte van vijf voeten van de wangen. Get.: A. van Orduijnen, Hinkelnoord; A. Bogaerts, Woensdrecht; Nicolaas de Bruijn, Ossendrecht en Jan Smits, Hoogerheide. (14)

Pastoor Bellen zit op 3 april 1718 tegen pasen aan. Aan Van Aerssen schrijft hij: "Ik heb mij in lange tijd niet zo gelukkig durven maken om een letter aan uwe edelheid te schrijven omdat ik wist dat de vele affaires waarmee U geoccupeerd was, en door mijn schrijven nog maar meer geoccupeerd zou worden. Ik heb nu, genoodzaakt zijnde, de vrijheid waarvan ik hoop dat U mij dit niet kwalijk neemt, om te suppliceren dat de Pater welke gewoon is met grote feestdagen in de gemeente te dienen, door U in deze dienst mag continueren. Anders vrees ik grote moeilijkheden en verdeeldheid in de gemeente. Ik heb niet de intentie om zaken over de kerkschuur op te rakelen. Van onze dienst verwacht ik een goede uitslag als wanneer U edele ons zal hebben vereren met

een goede gezindheid "Soo hoope ick door Uedele tegenwoordig-
heijt waermede ick Uwe Hoogedelheijt met Mevrouw alle Ghaven des
Hemels gunne". (15)

Dit zal wel in orde gekomen zijn, maar weer blijkt dat
de gemeente geen eenheid is. Het kerkbezoek was op
"hoogtijdagen" dus ook veel hoger dan op normale zonda-
gen. Wat dat betreft geen nieuws onder de zon. Was de
uitnodiging aan Van Aerssen proforma of was hij, "Patroon"
van Hoogerheide, wel eens bij een hoge dienst aanwezig?

Op 1 mei 1718 schrijft Cornelis van Aerssen aan Van Er-
picum, de fiscaal van Brabant:

"Op mijn landgoed te Hoogerheide zijnde, zo heb ik de begonnen
Roomse kerk op een hoge rug deze laten afsteken omdat er nergens
geen leegte is om iets te placceren. Sta mij toe die kerk te ver-
plaatsen, dat die gedekt zal staan en veel minder aanstoot zal
geven. Daarboven willen wij het dak 2 à 3 voet laten zinken en de
lengte elf voet inkorten, alzo van 70 tot 59 gemene voeten te
brengen onder een rieten dak. En terwijl de Staat conniviert dat
aan de Roomsche Gemeente exercitie van hunne Godsdienst in ge-
matigheid en zouden ostenstentie worden toegelaten zo zou ik on-
der consentie van Uw Edele oordelen dat ik de verplaatsing en
verandering van de zodanig voorbestemde kerk, daarover zou kun-
nen geaccordeerd worden. Ik verzoek Uedle dit advies met goed-
vinden te willen verstaan.

P.S. En dat hij aan het vorig "dessijn" geen gehoor gelieft te
geven." (16)

Eindelijk eens een 'n beetje positieve Van Aerssen.
Maar het was nog maar een zeer pril begin, waarin hij
Van Erpicum probeert te paaien. Maar de aanhouders en
doorzetters winnen en dat geldt voor alle tijden.

Pater Thomas Bellen was in feite op proef "Pastoor
van Hoogerheide". De parochieraad van Hoogerheide ver-

zoekt in mei 1718 aan Mgr. Petrus Josephus de Francken-Sierstorpff, bisschop van Antwerpen, Thomas Bellen als pastoor te mogen behouden. (17)

Zo bijzonder was dit in die tijd niet, want een pastoor werd telkens voor één jaar benoemd. Thomas Bellen had in Hoogerheide nog meer dan 40 jaar voor de boeg.

Intussen krijgt Cornelis van Aerssen op 4 mei 1718 al respons op zijn brief aan de advocaat-fiscaal Van Erpicum. De advocaat blijft op de vlakte en schrijft dat de bouwerij, die te Hoogerheide is begonnen, zodanig is aangelegd dat "Uedele het zelf niet kan aanzien en nog veel minder kan permitteren dat deze voltrokken zou worden. Het is naar mijn gevoel ook niet buiten "Swarigheidt" dat Uedele permissie zou geven om een nieuwe "paepsche kercke om dat pausdom geconnvieert worde." Verder "dat den Souverain indien hem dat verzoek werde ghedaen, des nieuwigheid apparentelijk van de hant sou wijsen".Daarom moet hij besluiten de Heer Van Aerssen geen toestemming voor de bouw te verlenen. (18)

Deze man speelt een beetje verstoppertje. Hij had zelf een oordeel kunnen uitspreken, doch hij draait er omheen. Over de verplaatsing en verkleining van de te "grote" schuur zwijgt hij als vermoord. Spreken doet hij bijna steeds in de derde persoon. Een min of meer onduidelijke man in persoon, in een onduidelijke zaak.

Half mei 1718 gaat Cornelis van Aerssen min of meer tot de aanval over. Hij is beducht dat die van Woensdrecht en Ossendrecht met onderdelen van de te groot bevonden kerk gaan slepen, en vaardigt dan een interdictie, verbod, uit om delen van deze kerk te vervoeren!

15 mei 1718.

Interdictie van de Heer van Hoogerheide aan de kerkmeesters van de gemeente Ossendrecht en Woensdrecht.

"Cornelis van Aerssen om waar te nemen het recht van onze voornoemde gemeentes voor mondigen en onmondigen en zoveel als mogelijk is te continueren van de ruste van de dorpen, die in gemeenschap zijn in de Roomse kerk te Hoogerheide, wettelijk te verbieden aan Nicolaes de Bruijn en Adriaan Bogaarts, respectievelijk kerkmeesters van Ossendrecht en Woensdrecht in de Roomse kerkeraad van Hoogerheide, dat van de voorgenomen Roomse kerk te Hoogerheide geen matrialen naar Ossendrecht of Woensdrecht vervoerd zullen mogen worden. Deze matrialen zullen beslist te Hoogerheide moeten blijven, ter plaatse waar die nu nog zijn of die daar ter plaatse met communicatie van onze Officier vervoerd worden, doch niet buiten het grondgebied van Hoogerheide. Tot de staat zal beslist hebben over het vervoer en de optimmering elders te Hoogerheide. Te doen en te brengen in de staat zoals die begonnen is. En of dat de respectievelijke dorpen om tot zodanige moderatie te komen, dat de volvoering aldaer bij ons zou kunnen gepasseerd worden. Wij belasten derhalve, en autoriseren bij deze de voster Arnold Jacobs de interdictie te Ossendrecht te doen en te Woensdrecht met de assistentie van de voster aldaar. En aan ieder een behoorlijk copie te geven, en zijn relaas in geschrift te stellen.

Gedaan te Ossendrecht, de 15 mei 1718 ter oorkonde van

Cornelis van Aerssen"(19)

Voor de zoveelste keer bleek weer eens dat er met Ossendrecht moeilijk te eggen of te ploegen viel. Men had niet veel op met "Klein Duimpje" Hoogerheide. "Eendracht maakt macht," zegt het spreekwoord. Hier was in feite geen eenheid. Dit moet het leven van pastoor Bellen en de verwezenlijking van de begeerde kerk geen goed hebben gedaan.

We zijn meer dan een jaar verder en in de bouw van een nieuwe kerk zit nog weinig schot!

Thomas Bellen klopt op 25 juni 1719 nog eens bij Van Aerssen aan:

"Hooghedele en Welgheboren Heer,

Na wensing van alle heil en zegen die den hemel U gunnen mag, etc. etc. Zo kom ik nog eens door dit ootmoedelijk schrijven om te mogen genieten dat Uedele ons de bouw van de schuur te doen mogen verrichten. Dat dit voortgang moge hebben naast de schuer van Jan Barends (Van Campen) Wat nu ook het verzoek is van de gemeente. Wanneer dat zal geschieden, zal ik met verscheidene hoofden en overheden meer aan uwe Hoogheid verbonden zijn, door te tonen alles volgens plicht te doen, etc. etc.

Thomas Bellen door Uw gunst pastoor van de Roomse gemeenten in Hoogerheide, Woensdrecht, Ossendrecht en Hoogerheide." (20)

Het zal echter blijken dat de andere "hoofden", de kerkmeesters, iets meer wilden dan onze goede pastoor én met meer aandrang. Op dezelfde 25e juni 1719 schreven ze, waarschijnlijk zonder medeweten van Thomas Bellen, ook naar Van Aerssen.

"Hooghedele Heer,

Terwijl de schuere waarinne wij onsen Godtsdienst doen nu so vervalt dat wij met reden vreesen dat deese binnen korten tijd niet en meer te ghebruijken sal zijn End van den andre cant de kleijne ruijnte die wij in deselve hebbe ons het so benauwt dat wij in desen voorsomer al veel menschen als voor doot te moeten uitdra ghen. Niettegenstaande dat terteijden van de dienst vele luijden buijten moeten blijven staan, daerom ist dat ons ghemeijnthen hebben goetghevonden Uwe Hoogedelheijt nogh eens te bidden ons ghelieve te vergunnen dat het opbouwen van eene nieuwe meer dienstigh is voor onsen Godtsdienst met des conditie alleenlijk dat in het gevolgh dat het so Quam dat gemelte schuer wij wilden afbreecken dat sulcks moet blijven in de lieberteijt van de ghemeenten, etc. etc."

Ze rekenen op de welwillendheid van zijne "Hoogedelheijt".

Zij zijn en blijven zijn onderdanige dienaren en bueren

Cornelis Gijsen, kerkmeester Ossendrecht
Barend van Campen, kerkmeester Hoogerheide
....., kerkmeester van Woensdrecht
Cornelis Heijboers, kerkmeester van Zuidgeest
Anthoni van Orduijnen, kerkmeester van Hinkelnoord. (21)

Heel het corps heeft zijn verlangens kenbaar gemaakt. Zij keren in feite op hun schreden terug en willen nu weer de "liberteijt" om naar eigen goeddunken te handelen. Ze willen met de oude schuur doen wat ze zelf willen. Dus mogelijk toch nog voor een religieus doel gebruiken. Voor een vlotte voortgang hadden ze beter dit niet te berde kunnen brengen.

Pastoor Bellen krijgt een door Cornelis van Aerssen op 30 juni 1719 ondertekend schrijven:

"Mijnheer,

Ik heb Uedele schrijven van de 25e wel ontvangen en daarnaast dat van Anthoni van Orduijnen. Hoewel deze materie zeer delicaat is, zo antwoord ik Uedele een redelijkeplaats te gunnen in de bogaard noordwaarts van de schuur van Jan Barents van Campen ongeveer een roede daar vandaan, en niet buiten de heg. Komende naar Ossendrecht zal ik voor de genegenheid van mijn gemeente en geburen een cijnsbrief meebrengen, voor een geringe prijs van de grond, om daar op te stellen een schuur voor de dienst van de Roomse gemeente gedurende de toestemming van onze Staat. Ik zal er ook niet tegen zijn hoe zij de schuur willen maken. Tenminste als zij die maken volgens het plan dat ik voorgeslagen heb. Ik zal alle mogelijke devoren doen omme haer te maintineren mits de oude scuer veerthien daegen nae den eersten dienst oft ghesloopt oft ten eenmaal gheruimt worde sonder daer nogh eenighe kerckdienst te doen." (22)

Van Aerssen wil wel. Hij is niet zo onwillig maar men kijkt hem op de vingers en zonder de toestemming van de

Staat kan er in feite niets gebeuren.

Alhoewel Cornelis van Aerssen toch bepaalde beloften had gedaan, mits de toestemming van de "Staat", bleef het toch maar aanlopen. Op 5 juli 1719 waagt Bellen nog eens een nederige poging om wat korter bij het doel te geraken.

Na de gebruikelijke, iets te onderdanige, titulatuur schrijft hij:

"Met een diep en schuldig respect, en onderdanigheid zo kom ik ook namens de gemeenten voor het gunstig schrijven van de 30e juni dat U aan ons hebt gezonden. Een of hoogstens twee van ons willen nu weten hoe volgens U de moderatie, matiging, met de bouw moet zijn. Verder hoeveel penningen aan cijns moeten worden betaald voor de grond waarop zal worden gebouwd.

Vanwelcke de ghemeijnten bidden gheinformeert te worden, ofte door een letterken schrijven als Uedel het geraetsaemt vinde dese schuere met den eersten te stellen. Mogelijk kunt U ons ook inlichten wanneer Uedele in augustus (naar Ossendrecht) zult komen. Wij verblijven nu met alle respect en onderdanigheid, etc. etc. Thomas Bellen, Pastor." (23)

Ze waren terecht ongeduldig en wilden weten wat voor cijns ze moesten betalen.

Kortom, ze wilden weten waar ze aan toe waren. Maar wat de Heer ook voorslaat of toestaat, als de "Staat" echter tegenwerkt is alle moeite tevergeefs.

Waarschijnlijk via de schout ontvangt pastoor Thomas Bellen, in antwoord op zijn brief van 5 juli 1719, een bericht gedateerd 7 september 1719.

"Mijnheer,

Het reguleren van de chijns bij Uedle en de kerkeraad, wegens het timmeren van een schuur op de grond van

zijne Hoogedele, waarvoor hij U een jaarlijks cijns van zes gulden presenteert. Dat heb ik aan zijne Hoogedele voorgedragen. Hoogedele pretenteert dat 3 gulden wel genoeg zal zijn. De cijnsbrief zal zijne Hoogedele bij zijn overkomst mee brengen. Nu kunt U aan het timmeren gaan, zo dra U dat wilt. Doch ik moet U zeggen één Rijnlands roe of $1\frac{1}{2}$ gemene roe van Jan Barents schuur af moet staan. Omdat daar tussen een rij elst of ander plantsoen moet komen. Het bestek, dat zal nu zijn in plaats van 70 voet lang conceteert zijne Hoogedele op 60 voet, zijnde niet meer als 10 voet korter (Dan als het bestek wat hierin voor komt) de breedte $29\frac{1}{2}$ voet Rijnlands.

En zijn Hoogheid heeft de wangen maar op zes voet willen hebben en consenteert nu op zeven voet. Wanneer U met de timmer voortgaat en de schuur wordt in de hof tussen twee heggen gezet, dan zal dat niet opzichtig staan daar de vorige zo kort en zo "naakt" aan de straat stond. Zo een gebouw gaf teveel opspraak. Indien het nu zou gebeuren dat er protest van de Classis of anderen kwam dan hebt U altijd de voorspraak van zijn Hoogedele. Die daar aan zal doen zoveel hij kan. Aangaande de nieuwe kerk zal er maar een autarmogen zijn, zoals die in de voorgaande is geweest, zonder meer uiterlijk opdat geen onstentatie zal geschieden. Er zal maar een pastoor mogen zijn en geen andere "pastoren oft Cappellaens sijn". De schuur moet van buiten worden gepikt (geteerd) en niet geverfd.

In de marge staat:

P.S. "Op den .... Juni 1720 aan den pastoor geconsenteert dat de balcken met den bovcant sullen moghen leggen op 9 ghemeene voet" (24)

In de tekst laat Van Aerssen uitschijnen dat hij geen al te grote moeilijkheden zal maken. Toch is er nog zo weinig zekerheid, gezien de zeer gebrekkige beschrijving; men kan immers niet van een bestek spreken. Het effectieve bouwen zou dan ook nog niet voor morgen zijn. Wat men in deze langdurige kwestie, naast geld, vooral

nodig had, was geduld, geduld en nog eens geduld.

Het is nog niet gedaan, op 20 september 1719 vraagt Thomas Bellen aan Van Aerssen nog eens om verduidelijking.

"De uitleg welke ik heb gehad op het voorlezen van uw vorige brief van de 7e dezer heeft mij genoodzaakt in goedmoedigheid en onderdanigheid, lastig te vallen om ons in het gehemelt in de wangen van de schuur ons nog een voet meer te gunnen welke dan nog zo laag zullen zijn, als de heg waarachter de schuur zal komen te staan. Ik zou zeer onderdanig willen vernemen wat er in het slot van Uedele vorige brief dat er geen pastoors of priesters van andere plaatsen mogen komen. Iets wat mij en de kerkeraadsliden verontrust. Het is immers mogelijk dat er op bepaalde momenten een priester zou moeten kunnen vervangen of assisteren. Toen ook nog enkele kerkeraadsliden over de nieuwe kerk begonnen te spreken, en over het repareren der oude heb ik daar maar niets op gezegd. Daarom neem ik nu tot Uedele mijn toevlucht, en bid U, indien zo nodig vreemde priesters te laten komen, zo U dit toe wilt staan zal ik U zeer dankbaar zijn. Verblijvende met diep respect, Thomas Bellen." (25)

Uit een vorige brief is gebleken dat de verhoging van de wangen met één voet is toegestaan. Bij de definitieve omschrijving spreekt men van zes voet, doch wij mogen daar aannemen zeven voet.

Met een tussenruimte van anderhalf jaar zonder enig nieuws is er dan op 5 maart 1721 een extract van de Hoogmogende. Uit het register van hun notulen:

"Ontvangen een bericht van de advocaat-fiscaal W. van Erpicum geschreven alhier in 's-Gravenhage de 4 dezer ter voldoening van de resolutie van de 22e van verleden maand. Hij bericht op een rekest van de ingezetenen van Heeswijk kwartier van Maasland, Meierij van 's-Hertogenbosch, belijdende de Roomse religie waarbij zij aan de Hoogmogende verzochten de reparatie aan hun schuur ge-

liefde te nemen en daarna de belijdenis van hunne Godsdienst te mogen voortzetten. Dit onder belofte zich altijd voorbeeldig te gedragen naar de bevelen ende orders van de Ho-Mo- Waarbij is goetgevonden dat dit onder deze condities was toegestaan mits zij zich in alle nederigheid zouden gedragen en werd bij de "ocassie" generaal vastgesteld dat geen Roomse kerkhuzen in het Brabants ressort van de Staat zullen mogen worden vergroot of vernieuwd, zonder voorgaande permissie van hare "Hooghmoghenden op pene dat diegene, die dat zonder permissie van "de Staat" dit zouden komen te doen, zij die vrijheid zouden verliezen. En zal van de resolutie van de Ho-Mo- een extract worden gezonden aan de Hoogschout en de kwartierschouten van de Meierij in 's-Hertogenbosch en aan de Drossaarden van Breda en Bergen op Zoom. Een en ander om hun tot onderrichting te dienen, zich daar naar te reguleren, en kennis te geven, daar waar het behoort. Extract gezonden aan de advocaat-fiscaal van Brabant Van Erpicum. Was getekend J. van Welderen en F. Fagel."(26)

Het is niet voor niets dat Van Aerssen steeds "behoudens de Staat" schreef. Maar wat een vernederende bepalingen voor de Rooms Katholieke Brabanders, die toch het overgrote deel van deze bevolking uitmaakten. De vrijheid, waarvan men zo de mond vol had, bestond niet voor de katholiek. Zelfs toen niet, toen ook in het noorden de protestanten nog geen 10% der bevolking uitmaakten. Van Erpicum wist wel wat hij deed. Hij plaatste op een achterbakse manier een stoot onder de gordel om de voortgang van de kerk zoveel mogelijk te vertragen. Als dit alles streng zou worden toegepast dan was te Hoogerheide het meeste een maat voor niets geweest.

Vervolgens drie pachtovereenkomsten op 8 juni 1721 tussen Thomas Bellen, samen met de kerkmeesters en Cornelis van Aerssen over 15 roeden grond ten behoeve van de gemeente van Hoogerheide, Ossendrecht en Woensdrecht. Verder een van dertien roeden met dezelfde

groot dertien roeden gemerkt: Oost 's-Heerenstraat, Oost, West en Noord onze deselve landen "om een kerck-schuere op te bouwen tegen een eeuwigdurende cijns van een gulden". Deze overeenkomst is nog eens op dezelfde dag aangehaald. Bij het "verschijnen van de cijns zal men bij nalatigheid dubbel cijns moeten betalen. Bij niet meer gebruiken van de kerk moet deze worden afgebroken. Verder vervalt het recht om grond in cijns te hebben, maar ook de verplichting om de cijns te betalen. Het volgende gaat met enigszins gewijzigde tekst over hetzelfde met insluiting van de 40e penning.

Gedaan op de Hoge Houve, 8 Juni 1721.

(27)

We keren toch even terug naar de gesteldheid van de parochie. In 1720 is Theodorus Verspreeet, deken van Bergen op Zoom en pastoor van Wouw, op bezoek geweest. Hij noteert in zijn visitatieverslag: "Pastoor is E.P. Thomas Bellen, predikheer in het Dominicanerklooster van Sittard, eertijds professor in de theologie. Een zeer bekwaam man, die het geloof handhaaft en de kerk beter inrichtte. Hij heeft ongeveer 500 communicanten. Hij gaat ijverig de zieken bezoeken. Hij preekt en geeft catechese alle zon- en feestdagen. Hij oogst er veel vruchten. Hij heeft een kerk op een steenworp van zijn huis. Preekstoel en biechtstoel met raster. Eén altaar, daarin volgens het synodale ritueel geplaatst, Een fraai tabernakel, doopvont, doop-, overlijdens- en huwelijksregister. Twee pixissen, zilveren voor de zieken en de heilige oliën. Zilveren ciborie, zilveren monstrans, priesterlijke gewaden, corporalen en overlig linnen vlg. de canons. Hij moet wijd en zijd bedienen. Hij heeft een helper in de paastijd. Hij zal de gemeente vergroten, die van overal naar zijn kerk toestroomt. Een ijverig, geleerd en voorzichtige bedienaar." (28)

De deken heeft hem zeer goed ingeschat. Zo komt hij in zijn brieven immers ook over.

Met de communicanten zit hij er toch wel wat naast.

500 communicanten zou wijzen op $\pm$ 750 katholieken in zijn bedieningsgebied. Dit waren er, gezien de telling op het "hoofdgeld en het gemaal", wel wat meer. Dikwijls waren het maar schattingen bij de visitatie. En een R.K. overlijdensregister van die tijd is de schrijver nog nooit tegengekomen.

Op 6 augustus 1721 stuurt Dominus Loopwijk van Ossendrecht klachten over de "paepsche" kerk naar Cornelis van Aerssen en krijgt op 15 augustus 1721 antwoord van hem.

Loopwijk: "Ik kan niet nalaten aen Uwe Hoogedelheijt bekent te maken dat ick voor een teijd mijn mijne collega Coutry geweest zijnde bij mij zeydde: Ick hebbe gehoord dat er te Hoogerheijden eene nieuwe paepsche kerk gebouwt werd, waerop ick zeydde: Dat heb ik mede gehoord. Repliceerde hij verder: Het is onbetaemelijck dat dit getollereert worde en dat die geset worde in het gezigt van alle menschen, waerop ik antwoordde: Zo mij gezegd is, zal die staen, van de weg aff ende dies halve sullen daerdoor veel aanstotelikheden worden weggenomen die bij de vorige stand greepen daarbij voegende: naar mij dunkt collega bemoeijt gij U met saeken due U niet aengaen. Die kerk sal er so wel vandaen staen als de vorige ick sal het in de Classis brenghen Hooghwelgeboren Heer, nu is mijn vriendelijck verzoeck, dat Uwe Hooghedelheid dat het dus op de 26e wanneer het Classis zal zijn en dit dan bujten twijfel door mijn collega's zal worden voorghedragen. Waerop ik met verlanghen uw Hooghedelheijd uw bevelen zal afwachten, etc. etc." (29)

Loopwijk, de dominee van Ossendrecht gedraagt zich ten opzichte van Van Aerssen als een lakei. Hij is immers voor veel dingen van zijn Heer afhankelijk. Zijn collega Coutry sloeg een echte antipaapse toon aan, maar die had ook minder met Van Aerssen te doen.

Zoals gemeld repliceerde Cornelis van Aerssen op 15 augustus 1721:

"Ick heb wel ontvanghen Uedele schrijven van 6 Augustus wegens de paepse kerk te Hoogerheide. Indien ik de Rooms en dienst te Hoogerheide had kunnen weren dan was dit al gebeurt, maar de Staat staat die religie enigszins toe, mits dat zij geen aanstoot geven en dat die op plaatsen gezet worden waar die schuren geen uiterlijk vertoon geven. Het is wel drie jaar en meer geleden dat de Roomse gemeente van Hoogerheide, Ossendrecht en Woensdrecht het voornemen hadden hun kerk zonder aanstoot te vergroten en dat naast de weg op een zeer hoog land zonder er enige beplanting voor te hebben en deze hebben ze met veel tegenzins afgebroken. Dit op mijn bevel omdat ze op een aanstotelijke plaats stond en ze daar niet te dulden. Ik ben daarover begroet door de Heren Lanck en Bolwerk aan wie ik mijn order communiceerd. Daarbij werd niet gesteld dat de godsdienst aldaar niet te tolereren was. Dat kon ook niet geschieden, omdat daar al een kerk geweest was. Maar dat de kerk nu gebracht moest worden tot minder opzichtigheid. Met een uitweg langs achteren en van een kleinere orde. Waarna die Roomse gemeenten hun godsdienst voortgezet hebben in hare eerste timmer, wel van geen aanstoot maar gelegen vlak langs de weg. Zodat er wel eens mensen vlak langs de straat lagen te knielen, dit tot grote ergernis van de passanten en dit heeft zo drie jaar met veel gemor tegen mij geduurd. Tot, dat wij gekomen zijn tot op een plaats dat zij minder in het zicht staat en met een achteruitgang en van een minder grootte, nadat ik toegezegd had daar zo niet tegen te zijn. De Eerwaarde Classis gelieve zich te herinneren, dat het met veel Roomse kerken anders gelegen is. En zo twijfel ik niet of zij zullen mijn instelling en inzicht moeten prijzen. Zo te handelen als nodig is en het zo voor te stellen als ik gedaan heb. Wij zijn, God dank, nog redelijk. En, de jonge vrouw van Hoogerheide staat alle dag te kramen. Ik blijf verder, eerwaardige Heer, uw dienstwillige dienaar Cornelis van Aerssen." (30)

Dominee Loopwijk wist nu uit welke hoek de wind waaide, en indien hij er toch ook tegen mocht zijn, dan wist ook

hij dat hij in persoon maar niets negatiefs moest zeggen. Van Aerssen van zijn kant speelde het spelletje prachtig. Hij had tegenover de buitenwacht een gordijn gehangen wat niet veel door liet.

Memorie van Cornelis van Aerssen over de herbouw van de R.K. kerk te Hoogerheide over de jaren 1716-1718-1721.

Hij haalt in feite alles aan wat al uit de voorgaande documentatie is gebleken behoudens enkele niet vermelde feiten. B.v. dat in mei 1718 de kerkmeesters omtrent de bouw/timmer een wagenmaker uit Ossendrecht het woord lieten doen. Verder dat voor wie het niet al te duidelijk moge zijn, de kerk werd gebouwd op een oppervlakte van 15 roeden; dit is $197\frac{1}{2}$ m².

Ook wat de verantwoordelijkheid van de bouw betreft is hij in zijn memorie duidelijker dan in zijn correspondentie. Hij memoreert o.m., dat, wanneer zij zouden timmeren naar zijn voorschriften, zij hun gang konden gaan. In deze memorie schrijft hij over zijn verantwoordelijkheid: "Maer krijgen sij verbod, dat sij dat dan aan sich selve moeten wijten dat ick mej bujten alles sou houden." In zijn memorie was iets in zijn "memorie" veranderd!

Cornelis geeft, met een kleine afwijking, de maten van de nieuwe schuurkerk aan.

1. "Lanck geciert wesels 70 voet, breet 33 voeten Rijnlands 64 $\frac{1}{4}$ voet. Breet $29\frac{1}{2}$ voet Rijnlands.
2. d'oude kerck is lanck $42\frac{1}{2}$ voet, breet $27\frac{1}{2}$ voet Rijnlands.
3. Consenteer (toestaan, toelaten) in 58 off 60 voeten gemeene voeten bujtenkants lanck de breete $29\frac{1}{2}$ voet Rijnlands. De Wangs bujten boven den grond 6 voet".

Hier heeft hij aan pastoor Bellen een concessie van een voet meer tot 7 voet gedaan, wat uit de documentatie

blijkt. Verder

"Twee glazen (ramen) à 3 voet.

4. Pastoors bogaert is groot van doorn tot doorn 66 voet.
5. Concept conditiën om de vernieuwinghe van de paepsche kercke toe te staan bij de kerckmeesters ende pastoor over te geven en te beloven Datter er in de nieuwe kercke één autaar sal moghen sijn ghelijck aan die in de voorgaende was, en van niet meer ostentatie. Datter maar eenen pastoor sal moghen sijn en geen meer priesters of Cappelhaenen mogen sijn oft van andre plaetsen komen. De kerck moet van buijte gepict sijn en niet geverft."

Het laatste is geen nieuws. Dit is immers al eerder voorgeschreven. In de marge staat nog de vermelding:

"wierdt versocht de hooghte met dack en al 22 voet, ick hebbe geconsenteert tot 2 voet minder, dus 20 voet." (31)

De belangrijkste feiten in deze memorie houden we nog even voor ons. Dit zal namelijk aantonen hoe in die dagen dingen, die niet konden, wél konden, en die wél konden, niét konden!

De advocaat-fiscaal Van Erpicum heeft het Hof van Brabant in Den Haag nog eens wakker geschud en daarvan Cornelis van Aerssen op 2 september 1721 bericht gezonden. Hij schrijft o.m. dat bericht werd dat, sedert Van Aerssen belet heeft verder te bouwen, "er te Hoogerheide toch een nieuwe kercke gebouwt werde. Deselve naderhant geschiet is en dat die kercke genoghsaem haere voltooiinghe heeft gekregen. Dat dat wel buijten Uw Edele wetens sal sijn. Ende dat ik meede niet kan vernemen dat hare Ho-Mo- hiervoor permissie soude hebbe gegeven. Maer dat integendeel bij resolutie van deselve Ho-Mo-de 5 maart 1721 is goetgevonden en verstaen dat gene kerckhuijse in Brabant in het ressort van den Staet voortaan vernieuwt moghen werden sonder permissie van haar Ho-Mo- op pene dat die contraventeurs het effect van conniventie. Indien sijn het-

selve bevorens genoten hadden soo hebbe ick alvorens dese saecke ietwel te doen, met Edelgestrenghe hierover te corresponderen sijnde de wetten van den souverain niet moghen werden geëludeert (opgehelderd). Ick hoop dat dit Ued niet onaengenaem sal zijn En dat ick Uedele nadere te doene informaties sal moghen geven wat er eigentlijck is.

Ick ben met alle agtinghe Uwe ootmoedighe dienaar W.van Erpicum."

(32)

Weer zo een dubbelhartig schrijven van deze staatsmier. In feite bedoelt hij dat de schuurkerk zonder de voorschriften, geen permissie, van de staat is gebouwd. Alhoewel zij vroeger reeds een kerk hadden, dit zonder veel ruchtbaarheid zal moeten worden rechtgezet.

Leiden is in last. Door de informatie van de advocaat-fiscaal is alles in rep en roer. Wat Van Aerssen dus wist, en onder min of meer bedekte termen heeft door laten schemeren, is echter nooit helemaal tot de pastoor c.s. doorgedrongen.

Hij schrijft op 15 september 1721:

"Waer dat ick uwe Hooghedelheijt allen bedenckelijken segghen des Hemels en hetselve oock aen uw Hooghedele familie soo dient dese omme uwe Hoogheden te informeren dat ick uwe brief aan de kerckmeesters hebbe voorghelesen."

Hij vervolgt met op te sommen dat zij: ten eerste zeer verwonderd zijn geweest dat hij, de Heer, nooit enige melding heeft gemaakt van een dusdanige permissie of aprobatie (goedkeuring door de overheid). Ten tweede dat zij dachten met het bouwen van de kerk alleen maar afhankelijk te zijn van hun "Heer". Ten derde het indienen van een dusdanig request aan de Ho-Mo-, wat zij dus gestuurd hebben, f 20 of f 30 heeft gekost. Dat zij nog grote "troubel sullen hebbe" en dat ze eerder geneigd zullen zijn om de kerk af te breken. Wat er ook moge ko-

men, de te dragen lasten zijn zo groot dat wij deze nog jaren zullen voelen. "Daerbij verklare ick voor Godt almachtigh dat ick bij desen armen bedroefden en armen boerenteijd sulke hooghe koste (waarschijnlijk een boete gezien de toon) nooyt aen de ghemeenten sal voordraghen al soude hier nooyt een Roomse kercke meer en sijn, want ick ben uijt cracht van mejn ambt verplicht, de sonden ende troubelen te beletten."

Hij eindigt met Cornelis van Aerssen te bidden om hulp en uitkomst in deze zaak. Met veel plichtplegingen en onderdanigheid beëindigt hij zijn schrijven. (33)

Hoe de zaak juist is gelopen weten we niet en is in het belangrijke dossier A.R.R. 2634 niet te vinden. Het moet wel met een behoorlijke financiële aderlating te doen hebben gehad.

Nu hetgene we uit de memorie van Cornelis van Aerssen hebben. Van Aerssen meende dat dit een schuurkerk was, groot genoeg voor 1200 personen. Dit zou dan toch, nogmaals, stapelwerk geworden zijn. Maar het voornaamste is dat hij heel laconiek in de de memorie meedeelt:

"Sondaghs den 28e september is den eersthen dienst in de kerck ghedaen". In de kerk die is blijven staan ter hoogte van waar de huidige staat. (34)

Maar wat een misverstanden, wat een gebrekkige samenwerking, maar bovenal wat een uiterst bedroevende situatie voor pastoor Thomas Bellen. De nederige, zachtmoedige, diplomatische menner, die zijn troika bijeen en zijn kerk overeind kreeg.

We mogen nu, in 1989, met onze kerk in nauwe schoenen zitten, maar wat Bellen met niet aflatende ijver bereikte, dat moeten wij ook kunnen. Wij mogen niet verflauwen, dan zullen we onze kerk zeker houden.

We keren nog eens terug naar de geestelijke overheid. Na het afsterven van pastoor Roessel hebben ze zich niet veel meer laten zien.

Met Talboom, Van de Bogaert en Van der Hoeven zullen ze van hun visitatiebezoeken ook niet veel hebben kunnen maken. Zoals gemeld was er vanaf 1713 tot 1720 geen visitatie.

In 1721 is deken Th. Verspreet er weer. De bui die jarenlang boven de kerk hing, is afgedreven. In zijn verslag vermeldt hij:

"bedienaar is pater Thomas Bellen, dominicaan. Een uitstekend man bestuurt met grootste lof zijn kerk. Hij bouwt een nieuwe tempel die zeer groot is. Ieder jaar groeit de gemeente aan, die nu 500 communicanten bedraagt, binnenkort 800. Al hetgeen wat volgens de synodale acten bezocht moet worden, heb ik bezocht en heb ik zeer nauwkeurig bevonden, evenals vorig jaar." (35)

In verband met de communicanten: dit getal van 500 was zeker aan de lage kant, en komt ons voor als een grove schatting, terwijl "binnenkort 800" al even onwaarschijnlijk is.

Nu het op Hoogerheide crescendo gaat, is hij er in 1722 weer, en wéér heeft hij het niet zo nauw genomen.

"Bedienaar van deze kerk is Eerwaarde pater Thomas Bellen, Dominicaanse pater uit het convent van Sittard, destijds professor theologie, 45 jaar oud. Hij bestuurt sedert zes jaar de kerk. Hij heeft een zeer mooie nieuwe kerk gebouwd. De gemeente groeit van dag tot dag aan. Alles is in de kerk zoals het past. Ook de altaren. Hij leeft van de offergaven en heeft nietszeker als inkomsten." (36)

Men zou kunnen denken dat de ogen van Th. Verspreet hem wat in de steek lieten. Hij zag meer dan één altaar, terwijl er toch maar één was.

De kerkmeesters van de Zuidgeest, Hoogerheide, Hinkelnoord en Woensdrecht, resp. Lauereijs Testers, Aernout de Vos, Jacobus Jacobs en Huijbrecht van Velthoven doen op 15 juni 1722 een verzoek aan Cornelis van Aerssen. Over de nieuwe kerk werd niet gerept.

Zij schrijven:

"Terwijl de Hoogwelgeboren Heer Van Aerssen toegestaan heeft aan onze pastoor, de heer Thomas Bellen, de huur van een huis en een hof aan welke wij ieder jaar f 50 aan huur verschuldigd zijn. Dat wij deze huur nu mogen gebruiken ter reparatie aan het huis, waarin Thomas Bellen woont onder conditie de gemelde f 50 over de tijd van 5 à 6 jaar bij te betalen met een behoorlijke intrest. Zo is het dat wij, ondergetekenden, verzekeren aan U welgeboren Heer, dat die f 50 per jaar op die termijn van jaren zullen bijbetaald worden. Dit door Thomas Bellen, onze pastoor. Of bij zijn sterven door zijn successeuren (opvolgers). Alzo gedaan de 15e dag van juni 1722".(37)

Als J.B. Krüger in "Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda" bericht dat Thomas Bellen in 1749 de pastorie uit zijn eigen zak betaald zou hebben, dan blijkt dit niet uit de geraadpleegde informatie. Krüger geeft voor deze bewering ook geen verantwoording. Trouwens, men heeft het in veel gevallen over het betalen van de huur. Deze situatie zal in 1762 worden rechtgezet.(38)

In 1756 kwam Gielhelmus La Page, pastoor van Oud-Gastel, als deken van het dekenaat Bergen op Zoom op visitatie. Dit is het laatste visitatieverslag dat in ons bezit is. Hij schrijft: "Rector van de kerk is Eerwaarde pater Thomas Bellen, O.P. uit het Dominicanenklooster van Sittard, 79 jaar oud, die de kerk bestuurt sedert 39 jaar en ondanks zijn gevorderde leeftijd zijn taken nog goed en flink vervult. Waarlijk een apostolisch man, hard werkend in het evangelie. Alles zowel in de kerk als in de sacristie heb ik wel bevonden. Hij is een ijverig en zeer hulpvaardig pastoor. In deze kerk is er een zilveren kelk,

ciborie en monstrans. De pastoor heeft geen kapelaan. Deze gemeente onderhoudt haar pastoor. Enige jaren geleden heeft ze voor hem een mooie pastorie gebouwd, waarvoor de tijdelijke Heer, ofschoon niet katholiek, zeer veel heeft bijgedragen. Ik heb alles volgens de bisschoppelijke voorschriften bevonden." (39)

Ook de deken is niet duidelijk. Nergens wordt van eigendom van de pastorie gesproken. Mogelijk was dit een kwestie van erfpacht, al zal het begrip "huur" in bepaalde vormen nog voorkomen.

Tussen het einde van de bouwperiode en het verzoek dat hij, Thomas Bellen, in een brief uit 1756 aan de Heer Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren, als Heer van Hoogerheide richt, zijn vele jaren voorbij gegaan. Cornelis II van Aerssen, die tussentijds zijn vader Cornelis I van Aerssen opvolgde, heeft het leen van Hoogerheide aan zijn zoon Albrecht doorgegeven. Thomas Bellen schrijft met verschuldigde eerbied namens hemzelf en de kerkeraden, dat hij al 40 jaar de kerk van Hoogerheide als pastoor heeft bediend en nu zo gebrekkig is geworden dat hij zijn dienst niet langer meer goed kan verrichten. Hij verzoekt Albrecht Nicolaas dat hij een "Cappellaen sal moghen hebben mits desen de persoon van Baptist Petrus Loomans is, een wereltlijk priester uijt Someren van welcks goed gedragh weij geïnformeert sijn. Gelieve een en andre onder agregatie van de Ho-Mo- der Staeten Generaal, etc. etc. " (40)

Op 20 december 1756 krijgt pastoor Bellen een goedgunstig bericht van Albrecht Nicolaas van Aerssen. Hij schrijft o.a.: " Ik heb mij eerst willen overtuigen of het met goedvinden zou zijn van Mgr. Dominicus de Gentis, bisschop van Antwerpen. Daarna heeft Baptist Petrus Looman zich bij mij gepresenteerd. Ik heb van hem goede getuigenissen gehoord. Verder wil ik U antwoorden, dat ik zeer veel achting voor U bezit. Voor-

al voor uw grote vreedzaamheid en de goede conduitte die U bezit gedurende de lange jaren dat U de gemeente als pastoor hebt gediend. Zo consenteer ik bij deze dat Baptist Petrus Loomans op mijn heerlijkheid te Hoogerheide mag wonen en U dienen zo lang U leeft. Dit tot tolerantie van de Staat, of tot ons opzeggen. Ik zal aan mijn drost schrijven dat hij de kapelaan moet tolereren en hem doen te recommanderen van de rust en de vrede te bewaren, etc.etc." (41)

Wat een prachtig getuigschrift van een protestantse Heer voor deze oude "paster".

Op 27 april 1757 bericht Albrecht Nicolaas van Aerssen dat het verzoek bij de "Raad van State" is, en dat hij een goede uitslag verwacht.

Dezelfde dag gaat er een brief van Thomas Bellen naar Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren. Uit zijn schrijven blijkt dat Bellen in het bezit is van de "doopbrieff" van Loomans en van "gene ordens is". Dit volgens de vicaris van 's-Hertogenbosch. "Dat ten spoedigste de toestemming sal moghen blijcken door een letterken geschrift, dat ons request aanghenomen is, sodat hij dat kan tonen aen den Bisschop van Antwerpen." (42)

Op 25 april 1760 komt de volgende brief:

"De eerwaarde Heeren Thomas bellen en Petrus Loomans, respectivelijk pastoor en kapelaan in de Rooms Katholieke kerk van Hoogerheide, met Jan Smits wonende te Woensdrecht en Jacobus Jacobs jr. wonende te Ossendrecht, beiden kerkmeesters in de parochie, ter requisitie van Baron Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren etc. etc. verklaren en citificeren bij deze dat het "huijs waarinne den eersten comparant is woonende (de pastorie) alsmede de schuere waarinne de Roomsche Kercke werde gehoude is aen en toekomende aen den Hooghwelgheboren Heer van Hoogerheijden ende selfs eenighe penninge en geschooten (voorgeschoten) en dat de meerghemelte huisinghe en schuere is gebouwt op en erve van den meerghemelte

Heer van Hoogerheijden. Alsmeede dat wij, comparanten, voor het gebruijk van de meerghemelte hujs en schuer tot een jaerlijckse aan sijn Hooghedelgheboren Heer te betalen een recognitie de somma van *f* 81,-- sonder arg of list Actum Hoogerheijden deesen 25 april 1760.

Get.: Thomas Bellen, Roomsche pastoor, Petrus Loomans, Cappellaen der Roomsche Gemeente, Jan Smits, Jac. Jacobs jr., Antonius Bogaerts, Casper Esser,

Van der Rijssen, drossaard, secretaris *f* 80 recognitie
f 1 cijns" (43)

Voor wie nog steeds in de overtuiging leeft, dat pastoor Bellen de pastorie destijds in eigendom had, is de acte wel een ander koppel mouwen.

Een dergelijke acte komt eveneens voor in het archief van Bergen op Zoom. (44) Eveneens op de 25e juni 1760 ondertekend door dezelfden.

Er is tevens in vermeld, dat in de pastorie van 1749 het oude huisje is verwerkt, waarvoor de pastoor de huur betaalde. De Heer heeft voor 12 jaar de huur betaald waarvan de remissie is geschied. Dat alles staande is op de grond van de Heer, die daarvan alle jaren lasten en omslagen betaalt. En dat alles aan de Heer toekomt. (45) In 1762 zal men deze zaak anders uitleggen.

Op 29 augustus 1760 geven de kerkmeesters der R.K. gemeente te Hoogerheide aan Nicolaas van Aerssen Beijeren Vrijheer van Hoogerheide, enz. enz. te kennen, "dat op de 27e augustus laatst leden is komen te overlijden Thomas Bellen, gewezen pastoor aldaar en gezien is komen te vacceren en Thomas Bellen op 4 november 1756 naast de toenmalige kerkeraad om een kapelaan of assistent heeft verzocht en daarvoor heeft voorgedragen Baptist Petrus Loomans, wereldlijk priester en een inboorling van de "Staet", en deze met uw instemming van de Ho-Mo-,

maar dat de admissie niet verder reikte dan tot aan de dood van Thomas Bellen. Deswege de dood van Thomas Bellen nu zonder dienst is keren de ondergetekenden zich, zó dat zij tijdens het leven van Thomas Bellen voldaan zijn over de dienst van Babtist Petrus Loomans. Daarom keren we ons tot Uedele om ootmoedelijk te verzoeken, zoals in voorgaande tijden speciaal zoals op de 16e October 1716 ten opzichte van Thomas Bellen, te admitteren onder agreatie van hare Ho-Mo- der Raad van State de gemelde Babtist Petrus Loomans tot pastoor van Hoogerheide gedurende de tolerantie van deze staat, offt tot kennelijck wederseggen te consenteren, enz. enz.

Jacobus Jacobs den Ouden, Laureijs Snacken, Cornelis Cornelissen, Joannes Smits en Jacobus Jacobs de Jongere."

(46)

Met deze zakelijke en nuchtere mededeling komen we te weten dat deze uitmuntende pastoor op 27 augustus 1760 is overleden.

De dominee van Ossendrecht tekent zijn dood aan op 28 augustus 1760. 28 augustus 1760 Den Heer Thomas Bellen en begraven tot Antwerpen (bij de predikheren).

Aan niet verleende diensten moest *f* 7 en 10 st. betaald worden tegen 15 stuivers voor een echte begrafenis te Ossendrecht. (47)

Naspeuringen van de schrijver in het archief van de stad Antwerpen van de voormalige Dominicanerkerk te Antwerpen bij de Dominicanen in de Ploegstraat te Antwerpen, het Dominicanerarchief te Leuven en ten slotte de medewerking van professor Pastoors uit de Mutsaertsstraat te Antwerpen hebben omtrent zijn laatste rustplaats binnen Antwerpen niets opgeleverd.

De kerk St.-Petrus Stoel te Sittard ten tijde van de
geboorte van Thomas Bellen in 1686.
Opvallend is de barokke torenspits.

De man, die bijna gewerkt heeft tot aan zijn einde, zou ± 83 jaar oud zijn geworden, wat onjuist bleek. Hij heeft 44 jaar onder zeer moeilijke omstandigheden zijn bediening uitgeoefend.

Er zijn in de gemeente Woensdrecht al naar minder belangrijke mannen straten en pleinen vernoemd. Thomas Bellen, die zich 44 jaar weggecijferd heeft, zou hier met ere tussen horen.

MEMORIE.

Thomas Bellen was volgens de visitatieverslagen te Sittard geboren, hetgeen juist is gebleken. Zijn ouderdom bij zijn afluigigheid was onbekend, al werden er verschillende jaren genoemd.

Uit het doopboek van het doopregister (1650-1717) van de parochie St.-Petrus Stoel te Sittard heeft een verre aanverwant van de schrijver zijn doop ter elfder ure gevonden.

^o 12 sept. 1686

12 baptizari Joannem Carsilium filium theodori
Bellen et sybille alberti coniug apud portam Lymborgensem
suscept. Pater Notarius Carsilius Goetgens
procurator huius parochiae et Elisabeth vxor
Joannis Alberti.

(48)

Joannes Carsilius (pater Thomas Bellen) had waarschijnlijk welgestelde ouders. Ze woonden in de "Portam Limburgensum", de Limburgse Poort, te Sittard. Zijn "peter" was Carsilius Goetgens, een notaris.

Thomas Bellen had nog drie naamgenoten, die te Sittard bij de Predikheren/Dominicanen ingetreden zijn. Waarschijnlijk waren het naaste familieleden. Eén van hen, Servatius Bellen, pater Antonius, geboren te Sittard werd in 1715 geprofeest. Hij was biechtvader en generaal der Predikheren van 1735 - 1744. Hij overleed op 5 oktober 1750.(49)
Thomas Bellen, die dus op 12 september 1686 werd gebo-

ren, is op 27 augustus 1760 te Hoogerheide overleden. Hij werd dus, op een maand na, 74 jaar oud.

Uit een andere bron vernemen we dat hij op 8 november 1707 te Sittard is ingetreden en op 27 december werd geprofest. Zijn priesterwijding zou in 1711 of 1712 hebben plaatsgevonden. (50)

Bij de Predikheren te Sittard traden uit onze streek nog in, pater Petrus Jacobus Smits uit Woensdrecht, pater Albertus, in de wereld Siardus de Bruijn, uit Woensdrecht op 1 december 1733, die op 4 juni 1735 werd geprofest. Verder nog pater P. Martens uit Hoogerheide, geboren in 1726, gekleed 1 september 1744 en geprofest op 21 september 1745. Hij overleed op 12 januari 1758. (51)

Waarschijnlijk zijn dezen op verlangen van Thomas Bellen daar ingetreden.

Nog in verband met Thomas Bellen is het niet juist als men zegt dat hij de opvolger van Gabriël Roessel is geweest. (52)

Immers buiten de genoemde Ludovicus Talboom en Van den Boogaerd was Gerard van der Hoeven wel officieel pastoor van Hoogerheide geweest.

Hoe het ook was, "de goede herder" Thomas Bellen was de parochie ontvallen. Zijn opvolger, Babtist Petrus Loomans, zou niet lang op zich laten wachten.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz.13)

1. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Ibidem.

10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Gedeponeerde archieven door Drs.W. Brand.B.A.B. Inventarisno 180.
18. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
19. Ibidem.
20. Ibidem.
21. Ibidem.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. Ibidem.
28. V.V. in B.A.B.
29. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
30. Ibidem.
31. Ibidem.
32. Ibidem.
33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. V.V. in B.A.B.
36. Ibidem.
37. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
38. Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda, J.B. Krüger.
Deel 3, blz. 456.
39. V.V. in B.A.B.
40. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
41. Ibidem.
42. Ibidem.
43. Gerechterlijk Archief Hoogerheide Vrijwillige Rechtspraak.
Protocol van allerhande contracten II R 8-10 S.N.B.Z.
44. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
45. Gerechterlijk Archief Hoogerheide. R 8-10 in S.N.B.Z.
46. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
47. D.T.B. Nederduitse Gereformeerde gemeente te Ossendrecht.
Register 6 blad 030. G.A.O.
48. Doopboek Parochie St.-Petrus Stoel te Sittard 1650 - 1717,
pag. 140.
49. Geschiedenis van Sittardse Kerken St.-Michael en St.-Petrus
Stoel door A.H.S. Simons en Prof. Timmermans.
50. Taxandria 1906, blz. 255-256. L. van Miert.
51. Taxandria 1894, blz. 292.

HOOFSTUK 7

"BAPTIST" PETRUS LOOMANS

In de regel noemde men hem gewoon Petrus Loomans, en hij zou onder die éne voornaam genoeg bekendheid krijgen.

Hij hoefde niet lang op zijn benoeming te wachten. Al op 13 september 1760 krijgt hij consent en admissie van Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren.

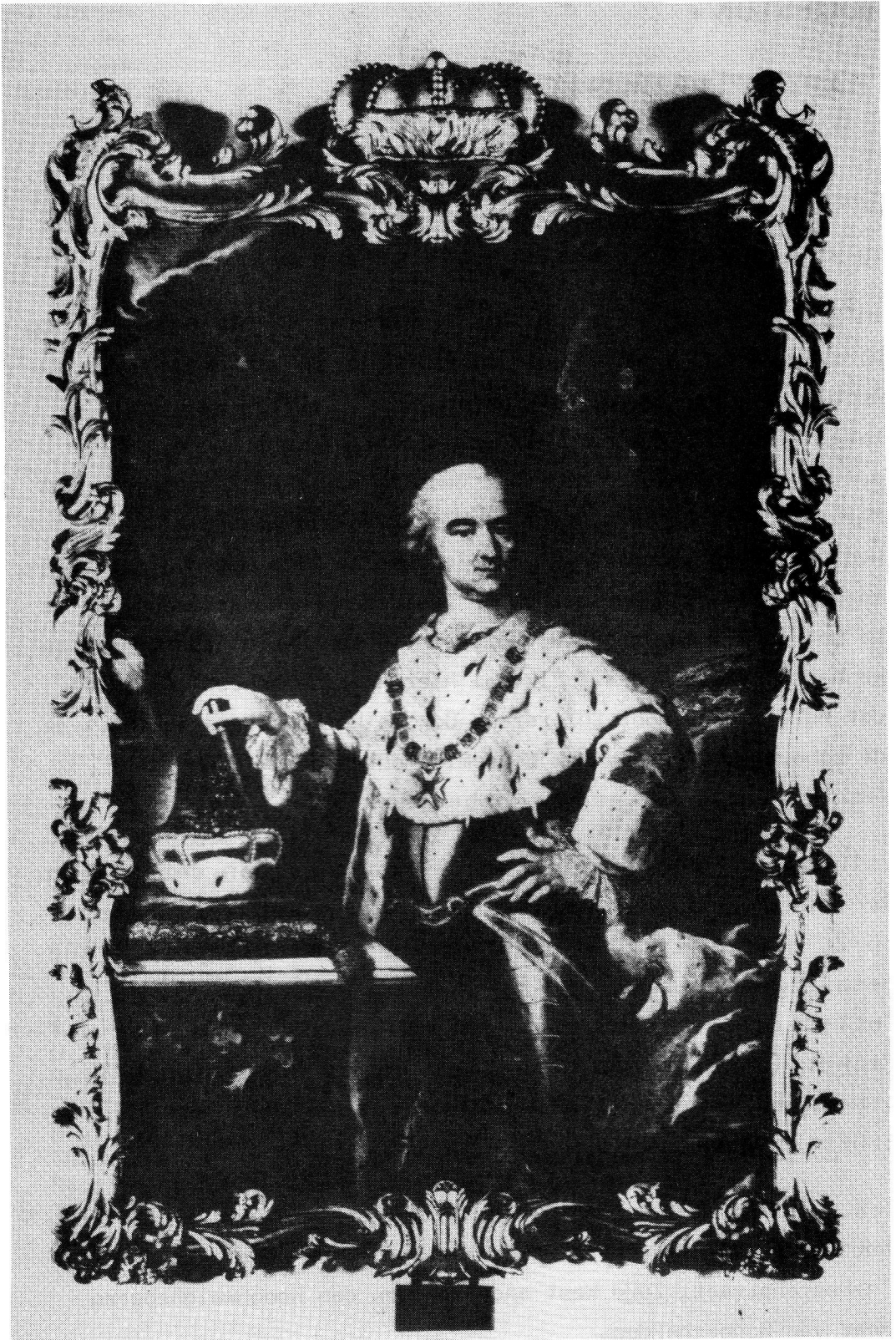
Deze schrijft: "Mijnheer, ik heb uw schrijven ontvangen. Ik zou U eerder bericht hebben gegeven, doch ik moest bij de gemeenten en Mgr. de Bisschop informeren of U welgevallig was. Dit is mij door hun verzekerd" "Soo censenteer ick Uedele mits desen omme op mijn heerlijkheid te Hoogerheijden te resideren en de Roomsche kercke te bedienen, geduerende de tollerantie van Onsen Staat, oft tot kennelijk wederseggen." "Ik zal hieronder de schout berichten, dat hij U aldaar moet tolereren. Ook de kerkmeesters zullen, via de schout, bericht van uw benoeming ontvangen."

Hetgeen allemaal prompt gebeurde. (1)

Volgens een publicatie van de Hoogmogenden der Staten Generaal in dato 23 maart 1760 kreeg het kerkbestuur op 20 september 1760 een aanslag voor collaterale successie te verwerken.

Collaterale successie is een belasting i.v.m. het erfrecht. In feite een belasting met de bedoeling geld binnen te krijgen, zoals dat de eeuwen door steeds de drijfveer geweest is.

Het ging om "de schuere,waarinne de Roomsche kerck werde gehouden, onder deese Heerlijkheijt tusschen de gemerckkens Oost: 's-Heerenstraet, Zuid West ende Noorden den Hooghwelgheboren Heer van Hoogerheijden

*Karel Philip Theodoor van Palts-Sulzbach, markies van Bergen op Zoom.
Anoniem schilderij, afkomstig uit het stadhuis van Bergen op Zoom, 1755.
Gemeente-museum het Markiezenhof, Bergen op Zoom.*

Getauxeert op f 400,--
Eijndeleijk nog getauxeert een huijs en hoff met erve
staande ende ghelegen onder dese Heerleijkheid,
ende gemerckt Oost: 's-Heerenstraet, Zuijd West ende
Noort, Den Hooghwelgheboren Heer van Hoogerheide,
Wordende dese huisingh nu bewoont beij den Heer Pas-
tor in de Roomsche Ghemeente alhier, "Den Hoop" de
somma van een duijsent Ghuldens f 1000,--
Bedraghen de beijde getauxeerde parcelen f 1400,--
Komt den 20e penningh gezien niet op teijd is
aanghegeven, Aldus dese tauxatie naar behoorlijck
ondersoek vlgs artiekel 13 ende 14 op de ordenantie, etc.etc." (2)

Volgens de taxatie laat men in feite ondubbelzinnig
blijken dat de schuurkerk, pastorie en gronden één
geheel zijn. De waarde van de pastorie was, in verhou-
ding tot de kerk, zeer hoog.

Op 20 october 1760 komen de nagelaten goederen van wij-
len pastoor Thomas Bellen onder de hamer. De enige erf-
gename is zijn zuster Helena Bellen. Na aftrek van alle
kosten erfde ze op 6 mei 1761 f 453,-- 15 st. en 8 pen-
ningen. Zijn opvolger Petrus Loomans kocht de meeste
der verkochte goederen, zelfs voor die tijd zeer goedkoop
zoals b.v. "eene snaphaen", een geweer, voor f 1,--
en 5 stuivers. (3)

In 1761 heeft Baron Albrecht Nicolaas van Aerssen Bey-
eren, Vrijheer van Hoogerheijde, Heer van Voshol, Aar-
landerveen, Meteren en de Triangel, de Heerlijkheid Hoo-
gerheide, met alle rechten en verplichtingen daaraan
verbonden, aan de Markies van Bergen op Zoom verkocht. (4)
De Heerlijkheid Hoogerheide was dan ook van dat moment
af schatplichtig aan Bergen op Zoom, dat de volledige
rechtsmacht had te Hoogerheide.

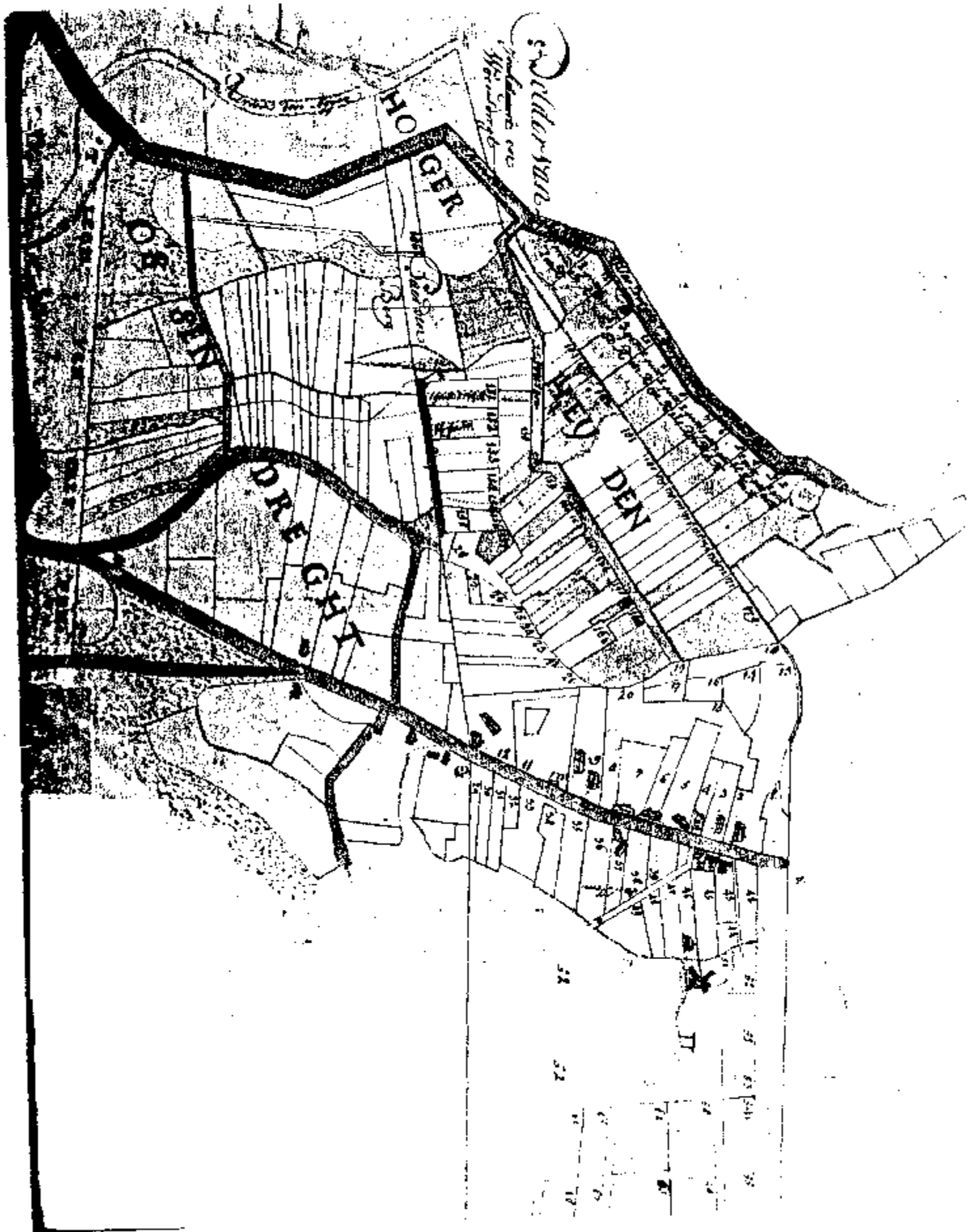
Op 12 juli 1762 richtten zich de kerkeradsleden van Hoogerheide tot P.M. van Mattemburgh van de Raad en Rekenkamer.

Zij weidden uit over de gemaakte afspraken en overeenkomsten betreffende de pastorie van Hoogerheide. Gezien het stuk zeer lang is, zullen we het schrijven zoveel mogelijk in hedendaagse stijl weergeven.

Albrecht Nicolaas van Aarssen Beijeren heeft in 1761 de Heerlijkheid Hoogerheide verkocht aan de Heer van Bergen, ook o. a. de recognitie van f 80 per jaar ten laste van de R.K. kerkeraad van de R.K. kerk te Hoogerheide.

Deze recognitie spruit voort uit het feit dat de pastoor een zeker huis bewoond heeft. "Den Heer van Hoogerheide competerende". Daarvoor heeft de genoemde gemeente een huur betaald van f 80 per jaar. Toen het huis bouwvallig is geworden, is met agreatie van de Heer van Hoogerheide in het jaar 1749 op de grond van de "Heer" naast en bij de kerkschuur, vanwege de R.K. gemeente, daar een nieuwe woning gebouwd voor de pastoor. Evenwel met het beding dat de Heer daarin zou "contribueren" voor de tijd van twaalf jaar. Dit zijn de voornoemde f 80 per jaar, dus een som groot f 960,--.

En verder voor vergroting van de hof aan de woning nog toegestaan 25 roeden erf. Gezien nu verleden jaar, in 1761, de 12-jarige termijn is "geëxpireert" vanwege de Heer van Hoogerheide, is dus aan de afspraken en contracten voldaan. Zo verklaren zij, ondergetekenden, kerkmeesters, in naam van de R.K. gemeente te Hoogerheide kerkelijk zijnde, de voornoemde recognitie van f 80 verschuldigd. Deze komt nu in plaats van de vooreen betaalde huishuur. Ook de pastorie op de grond van de Hoogedelgeboren Heer van Hoogerheide is door en vanwege de Roomse Gemeente nieuw opgebouwd. Die als

Kaart nr 1380 A.D. 1762, behorende bij het Cijnsregister 1762.
In no 3 pastorie en kerk.

nu " aen deselve comp eterende" in eigendom is. Dat zij de f 80 in hun kwaliteit zullen voldoen aan de rentmeester van zijne doorluchtige Hoogheid van de Paltz, Markies van Bergen op Zoom. Als zo zij dit van de meergemelde Heer Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren door koop hebben verkregen.

Het eerste jaar zal verschijnen ultimo van dit jaar, 1762. Dit zonder verder nog iets voor de grond van de pastorie en de 25 roeden ter vergroting van de hof te moeten voldoen, of verschuldigd te zijn. Alles onder verband van hunne personen en goederen in hunne bovenvermelde kwaliteit als naar rechten.

"Actum Hoogerheijden desen 12e Julij 1762.

Jacobus Jacobs, Laureijs Snacken,
Jan Smits, Jac Jacobs de jongere,
en Antonius Bogaerts."(5)

Tot tweemaal toe hebben pastoor en kerkmeesters in 1756 op papier toegegeven "dat kerk en kerkhuijs den Heer van Hoogerheide aenkomende" waren. Nu verklaren zij dat zij de pastorie door koop hebben verkregen. Meer dan waarschijnlijk is de "contributie" van f 80 voor 12 jaar, dus f 960 die Van Aerssen bijdroeg, als een lening gezien. Nu deze lening in 1762 is afgedaan beschouwen zij zich op grond van dit feit waarschijnlijk als eigenaar. Later zal men nog verklaren dat de twee bevestigingen min of meer onder druk zijn afgelegd.

In een memorie van eind juli 1762 memoreert de Stokhouder Johan Theodoor Morin dat de leden van "De Kerckenrade tot Hoogerheijden" de acte tot het betalen van recognitie wel hebben willen ondertekenen. Het Huis van Bergen zal echter afzien van het zogenaamde "beschermingsgeld ad f 40 per jaar, die de officieren ontvangen van andere kerkeraden en plaatsen waar een pastoor is." (6)

Deze gelden, die onder Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren nog wel betaald moesten worden, waren voordien een welkome bron van inkomsten voor de "Heren Officieren".

Met Petrus Loomans kreeg de parochie een herder, die er flink tegenaan ging. In tegenstelling tot Thomas Bellen was hij vrij onhandelbaar. Op het stuk van financiën was hij zichzelf niet ongenegen. Tenminste, zo komt hij uit vele stukken, die geraadpleegd zijn, op ons over.

Van de andere kant was hij een krachtig bestuurder. Maar toch, met Petrus Loomans was men zo maar niet aan de "nieuwe patatten"!

Op 23 december 1765 geeft hij al min of meer blijk van zijn ingesteldheid.

Op die datum richt hij een schrijven aan de Weledelgestrengste Heren van de Raad en Rekenkamer van het Doorluchtige Huis van Bergen op Zoom.

Hij verklaart hierin zijn voornaamste "besognes". Onder andere, dat, evenals onder Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren, f 80 aan recognitie worden betaald. Verder vertelt hij hetzelfde verhaal over kerk, huis en financiën als in het schrijven van 12 juli 1762. Alles is volgens afspraak betaald tot en met het jaar 1764. Echter zonder dat de Raad en Rekenkamer iets heeft laten doen aan de "huising", de pastorie, die door de vorige Heer van Hoogerheide werd onderhouden. Dit gebeurde volgens Loomans, omdat dit bij het recognitiegeld inbegrepen was. Hij meent dat het Huis van Bergen dit onderhoud ook voor zijn rekening moet nemen.

Hij klaagt over zijn inkomen. Competentie, loon van de Heer Van Bergen op Zoom, ontvangt hij niet en inkomsten uit tienden al evenmin.

In feite heeft hij niets anders dan de "pastorale voor-

delen" van de collectes en daarnaast nog van een jaarlijkse collecte, "die omtrent bamis worde opgehaald". Dit alles is zo gering dat hij daar nauwelijks van kan bestaan. Het is nog moeilijker als men bedenkt dat hij ook de "kerkschuere nog moet onderhouden, en alle noodwendigheden die den Heilige diensten vereijshen". Hij schrijft dat het hem niet mogelijk is de recognitiegelden te blijven voldoen, en dan ook nog het onderhoud op zich te nemen. Daarom verzoekt hij voor het jaar 1765 een kleine competentie voor hem, en hem voor altijd te "remitteren", kwijtschelden, van de af te vorderen f 80 aan recognitie per jaar. Getekend: Petrus Loomans, pastor.

Nadat zijn verzoek vele schijven was gepasseerd, werd hem voor 1765 een gratificatie toegezegd van f 80 zonder "consecwenties" voor de volgende jaren. "Mits condities nochtans dat het schuertjen oft stalleken gehoort hebbende tot de oude huijsinghe en staende op de werff van de eerste houve vandaer werd gemoveert (verwijderd) ende gestelt werd op de erve van de tegenwoordighe huisinghe gehoorende ende dat voorts de hegge van den suppliant (Loomans), recht sal worden geplamt tot aen 's-Heerenstraet, sal hem onder productie van dese de f 80 in uitgeeff worde gestelt."

Verder mag hij bij verzoekschrift de continuatie van "dese gunste aenvragen", etc. etc. 23 december 1765.

De lezer zal intussen ook wel gemerkt hebben dat aan deze kwestie geen enkel kerkeraadslid te pas is gekomen. Pastoor Loomans soleerde graag als hij daar kans toe zag. (7)

In verband met het rekest van Loomans stelt Van Mattemburgh nog, dat voor 1765 het gevraagde onderhoud aan "huijsinge, etc. etc." moet worden afgeslagen.

Omtrent juni 1768 herhaalt Petrus Loomans zijn verzoek

om gratificaties aan de Heren van de Raad en Rekenkamer van Bergen op Zoom. Hij schrijft dat hem over 1765 de gratificatie is verleend. Dat hij aan de gestelde voorwaarden heeft voldaan, en deze gratificatie ook in 1766 heeft gekregen. Hij vraagt deze nu aan tot en met 1769. Op 12 juni 1768 worden deze hem in 't vooruitzicht gesteld. (8)

In het najaar van 1768 of in het voorjaar van 1769 richt Petrus Loomans een schrijven, waarvan het essentiële hieronder volgt, aan de Raad en Rekenmeester van het Huis van Bergen.

"Dat zij pastoor en kermeesters hebben geobtineert het consent om aldaar op de plaatse waar de oude kerk staat een nieuwe te bouwen, die $85\frac{1}{2}$ voet lang zal zijn, dat zij deze lengte niet op hun eigen grond zullen kunnen vinden en dat zij westwaarts met enige voeten zullen moeten springen op grond van zijn doorluchtige hoogheid van Bergen, in huure gebruikt bij Cornelis Moors (Klein Antwerpen) waarom zij U nederig verzoeken te verleenen 5 à 6 roeden erve om de Groote daaruit van de kerk te kunnen vinden, maar ook den weg off passagie om in en uijt de kercke te gaan, en te coomen, gemerckt den ingank geplaatst sal worden op de westzijde in den gevel aldaar. Dat aan deeze Gemeente die geen revenuen of inkomens eigen zijn, dat deselve kerke Eerst is opgericht in den jare 1680 à 1690 (parochie 1689). Dat deselve voor dato moesten ter kerke gaan en bedient worden van Bergen op Zoom of Huijbergen, en schoon door het opbouwen ten tijde voorn. wel werckelijk tot welwezen van deze en omliggende juresditiën zijn aangewassen.

Doch meest in geringe en onvermogene personen zijnde zij supplianten vervolgens genoodzaakt t' opbouwen deser kerkhuizinge die salvo justo f 5000 zal comen te kosten. Door aelmoessen, bij liefdadige en Godminnende personen op te haelen.

Dat bij de coop van de Heerlijkheid Hoogerheide in 1761 van Baron Albrecht Nicolaas van Aerssen Beijeren, ook was inbegrepen het "jus patronatus" met een gediensstige bede om tot het opbouwen

I s gheschied het rapport van de Heeren van Bergen, en andere, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van de Provincie en Regentien, haer in vergadering te verzoeken, dat de Heeren van Bergen commissarissen worden, die de Heeren van Bergen, die in de provincie van Bergen, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van Bergen.

Ordonn. d. d. 1769. 317

Afschrift van de Resolutie der Staten Generaal d.d. 18 mei 1769. Korte samenvatting op blz. 109.

1769 (1769) Dinsd. 18. Mei
Heeren van Bergen, en andere, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van de Provincie en Regentien, haer in vergadering te verzoeken, dat de Heeren van Bergen commissarissen worden, die de Heeren van Bergen, die in de provincie van Bergen, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van Bergen.

haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van de Provincie en Regentien, haer in vergadering te verzoeken, dat de Heeren van Bergen commissarissen worden, die de Heeren van Bergen, die in de provincie van Bergen, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van Bergen.

W. A. K. op geseleerden zyn, is goedgewaard, en verhoort, de dorpelingen met deeren te gerantweeren, ten opzichte plaats van het meer bevoorregte kerkenzede een meer in dien te nagen volken, ten hogen van, en het hogen van, en in de Zydman haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van Bergen, die in de provincie van Bergen, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van Bergen.

I s gheschied het rapport van de Heeren van Bergen, en andere, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van de Provincie en Regentien, haer in vergadering te verzoeken, dat de Heeren van Bergen commissarissen worden, die de Heeren van Bergen, die in de provincie van Bergen, haer 1769. M. G. Gedeputeerden tot de Staten van Bergen.

van het nieuwe kerckhuijs te verleenen en te accorderen een liberale aelmoesen.

Petrus Loomans uijt naam van zijn kerkmeesters." (9)

27 februari 1769.

"Resolutie van de Staten Generaal betreffende een verzoek van pastoor Baptist Petrus Loomans en de kerkmeesters van Hoogerheide van de 27e maart 1769.

Gezien verzoek van pastoor en kerkmeesters.

Extract: Men Gelieve te accorderen om op deselve plaatse van de oude bouwvallige Kerckschuere een nieuwen in steen te mogen setten, conform de tekening neevens de voorseijden Requeste gevoegd onder no. 2 ter lengte van vijf en tagtig en een halve voet en de zijdmuren $13\frac{1}{2}$ voet, breed zes en dertig voet, Rhijnlandse maat, dus 26 voet langer en seeven en een halve voet breeder binnenwerk, dan de oude kerckhuijs, welcke meerdere te vinden was uit de erve van de pastorale woninghe daar neevenstaande, ende buijtendeur en de venstercosijnen van blauwe steen, vermits de duurzaamheid en gering verschil in prijs tusschen steen en hout; en voort aen de supplianten te accorderen, om geduurende het opbouwen der nieuwe kerk-huisinghe haeren godsdiensten te moghen verrichten in een naastbij geleegene schuure, onder deselve Jurisdiction van Hoogerheijden, en het nieuwe kerckhuijs opgebouwt sijnde, te moghen dekken van onderen met pannen en van boven met riet en stroo. En het houtwerk van binnen en van bujten te mogen verven na den eisch.

Beslissing 18 maij 1769.

Waarop is goedgevonden en verstaen de supplianten te permitteren om op de deselve plaats van het oude bouwvallige kerckhuijs in nieuwen steen te mogen bouwen, ter lengte van $85\frac{1}{2}$ voeten, breed zes en dertig voeten, en in den Zuidmuur hoog $12\frac{1}{2}$ voet Rhijnlandse maat, dus 26 voeten langer en seeven en een halve voet breeder binnenwerck dan het oude kerckhuijs of schuur moeten de voorseijden meerdere grootte gevonden worden uijt de erve van de pastorale woninghe daarnevens staande. Voorts de buijtendeur en de

venstercosijnen te maken van Eijkenhout met blauwe steene dorpels en nooten, onder deselve , mits de venstercosijnen so hoogsetten- de als maar immers vallen connen, mitsgaeders de voorseijde nieuwe kerckehuis opgebouwt sijnde te dekken met riet en stroo en geent- sins met pannen en voorts het houtwerck van binnen en van buijten tweemaal te moge verven met Olijverf van een modeste of egale couleur, sonder eenighe verbeeldingen of ornamenten, en eindelijk nog aan de supplianten te permitteren om geduurende de voorseij- den opbouw en vernieuwinghe der voorseijden kerckschuur, hunnen Godsdienst zonder aanstootlijckheijt of opsigt te mogen excerceren op den dorsvloer in de stallinghe van de schuur van Cornelis Moers neven de oude kerckschuur staende, Worden de supplianten andere verzoeken gewesen van de hand."

In een stuk van 12 juli 1769 hebben we de aanbesteding van de nieuw te bouwen kerk aangetroffen. Toch krijgen we de indruk dat deze aanbesteding alles behalve vol- ledig is. Bij nadere beschouwing gaat het alleen om het arbeidsloon. De arbeidslonen waren in die tijd zeer laag, ± 15 stuivers per dag.

In het licht van deze gegevens is het te begrijpen dat de arbeidskosten, en daar ging het in deze aanbeste- dingen om, zo laag uitvielen.

Aanbesteding van het timmerwerk (aan arbeidsloon) van de nieuwe R.K. Kerkschuur te Hoogerheide t.v.v. pas- toor Petrus Loomans en de kerkmeesters.

Kerk lang binnenwerk 74 voeten en breed 36 voeten met daaraan van achter een "sacrastijn" breed $11\frac{1}{2}$ voet bin- nenwerks en dus samen $85\frac{1}{2}$ voeten lang.

Het bestek omvat 21 afdelingen. Het arbeidsloon is aangenomen voor f 188 door Jacob Huijbrechtse uit Ber- gen op Zoom. Daarnaast hebben ondertekend: Simon Voor- maat en Jan Meeussen, den 12 juli 1769.

Aanbesteding van het metselwerk (arbeidsloon) eveneens

op 12 juli 1769. De nieuwe schuur zal lank wesen 74 voeten en bereet 36 voeten binnenmuurs daaraan van agteren een sacraстеijn van $11\frac{1}{2}$ voeten binnenmuurs, dus saamen $85\frac{1}{2}$ voeten lank. Het bestek omvat 16 afdelingen. Aangenomen na inschrijving door den minst ingeschreven Joannes Thaaymans, voor de somme van *f* 150."

Het dekwerk met het leveren van de tenen, aangenomen door Gregorius de Jong voor *f* 89. (10)

Bij memorie, advies en besluit van 12 juli 1769 hebben de Geheime Raad en de Commissaris Generaal van het Huis van Bergen zich gebogen over het rekest van Petrus Loomans en zijn kerkmeesters.

Zij memoreren dat consent is verleend tot het bouwen van een nieuwe kerk gezien de armoedige staat der vorige. Men heeft ook kennis genomen dat "den Kerkckhuijse souden costen omtrent *f* 5000 dat sij supplianten beij almoesen moeten sien te halen, gesien den armoedighen staat der inwoonders".

Het Huis van Bergen op Zoom heeft de Heerlijkheid door koop verkregen, ook het "jus patronatus", het benoemingsrecht van een geestelijke. Verzoekers vragen aan de Geheime Raad om een "liberale Aelmoese". Daarom verzoekt de Geheime Raad, de Raad en Rekenkamer, alvorens te desponeren, om advies.

Het advies van de Raad en Rekenkamer memoreert dat de Heerlijkheid door koop bekomen is in 1761. Dat daaronder begrepen is een recognitie van *f* 80 per jaar wegens het "huijs", grond en de pastorie. Dat deze recognitie jaarlijks wordt voldaan, doch de markies zonder bepaalde konsekwenties, gezien als competentie van de pastoor. Dat men in acht moet nemen dat zijne Keurvorstelijke Hoogheid de heerlijkheid bezit "Titulo Honorose" en deze *f* 80 jaarlijks is voldaan. Na enkele onduidelijke zinnen, stellen zij voor: "*f* 2300 uijt te leveren voorwaer

gene geringhe donatie, ten advenant van 3 pr. cento. Schoon door vorighe Heren van Hoogerheijden oijt iets ter dier sake is geschiedt oft gecontribueert."

Ter meerdere eer en Glorie Gods, en voor het gemak de R.K. ingezetenen bij resolutie bij de supplianten geacordeerd een som van 100 ducaten conform de gratieuse resolutie en agreatie van zijn Keurvorstelijke Hoogheid.

Getekend de 24 juli 1769, Lombaert (11)

De nieuwe kerk is waarschijnlijk in het voorjaar van 1770 gereed gekomen, gezien op 4 april 1770 alle overgebleven materialen van de oude schuurkerk en de nieuwe kerk worden verkocht. Er waren 31 posten met een totale opbrengst van f 143 en 3 stuivers.

In hetzelfde stuk verkoopt Geerard Hussaerts op 8 april 1780 zijn huisje tegenover "de pastoorswoninghe". Dit huisje stond, volgens de cijnskaart van 1762 en eerdere omschrijvingen, ten zuiden van de oude kapel van Hoogerheide. De oude verdwenen kapel moet dus gestaan hebben ter hoogte van de huidige Amrobank en huize Rennen/Jansen, resp. Raadhuisstraat no 133 en no 125.(12)

In de jaren 1773/1774 is er een geschil tussen de armmeester Jan Muts met de Rentmeester van de Raad en Rekenkamer Van Mattemburgh.

Er zijn twee cijnshuisjes, gebouwd op perceel no. 8. De grond, in eigendom van "den arme competerende", is cijnsplichtig, alhoewel deze cijns in vroeger tijden is terugbetaald. Nu maakt men aanspraak op het cijnsgeld. "Dit sal grootelijcks den armen drucken." Hij vraagt vrijstelling, als "aelmoesse", voor de tijd van 20 jaar. Ingeval van verkoop zal de cijns weer f 5 en 2 stuivers bedragen.
Actum 5 januari 1774.

We zijn weer enkele jaren verder, wanneer de bisschop

van Antwerpen, Jacobus Thomas Wellens (1776-1784), op 14 oktober 1776 een schrijven over het patronaatschap van Hoogerheide aan de rentmeester Van Mattemburgh richt.

Het is hem, de bisschop van Antwerpen, ter ore gekomen dat het Huis van zijne Hoogheid de Paltzgraaf zou willen disputeren over het patronaatschap van Hoogerheide ingeval dit kwam te vacceren. Het komt hem vreemd voor omdat het recht van collatie altijd aan de bisschoppen van Antwerpen heeft toebehoord.

Toch zou hij daar eens graag over spreken, gezien hij nog " totte morgen noen verblijve op het hoff van St.-Michiels (te Berendrecht), so soude het mij seer aengenaem sijn, mochte ik Uedele visite daer afwachten." Met vele achting, etc.etc.(14)

De bisschop kon tevreden zijn, want al op 17 oktober 1776 doet P.C. van Mattemburgh verslag van zijn bevindingen aan de Raden en Rekenmeesters.

Zo is de Raad-en Rekenmeester de andere dag vertrokken naar Berendrecht en heeft, en passant, te Ossendrecht zijn broer meegenomen. "Ik heb de bisschop namens Uedel geccomplimenteerd. Daarna heb ik de bisschop verteld dat de vorige Heren van Hoogerheide, die dit leen bezeten hebben, het "jus patronatus" aan de Heer van Bergen ontleenden. Dit omdat zij leenplichtig waren aan de Heer van Bergen op Zoom.

Dat bij een acte in dato 20 october 1714 verleend aan Gerardus van der Hoeven, geëligeert pastoor bij de dood van Gabriël Roessel." Wel goed is echter te denken, dat dit door de toenmalige Heer van Hoogerheide zal zijn afgeperst. De bisschop vroeg de Heren van deze Raad nog meer acten en verdere bewijzen, waaruit conform het "jus canonicum gesustineert" wordt. Het "jus patronatus"aan haar Wel-edelgestrengte te competeren. Waarop ik, bisschop geantwoord heb, dat deze acte "casueel" (per toeval) in de handen van de Heer van Hoogerheide is gekomen. Terwijl

die acte niet aan de Heer toekwam, maar aan de pastoor. Dat de de verdere acten onder de pastoors gebleven zullen zijn. Dat het "jus patronatus" bij de koop van 1761 aan het Huis van Bergen is gekomen.

De bisschop zou de acten van zijn eigen secretariaat eens moeten nakijken. Dat de Heren van de Edele Rade van de markies verwachten, dat de bisschop geen inbreuk op de rechten van de markies zal willen doen. Dat zij op hun beurt van intentie zijn "sijne Doorluchtig Hoogwaardigheid" in alle opzichten van nut te willen zijn.

Van de andere kant moet zijn Hoogwaardigheid begrijpen dat de Edele Raad de rechten van haren Heer eerbiedigt en moet doen eerbiedigen.

Na de maaltijd te hebben genomen met zijn "Doorluchtigen Hoogwaardigheid" was het tijd om te vertrekken. Toen heeft de bisschop mij verzocht met pastoor Petrus Loomans, die ook aanwezig was, te spreken. De bisschop is verder met pastoor Loomans in een andere kamer gegaan en heeft tegen hem gezegd: "Ick moet van mejn dessijn (plan, ontwerp, bedoeling) afzien, en kan uw eerwaarde deese reijs niet helpen. Ick heb met Mijnheer Van Mattemburgh niet terecht kunne koomen." Daarna heb ik afscheid genomen en ben vertrokken. Vertrouw dat hierin niets zal gebeuren, en dat Petrus Loomans pastoor zal blijven.

Vertrouwend, etc.etc. P.C. van Mattemburgh.

Pastoor Loomans had waarschijnlijk een plan in de maak om zich wat vrijer te voelen. Aan de uitlating van de bisschop te horen ging dit niet op.

Op 8 maart 1780 doen pastoor Loomans c.s. hun beklag bij de bisschop over het onderhoud en de reparatie van de kerk. Pastoor Loomans doet dan ook beklag over zijn inkomen. (16)

Het verhaal gaat verder omtrent half mei 1781.

In die tijd richtten de kerkmeesters van Hoogerheide, Jacobus Jacob Muts, A. Bogaerts en Pieter van de Moer zich tot de Raad- en Rekenmeesters van de Keurvorst van de Paltz.

De supplianten delen mee dat zij zich met een memorie tot de bisschop van Antwerpen hebben gewend. Zij hebben de bisschop op de hoogte gesteld van de manier waarop de vorige pastoors de reparaties van de kerk en de pastorie hebben uitgevoerd. Verder hoe zij de misgewaden etc. goed hebben verzorgd.

Zij hebben bericht hoe de tegenwoordige pastoor zich in deze kwesties gedraagt. Hoe de vorigen uit de collectes alles netjes hebben onderhouden en desnoods vernieuwd wat aan kerkgewaad vereist werd.

Pastoor Loomans daarentegen laat alles ten onder gaan! Het is hoognodig, schrijven ze, dat in dit alles drastisch moet worden voorzien, wil de gemeente niet mee ten onder gaan. Zij hebben ook de bisschop verzocht in deze zorg te dragen. Hier is tot heden niet veel van terecht gekomen. De verwijdering tussen de kerkeraadsliden en de pastoor is zeer groot geworden. Alle vergaderingen sedert het adres aan de bisschop zijn zonder vrucht en onbescheiden beëindigd. Om alle nog verder verval te voorkomen, hebben zij geïnteresseerde lieden opgezocht om jaarlijks iets voor de kerk en het misgewaad bij te dragen.

Zonder voorzorgen zal alles binnen korte tijd schier onherstelbaar zijn. Alles is reeds zo vervallen, dat het met geen f 500 te betalen is. Daar komt nog bij, dat de inwoners allemaal mensen met weinig geld zijn, meestal arme werklieden. Zij zijn al rijkelijk belast met dat wat zij jaarlijks aan de pastoor bijdragen. Zodat zij geen kans zien de benodigde gelden te verkrijgen om de zaak te

herstellen. Erger nog, dat er nog een schuld op de kerk rust van f 962 die zij niet af kunnen lossen. Daarom verzoeken zij Uedele Heren uit genegenheid voor de Godsdienst. Redenen waarom zij zich tot Uedelen richten om een jaarlijks genereuze aalmoes. (17)

De hoop op de Raad- en Rekenmeesters bleek een ijdele te zijn. Zij antwoordden op 1 juni 1781: "Deweyle tot hier toe de recognitie van f 80 jaarlijcks vgl's de acte van aaneminghe van dato 12 juli 1762 aan de Doorluchtige Huijse sijn geremitteert en sij supplianten hiere door een genereus aelmoes genieten so can uit verder versoeck niet worden getreden.

Actum de 1e Juni 1781 ter ordonnantie der Raeden

L. Adan, Griffier. (18)

Dus nul op het rekest! Het weerbarstige eigzinnige karakter van de pastoor zal hier niet vreemd aan geweest zijn.

Ze zitten in nauwe schoenen, onze kerkeradsleden, en weten niet goed hoe te handelen. In een uitvoerige "Memorie", waarschijnlijk uit de jaren 1781/1782, maken ze ook aan de Raad- en Rekenmeesters van Bergen op Zoom hun moeilijkheden kenbaar.

Zij gaven te kennen dat sedert de revolutie (80-jarige oorlog) de R.K. kerken geen vast inkomen hadden. De kerken en de geestelijken moesten onderhouden worden uit giften, collectes en goederen in natura, zoals graan, eieren, boter, enz. Hieruit moest men de gebouwen, misgewaden én de pastoor onderhouden. Bij hen geschiedde de huur van de pastorale woning uit de collectes tot, vanaf 1762, de recognitie is geremitteert (kwijtgescholden). De gemeente Hoogerheide had zelf geen pastoraal huis.

De woning van de respectievelijke pastoors is een stalleke geweest op een erf dat de gewezen "Heren" van Hoo-

gerheide toebehoorde, en de "Heren", toen het bouwval-
lig is geworden, daaraan niets wilden doen. Toen zijn
grond en gebouw afgestaan met de last van de "Heren"
en "Vrouwen" van Hoogerheide jaarlijks, onder de naam
van recognitie, *f* 80 te betalen en *f* 1 aan cijns. Dat
men met het bouwen van de nieuwe kerk in 1769 bedacht
is geweest op een fonds, om daaruit te betalen de in-
tresten van het kapitaal, waarmee de kerk toen was be-
last. Heden staat daar nog *f* 962 op. Men besloot enige
plaatsen in de kerk te verpachten. Dit was voldoende
om de intresten te voldoen, echter niet om de schuld
op de kerk af te lossen. Dit gebouw, noch de pastorie
vereiste de eerste jaren reparatie. Dat bij de bouw uit
vele liefdegaven deze, welk wij vertrouwelijk mededelen,
voor reparaties toereikend zijn geweest.

Toen de gebouwen ongeveer vijf jaar geleden herstel vroe-
gen, weigerde pastoor Loomans iets te laten herstellen.
Dit met de uitmaak, dat de vorige pastoors te Hooger-
heide "alles" hadden genoten. Men stelde hem voor dat,
als hij de opbrengst van de stoelenverhuur zou krijgen,
hij de reparaties zou doen. Het haalde niets uit hem te
zeggen dat dit geld in feite bedoeld was tot het ver-
effenen van de schuld op de kerk. Intussen geraakte al-
les in groot verval. Vruchteloos was het adres waarmede
de kerkeraad zich tot de bisschop van Antwerpen richtte.
Nadat de kerk maandenlang op antwoord had gewacht, be-
sloot men, om verder verval te voorkomen, de pastoor
een competentie van *f* 500 per jaar aan te bieden. Hij
zou tevens ontlast worden van het onderhoud, maar
"Mijnheer pastoor" weigerde dit voorstel aan te nemen.
De kerkeraad richtte zich opnieuw tot U Weledelgestren-
ge Heren van de Raad- en Rekenkamer, om tussenbeide te
komen en het "verderff der Gemeijnthe" te beletten.
Door zijn toedoen is daar jammerlijk geen gehoor aan ge-
geven. Kort daarvoor was bepaald een collecte te hou-

den tot herstel van de kerk, waarmede iedere kerkmeester in zijn eigen district, Hoogerheide, Ossendrecht, Woensdrecht, Zuidgeest en Hinkelnoord zich graag belastte. De opbrengst van de collecte bedroeg f 73 en 2 stuivers. Deze schikking heeft, evenmin als alle vorige, de goedkeuring van de pastoor kunnen wegdragen. Deze uitslag, gevoegd bij het houden van verschillende kerkvergaderingen zonder medeweten van de pastoor, heeft nog grotere tegenstellingen veroorzaakt.

Ook al is bij de opbrengst van de collecte nog de f 19,-- 12 stuivers en 14 penningen gevoegd die de penningmeester nog in kas had, dit is helemaal niet toereikend om de vereiste reparaties te kunnen doen. Deze reparaties zullen omtrent f 700 kosten.

Deze en alle andere lasten hebben de kerkeraad doen bewegen de Weledelgestrenge Raden tot bevordering van de godsdienst en soulaas van de arme Roomse Kerk om een liberale gunst te vragen. Een gunst, die bedacht is op het formeren van een fonds, waaruit in het vervolg de kerk, de pastorie en alles, wat tot de godsdienst strekt, zal kunnen worden onderhouden.

Getekend: J. Muts, A. Bogaerts, Cornelis Mighielsen, J. Michielsen. handmerk Pieter van de Moer, Absent J. Jacobs. (19)

Met pastoor Loomans viel eigenlijk niet te eggen of te ploegen. Hij was voor geen rede vatbaar en hield weinig of geen rekening met zijn kerkeraadsliden.

Het verzoek aan de Raad- en Rekenmeesters heeft waarschijnlijk niet veel uitgehaald. Uit het in hun archief aanwezige dossier, Inventarisno. 2382, is hierover niets gebleken.

Op de 19e september 1783 stelt de kerkeraad een begroting op van alle huishoudens die onder de parochie

Hoogerheide horen. Men heeft ingeschat hoeveel iedere inwoner bij de generale collectes gemiddeld kan bijdragen. Zij berekenen alle baten en uitgaven:

Collecten onder Ossendrecht; 32 huishoudens		
meer of minder goeod	f 129,10	
onder Hoogerheide; 8 huishoudens item	- 32,--	
onder Woensdrecht; 24 huishoudens item	- 98,--	
onder Zuidgeest; 3 huishoudens item	- 19,--	
onder Hinkelnoord; 3 huishoudens item	- 30,--	
Hierbij nog ongeveer 150 huishoudens bestaande uit arbeiders en geringe handwerkers die weinig bijdragen. Door elkaar <u>+ f 1,--</u>		<u>- 150,--</u>
De gehele collecte		f 458,10

Zitplaatsen in de kerk	f 70,--	
De collecteschalen in de kerk	- 60,--	
Het waslicht (kaarsen)	<u>- 60,--</u>	<u>f 190,--</u>
Totaal ontvangen		f 648,10

Uitgaven:

Competentie pastoor	f 500,--	
Drossaard	- 60,--	
Intrest schulden	- 18,--	
Recognitie Heer van Bergen	<u>- 80,--</u>	
Totaal uitgaven		<u>f 658,--</u>
Negatief saldo		<u><u><u>- f 9,90</u></u></u>

(20)

Deze begroting, alhoewel jammer genoeg negatief, leert ons dat er onder de parochie + 220 R.K. gezinnen waren. Op de hoeven onder de Zuidgeest en Hinkelnoord, waar veel inwonende "meiden" en "knechten" waren, was de gezinsgrootte eerder groter dan 5 inwoners per gezin, zoals voor die tijd werd aangenomen. In bepaalde mate gaat dit ook op voor Hoogerheide, dat naast 4 à 5 boerderijen maar enkele gewone huisjes telde. Gezien het

voorgaande is het niet overdreven te stellen dat in 1783 onder de "gehele" parochie, Ossendrecht, Woensdrecht, Hinkelnoord, Hoogerheide, enz., ± 1100 R.K. personen woonden.

Waarschijnlijk is deze begroting opgemaakt om aan te tonen, dat de eisen van pastoor Loomans toch wel overdreven waren.

Toch kwam het tussen de kerkeraad en de veeleisende pastoor tot een accoord. Op de 4e november 1783 kwamen het volgende overeen:

Gezien de respectievelijke pastoors in de R.K. gemeente te Hoogerheide in het Markgraafschap Bergen op Zoom nooit een competentie hebben genoten, hebben deze alleen hun bestaan gehad uit collectes.

Deze differente collectes, die jaarlijks en op verschillende tijden werden gehouden, moeten mede dienen om de reparaties aan kerk, pastorie en al wat des kerks is, te betalen. Over het onderhoud sedert het bouwen van die nieuwe kerk in 1769 is geschil ontstaan tussen pastoor Loomans, de pastoor van Hoogerheide, ten ene, en de kerkeraad ten andere. Partijen verklaren teneinde alle geschillen ten deze te doen ophouden en met elkaar te zijn overeengekomen in termen als hieronder omschreven: "De Heer Loomans ziet bij deze af van alle collectes alsmede van de opbrengst van het waslicht in de kerk en van de opbrengst van de zitplaatsen. Verder van de opbrengst van de schaal en van het offer aan en voor het Lievevrouwebeeld en datgene wat het voor het vrije gebruik van de kerkeraad laat.

Verklaart zijne eerwaarde genoeg te nemen met een jaarlijkse competentie van f 540,-- waarbij hij, de pastoor, ontheven zal zijn van het onderhoud, reparatie van kerk, pastorie en alles wat daaronder dependeert. Verder vrij blijft van de huishuur en van de erkenning aan den Drost. De kerkeraad, als representanten van

de R.K. gemeente te Hoogerheide, verklaren bij deze dat, zolang de Eerwaarde Heer Petrus Loomans te Hoogerheide in bediening zal zijn, een competentie van f540,--. Waarvan het eerste jaar ingaat op de 1e november 1783 en zal verschijnen de laatste oktober 1784. Welke betaling zal geschieden om de drie maanden, iedere keer een somma van f 135,--. De Eerwaarde Heer ontheffende van alle reparatie, neemt de kerkeraad dit geheel tot hare lasten. Blijft zijne Eerwaarde heer gehouden de pastoorswoning in persoon te bewonen, te zuiveren en te witten (kalken). De hof te cultiveren en de hagen, die daar zijn geplant, te scheren en te snijden. Hetzelfde dient ten aanzien van de fruitbomen te gebeuren. En verder engageert zich de kerkeraad met de recognitie van f 80,-- jaarlijks, die aan de Doorluchtige Huize van Bergen, in plaats van de huishuur voor de pastoorswoning, moet worden betaald. Zij nemen op zich f 40,-- aan de drost te betalen, die door iedere Heer pastoor in de Generaliteit aan de drost moet worden voldaan. Item zullen zij nog betalen f 20,--, indien de gemeente door een kapelaan of assistent zou moeten worden bediend. Voor het overige staat de kerkeraad nog in voor het brood en de wijn voor het H. Sacrefisie voor de mis benodigd, voor het schoonmaken van de kerk, de sieraden en de misgewaden. Er zal ook een persoon aangesteld worden die met het opzicht daarvan zal worden belast.

De Rooms Katholieke gemeente te Hoogerheide kerkelijk zijnde, bestaat uit een verzameling van menschen uit vijf verschillende jurisdicties, navolgende: Ossendrecht, Woensdrecht, Hinkelnoord, Hoogerheide en De Zuidgeest. Uit ieder van die plaatsen is een persoon benoemd. Zij maken met de penningmeester de kerkeraad uit. Bij een vacature van een van deze plaatsen zal de pastoor een andere uit die plaats presenteren.

Aldus bij onderschrevenen gecontracteerd zijnde, hiervan gemaakt eensluidende copieën Actum te Hoogerheide, den vierden november zeventien honderd drieëntachtig.

Er is nog afgesproken dat dit nog opgezonden worde aan Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid de bisschop van Antwerpen teneinde diens

agreatie op het contract te verzoeken."

Was getekend, Jacobus Thomas Wellens, bisschop van Antwerpen. Nog lager stond ter ordonnantie van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid de bisschop van Antwerpen en was getekend N. Jos de Horner de Pildorp. (21)

Op 6 en 7 nov. 1783 worden er afschriften uitgewisseld tussen de bisschop van Antwerpen en Van Mattemburgh over het accoord dat tussen Petrus Loomans en de kerkeraad is gesloten.

Beiden, de bisschop en Van Mattemburgh, spreken hun tevredenheid uit over de bereikte overeenkomst. (22)

De kerkeraad zit er nog steeds zeer benepen bij. Het accoord hebben zij maar gesloten om vrede te verkrijgen. Door de in feite te hoge eisen van de pastoor staat het er met de financiën allerberoerdst bij.

Op 14 november 1783 doen de kerkeraadsliden nog eens een poging om wat geld van Bergen los te peuten. Zij memoreren, dat het hunne "Hoogh Edele Heeren" wel bekend zal zijn dat zij altijd de kerk van dienst zijn geweest, en welke zorgen zij hebben over het onderhoud en reparatie aan kerk, pastorie en andere geestelijke en stoffelijke zaken.

Zij herinneren er nogmaals aan dat hun verzoek om bijstand, drie jaar geleden gericht aan de bisschop van Antwerpen, een flop is geworden. Welke moeilijkheden ze met de pastoor hebben gehad. Dat ze bij deze (andermaal) een copie zenden over het bereikte accoord met de pastoor van 4 november 1783. Dat zij de f 80,-- aan recognitiegelden in plaats van de huishuur op zich hebben genomen. Zij verzoeken zeer dringend "Door uwe milddadige handen daarvan te worden ontheven". "En dat Haar Weledelgestrengen aan haaren rentmeester ghelieven te ordineren, om desaanghaande geen aanmaningen meer te doen". Het verval is zo groot

dat een vrij grote som nodig is "omme alles loffelijk te onderhouden". Zij vleien zich met de gedachte dat men aan hun verzoek zal willen voldoen, "sodat zij in de toekomst Hare Weledelgestrengen nimmer meer om een aalmoesse lastig hoeven te vallen".

Zij eindigen met de verschuldigde eerbied, etc. etc.
Jac. Muts, J. Michielsen, Corn. Michielsen, Jac. Jacobs, A. Bogaerts en P. v.d. Moer met zijn handmerk. (23)

Die milddadige handen hebben blijkbaar niets gedaan. Op de 26e januari 1784 zitten de kerkeradsleden nog in de nesten. Op die datum herhalen zij hun verzoek om vrijstelling van de f 80,-- recognitiegeld als huishuur. Al hun geschrijf heeft niets uitgehaald. Ze hebben de rekening betreffende recognitiegeld/huishuur over de jaren 1782, 1783 en 1784 gepresenteerd gekregen. Iets waarvan zij dachten door hun vorig vurige verzoek verschoond te blijven.

Groot is hun ontsteltenis. De kerk en alles wat daarbij behoort, verkeert in zeer treurige staat. Ze staan voor de kerk zelf voor een uitgave van f 700,-- per jaar, waarvan f 540,-- voor de pastoor voor competentie en verder nog voor f 100,-- reparatie en onderhoud. Van de recognitie/huishuur à f 80,-- en de f 40,-- voor de drost zijn zij niet vrijgesteld.

De collectes brengen te weinig op en de bevolking is te arm om meer bij te dragen. De nood is hun tot aan de lippen gestegen. Ze vragen nogmaals om vrijstelling van de jaarlijkse verplichtingen. (24)

Of "Den Huijse van Bergen" hierop is ingegaan, is uit de stukken van het inventarusno. 2382 niet vernomen.

Bepaalde gebeurtenissen werpen hun schaduwen ver vooruit. Zo was het ook met pastoor Baptist Petrus Loomans. Op 21 februari 1786 laat hij zijn testament maken.

Hij zal nalaten bij zijn dood aan:

De dorpsarmen f 2,-- 12 stuivers

Aan zijn nicht Catharina v.d. Boer,
die zijn "pastoorsmeid" was, voor
bewezen diensten in ziekte en ge-
zondheid f 200,--

Aan de zoon van zijn zuster Cor-
nelia Loomans, Hendrik Bruijns-
seels, zo ook aan zijn broers en f 100,--
zusters en hun kinderen of kinds-
kinderen, waarvan hij "peter" is,
ieder een som van f 50,--

En uiteindelijk aan Anna Catha-
rina Hazen f 15,-- 15 stuivers.

Instruerende tot zijn erfgenamen, de al aangehaalde
broers en zusters:

"Stellende tot voogd over de minderjarigen, die gerechtigd zullen
wezen tot den boedel, Johannes Loomans, zijn broer, wonende te
Westwesel onder 's Keijzers-Brabant en tot toesiende hunne swaeger
Bruenaelts, wonende te Baarle Nassou." "Begeerende dat dit sal
sijn het effect van het testament" etc. etc. "gepasseert te Hoo-
gerheijden den 21 februari 1785. Present Scheepenen Benedictus
Esser en Adriaan Soffers. Get. P. Loomans, B. Esser, A. Soffers,
medepresent P.J. de Vos.

Op 8 maart 1785 geeft hij nog een verduidelijking omtrent de na-
latenschap. (25)

Het hing dus in de lucht dat Petrus Loomans niet meer
zo lang zou leven. Dit moet ook doorgedrongen zijn tot
een paar geestelijke personen.

Op dezelfde dag, 3 maart 1785, solliciteren zij naar
het pastoorschap van Hoogerheide.

De eerste sollicitatie:

De Eerwaarde Heer Rudolphus van Haaren in zijn schrijven
"aan Raad- en Rekenmeesters van den Huijse van Bergen op Zoom.
Geve reverentelijk te kennen Rudolphus van Haaren, Werelds pries-
ter, gebortig van de Leur, Baronie van Breda. Dat vermits het

overleijden van den Eerwaarden Heer Pastoor Loomans is comen te vacceren de pastoreij van de Roomsche Ghemeijnte van Hoogerheijden, Ossendrecht en Woensdrecht staende ter collatie van zijne Ceurvorsteleijke Doorluchtigheijd van den Paltz, Markies van Bergen op Zoom, als patroon laciaal der voornoemde Heerlijkheden. Dat hij suppliant sedert 13 jaren de pastorij van Princenhage als capelaen heeft waargenomen en, sonder roem gesejt, de vereijste bekwaemheden bezit om de voornoemde pastorij te bedienen. Reedenen waarom den suppliant zig keert tot U Weledelgestrenghe Heeren, hem als pastor der Heerlijckheden Ossendrecht, Hoogerheijden en Woensdrecht te presentereen aen het Vicariaat van Antwerpen. En aen hem suppliant te verlenen acte en forma.

't Welck doende Rudolph Verhaaren." (26)

Een nieuwe Thibaut was opgestaan. Weinig kies terwijl de zieke pastoor nog 10 à 11 dagen zou leven.

De volgende sollicitatie, ook op 3 maart 1785, gaat via een zekere Joanna Kerstens uit Antwerpen. Zij schrijft aan: "Meijnheer Van Mattemburgh, Raedt en Intendant van Zijne Ceurvorsteleijke Hoogheid te Bergen op Zoom".

"Mijnheer,

Dewijl ik kom te vernemen dat de pastorijs van Hoogerheijden soude bij het afsterven van den tegenwoordigen pastor vacant worde, so neme ick de vreijspostigheijd indien Uedele daer iets aen sou kunnen doen sal, als men mij voorgegeven heeft, Uedele aan te recomanderen den persoon van 'd Heer Droomans, als nu onderpastor tot St.-Willibrordus buijten de Stadspoort van Borgerhoud, gebortig van Gastel, oud 34 jaren, den welcken over sijne kundigheijd niet laat deserveren (geen twijfel is). Zijnde daarenboven eene extra schoone predicant. Over welcke keus de Gemeijnte door den tijd sekerlijck ten uiterste dank sal wijten.

Insgelijcks tot uwen dienst en alle voorvallende occasiën en naer mijn hertelijcke complimenten aen mevrouw Uedele beminde, hebbe dese te sijn met alle hoogachting Mijnheer, Uedele Dienairese

Johanna Kerstens." (27)

Johanna moet ongetwijfeld Van Mattemburgh goed gekend hebben. Dit was een staaltje pousseren van het hoogste gehalte!

Toch krijgt men er, gezien het tijdstip dat het gebeurde, een min of meer rare smaak van in de mond. Maar geholpen heeft het wel. Dat zal wat later blijken.

Met pastoor Petrus Loomans ging het naar het einde.

Op 5 maart 1785 schrijft Jacobus Muts aan P. van Mattemburgh, Raad van de Keursorstelijke Hoogheid van de Paltz:

"Weledelgestrenge Heer,

Ik twijfel niet of het zal U Weledelgestrenge bekend zijn dat onsen Heerwaarden pastoor gevaarlijk ziek is volgens de gedachten van den docter schijnt er weinig hoop op erstelling. Ingevalle zijne eerwaarde onverhoopt Quam te overleijden, hoop ik Uw Weledelgestrenge so goet sal geliefte te sijn om ervoor te sorgen dat wij weeder eenen goeden herder moogen krijgen, een priester voor so een wijt uitgestrekte gemeijnthe mag wel fris en gezond sijn, en mag niet sukkelachtig sijn in het verrigten van de Goddelijke Diensten. Ick neem ook de libertejt om te versoeken, dat er geen Heer tot pastoor benoemd werde, alvorens de kerkeraad gehooft werde, alzoo er opnieuw dan wegens de competentie en andere saake voorwaarden behoorden gestelt te worden, tot voorkomen van alle despositie, en verschillen die er somwijle tusschen de pastoor en de gemeijnte soude konnen ontstaen, schoon ik met geen sekerheit weet wie het recht heeft te Hoogerheijde een pastoor te benoemen. Denke dat ik niet Qualijk doen dat ik mij bij Uwedele adresseer, deweijl Uedelgestrenge onsen "Heer" representeert, in verhoopinghe Uwedelgestrenge mejne vrijpostigheijd sal gelieven te excuseren. Blijve na minzame groetinghe en offer van dienst,

J. Muts." (28)

Voor Jan Muts was het duidelijk: Pastoor Loomans zou sterven. Met het schrijven aan Van Mattemburgh beoogde

de kerkeraad een goede, degelijke priester te krijgen waarmee ook te handelen viel. Uit ervaring leert men, zou men zeggen.

De dagen van de pastoor waren inderdaad geteld. Hij stierf op de 14e maart 1785 en liet zich bij de Wilhelmiëten te Huijbergen begraven.

In het begraafboek van Huijbergen staat genoteerd:

" Obiit in Hoogerheide 14 marti 1785
Obiit Reverendus Admodum Dominus
Petrus Loomans Pastor Ibidem
ac Sepultus Ante Portem Ecclesia
in Cimetrio

Quod Attestor
Josephus Sophie" (29)

Volgens de tekst werd hij te Huijbergen op het kerkhof tegen de poort van de kerk begraven.

Baptist Petrus Loomans "was uit de tijd".

Een toch ietwat "moeilijke" bestuurder in een moeilijke tijd. Het enige, wat we omtrent hem naderhand nog vernemen, is de verkoping van zijn nagelaten inboedel. Zijn opvolger, en dat zal voor velen geen verrassing zijn, was Petrus Droomans.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2634.
2. Gerechterlijk Archief Hoogerheide. R 11-20, folio 150 recto - 150 verso in S.N.B.Z.
3. Minuten van koopconditiën, 17e tot begin 19e eeuw, no. 11. Vrijwillige rechtspraak Rechterlijk archief Hoogerheide.
4. R.A.H. no 11 in S.N.B.Z.
5. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. Ibidem.
9. Rijksarchief 's-Gravenhage, resolutie der Staten Generaal 27 - 2 - 1769. Publicatie 18 mei 1769.

10. R.A.H. vrijwillige rechtspraak, no 11 in S.N.B.Z.
11. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
12. R.A.H. vrijwillige rechtspraak, no 12 in S.N.B.Z.
13. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
14. Ibidem.
15. Ibidem, inventarisno 2634.
16. Inventaris gedeponeerde archieven door Drs.W. Brand in B.A.B.
17. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Gedeponeerde archieven door Drs.W. Brand in B.A.B. inv. no 180.
21. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
22. Gedeponeerde archieven door Drs.W. Brand in B.A.B. stuk 37, inventarisno 184.
23. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
24. Ibidem.
25. R.A.H. vrijwillige rechtspraak 1764 - 1885. R 8-10 in S.N.B.Z.
26. A.R.R. in G.A.B. inventarisno 2382.
27. Ibidem.
28. Ibidem.
29. Doop-, trouw- en begraafboek Huijbergen no 4 1764 - 1803 in S.N.B.Z.

HOOFDSTUK 8

PETRUS J. DROOMANS

Droomans moet ongeveer gelijktijdig met de dood van Petrus Loomans benoemd zijn. In de inventaris van Merkelbach van Enkhuizen zou hij reeds op 12 maart 1785 benoemd zijn, dus twee dagen vóór de dood van Loomans. Mogelijk is dit toch een kleine vergissing. Krüger daarentegen dateert de benoeming op 17 maart 1785. (1)

De nieuwe pastoor viel al bijna direct in de "prijzen". Hij moest natuurlijk de jaarrekening, die liep van 29 oktober 1784 - 29 oktober 1785, mede ondertekenen.

In feite was het een erfenis van Petrus Loomans. De inkomsten over die periode bedroegen *f* 771,-- , drie stuivers en 10 penningen. De uitgaven *f* 1010,-- , 12 stuivers en 14 penningen. Er was dus een deficit van *f* 239,-- , 9 stuivers en 4 penningen. (2)

Men kan zich een beter begin voorstellen.

Pastoor Loomans heeft tot aan zijn dood *f* 540,-- competentie per jaar genoten. Petrus Droomans kreeg *f* 500,--.(2) De "Thesaurier", J. Muts, tekent erbij aan, dat pastoor Droomans in het vervolg ook *f* 540,-- competentie zal krijgen, mits dit uit de middelen van de kerk zal kunnen worden gevonden. (3)

Van 29 oktober 1785 tot 20 oktober 1786 zijn de ontvangsten van de parochie *f* 891,-- , 16 stuivers en de uitgaven *f* 1099,-- , 4 stuivers en 4 penningen. Er was dus een tekort van *f* 207,-- , 8 stuivers en 4 penningen.

De collectes brachten *f* 443,-- en 1 stuiver op. Dit waren de "Bamiscolectes". Ossendrecht, met de meeste R.K. inwoners, bracht het meeste op: *f* 173,-- en 6 stuivers.

De competentie van de pastoor bedraagt *f* 540,--.

Bij het tekort van een bepaald jaar blijkt het tekort van het voorgaande jaar mee opgenomen. (4)

Inmiddels zijn op 6 april 1786 de nagelaten onroerende goederen van wijlen pastoor Loomans verkocht. Na aftrek van alle kosten bedroeg de opbrengst van de boedel *f* 386,--, 14 stuivers en 10 penningen. (5)

Wat de kerkrekening betreft heeft de collecte in november 1786 meer opgebracht dan het jaar daarvoor; namelijk *f* 446,-- 18 stuivers en 2 penningen. Bijkomende collectes nog *f* 128,-- 8 stuivers en 6 penningen. Stoelengeld *f* 87,--.

Er moesten ook regelmatig bedragen voor riet en kalk en haver voor het paard worden uitgetrokken. In de periode oktober 1786 - oktober 1787 was "den ontfang" *f* 1003,--, 10 stuivers en 12 penningen. "Den uitgaaff" *f* 1046,--, 17 stuivers en 8 penningen. De omzet ging omhoog en het tekort daalde. (6)

De periode 20 oktober 1787 - 20 oktober 1788 was er een met lage ontvangsten en lage uitgaven. Ontvangsten *f* 917,-- 7 stuivers en 14 penningen; uitgaven *f* 867,-- en 16 stuivers. Verder, en dat was waarschijnlijk sinds lange tijd, een batig slot, dat *f* 46,--, 16 stuivers en 4 penningen bedroeg.

Er is wel één opmerking! "Den Thesaurier, J. Muts, gelast de noodige reparatie te laten doen". (7)

Onderwijl had pastoor Droomans nog wel "andere katten te geselen". Op het einde van 1787 moet hij klachten ontvangen hebben van de Z.E.H. Oomen, secretaris van het bisdom Antwerpen, over de gang van zaken op het zangkoor. Enkele personen moeten zich zeer slecht hebben gedragen en alle orde is zoek.

Op 3 januari 1788 gaat pastoor Droomans in het verweer:

"Eerwaarden Heer,

Aangezien twee bekende rebellen altijd tegen mijn verbod, en dat van den kerkeraad, weer sijn bovenkomen en door hun kwaat exempel zijn oorzaak geweest dat het hoogzaal altijd van allerhande volck is voorzien geweest, tot schade van de kerck, en Hoornis van den dienst. Zo hebben de kerkmeesters eenen akkt gepasseert, waarin sij mij authoriseren van naar den drost mij te begeven, en in geval van nood rechterlijk tegen hen te procederen. Maar om de zaaken zeker te neemen heeft dezen middel aen den deken goed gedocht, noch ist te probeeren: Dat ik op eenen zondag zou afroepen dat den Heer Landdeken benoemt is door Zijn Doorluchtige Hoogweerdichheid om de koor af te zetten, en een nieuw aen te stellen. Dat al wie stem heeft en noten kent, op die uur op de pastorij kan komen om zich van den landdeken te laten examineren, en aprobeeren, en dat het hoogzaal voortaan voor niemant meer zal zijn als voor de geaprobeerde zangers.. De kerkmeesters vallen zeer in dezen middel. Verzoeken U Eerwaarde deezen middel eens voor te draagen aan zijnen Doorluchtige Hoogweerdigheijd, en mej, hoe eer hoe liever, te laten weten, of ik deeze aldus mag gebruiken. Mijnheer, weest niet verwondert over deeze moeilijkheden. In Zeeland ist er niet eene pastorij, en in het Marquisaat nauwelijks een, of daer is twist ont-rezen omtrent het hoogzaal. Ik zou U WelEerwaarde Heer dingen kunnen schrijven, die hier van de gewaendhe Chooristen gebeurt zijn, onder mejnen voorzaet die U Weleerwaarde Heer nauwelijks soude kunnen geloven. Ik heb de eer van met verwachting te zijn, U Weleerwaarde een gelukkig nieuwjaar toewensend, Uwen dienaar P.J. Droomans."

In de marge een vermelding, dat er toestemming is om in de grijpen. (8)

Waarschijnlijk heeft secretaris Oomen hem toch wel tot enige consideratie aangemaand.

Omtrent mei 1788 schrijft onze pastoor weer naar de secretaris. Hij doet nu een boekje open over de gang van zaken, inclusief de boosdoeners.

"Zeer Eerwaarde Heer,

In antwoord op uwen geëerden brief, de twee genoemde personen zijn Adriaen Sins en Loijen. Zij hebben voorgegeven dat zij zongen op het koor. Den eersten zou misschien een Ave Maria kunnen opheffen, en den tweeden heeft nooit zijn mond opengedaen, gelijk hij volstrekt niet kan. Ik bid U Eerwaarde, neemt er de proef eens van. Als zij weerkomen legt hun eens iets voor.

Daerenboven is hier eene resolutie van ouds door den kerkeraad genomen, dat op het hoogkoor komen die kunnen zingen. Die niet kunnen zingen, moet er de plaets betaalen te voordeele van de kerk. Zo dat hier in voege is en dikwijls door mejnen voorganger is afgeroepen. Ik dikwijls alle zoete wegen heb geprobeert, het is alles vergeef geweest. Dat er altijd een menigte boven komen die noch zingen, noch betalen, 't was dat ik in het harnas schoot, en met préadvis van den kerkenraad, vervolgens niet naar goeddunken, heb 4 personen afgeroepen die aengenoomen zijn tot den zang, en dat andere die boven willen komen, eerst van mij moeten worden geaprobeert worden tot den zang, of plaets nemen van den kerkeraad, gevolglijk, niemand heb ik afgesteld. Die wilt zingen dat hij er een proef van geeft, dat hij het kan. Wilt hij niet zingen, dat hij eenen sleutel van den Thesaurier vragen, en de plaetse betaalen. Ik heb hen in het vrindelijk gepresenteert van meede te teeren op de dagen van Cecilia, mits betaalende voor hunnen persoon. Maar neen, zonder zingen willen zij meedelen van de profijten van de zangers. Zij willen boven een vrije plaets voor niet hebben, En hetgeen mij het sterkste bewogen heeft, Is het overtreden van het reglement van het koor. Dat ik hen heb doen teren is ten eenenmale valsch. Op vastenavond-zondag, het eerste jaer dat ik hier was, heb ik hun het gelag gegeven enkel uit mijnen eigen zak. Opdat zij in den zang zoude vorderen. Kweekelingen aennemen en leerende, Deezen vastenavond kwamen zij weder om te teeren. Ik hebbe hen geantwoord; teert gij als gij geld in kas hebt, dit wort van ondankbaeren genoemd, doen teren. Wat de vrouwenafdeling van 't gezelschap belangt, dit heeft geene weederlegging nodig. Elkeen ziet dat dit met de hairen is getrockken, om mij verdacht te maken."

Pastors en geestelijken worden bij verdachtmakingen veelal met vrouwen in verband gebracht. Niet dat dit nimmer gebeurde of zal gebeuren, zij zijn immers ook kwetsbaar.

Maar het is niet eerlijk een geestelijke, indien dit onwaar is, zo in discredit te brengen.

Maar we laten de pastoor weer aan het woord.

"Ik hebbe dit maer gelaaten zoals het was. Waerom hebben ze mijnen voorzaat niet beschuldigd. Waerom beschuldigen zij de omliggende parochiën niet? Waerom brengen zij er dan geen onbetaemelijkheid bij die is geschied. Waerom hebben zij dan altijd hunne vrouwen zelf meegebracht. Wat zouden die geschreeuw hebben! Indien ik een punt getoucheert had dat alle confraters raekte, en hun een oud recht benam. In vele zaken moet men oogluiking gebruiken, als men den tijd nog niet rijp ziet, om er het misbruick van weg te nemen. Eerwaarde heer, ik ben insgelijks zeker, gelijk U Eerwaard vreest, dat zijne Doorluchtige Hooghwerdigheid geen het minsten gevoelen of zwaarigheid in deze oneenigheid zal maecken, zo min als ik, Het mag geen naam van oneenigheid hebben, deweijl den kerkeraad over drie maenden een acte gemaakt heeft, om rechtelijk tegen de wederspanningen te procederen, en deeze protestanten hebben niets in de kerk te regelen. Wat de zoete wegen betreft, die U Eerwaarde aanraad, deeze zijn te lanck gebruikt. Want deeze zoete wegen zijn de oorzaak dat er al 25 jaeren (de moeilijkheden) zijn getorst."

De secretaris van het bisdom moet hier weer bericht op gegeven hebben, want in een nieuw antwoord schrijft pastoor Droomans: " Uedele. Ten eerste, Mijne voorzaeten hebben altijd de zangers aengesteld of er de commissie van gegeven aen den voorzanger. Het afstellen (afzetten) moet geen plaets gehad hebben, anders zoude ik zulke slechte supplianten niet gevonde hebbe. Den deken van Bergen heeft gedwongen geweest de zijne allemaal af te zetten."

Ten tweede, Waerom ik heb goedgevonden Verscheidene personen die al lang op de Choor zongen af te stellen" antwoord: "Ik heb niets afgesteld dan gaapers en stoorders van den zang. Indien zij kunnen zingen, hebben zij zich maar te presenteren, en bekwaam bevonden zijnde, zijn zij

geadmitteert. Den zang van het koor was voor dezen ellendig. Nu zij er af zijn is het heel deftig, dit zal de heele parochie getuijgen. De goeden bleven er om huntwille af en zij stonden altijd voor de boeken. De tweede reeden van hun afzetten is deze: dat zij altijd het reglement van het koor hebben overtreden. Op de 3 dagen (teren) die ik van allen die tijd bij hen ben geweest, heb ik het reglement zien overtreden op deez manier: Den herrebergier Adriaanssens die den stookebrand van alles is, bragt den eersten dag eenen gereformeerden schipper mee. En den 2e dag zijnen oudsten zoon, die zijne eerste Communie nog niet heeft gedaan, den lesten keer dat hij er geweest is, was het hem niet genoeg zich rood gezoopen te hebben, maar hij moest het geld van de confrerie nog deelen. Dit heeft hij in weerwil van anderen gedaen. Was de weerwil noch niet verzaad, maar drinkt met zijn aanhang noch 16 potten bier, en laat ze staan voor rekening van de Confrerie. En als dan de laatste teerdag kwam is hij niet verschenen om deez te helpen betaelen."

Ten derde, Wat dat is op eenen zondag doen teeren is valsch. Laaten teeren is een andere houding. Ik begeer ze op de pastorij niet. Eene zaak spijt mij, dat ik den H. Geest zijn plechtigsten dag met zulke akeligheden moet bedroeven, en Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid moet lastig vallen.

Uedele missive ontving ik juijst voor 't sermoon. Bij ongelijk kwam er de passie van gramschap niet te pas, en heb eens volgens een slecht geweten gepreekt. Zijt soo goed van deze mejne redenen aan zijn Doorl. Hoogwerd. voor te draagen, deze reden in noodzakelijkheid van mijnen handel zal den kerkenraad attesteren, indien zulks vereischt wierd. Mij dunkt het beste te zijn, de boeren de zaak moede te maeken, door ze dikwijls te doen weerom kommen, en als U Eerw. hun den doodverf wilt doen zetten, Zo moet Ued. hun maar noten doen zien. Hebbe de eer van met alle agting te zijn, Zeer Eerwaarden Heer,
Ued. D.W. Dienaar P.J. Droomans, Hoogerheijden.
ps Verzoek Ued mijne groetenis te willen doen aan
Mhr. Canonik van Alst." (9)

Een en ander vereist wel een verklaring.

"Als U hen de doodverf wilt doen zetten. Zo moet Uedele hun maar noten doen zien."

Hij bedoelt hiermee: "Als U ze toch tot zangers wilt voorbestemmen, dan zult U ze noten moeten leren lezen."

Weer heeft onze pastoor een aanschrijving van de secretaris van de bisschop gehad. Op 11 juni 1788 reageert hij daar, en voor de laatste keer, op.

"Zeer eerwaerden Heer.

Ten eersten is ten hoogsten occasie van mijne aandoening (hij is dus ziek of ziek geweest) de waare oorzaak is, dat 2 waanwijzen mij dwarsbomen, van ouds vijanden van alle goed, welke zich vermeten hunnen herder 5 uren wijt te gaan beschuldigen (bij de bisschop), en doen alsof hij oneerlijke gezelschappen begunstigde en belegde. Indien ik daer geene verontwaardiging over voelde, moest ik zijn eenen mensch zonder eer, of een niet Roomsche ziel. Laet mij toe U Eerwaerde te zeggen, dat Uedele een verkeert denkbeeld over onze akeligheide heeft.

Uedele is van 't geloof dat de gemeente met mij er verdeelt in wanorde en troebel is. Ter zaeke, staan er andere schaepen alles in rust, en geschiet met ondergeschiktheid, dat er misschien Paulus zelf, er van vergenoegt zou zijn, indien hij ons kwam visiteren. Het zijn enkelijk 4 stotige bokken, die menen roem te vinden, door hun tegen de geheele gemeijnte te verzetten. Van de vier is den boer alleen, die iets merkelijks zou kunnen contribueren in de collecte. Den Herrebergier heeft het zijn hert nodig. De schoenlapper en de kuijper moeten van de H. Geest (kerkarme) geholpen worden, zo haest er maar iemand ziek is. Dat zijn nu die mannen die grootmoedig zijn Hooghweerdigheid durven komen dreijgen, indien hij geen gunstig oordeel geeft, dat zij niets meer in de collecte zullen contribueren. Daarenboven den thesaurier verzekert mij, dat het jaerlijks *f* 30,-- voor den armen en de kerk profijft zou zijn, als de zaken blijven in den tegenwoordigen toestand. Want die boven zitten geven noit iets in de kerke- en de armeschaal."

De pastoor wil zijn onruststokers liever kwijt en als we het goed gelezen hebben, zullen de kuijper en de schoenlapper de "pisang" zijn, als ze ziek worden.

De veelgeplaagde pastoor gaat verder: "Uw Eerwaarde schrijft, dat zijne Hoogweerdigheid geerne zou hebben, dat die persoonen wederom op het Choor mogten zitten zonder te betaalen. Dit voor hunne gedane diensten. Ik weet niet wat hier van te prijzen. Als dat Uw Eerwaarde mijnen vorigen brief niet gelezen heeft, en over zulks er aen zijne Hoogweerdigheid er geen echt bericht van heeft gegeven. Ik heb immers Uedele geschreven dat den boer niets ter wereld van noten kent, en zelfs den mond niet kan openen, en den anderen hoogstens een Ave Maria zou kunnen opheffen. Dat zij toch altijd hebben willen mededelen van de profijten der Zangers, Dat de goeden om hunnentwille van de koor zijn afgebleven. Dát zijn hunne gedaene diensten! Hieruijt zou dan volgens dat, alles in onrust raken, daar nu alles in rust is. Niet alleen zouden deze twee voor niets willen zitten, maar ook alle andere die afgestelt zijn ten getalle van 12. Daer en boven de geen, die nu hunne plaets betaalen boven, zullen ook niet meer willen betalen. Heel de resolutie van de kerkeraad zal den bodem worden ingeslagen, en mijn gezag krijgt zo een krak! Dat ik hier tot nergens meer kan dienen dan tot eenen stommen figurant. En mijn vermogen zal in het toekomende zoo belagelijk groot zijn als dat van een kind met eenen valhoed. Uedele spreekt altijd van zachtzinnige wegen. Mijnen voorzaet was een zachtzinnige man (?). In zachtzinnigheid een tweede held (?) en met dit alles is er bij mensenheugenis altijd getwist. Uedele onder vind zelf wat Uedel gewonnen hebt met zo vriendelijk te bejegenen. Dat zij eerwaarde in uw weezen durven drijven noit naar vrede meer te zullen horen. De collecte te zullen weigeren Indien U Ed. een met groote graviteijd (ontvankelijkheid) had aanhoort en gezegd had: het is wel, zijne Hoogweerdigheid is dan en dan thuis. Kom dan terug dan kan hij U examineren (aanhoren) en laten zingen voor de voorzangers van de Groote Kerk te Antwerpen. En wee den pastoor als hij ten onrechte heeft afgestelt. Ik verzeker U gij zoudt geen boeren van Hoogerheijden meer gezien hebben. En U en mij veel moeite gespaert. Voor den drost moet Uedele niet bedugt zijn. Daer sullen ze met deze zaek geen tweemaal over den dorpel kommen. Alles is nu op eenen vasten voet ten eeuwichen daege. Het reglement heb ik op verzoek van den kerkeraad gemaakt, is van hun onderteekent en geboekt in het resolutieboek van de kerk.

Daer is ook een resolutie in van rechterlijk procederen tegen de weder-spannigen. Alles worde met uijterste puntigheid onderhouden. Deeze twee duisterlingen durven zelfs niet meer te zeggen dat zij in het bisdom geweest hebben."

Uit het nog volgende blijkt dat hij van de hele zaak genoeg heeft, en voor de twee "duisterlingen" een oplossing wil.

"Laat ze toch nog eenige keeren wederkomen, met den gang zullen zij boetveerdigheid doen. Ik zende Uedele het reglement, en hoop dat zijne Hooghweerdigheid het zal goedkeuren, als hij curieusheid heeft 't na te zien, of alles wel is. Ik heb er geen afschrift van dus verzoek ik Uedele het mij terug te zenden, met de naemen van de twee supplianten die bij U geweest hebben. Ik heb de eer om met agting te zijn, Zeer Eerwaarde Heer, Uwen dienstwilligen dienaar.

Hoogerheijden, 11 Juni 1788. P.J. Droomans."(10)

Wat een verhaal over een slecht functionerend koor, dat door slordigheid en laksheid in verval was geraakt. Nu is het wel zo, dat koorperikelen vrij dikwijls aan de orde zijn. Er zijn er altijd die teveel of te weinig "noten" op hun zang hebben!

De kerkrekening van 21 oktober 1788 tot en met 20 oktober 1789 geeft de inkomsten totaal aan.

Collectes aan huis: f 571,--, 18 stuivers en 18 penningen, opgehaald te Ossendrecht, Hoogerheide, Woensdrecht, Hinkelnoord en Zuidgeest.

Stoelengeld: f 83,-- en 10 stuivers.

Ontvangen met de schaal: f 159,--, 2 stuivers en 10 penningen.

De totale ontvangsten beliepen: f 999,--, 1 st. en 14 p.

Bij de uitgaven vergde de competentie van de pastoor het grootste bedrag, namelijk als vanouds f 540,--.

De recognitie bestond nog immer: f 40,--.

Rente op geleend geld f 18,--. Reparatie f 75,--, 4 stuivers en 8 penningen.

De gehele "uitgaaff" bedroeg f 754,--, 13 st. en 12 penn.

Batig slot   f 244,--. 9 stuivers en 2 penningen.
(11)

Men was met pastoor Droomans aardig uit de rode cijfers geraakt. De bedragen die ontvangen en uitgegeven werden moeten ons heden onwaarschijnlijk laag voor komen. Mocht de kerk nu krap in haar middelen zitten, vroeger was dit toch nog wat erger als men dit alles overziet.

In het jaar 1789-1790

Bedraagt "den ontfang"   f 1193,--, 10 stuivers en 8 penn.
Bedraagt "den uitgaaff"   f 726,--, 15 stuivers en 10 penn.
Batig slot   f 466,--, 14 stuivers en 10 penn.
(12)

Om het batig slot enigszins te vergelijken met de huidige waarden: voor deze som zou men in die tijd $\pm$ 8 à 9 volwassen paarden kunnen kopen en $\pm$ 11 à 12 koeien. Ook te vergelijken met $\pm$ 625 werkdagen van een arbeider. Dus echt gewerkte dagen.

We schrijven juli 1790 als J. Muts, als armmeester van de gecombineerde R.K. gemeente van Hoogerheide, zich richt tot de Heren Raden en Rekenmeesters van het Doorluchtige Huis van Bergen.

Hij schrijft hen dat de armoede onder de bevolking schrikbaarend is geworden. "Dat hij al vele jaeren de armen niet meer dan gebreckigh heeft kunnen onderhouden. Niets daervoor hebbende dan wat in de gemeenten gecollecteerd wt worde. Hetgeene jaarlijcks niet meer dan omtrent hondert ghuldens heeft beloopen, dat er tegenwoordigh 25 à 30 arme huijshoudens zijn belast met drij tot seven kinderen.

Differenten weduwvrouwen, die gelijk last van kinderen hebben. Boven deze zijn er nog differenten ouden en gebreckkigen, die niets kunnen winnen. Bovendien moet er nogh betaalt werden voor arme uijtbesteede kinderen en huijsheur. Dit jaer sullen de lasten seer hoog sijn, en f 100,-- bij lange na niet toereikend, om zelfs maar droog broot aan die menigvuldighen armen te kunnen geven. Meer dan hondert mannen en

vrouwen en kinderen zijn in de ghemeente so goed als nakent. En sonder hembde, kleeren en deksel. Ick benne seer beducht wanneer hier niet spoedig in werde voorsien en noch van den honger sullen creveren, oft anders sich door den noot zich tot stelen moeten begheven. Van welck laatste den suppliant nogh niet seecker is, of sulcks niet reets gebeurt is. Alsoo onder Ossendrecht, tusschen den 16e en 17e Juli 1790 in den nagt aen vier differente hujsen meestens in de kelder is ingebroocken, alwaer ordinaire en andre eet-waren leggen. Redenen waarom den suppliant in Qualiteit vraegen om een jaarlijcks generaal aelmoes. Met ootmoedelijck verschuldigde eerbied, etc.etc. (13)

Dit was nu de "goeden ouden tijd", armoede, bittere armoede. Hoge geboorte- en sterftegetallen, infectieziekten, waartegen men geen verweer had. Maar ook het schrijnende en discriminerende onrecht dat Rooms Katholieken niets van de "burgerlijke armenzorg" kregen. Onder het Staats/Protestantse bewind waren de katholieken 2e rangsburgers. Van de "Heren Raden" zal men wel niets ontvangen hebben. De meer dan waarschijnlijk ten onrechte gesmade Franse Tijd was in aantocht. De tijd, die het voor ons zo fnuikende stelsel zou opruimen, waardoor we $\pm$ 250 jaar lang geleden hebben.

In 1792 herbergde Hoogerheide 12 Franse priesters, die, na het uitbreken van de Franse revolutie in 1789, in verband met de wet op de Godsdienst van 26 augustus 1792 werden uitgewezen. In 1798 zijn ze weer vertrokken. (14)

In Frankrijk en het huidige België werden aanvankelijk maatregelen tegen de geestelijkheid genomen. In de komende "Bataafse Republiek" konden vele door de protestanten "genaaste" R.K. kerken terug in bezit genomen worden door de katholieken. Waarover verder meer.

Op 16 september 1793 kwam er nog een "cadeautje" van de "Staatse" overheid. De schatting van de "Collaterale Successie":

" Getaxeerd de Kerckschuere onder dese Heerlijkheid met den Erve groot 21 roeden Oost-West en Zuid. Dhr Marquis van Bergen ende Noord, de pastoorswooninghe f 1200,--

Eijndelijk nog getaxeert een huisinghe met hof erve staande en ghelegen als voors. groot 85 roeden. Tussen de gemerckten Oost-West en de Noord Den Heere Marquis, Zuid, de kerkschuere op de somma van f 2000,--.

Gesien dit met een jaerlijkse rent van f 80,-- belast is ten behoeve van Den Huijse van Bergen, op den 25e penning worde de tauxatie aangaande de pastorie f 1000,-- plus den 20e penning gedaen 16 september 1793." (15)

In een van zijn brieven over de koorzangers maakt pastoor Droomans melding dat hij een "aandoening" heeft. Deze moet vrij snel erger zijn geworden. In de kerkrekening van 1795 memoreert hij nog dat het dak van de kerk dringend reparatie nodig heeft. Hij stelt daarin ook voor: "het goud dat voor onse Lieve Vrouw gediend heeft te verkopen, opdat het niet gestoole worde. Het "autaer" heeft hij nog laten "marbelen en vernissen"". Dat zijn zowat zijn laatste aantekeningen. Een deel van zijn competentie, f 135,--, van 19 maart 1796 is in juni 1796 aan zijn moeder uitbetaald. (16)

Petrus Droomans heeft zich vooral doen kennen als een moedige herder. Hij verdedigde orde en recht zowel tegenover zijn geestelijke overheid als tegenover zijn soms niet zo makke schapen. Hij stierf, 45 jaar oud, op de 5e juni 1796. Hij liet zich, evenals Petrus Loomans, bij de Wilhelmieten te Huijbergen begraven.

" 5 Juni 1796 obiit in Hoogheijden Reverendus Admodum Dominus Petrus Droomans Pastor Ibidem ac. sepultus in Ecclesia Nostra.

Quod Attestor Fr. J. Sophie."(17)

Hij werd dus in de kerk der Wilhelmieten begraven.

A.J. de Ram, in 1753 te Bergen op Zoom geboren, was van 6 juni 1796 tot 30 juli 1796 deservitor, vervanger. (18)

Als pastoor werd op 30 juli 1796 benoemd Antonius Hoffen.(19)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda door J.B. Krüger. Deel III, parochie Hoogerheide.
2. Reekeningboek der Roomsche Kerk tot Hoogerheijden, beginnende 1784. Parochiearchief Hoogerheide.
3. Ibidem R.R.K.H. - P.A.H. vanaf 1784.
4. Ibidem.
5. R.A.H. Vrijwillige Rechtspraak no 13 in S.N.B.Z.
6. R.R.K.H. - P.A.H.
7. Ibidem.
8. Inventaris gedeponeerde archieven door Drs.W. Brand in B.A.B. Inventarisno 182.1
9. Ibidem, inventarisno 182.2
10. Ibidem, invnetarisno 182.3
11. R.R.K.H. - P.A.H. vanaf 1784.
12. Ibidem.
13. A.R.R. in G.A.B. Inventarisno 2382.
14. Parochiën in het Bisdom Breda. Parochie Hoogerheide, deel 3.
15. R.A.H. Register vrijwillige rechtspraak. Registers en contracten 8-10, folio 113 in S.N.B.Z.
16. R.R.K.H. - P.A.H.
17. D.T.B. Huijbergen 4: 1763 - 1802 in S.N.B.Z.
18. Inventaris Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
19. Ibidem.

HOOFDSTUK 9

ANTONIUS HOFFEN

Antonius Josephus Hoffen werd op 15 juni 1761 geboren en was dus bij zijn benoeming tot pastoor 35 jaar oud. (1)

Hoffen is al direct actief. In de begroting over 1796 laat hij een "arkentek" uit Antwerpen de kerk examineren of de "kapasie" van de schuurkerk bekwaam is om "schaliën" op het dak te leggen. Hij heeft gezegd dat het ging, maar dat het wel *f* 2000,-- zou kosten. Hij heeft geaccordeerd voor één kroon, vrije kost én halen en brengen. Hij laat in hetzelfde jaar twee kolommen onder het "Hoogzaal" zetten en koopt 4000 stenen aan voor *f* 6,-- per duizend. Er worden twee nissen aangebracht naast het altaar ad *f* 200,--. Hij laat nog spijkers en planken aankopen voor *f* 79,-- en geeft een voorschot van *f* 30,-- voor "panne en leijkens *f* 30,-- en 3 stuijvers". Men sluit het boekjaar 1696 wel af met een nadelig slot van *f* 182,--, 14 stuivers en 14 penningen.

In 1797 heeft men voor *f* 30,-- een kamer laten "blaffoneren" door de metselaar Martinus Plompen. J.B. van Ostaay, de rietdekker, moet toch nog riet dekken op de kerk voor de somma van *f* 8,-- en 1 stuiver.

In 1798 koopt men 7000 "bovensteen" voor *f* 5,-- en 4 stuivers per duizend, hout en nagels voor *f* 192,-- en 3 stuivers. Aan Cornelis Verswijver wordt *f* 15,--, 14 stuivers en 12 penningen betaald voor het "varven".

Men is toch wel iets aan de kerk aan het doen. De pastoor lijkt ook wel een druppel te lusten, want hij koopt regelmatig witte wijn aan voor de kerk, maar ook "rooije".

In het boekjaar 1798-1799 worden er weer een massa stenen en riet gekocht en ook kalk is een regelmatig terugkerende post. Ook de haver voor het paard en huur voor de weide komen regelmatig terug.

Anderzijds zijn er zielemissen, uitvaartmissen, het luiden van de klok en het gebruik van baar en baarkleed als inkomen. Het slot van de rekening 1798-1799 is wel negatief: f 138,-- en 18 stuivers.

Er werd ieder jaar nog in de diverse plaatsen aan huis en in de kerk gecollecteerd en sinds vele jaren is er stoelengeld. De stoelen bij "den Predikstoel, den bichtstoel" (samen de vrouwenstoel) en onder het "hoogzaal" zijn gewild, en samen met de vrouwenstoel bij de biechtstoel en de stoel onder het portaal brengen ze $\pm$ f 103,-- op.

De kleine stoelen, in 1801 zijn er daar 102 van, kosten 10 stuivers per jaar.

Het jaar 1801 was een curieus jaar. Men collecteerde toen in Ossendrecht voor de huis-aan-huis-collectes. In 1802 stopte men hiermee. De competentie van de pastoor daalde van f 540,-- per jaar naar f 400,-- per jaar en op de 1e augustus 1805 naar f 350,-- per jaar. (2)

De oorzaak die hieraan ten grondslag lag, is de terugkoop door de R.K. gemeente van Ossendrecht van hun bij de protestanten in gebruik geweest zijnde kerk. Hierover verder meer, veel meer zelfs.

De pastoor memoreert nog voor deze geschiedenis in 1797 de bijdragen die de gemeente van Ossendrecht in de jaarlijkse collectes heeft bijgedragen van 1785 tot juli 1797.

Hiermee is de zaak niet volledig. De laatste bijdrage was van juli 1801 en bedroeg f 3,-- en 16 stuivers. (3)

Hoffen komt op 28 oktober 1798 met een extract uit het rekeningenboek der kerkmeesters van Hoogerheide, sedert de pastoors daar competentie hebben genoten. Zijn rekeningen

over de genoemde jaren hebben we merendeels overgenomen en zijn, na controle, juist gebleken.

In de aanhef schrijft hij: "sedert de pastoors competentie hebben genoten". Dit is echter niet geheel juist. Immers Petrus Loomans had een duidelijke competentie toen hij f 500,-- aangeboden kreeg. Hij aanvaardde dit niet en tekende op 4 november 1783 een contract voor f 540,--. (4)

Er zit onrust in de lucht. Op 27 september 1798 schrijft Antonius Hoffen, waarschijnlijk aan de deken, dat die van Ossendrecht moeilijk doen over de f 60,-- die zij meer moeten opbrengen i.v.m. de onderpastoor. Waarschijnlijk is dit Petrus v.d.Schalieboom, die van 1797 tot 9 februari 1804 kapelaan was. Er moeten namelijk f 61,-- voor competentie en f 50,-- voor zijn onderhoud betaald worden. Hij zegt van zijn onderpastoor geen winst te hebben. Die van Ossendrecht brengen te weinig op in deze situatie.

Een en ander moet men zien in het licht van het contract, dat Ossendrecht zal sluiten over de terugkoop van de kerk, waarover men te Ossendrecht al aan het onderhandelen is. De pastoor houdt er rekening mee, dat, wil hij de parochie bijeen houden, hij op twee plaatsen zal moeten inspringen. Hij is het ook met de koop van de Ossendrechtse kerk niet eens. Het zal veel kosten en de kerk is in slechte staat. Het halve koor is ingestort, terwijl hij te Hoogerheide extra zitplaatsen heeft laten maken om er meer mensen te kunnen ontvangen. Hij heeft zoveel gedaan en nu blijft hij met de kosten zitten. Zij, die van Ossendrecht, laten zich vertegenwoordigen door mensen die niet door de kerk gekozen zijn.

De deken antwoordt, dat, wanneer hij te Ossendrecht komt, ze ook niet direct naar hem zullen luisteren. Hij, Hoffen, moet ze maar eens bij hem zelf laten komen. Nadien moet hij de deken maar eens vertellen "hoe hij met hun gevaeren is".

(5)

Daar stond de actieve Hoffen, na twee jaar pastoorschap als een haan in de sneeuw. Min of meer machteloos en alleen gelaten moet het hem angstig te moede zijn geweest.

Op ongeveer dezelfde datum gaat er een brief van Gregorius Tallon, pastoor van Roosendaal en deken van het dekenaat Bergen op Zoom, naar de Vicarissen-Generaal van het bisdom Antwerpen.

"Omlangs verstaen hebbende dat den predicant van Ossendrecht tegens half October Sijne Huisingh en volgens overeenkomst tusschen de Ossendrechtsen geestelijke onderdanen des Pastoors van Hoogerheijden ende gereformeerden van aldaer, verplicht wesen te ontruijmen En eenen nieuwen Roomschen pastoor in het voorschreven Ossendrecht willen hebben.

Het van mijne plicht geacht Uw Eerwaarden door desen te berichten, dat alle geestelijke onderdanen van Hoogerheijde nouwelijcks in staet zijn de woningh van den pastoor te onderhouden, gelijk aen mej gebleecken is bij het nasien der kerckrekeningen op mijn laeste visitatie. Het dunkt mij seker te sijn, Eerwaerde Heren dat een tweeden pastoor aldaer er niets anders sal uitwercken, dan met verloop van tijd twee bedelaers te maecken. Het is onnodig verdere redens bij te brengen om Uwe Eerwaardens afkerig te maken van de oprichting van een nieuwe pastorij. Het moet genoegzaam voorkomen werden. Dit aan alle weldenkende katholijken.

Blijve intussen met minzame groetenisse,

Seer Eerw. Heeren. Gregorius Tallon, pastoor in Roosendaal."(6)

Het gekrakeel was voor lange tijd begonnen en het zou lang duren voor er een definitieve oplossing kwam. Er was geen bestaan voor twee pastoors. Maar wat doet men als men zelfstandig wil zijn.

De gemoederen werden danig verontrust. Pastoor Hoffen heeft van de hele geschiedenis één grote memorie, 86 bladzijden omvattende, gemaakt. Het is niet mogelijk dit alles aan te halen, maar het verháál dat er in zit, delen we U mede.

Naasting van de kerk van Ossendrecht in 1798.

Hoffen:

"Uit kracht van de zes admiliale artikelen van de staatsregeling van de kerkegenootschappen dat die de meerderheid der zielen uitmaakt het recht hadde de Grote kerk te naasten mits na gedane taxatie de waarde dier gebouwen aan de andere kerkgenootschappen naar evenredigheid der zielen hun aandeel te voldoen. Zoo ist dat de R.K. kerkgemeenschap te Ossendrecht, verre de meerderheid der zielen uitmaekende, eenige leden van de R.K. ingezetenen hebben bijeengeroepen, wanneer er zeven commissarissen door de volgende act zijn aangesteld.

Op heden den derden der maand Juni 1798, het vierde jaar der Bataafschen vrijheid, daar wij ondergetekenden comparanten van de Roomsgezinde gemeente zijnde te Ossendrecht, het allernodigste tot welvaart van de gemeente te hebben gevonden, te benoemen zeven gecommiteerden ter verzorging van de Roomsgezinde gemeente. Omdat het ons na ontwerp van de Staatsregeling van het Bataafsche volk de middelen aan de hand heeft ter oeffening van onzen Godsdienst tot gemak en welvaart derselve gemeente. Zoo ist dat wij ondergetekenden, Hoofd voor Hoofd, aen deselven commitanten gelasten ten allen tijden, te doen gelden de ontwerpen, die zij zowel voor hun als voor ons ter oeffening en onderhoud van dezelfde Godsdienstbeoeffeningen zullen goedvinden. Zoo hebben wij, ondergetekenden, tot onze zeven gecommiteerden gekozen: Fr. Michiels, A. van den Eijnden, A. Hazen, Cornelis Jacobs, J.B. Noteltiers, W. Couwenbergh en W. Nuijts. Maar als de zeven gecommiteerde leden mochten goedvinden, na drukte of zo, of als de zaken mochten vorderen, zoo zal het hun gecommiteerden, vrijstaan nog twee bijzijnde leden te verkiezen. Die met den inhoud zullen belast zijn, zoals de zeven eerst benoemde leden. 't Welk wij onderteekenen, accorderen, en contracteren bij deze aldus gedaan te Ossendrecht de 3e Juni 1798."

Het stuk werd getekend door 74 gezinshoofden. Willem Nuijts bedankte voor de aanstelling. De overige zes hebben het rekest ingediend.

Aan de burgers hebben zij hun doelstelling uiteengezet. Vlgs N.N. zal de pastorie van Hoogerheide nimmer verdeeld mogen worden, omdat dit aan twee pastoors geen inkomen ver-

schaft. Niets mag worden gedaan, zonder het vicariaat van Antwerpen.

De commissarissen wilden met de pastoor van Hoogerheide niets te doen hebben. Zij hebben met de protestanten op 16 oktober 1798 een contract gesloten. De overeenkomst kwam tot stand in 12 artikelen. De kerk en de pastorie werden overgedragen voor de somma van f 1395,--. Bedongen werd dat op de begraafplaats geen graven verstoord mochten worden.

Gepasseerd te Ossendrecht, 16 oktober 1798.

Quod Attestor A. van Halteren, secris. (7)

Direct begonnen de Ossendrechtaren om een plaatselijk pastoor te vragen. Doch de "eenheid" van de parochie diende behouden te blijven.

Op 19 oktober 1798 schrijven ze naar de Vicarissen van Antwerpen. Ze hameren weer op hetzelfde aambeeld: "eigen pastoor, eigen bediening".

Vooreerst werd de beoefening van de godsdienst in de kerk nog niet toegestaan. Om van een eigen pastoor maar niet te spreken. Dit blijkt uit het schrijven van de vicarissen van Antwerpen te Breda en de vicaris van 's-Hertogenbosch in dato 28 oktober 1798.

Op 12 november 1798 klommen de gecommiteerden weer in de pen en dreigden aan de vicarissen dat ze hun eigen weg zouden gaan. Ze bereikten niets. Toen begon men de katholieken van Ossendrecht op te stoken om niet meer in Hoogerheide naar de kerk te gaan, maar om in hun kerk te Ossendrecht de rozenkrans te "lezen".

Men stelde daarvoor de schoenmaker Adriaan van Gorp aan, die men in de volksmond pater Adriaan noemde. De pastoor van Hoogerheide trachtte hen hiervan te weerhouden en zich te houden aan de kerkelijke voorschriften. In zijn preek van de volgende zondag vertelde hij welk groot kwaad zij bedreven.

Op 15 januari 1799 schrijft Noteltiers onder meer aan de

pastoor, dat zij de godsdienst voorop stellen, waarin zij zo worden tegengewerkt.

De kerk werd tijdelijk gesloten, gezien zij niet aan het gebod van de kerk voldeed. Ook konden er geen kinderen voor de H. Communie aangenomen worden.

Adriaan van Gorp antwoordde met een brief van 24 maart 1799. Hij wil zijn dochter, Anna Maria, haar communie laten doen en hij onderwerpt zich aan de overheid der H. Kerk. Hij heeft, op verzoek van de pastoor, zijn onderwerping aan de mensen die naar de kerk kwamen voorgelezen en dit stuk op zegel aan de pastoor overhandigd.

Hij moest wel heel diep buigen, in feite veel te diep. Er zijn niet veel slaven die hard draven. En de pastoor was zó edelmoedig, hij liet het hierbij.

De vicarissen van Antwerpen ontvingen op 4 april 1799 het volgende voorstel: zij zullen onder Hoogerheide blijven, de pastoor helpen en hem mede onderhouden. Daarvoor zullen zij jaarlijks een som bijdragen, die ze met de Eerwaarde pastoor van Hoogerheide en de kerkeraad zullen bepalen.

Zij wensen wel in de kerk van Ossendrecht twee missen op zon- en feestdagen en 's middags Lof. En in de week dat er 's woensdags en 's vrijdags mis gelezen zal worden door de pastoor en de "kappelaen". Dat ook voor de overledenen van Ossendrecht een "uitvaart" zal zijn, en een H. Mis bij het teren van het "Gild". Zij beloven hiervoor een augmentatie van competentie aan de Heer pastoor of "kappelaen". Zij beloven ook dat ze bij onstuimig weer, bijzonder in de winter, hen met een kar of rijtuig zullen afhalen. Zij beloven ook dat de geestelijken te Ossendrecht een behoorlijke maaltijd zullen vinden. Niet in een herberg, en dat zij desnoods "bij een brave ingesetene" zullen kunnen overnachten.

"Gemelte" vicarissen hebben op dit voorstel niets willen beslissen, voordat zij een advies gehoord hebben, (Hoffen) gelieve dan met de gedeputeerden te spreken en zijn denk-

wijze aan de Weledele Heren Vicarissen over te dragen.

"Ik blijve altoos met dezelfde achting, Zeereerwaarde Heer
Uw d.w.d. A. Oomen, secretaris v.h. Vicariaat." (8)

Na ingewonnen advies schrijft A.Oomen ook al op 4 april 1799
in opdracht van de vicarissen aan de gecommiteerden en
ingezetenen van Ossendrecht.

Het schrijven vermeldt onder meer:

1e. De gemeentenaren van Hoogerheide en Ossendrecht zullen onver-
deeld blijven.

2e. De gemeentenaren zullen de kerk van Hoogerheide en de pastoor
helpen en mee onderhouden met een jaarlijkse som, onderling te
bepalen.

3e. De missen zoals door de gecommiteerden van Ossendrecht voorge-
steld.

De diensten zullen geschieden nadat de kerk behoorlijk is ingewijd
door den Eerwaarde Pastoor van Hoogerheide of den kappelaen "(9)

Enfin, alles was in feite zo die van Ossendrecht het voor-
gesteld hadden.

Verslag van de gecommiteerden over de onderhandelingen
met Hoogerheide. Het relaas is van pastoor Hoffen.

Zij begaven zich tot bij de pastoor van Hoogerheide die zij
de brief van de Weleerwaarde Heer Oomen lieten zien. Zij
zeiden, dat zij die voorstellen niet gedaan hadden (sic),
zoals in zijn brief vermeld was, maar dat zulks het voor-
stel van de vicarissen was, conform de ontvangen brief.
Dat zij aan de kerk van Hoogerheide en de kerkmeesters geen
boodschap hadden en niet wilden onderhandelen, maar dat
zij dit met de pastoor alleen wilden. Doch de pastoor ging
hier niet op in en zei dat er de kerkmeesters bij moesten
zijn om te contracteren. De pastoor wilde alles laten zoals
het was en zei, dat die van Ossendrecht hun kerk niet kon-
den onderhouden. De pastoor wilde met hen naar de vica-
rissen gaan. Dan konden zij hún plan daar voorleggen.
De pastoor vertelde verder dat hij en de kerkmeesters ver-

antwoordelijk waren voor de financiën van de kerk.

Na met de Heren Vicarissen te Breda gesproken te hebben, is er geen contract aangegaan.

Ondertussen was de pastoor geïnformeerd, dat de Heren Vicarissen, residerende te Antwerpen, het besluit genomen hadden om in de oorlog in de kerken, die eertijds door de protestanten genaast waren, de Katholieke Godsdienst niet uit te laten oefenen. En daar de Ossendrechtaren zich in deze zaak aan de wereldlijke adresseren, moest men daar niet aan toegeven. Zij moeten zich onderwerpen aan de kerkelijke overheid. Zij lieten niet na door een brief de pastoor bij het volk gehaat te maken. Ze zeiden, dat ze met de vicarissen overeen gekomen waren, maar dat de pastoor van Hoogerheide er de oorzaak van was dat er in hun kerk geen dienst gedaan werd. Ze riepen de gelovigen in de kerk bijeen en lazen een stuk voor, geschreven door J.B. Noteltiers waarmee ze de zaak opruiden. (10)

Het stuk "Van de gecommiteerden der Roomschegezinde Gemeente van Ossendrecht, door de municipaliteit erkent, aan de Gemeentenaren.

Welge-eerde mannen,

Men geeft onder meer aan, dat zij door het gedragh van de kerken van Hoogerheide gedwongen worden tot een eigendunkelijk gedragh of anarchie, omdat zij door de kerkeraad van Hoogerheide gemaand zullen worden de zogenaamde collecte te betalen.

En tegen welke ommegang wij ons verzetten met middelen, die de municipaliteit en de wet ons aan de hand geeft. Om de macht uit te oefenen, die U op 3 Juni 1798 aan ons hebt gegeven.

Wij geloven niet dat iemand van U nog denkt dat wij moeten betalen.

De schade aan ons is groot door het ons onthouden van onzen Godsdienst. Om dat den Citoyen (burger) Van Gils een van de vicarissen aan uw commissie verzekerde, dat wij binnen één jaar hier onzen dienst zouden hebben. Waarop wij alles spoedig tot stand brachten, maar waarvan wij tot heden zijn teruggehouden. Meest door een valschen aanslag door de kerke-

raad van Hoogerheide, die met de hulp van de pastoor is gesmeed. Dit is gebleken, toen uw commissie in april l.l. tot volle accoord met de vicarissen was gekomen; in dier voegen, dat in de kerk mis zou worden gedaen, zoals in het request verzocht.

Dat er zou worden gebiecht en catechismus zou worden gedaan, enz. Verder alle pastorale functies zouden worden uitgeoefend, indien wij met den pastoor van Hoogerheide zouden overeenkomen over ons aandeel in de competentie of tractement waarvoor wij ons plan aan de pastoor overgaven. Dit kon hij niet goedkeuren zonder de kerkeraad erin te betrekken. Verder naar Breda te reisen om alle door ons gedane pogingen tot verwerping aan te zetten."

Om even te onderbreken merkt de schrijver op, dat de Ossendrechtaren in tweede instantie verwierpen, wat ze eerder vóórstonden. Dat de pastoor beducht was voor de voortgang van zijn "pastorie" en de haalbaarheid van een afgescheiden parochie Ossendrecht ook niet zag zitten.

Zijn eigen competentie zou dalen, wat naderhand ook gebeurde. Verder hielden de vicarissen de zaak zo lang mogelijk af. We mogen stellen dat er bij het comité te weinig kennis van zaken was, en bij de geestelijke overheid te weinig vertrouwen in de goede afloop.

We laten de gecommitteerden weer aan het woord:

"Hieruit kunt gijlieden licht opmaaken dat het niet anders is, dan een aaneenschakeling van bedrog en valse grondstelsels, onder de schijn van Godsdienst, om hier onse gemeentegeld af te schaffelen, en daardoor het heilzaam werk voor onze gemeente tegen te gaan, en hunne anarchie staande te houden. Hiervan moeten wij ons niet laten afschrikken. We hebben middelen aan de hand om hunne anarchie te verbreken en haar valse grondstelsels te verwerpen, en dat is niets anders dan:

- 1e. Wij zijn eensgezind!
- 2e. Dat niemand een duit aan de kerk van Hoogerheide geeft.
- 3e. Dat wij allen het nut en het welzijn der Gemeente betrachten."

Als de lezer denkt dat dit het eind is van het epistel,

dan heeft hij het mis. Onverdrotten gaat het voort:

"En daar ook tot nut en welzijn dezer Gemeente de municipaliteit met haar behulpzame armen ondersteunen, destemeer kunnen wij verzekerd zijn onze oogmerken te bereiken. En ook waarom iedere ingezetene verplicht is het zijne bij te dragen. U weet zeker wel, dat wij de kerk hebben genaast met ons zessen. En dat er in de gehele gemeente van de minste tot de meeste zijn wettig aandeel er in heeft en daardoor is eenieder zonder onderscheid verplicht, naar kwaliteit, de behulpzame hand, naar vermogen van het zijne, bij te brengen. En in tegendeel de kerk en pastoor van Hoogerheide alles te onthouden. Het zal voor hen vreemd, maar niet onverdacht zijn, dat ze van deze Gemeente niets en krijgen. Daar wij aan het vicariaat van Breda al meer dan een jaar geleden hebben verzekerd dat wij geen duit meer aan de pastorie van Hoogerheiden betalen. En ook aan den pastoor zelve hebben verklaard, dat hij geen tractement zou krijgen, eer hij hier onsen Godsdienst zou komen verrichten. Volgens accoord met de Heren Vicarissen. Maar dit alles hebben zij zich niet aangetrokken, en zich ingebeeld om het volk blind te houden voor de rechtvaardigheid, en onder den dekmantel van bedrog ons hun Godsdienst te verplichten en zoo door onbevoegden het geld van onze Gemeente af te straven. Dit is klaar gebleken in de laatste Paasbicht onzer Gemeente. Zoo ist dan tot het bekomen van ons heilzaam werk, dat onsen Godsdienst alhier worde uijtgeoeffend, dat wij niet anders te volgen hebben als hetgeen hier boven is aangehaald, en daardoor malkander aan te wakkeren, en ieder het zijne te doen. Zo kunnen wij ons stellig verzekerd zien, dat onsen Godsdienst zal uitgeoeffend worden in onse kerk alhier 't welck wij betrachten." (11)

Dat was me nogal een stuk, en dan voor die tijd keurig geschreven. Het ging echter wel mank aan duidelijk omschreven doelen en opdrachten. Verder was de toon nogal hol en opgeblazen, en meer opruiend dan opbouwend. Maar hoe dan ook, men trachtte zijn doel te bereiken.

We laten de pastoor zelve nog eens aan het woord:

"Den tijd is nu gekomen dat de jaarlijkse collecte van de kerk moet gedaan worden. En den pastoor geene kerckmeester in Ossendrecht konne

krijgen, wierd er besloten dat den Heer Pastor en twee kerckmeesters Corn. v.d. Moer en Jac. Michielsen, in Ossendregt den collecte zouden doen Daar anders die van andere gemeenten zouden zeggen, dat zij niet voor die van Ossendregt de kerk zouden moeten onderhouden. Doch gekomen zijnde aan het gerechtshuis van Ossendregt, verzocht den president met de collecte niet voort te gaen, alear de muncipaliteit haer beslissing in deze had genomen zoude hebben. Den Pastor gaf voor hem antwoord dat hij hem een verzoek schriftelijk zoude doen. En zij dan dadelijk zouden ophouden om met de collecte door te gaen. Waarmede den president accoord ging en overhandigde aan de pastor eene missive."

Een brief van W. Melsen in dato 27 april 1799.

"Mijnheer Pastor Hoffen.

Er zijn klagten van enigen over het rondgaan van de collecte binnen dese gemeente met het verzoek sulks gerechtelijk te verbieden, en daer de muncipaliteit niet bij de anderen is, word Ued. vriendelijk verzocht daarmee op te houden, tot de hele muncipaliteit zal besloten hebben hoe zich in dese te gedragen. Van welck besluit wij Ued. onmiddelijk in kennis stellen.

W.G. W. Melsen." (12)

De burgemeester schaarde zich achter de bevolking.

's Avonds bracht de gerechtsbode al het bericht dat er geen collectes in Ossendrecht mochten gedaan worden zonder consent van de municipaliteit. Ondanks dat de collectes sedert onheuglijke tijd gewettigd waren en er geen permissie moest worden gevraagd.

"Om den zachte weg te bewandelen heeft de pastoor op de preekstoel afgekondigd dat de Ossendrechtaren hun bijdrage op de pastorie konden betalen of bij de Thesaurier." Een bepaalde groep deed dat, terwijl anderen dit hardnekkig bleven weigeren. "Dog toentertijd de kerken in Brabant gesloten waeren (over de grens) die van Santvliet te Hoogerheide naer de kerck kwaemen, zodat er een Heer van Huijbergen eene derde mis moest koomen lesen. Door dien grooten toeloop de kerk van Hoogerheide te kleijn was, en zodoende de kerckmeesters den Pastoor sijne competentie kon betaelen."

Intussen hadden die van Ossendrecht een rekest gezonden aan de Eerste Kamer van het wetgevend lichaam van de Bataafse Republiek, om een bekwame geestelijke te verkrijgen voor het uitoefenen van alle geestelijke funkties in hun kerk. En daar de pastoor dit rekest niet gezien heeft nam hij alleen kennis van het extract uit het register van besluiten betreffende het antwoord.

"Copia 4 februarie 1800 no 14. Donderdag 30 januari 1800.

Het zesde jaar van den Bataafschen Vrijheid."

Het antwoord was in dier voege dat hun het recht van hun Rooms Katholieke plichten te doen werd verzekerd en verder aan de "requastrant" Couwenbergh te verklaren, dat hun zaak verder geen punt van deliberatie kon uitmaken. Men hield zich dus op de vlakke, zonder een duidelijke uitspraak te doen. (13)

Ondertussen nam de "vervolging" van de pastoor van tijd tot tijd toe. Moest hij zich in Ossendrecht vertonen ter zake van zijn bediening, dan werd hij uitgescholden en door de meesten kwaad aangekeken.

Ze achtten hem alleen verantwoordelijk dat er in hun kerk geen diensten werden gedaan. Het werd hem onmogelijk om zonder gevaar voor eigen leven zich nog naar Ossendrecht te begeven. Hij zou liever tussen "vier muren" hebben gezeten dan in deze gesteltenis voort te leven.

Enige kerkmeesters raadden hem aan om aan deze toebelen een eind te maken, om toch maar met die van Ossendrecht te contracteren. Hij, ziende dat hij zonder overeenkomst geen voordeel voor de gemeente kon doen. Dat de Ossendrechtaren nu overtuigd dat zij zich naar de "decision" van de kerkelijke overheid moesten gedragen, besloot hij met die van Ossendrecht een contract aan te gaan.

Dit echter op voorwaarde, dat zij zich in het vervolg in kerkelijke zaken aan de kerkelijke overheid zouden onderwerpen.

Een aangegaan contract zou waardeloos zijn, indien het niet kerkelijk was goedgekeurd. Het contract werd op die voorwaarde gemaakt en aan de vicaris-generaal te Breda ter goed- of afkeuring toegezonden.

Hierop ontvingen de gecommiteerden en de pastoor de volgende brief van secretaris Oomen.

"Weleerwaarde heer/Gecommiteerden,

De Weleerwaarde Heren Vicarissen-generaal des Bisdoms van Antwerpen hebben het contract tussen Uw pastoor en de gecommiteerden van Ossendrecht niet goedgekeurd. Zij konden vooralsnog niet toelaten, dat in het kerkgebouw voorheen door de gereformeerden geoccupeerd de plechtigheden van den Katholijken Godsdienst werden verricht.

Ik ben belast met dit Uedelen te laten weten en blijve met achting en eerbied,

17 februari 1800

A. Oomen, scris." (14)

Dus weer "nul" op 't rekest. Het leek wel of de kerk gedurende jaren ontlicht moest worden vanwege een bepaalde protestantse geur, die er nog in zou hangen. De geestelijkheid had min of meer zijn vrijheid herwonnen en liet dit hier blijken.

De pastoor weer: "Door dezen middel konden de Ossendrechtaren de schuld op hunnen pastoor niet steken." De vervolging te zijnen opzichte werd merkelyk minder. Zij hadden ook geen hoop enige hulp van de wereldlijke overheid te mogen verwachten. Zij konden niets anders doen dan met geduld afwachten, dat de kerkelijke overheid aan hun verlangens zou voldoen, om dienst in hun kerk te houden en zich dus aan de kerkelijke overheid te onderwerpen. Hiertoe werden zij bij gelegenheid door hun pastoor aangemaand.

Ondertussen durfden zij zich niet meer tot bij de vicarissen te Breda te begeven en adresseerden zich aan enige Vicarissen-Generaal te Antwerpen, welke, van heel de zaak onderricht, hen niet vriendelyk ontvingen.

De heer pastoor schreef aan de vicarissen dat het de tijd nog niet was. Dat het in de toekomst veel gunstiger zou zijn in Brabant en er dan wel aan gedacht kon worden om in hun kerk dienst te doen.

Hierop ontving de pastoor het volgende antwoord:

26 februari 1801,

"Zeer Eerwaarden Heer Pastor,

Als wij over een jaar geresolveert hadden de zaken van Ossendrecht uijt te stellen totdat den vrede zal zijn gesloten, hebben wij daar ook bijgevoegd, dat de decisie van de H. Stoel wegens verscheidene defulticiteiten die de in bezitneminghe van de moederkerken voorkomen, zullen ontvangen hebben zo het een en het ander grijpt nog plaats, Dewijl den Bataafschen Republiek nog in oorlog is, en wij vanwege Rome nog gene decisie van Ossendrecht of Halsteren gezien hebben.

En om deze te bekomen de Ossendrechtters thans schijnen te werken. Uw Eerwaarde mag er van verzekerd wesen dat wij wegens Ossendrecht niets definitiefelijks zullen beslissen, vooraleer wij uw Eerwaarde Comissie acte van zaken zullen hebben gegeven. Hebbe de eer te zijn

Udele d.w.d. Dienaar G.J.B. van Bomberghen,
Vicaris-Generaal." (15)

Intussen bleek de zaak ongewijzigd, totdat eindelijk het vicariaat besloot dat in de gemelde kerken de R.K. godsdienst zou kunnen worden uitgeoefend, wanneer die van Ossendrecht zich tot bij de pastoor begaven, zeggende dat de Heren Vicarissen hen hadden gezegd, dat zij een accoord met hun pastoor moesten sluiten. De pastoor gaf hun ten antwoord, dat hij tot dusverre geen tijding van die heren had ontvangen. Dat het hem daarom onmogelijk was met hen in onderhandeling te treden. De heren gecommitteerden wendden zich daarna om advies tot de Vicarissen-Generaal te Antwerpen.

Wij willen de memorie van pastoor Hoffen hier even onder-

breken, omdat intussen omtrent de eigendommen van de markies te Hoogerheide en met het bisdom Antwerpen wel het een en ander had plaats gevonden.

Namelijk over de goederen van de markies van Bergen te Hoogerheide, die bij transactie van 5 januari 1800 moesten worden afgestaan. Hierbij waren ook de hoeven, die hij onder Hoogerheide in eigendom had. Hier waren bij:

"In no. 2: de Hoeve "Het Scaeckbord", huis, schuur en stalling, 284 roeden.

In no. 3 en 4 : de gronden met de domeinhoeve "Kleijn Antwerpen".

In no. 14 : de Hoeve "De Lindebomen".

Daartussen waren nog enige domeinhoeven gelegen. Echter "Het Schaekbord" was de eerste hoeve naast Woensdrecht en "De Lindebome" was de laatste hoeve naast Ossendrecht. De kerk met pastorie te Hoogerheide lag en ligt ingeklemd tussen de voormalige gronden van "Het Schaakbord" en "Klein Antwerpen". In verband met het eigendomsrecht van kerk en pastorie, waarover zoveel tegenstrijdig is bericht, merken we op, dat zij in de overeenkomst van 5 januari 1800 niet worden genoemd. Dit zou kunnen betekenen dat zij "vrij waren". (16)

In verband met het bisdom Antwerpen het volgende:

Het ontstond met de "elect", nog niet door Rome bevestigde, bisschop Philippus Negré (10 maart 1561 / +1563).

Vervolgens kwam de absoluut benoemde Franciscus Sonnius (1570 / +1576).

Het bisdom Antwerpen hield in feite op te bestaan toen bisschop Cornelis Franciscus de Nelis op 28 juni 1794 voor de Fransen vluchtte. Hij overleed in Italië in 1798.

Daarna werd het "bisdom" bestuurd door vicarissen. (17)

Het bisdom Antwerpen werd op 9 november 1801 vernietigd. De vicarissen van Breda, onder Antwerpen, kregen hiervan geen bericht. Vicaris Van Eupen, balling te Utrecht, bracht hun dit ter kennis. Hij gaf hun de raad om voor zich een

eigen "Apostolische" vicaris te krijgen, om in het "Bataafsche" deel van het "bisdom" Antwerpen te voorzien.

Uiteindelijk werd bij "breve" van 22 maart 1803 van de Propaganda Fide Adrianus van Dongen tot apostolisch vicaris benoemd. (18)

We vatten de draad weer op bij het rekest aan de vicarissen-generaal van het "openstaande" bisdom Antwerpen.

Na overleg met pastoor Hoffen zonden zij op 2 november 1801 de secretaris F.J. de Gruijters een brief. Hieruit vermelden we de belangrijkste feiten.

Dat zij de kerk van Ossendrecht, die in het verleden (1612) door de gereformeerden is geoccupeerd, bij contract van 16 oktober 1798 hebben teruggekocht. Dat zij zich in hetzelfde jaar tot de vicarissen van Breda hebben gericht met het verzoek om diensten in deze kerk te laten doen, waar door de secretaris Oomen hoop op werd gegeven. Bij schrijven van 4 april 1799, door de Eerw. heer Oomen, meer hoop werd gegeven om in de kerk H. Diensten te laten verrichten.

Dit door te adviseren om samen met pastoor Hoffen een middel te beramen om overeen te komen, zonder de pastoor en de kerk van Hoogerheide groot nadeel te bezorgen. Dit accoord, dat door de vicarissen is voorgeslagen, is op 17 februari 1800 niet goedgekeurd. Dat intussen de supplianten kosten noch moeite gespaard hebben om hun kerk voor de H. Diensten in orde te brengen. Zij hebben daarvoor de som van f 1500,-- moeten lichten, waarvoor zij jaarlijks nog de intrest moeten voldoen. Dat zij behalve het onderhoud van kerk en pastorie nog getroffen zijn door de storm van 8 november 1800. Dat zij al drie jaar in de kosten zitten "sonder enig geniet". Dat er katholieken te Ossendrecht zijn, die zelfs vijf kwartier van de kerk te Hoogerheide af zitten en die naar Zandvliet naar de kerk gaan. Dit zou geen plaats meer hebben, indien zij diensten te Ossendrecht konden volgen.

Bovendien is de weg naar Hoogerheide te zandig en in de

winter modderig en weinig beter. Maar bovendien, uit hoofde van rovers, zeer onveilig.

Dat het aantal communicanten te Hoogerheide tegenwoordig omtrent 700 beloopt en die van Ossendrecht omtrent 500. Deze laatsten kunnen nog merkkelijk vermeerderen door indijking van polders. Wat de tienden betreft, deze zijn altijd genoten door de Heren van Bergen. Geestelijke tienden zijn er nooit geweest.

Zij gaan verder:

"Op 14 Januari 1800 hebben supplianten bij de pastoor geweest om over een accoord te spreken, maar dien Heer heeft ons koel ontvangen, en geen bescheid willen geven. Alle redenen van "Recours" tot Uedele Zeer Eerwaarden ootmoedig biddende, dat Uedele gelieve gedient te wezen, aan de R.K. Gemeente van Ossendrecht, de permissie te verlenen denselve Godsdienst te moegen uitoeffenen, in deze gemeente van Ossendrecht. Op zo'n voet en condities als den intrest van Mijnheer pastoor, dat het welzijn van beide parochies veilig is.

Getekend: J.B. Noteltiers, C. Jacobs, A. Hazen, Fr. Michiels,
W. Couwenbergh en Adr. van den Eijnden."

Die van Ossendrecht hadden met getallen, uren gaans en de rovers wel wat overdreven, maar ze hadden het toch goed gedaan.

De pastoor van Hoogerheide is daarop naar Antwerpen getogen. Niet alleen om zijn schriftelijk advies aan de Heren Vicarissen op gemeld rekest te overhandigen, maar ook om hen te spreken over het aangaan van contracten met de commissarissen van Ossendrecht en de kerkmeesters van Hoogerheide. De commissarissen hadden, zoals uit het eerder vermelde blijkt, de bevolking opgestookt om niets meer aan de kerk van Hoogerheide te betalen. Daardoor waren zij verplicht de schade, die zij ten onrechte aan de kerk hadden aangedaan, te herstellen.

Zo is het dat de pastoor niet met hen in onderhandeling wilde treden, omdat zij de achterstallige collectes, hetgeen om meer dan f 500,-- ging, niet wilden voldoen.

Zij hadden veel ergernis gegeven met het volk van die verplichting te onthouden. Zouden ze dit herstellen, hetgeen zij aannamen te zullen doen, dan zouden de pastoor en de kerkmeesters een contract met hen aangaan. Dit is dan ook gebeurd.

Op het openstaande bisdom Antwerpen werd de 21e december 1801 goedgekeurd en door hunne Zeereerwaarden permissie verleend om de R.K. plechtigheden van de R.K. godsdienst in de kerk te Ossendrecht uit te oefenen. De pastoor werd de macht gegeven om gemelde kerk te reconciliëren en op de 2e kerstdag in 't jaar 1801 werd de eerste dienst plechtig gevierd. (19)

We onderbreken hier pastoor Hoffen even om de lezer kennis te laten nemen van het op 15 december 1801 uitgebrachte officiële advies van de geestelijke overheid, in de persoon van de deken, Gregorius Tallon, deken van Bergen op Zoom.

"Aen de Eerwaarde Heeren Vicarissen-Generaal van den openstaande Bisschoppelijke Stoel van Antwerpen.

Geeft met schuldige eerbied te kennen, de Heer Lantdeken van het district Bergen op Zoom, en pastoor van Roosendaal, Lande van Breda, dat hij:

- 1e Overwogen hebbende den Requeste aen het Hooghwaerdig Vicariaat van Antwerpen, gepresenteert door de Gemeentenaars van Ossendrecht.
- 2e Overwogen hebbende de twee contracten tusschen den Eerw. Heere A.J. Hoffen, Pastoor van Hogerheijden, en dito gemeentenaars van Ossendrecht gesloten.
- 3e Overwogen hebbende dat alle 't gene, dito Eerw. Heere Pastor van Hogerherhijde, aen hem heeft gecommuniceert wegens het kerkgebouw, Huijsinghe, en als ook wegens de ornamenten der priesters, en alle het noodzakelijk des autuers, er goetgevonden te verklaaren, gelijk hij verklaart door desen, dat sonder uitstel de noodige concessie geestelijk magh verleent worden, dat in het voorschreven kerkgebouw onder het geseijt Ossendrecht de Roomsche Catholijken godsdienst

uigt te oefnen, oft te verrichten in vertrouwe nochtans, dat alles in 't vervolg sal ingericht worden volgens de kerkelijke wetten en synodale ordonnatiën.

Gedaen te Hogerhijde op 15 December 1801.

Gregorius Tallon, archipresbyter Districht Bergen op Zoom et Pastor in Roosendaal." (20)

De pastoor is weer aan het woord:

Onuitsprekelijk was de vreugde van het volk, omdat zij reeds drie jaar naar deze dag verlangd hadden. De pastoor vond er echter een arm huishouden. Hij was genoodzaakt, op voorschrift, met een tinnen kelk en ciborie de godsdienst te verrichten. J.B. Noteltiers schoot in vier parten f 200,-- voor op de kerk, die deze hem in twee jaar wilde teruggeven. Op kosten van de pastoor heeft deze een nieuw kazuifel met toebehoren laten maken. De pastoor hoorde, dat de Heren Mirou een schone ciborie aan de kerk van Bergen op Zoom gegeven hadden. Hij begaf zich naar de gemelde Heren, die een ciborie tegen de prijs van oud zilver en "getauxeert" aan de kerk van Ossendrecht gaven met de verplichting, dat er 50 jaar een gezongen jaargetijde voor hun overleden oom, de heer Jacobus Nicolaus Mirou, moest worden opgedragen. Ze hadden nu een grote zilveren ciborie terwijl de oude tinnen te klein was.

Door allerlei aankopen ten behoeve van de godsdienst was de kerk met een schuld van f 2200,-- bezwaard. Door de bloeiende smokkelhandel was Ossendrecht in goeden doen. De gewone man, en zelfs kinderen konden op één nacht een halve kroon winnen met pakken dragen. Ook de granen waren tot een hoge prijs gerezen, zodat iedereen zich beijverde door in de schaal te geven, alswel door de collecteurs tot onderhoud van de godsdienst te contribuieren. Al in het jaar 1804 kon f 500,-- worden afgelost en in 1807 was er f 668,--, 2 stuivers en 8 penningen in kas. Daarmee werd f 600,-- van de schuld afgelost. Alles ging crescendo tot, in het jaar 1807, het huis werd verkocht, waarin Johannes

Muts tijdens zijn leven had gewoond. Enkele heethoofden maakten de kerkmeesters op, om dit huis voor "pastorij" te kopen, onder voorwendsel dat de kerk te klein was en zij een gedeelte van de oude pastorie voor de kerk moesten innemen. Ze gaven hiervan kennis aan de pastoor, die zei, dat de tijden te wisselvallig waren om dit te doen en dat die gelden waren gegeven voor de kerk en moesten dienen voor aflossing van de schuld op de kerk. Deze gelden, die voor de kerk bestemd waren, mochten niet zonder voorkennis en toestemming en authorisatie van de apostolisch vicaris voor een ander doel gebruikt worden. Maar niettegenstaande dat alles, kocht J.B. Noteltiers de gemelde "Huisinghe" voor de gemeente en de "Thesaurier" zond aan de pastoor, twee dagen voor dat de rekening moest worden betaald, de volgende brief:

"Ossendrecht, 25 October 1807.

Mijnheer,

Zo ik de zaak van het kopen van het hujs rijpelijk het overwogen, omdat gij in den saek niet wilt komen aleer gij gequalificeert bent van de Vicaris, om dan onder een rekening te brengen. Maar mijnheer, mij dunkt dat dit niet nodig is, omdat er op andere gemeentens ook wel goederen aangekocht worden, zonder dat daar een Qualificatie van den Vicaris bij is. Mij dunkt dat de beste Qualificatie is, dat wij van de gemeente gequalificeerd zijn, om dat huis te kopen, voor een huis voor de gemeente. Omreden, dat het van de gemeente (parochie) betaald word en onderhouden.

Maar niet van U, mijnheer, veel minder van den Vicaris geschied dit. De koop die wij gedaan hebben, hebben wij niet gedaan om de Gemeente te benadelen. Maar wel deugelijk om de gemeente te bevoordelen.

Dat gij, mijnheer, alreets weet dat het hujs verheurt is voor *f* 260,--, en daar het maar *f* 165,-- intrest op moet brengen. Zodat wij het zeer wel op onze consensie konne nemen om zoo een hujs te kopen voor de gemeente, en in cas van verkoop kan er altijd nog geld gewonnen worden. Als men het aan ons over wille laten dan adde wij wel *f* 600,-- kunnen winnen voor de gemeente. Maar het is voor geen winst gekocht, maar het

is gekocht voor een gemeentehuis (pastorie) Gelijk het een gemeentehuis sal moeten blijven. Waarop ik mij sal betrouwe, dat gij aan ons verzoek zult voldoen.

Waarmede blijve met achting en weest van ons alle gegroet Uwen dienaar en vriend.

C. Jacobs." (21)

Een bepaalde eigengereidheid en minachting voor de pastoor spreekt uit deze brief. Ze waren duidelijk over de schreef gegaan. Ze hadden "hun vriend" en herder er niet in gekend.

De pastoor, inziende dat het huis gekocht was, en er niets tegen te doen was, zond dadelijk, om het gezag der kerk wegens de geestelijke goederen te maitineren, een expresse naar Breda met een verzoekschrift aan de vicaris, om de in cassa zijnde penningen van de kerk, tot looppenningen te mogen gebruiken, om "gemelde huijse" onder de kerkrekening te brengen. De rekening nu gedaan wordende, weigerde de pastoor te ondertekenen. Zeggende, dat hij daaraan niet zijn toestemming kon of mocht geven zonder authorisatie van de kerkelijke overheid. Dat hij, om deze te bekomen, een expresse had gezonden naar de Hoogwaardigen vicaris, die 's avonds zou arriveren, waarover zij zeer misnoegd waren. Waarschijnlijk denkende, dat die authorisatie niet zou verleend worden. En dat zij dus het huis te hunnen laste zouden aan de hand houden. Maar zodra 's avonds de bode de tijding bracht, waarin de gevraagde authorisatie werd verleend, waren zij allen verheugd en gaven de pastoor gelijk over de behandeling van de zaak. De rekening werd dan gesloten en de copies van het rekest met de daarop bekomen authorisatie van de Hoogeerwaarde Heer in het register afgeschreven en door hun allen ondertekend. De pastoor F. Eijmberts uit Kruisland liet de f 1400,--, waar het huis mee bezwaard was, er op staan. Zij waren nog genoodzaakt een kapitaal van f 1500,-- bij de in kas zijnde penningen van de Heer Frederik van Mattemburgh te lichten, welk kapitaal een jaar daarna opgezegd werd, en door pastoor

Eijmberts werd overgenomen. Dit gebeurde om de kooppenningen en de verschuldigde onkosten van de kerk te kunnen voldoen. Zodat de gemeente in plaats van minder schulden, deze met f 2900,-- zag vermeerderd. Ondertussen veranderden kort daarop de omstandigheden. Het destijds door smokkel, koop en handel opgekomen Ossendrecht geraakte in een kwijnende staat.

Daardoor daalden de huur- en verkoopprijzen aanmerkelijk. Op een gegeven moment, terwijl men onvermogend was, kwam het huis leeg te staan, terwijl er intrest betaald moest worden en het huis nog moest worden onderhouden. Hierdoor was men genoodzaakt de ingezetenen zwaarder te belasten. Dit verwekte een algemeen misnoegen onder het volk. Vooral het gemene volk (gewone volk) weigerde daaraan te betalen. Zeggende, dat zij wel de kerk van de pastoor wilden onderhouden, maar niet bij wilden dragen in de schulden van het huis. Zeggende, dat zulks tot last van de kopers was. De mannen, die zich met de zaak in verlegenheid bevonden, en die zich ook nog de haat van het volk op de hals hadden gehaald. Zij zochten een middel om de gemoederen der mensen tot bedaren te brengen. De reden waarom zij het hadden gekocht was, dat het huis door een pastoor moest bewoond worden. Twee van hen, W. Melsen en Frans Michiels, de chirurgijn, begaven zich naar Breda om de apostolisch vicaris om een afzonderlijke pastoor te verzoeken. Zij konden hierin niet slagen. Ten einde raad adresseerden zij zich aan de Koning van Holland (Lodewijk Napoleon) door wie hun rekest van de hand werd gewezen. Alles bleef dan in status quo, totdat dit land met Frankrijk werd verenigd, en wanneer dan ook de volgende brief van de maire en municipalen raad van Ossendrecht werd gezonden.

"Ossendrecht, 14 Juni 1811.

De maire en de leden van de municipalen raad der Gemeente van Ossendrecht aan den Zeer Eerwaarde heer pastoor van Hoogerheide.

Alzo wij grotelijks nodig gevonden hebben dat onse gemeente binnen korte daghen van een pastor alhier gedomicileert ten dienste van onse ingezetenen zo nemen wij de libertijd van U Eerw. om voor ons eenen pastor te verzoeken alvorens uw Uedele resolutie Uedel denselve aan ons per eerste te laten toekomen. In afwachting van Uedle korte resolutie hebben wij de eer om met alle eerbied te tekenen.

P.S. Verzoeken antwoord	J. Jacobus, Maire
van Ued resolutie binnen	J.B. Verbiest, Maire à Djoins
drij dagen, ingeval Ued	Fr. Michiels
niet zoude zijn, alhier	J. Schroeijers
te willen komen. Zo wordt	P. Willems
door ons verzocht uwen	W. Melsen
onderpastoor D'Heer Luijckx.	G. Melsen
	J.B. Noteltiers." (22)

Pastoor Hoffen gaf hierop een niet al te duidelijk antwoord:

"Hoogerheide, de 17e Juni 1811

Aan Dhr.Maire en Municipale raden van Ossendrecht.

Ingeval de Kerk en Staat, niettegenstaande contracten tussen mij en mijn gemeenten aangegaan, had gedisponeert over hetgene U reets goedgevonden hebbe, en mij de kerkelijke overheid de afvraging dede, in Uwe missive van j.l. dezer vermeld, zoude ik denzelve komen en mogen beantwoorden.

Vertrouwende, hiermeede aan Uedelen verzoek voldaan te hebben en blijven met de meeste Hoogachting
Uwen Dienaar A.J. Hoffen, pastoor." (23)

Pastoor Hoffen geeft te kennen dat hij zich aan de contracten, die hij afgesloten heeft, moet houden. Contracten waarvan de municipalen weten. Indien hun dit alles onbekend was, zou hij wel uitleg kunnen geven.

De Maire gaf daarna te kennen, dat zij voortaan in de binnenboek of het budget van de gemeente voor de pastoor en de onderpastoor betaalden en vervolgens om zoiets in de collecte te doen ontslagen waren, zodat de pastoor de col-

lecte tot onderhoud van de godsdienst zelf mee moest gaan doen. Hij liet eenieder zoveel korten, als hij daarvoor in het budget van de gemeente betaalde. De Gereformeerde Gemeente verzette zich daar tegen, omdat zij dan voor het onderhoud van de katholieken zouden moeten meebetalen. Zij klaagden dat "de Roomschen met hunne klok de uitoeffening van hunnen Godsdienst stoorden". "Dat en zij ook niet konden dulden datte processie naar Berendregt buiten het kerkgebouw geschiedde." Zij brachten hun klachten over aan de onderprefect te Breda, door het volgende rekest, welke stukken in originali door hun geadresseerd en eigenhandig ondertekend bij de pastoor (Hoffen) berustten. (24)

Uit het antwoord dat de gereformeerden op hun rekest van 15 december 1813 kregen, memoreert pastoor Hoffen o.a. het volgende: "Zij hebben geen voldoende besluit op hun request bekomen. Zij hebben toen hun klachten bij de minister van de Eredienst te Parijs ingediend. Deze werden doorgezonden aan de prefect der Twee Nethen. Het gevolg was dat de Maire in het gelijk werd gesteld."

De gereformeerden, die steeds minder in aantal waren, konden, zoals in het voorbije tijdperk, hun wil niet meer opleggen aan de katholieke meerderheid. Ze waren waarschijnlijk al vergeten, dat vóór de komst van de Fransen, de katholieke bevolking via de dorpslasten wél moesten meebetalen voor de armlastige Gereformeerde Gemeente.

Maar intussen bleef het huis, bestemd voor een pastoor of onderpastoor, leeg staan. Men was niet meer in staat om het te onderhouden. Om de intrest te betalen moesten het oude lood van de goten en de loden pijpen worden verkocht. Het ongenoegen hierover werd steeds groter en in het begin van 1818, na het overlijden van de pastoor van Kruisland, werden door Dhr. Beels, "medicinaal doctor" te Roosendaal, namens de erfgenamen de kapitalen van f 1400,-- en f 1500,-- gerechtelijk opgezegd. Enigen, die voor de penningen als solidaire debiteurs getekend hadden, vervoegden

zich bij de pastoor, om zich uit de moeilijkheden te redden. Anders zouden zij immers geruïneerd zijn, temeer daar zij geen penningen ter aflossing van die kapitalen konden bemachtigen. De pastoor, die een en ander voorzien had, en zich juist daarom tegen de koop verzet had, zoals uit de brief van 25 oktober 1807 van C. Jacobs blijkt, beloofde alles te doen om hen uit deze kritieke situatie te redden. Hij liet de voornaamste katholieke ingezetenen bijeen roepen om een uitweg en middelen te zoeken om de aflossing te kunnen doen. Er werd besloten het huis "provisioneel" te verkopen. Het huis, waarop f 1500,-- werd verloren, werd gekocht door Gerard Vermeulen.

Er werden twee plannen opgemaakt. Men kon zich tegen f 100,-- laten verzekeren van gedurende 50 jaar na zijn dood een gezongen jaargetijde te krijgen, of voor f 50,-- gedurende 50 jaar een gelezen jaargetijde. Van het betaalde bedrag zullen ze 5% rente per jaar genieten. De kerk zal aan de pastoor en zijn opvolgers voor een gezongen jaargetijde f 2,-- betalen en aan de zangers 12 stuivers. Voor ieder gelezen jaargetijde zullen ze "eenen ghulden" aan de pastoor betalen. Aan deze overeenkomst hebben deelgenomen:

Eerwaarde Heer pastoor Hoffen voor een gezongen jaargetijde gedurende 50 jaar na zijn overlijden: f 100,--. Joannes Schroeijers, J.B. Noteltiers, C. Jacobs en Adr. van den Eijnden met de bepaling van 25 jaar een gezongen jaargetijde voor hen en hun vrouwen. Verder Willem Melsen en Cornelis Dankers 50 gelezen jaargetijden: ieder f 50,--. Verder Bartholomeus Swagemakers en G. Withags ieder voor 25 jaar een gelezen jaargetijde voor de eerstoverlijdende van de echtelieden: elk f 25,--. Tenslotte Cornelis de Moor: f 25,-- voor 25 jaar een gelezen jaargetijde.

Dit plan bracht dus f 675,-- op.

Het tweede plan was een lening bij uitloting met aandelen van f 50,-- per stuk met een intrest van 5% per jaar. De intrest uit de middelen van de kerk te betalen. Dit alles een aanvang nemende op de 15e april 1818. Ieder jaar zul-

len er zoveel aandelen worden uitgeloot als het "slot" van de kerk het toelaat. Bij de uitloting mogen alle aandeelhouders aanwezig zijn.

Voor een aandeel of meerdere aandelen hebben ingeschreven:

Gerard Melsen	1	Calfen	No. 1
Josephus Schroeijsers	1		" 2
Gerard Melsen	1	Dorp	" 3
Cornelis van Merode	1		" 4
Petrus Willems	2		" 5 en 6
Joannes van Geenhoven	2		" 7 en 8
Cornelis Koolen	1		" 9
Jan Baptist Struijf	4		" 10-11-12-13
Gerard Elst	1	Calfen	" 14
Petrus Jansen	2	Leegstraat	" 15 en 16
Weledele Heer Francis-			
cus Willems	14	Antwerpen	" 17 t/m 30
Joannes Bapt. Huijsmans	1		" 31
Joanna Maria Hoffen	2		" 32 en 33

Totaal 33 aandelen	<i>f</i> 1650,--
Funderingen jaargetijden	- 675,--
Reeds gefundeerde jaargetijden	<u>- 700,--</u>
Jaarlijks intrest te betalen over	<i>f</i> 3025,--

Zo zijn door deze middelen alle kapitalen en obligaties afgelost. (25)

Tot 15 november 1824 waren uitgeloot de No's 6, 9, 10, 14, 20, 27 en 30.

De schuld bedroeg na deze uitloting nog *f* 2675,--.

De aankoop van het "huijs" was een muis met een lange, te lange staart. De initiatiefnemers hiervan hebben waarschijnlijk meer spijt gehad dan inzicht.

Pastoor Hoffen memoreert verder: "Niettegenstaande de vervolgin-

gen die ik hier geleden heb om de Ossendrechtters tot hunne schuldige onderwerping aan de geestelijke overheid te noodzaken, Niettegenstaande den last en moeite van door alle weer en wind in twee kerken 3/4 uur van elkaar gelegen nu ten tijde van 24 jaar den dienst te moeten gaan verrichten, heb ik ten tijde dat ik een paard en kappelaan heb moeten onderhouden, ruim *f* 10 000,-- bij de inkomsten der pastorie, om oorden- telijk volgens mijne staat te kunnen bestaan, moeten opleggen zoals uit het volgende blijkt:

De gemeente van Ossendrecht betaalde mij eertijds	<i>f</i> 420,--
Nu	<i>f</i> 320,--.
Die van Hoogerheide eertijds	<i>f</i> 400,--
Nu	<u><i>f</i> 300,--</u>
	<i>f</i> 620,-- <i>f</i> 820,--

Verlies *f* 200,--

Hiervan moet worden afgetrokken hetgeen vlgs contract daarvan moet worden betaald, om te kunnen weten wat er tot mijn onderhoud overblijft:

1. Voor kost, drank en onderhoud kapelaan	<i>f</i> 300,--
2. Tractement van de kapelaan	- 50,--
3. Kamerhuur en verdere ordinaire kosten en stallen van het paard te Ossendrecht, ten minste	- 48,--
4. Voor de helft van de reparatie aan de pastorie per jaar door elkaar	- 20,--
5. Voor 6 zakken haver en strooij dat de pastor moet kopen	- 20,--
6. Voor het verschaffen van paard, rijtuig, getuig, wagenmaker en smid, samengerekend in de jaren 1823 en 1824	- 50,--
7. Belasting der pastorie	- 29,--
8. Aan de gemeente voor dorpslasten	<u>- 20,--</u>
Samen	<i>f</i> 537,--

Zodat ik tot mijn onderhoud van de competentie van Ossendrecht en Hoogerheide per jaar zuiver geniet *f* 33,--

Als men daar nog bijvoegd de toelage van de "Staat" à *f* 200,-- heb ik 's jaars *f* 233,--. Eertijds, als hier den pastoor geen "paard of kapelaan" moest onderhouden, genoot hij 's jaars voor zich *f* 540,--

En dan bracht de pastorij met missen, jura, stoli en verdere emolumenten ten hoogste, gerekend door mijnen voorzaat de Eerwaarde Heer P. Droomans, volgens opgave aan den Hoogerwaarde Bisschop van Antwerpen, 's jaars niet meer op dan *f* 900,--.

Daar ik nu met de *f* 200,-- toelaag maar op *f* 233,-- in plaats van *f* 450,-- 's jaars onderhoud geniet, bedragen de inkomsten met missen en alles erbij gerekend ten hoogsten, zonder de parochiemissen die ik daar aan mijnen kapelaan moet betalen *f* 643,--.

Geen wonder dat ik ten tijde dat ik een paard en een kapelaan ten dienste van de gemeentens moest houden ruim *f* 10 000,--, om ordentelijk volgs mijnen staat te kunnen leven, bij de inkomsten van mijn pastorij heb moeten opleggen.

Als ik Kapelaen inplaats van Pastoor was geweest zou ik minder last en moeilijkheden hebben gehad. Mijne patrimoniële inkomsten met de interesten daarvan 's jaars hadde kunnen overhouden en thans een kapitaal van bijna *f* 12 000,-- had kunnen besparen. Hiervan zoude ik dan op mijn oude dagen kunnen leven. Nu heb ik alles voor kerk en gemeentes ten beste gegeven. Zodat ik tot mijne gemeentenaren kan zeggen hetgeen destijds Paulus zei aan de inwoonders van Corinthe dat, ofschoon ik het recht heb, mij door mijne gemeenten eten en drinken te laten geven, ik van dat recht geen gebruik gemaakt heb. Ik heb zelfs bijna kosteloos aan hen het Evangelie verkondigd. Dat ik niet het hunne, maar hen zelf gezocht heb." (26)

Hiermee eindigt het memoriaal van pastoor Antonius Hoffen.

Enige dingen moeten nog rechtgezet worden. Wanneer hij, pastoor Hoffen, beweert dat Ossendrecht maar tot en met 1798 in de collectes bijgedragen heeft, dan is dat juist. Doch, als schrijver beweert, dat dit tot en met 1801 gebeurde, dan is dit óók juist. Wat is namelijk het geval: men droeg tot en met 1797 vrijwillig bij in de collecte. Toen die van Ossendrecht in 1798, in verband met de koop van de kerk geen collecte meer lieten houden, staakte dit voor enige jaren. Achteraf hebben zij bij het in het contract bepaalde over het houden van diensten in de kerk van

Ossendrecht op 21 december 1801 de geschatte gederfde gelden over de achterstallige jaren aangezuiverd.

Dit was namelijk zo aangegaan. In het rekeningenboek van Hoogerheide vanaf 1785 staan deze aanzuiveringen als normale collecte-inkomsten per jaar geboekt. Dus zowel het ene als het andere is waar.

Wanneer pastoor Hoffen vaststelde dat de pastorie onder Petrus Droomans niet meer opbracht dan f 900,-- per jaar, dan is dat niet geheel juist. De inkomsten bedroegen in 1786 f 771,--, 3 stuivers en 10 penningen en liepen in 1795 op tot f 1951,-- en 6 stuivers. Toen pastoor Hoffen in 1796 de rekening mee afsloot, bedroegen de inkomsten f 757,--, 14 stuivers en 14 penningen. De tumultueuze tijd van de eerste "Franse" jaren zal iedereen wel tot behoudzaamheid aangezet hebben.

We hebben onze chronologische stijl in verband met het memoriaal van pastoor Hoffen, dat voor Ossendrecht veel nieuws bevatte, wel wat geweld aangedaan.

We moeten dan ook terugkeren naar vroeger tijden, want de "gemeentens" van Woensdrecht en Hoogerheide en zelfs Zuidgeest en Hinkelnoord waren er immers ook nog.

En hoe zat het met de staat van de kerk?

We schrijven 9 december 1804. Op die datum worden de "afgestane" goederen van de markies van Bergen op Zoom waarschijnlijk voorlopig te gelde gemaakt. In verband met de plaats van de kerk kunnen, door deze verkopen te noteren, de aanpalenden bekend worden.

Koop 1. Een hoeve met huising en verderen opstal Het Schaakbord, Hof en werf daaraan gelegen regenoten Oost, de baan naar Bergen, Zuid de Roomsche pastorie, West, den derden en Noord den tweeden koop gekocht bij Cornelis Moors sr. f 3010,--.

Koop 2. Een perceel zaailand. Noord het vorige groot 1 gemet 78 roeden, Oost de baan naar Bergen, Zuid het vorige perceel (Het Schaakbord) met het 7e en 3e perceel. En eveneens Noord Het Driekonin-

genbosch. Koper Adriaan Luijsterburgh *f* 100,--.

Koop 3. Een perceel zaailand West de twee vorige kopen groot 2 gemet 60 roeden Oost het 1e en het 2e perceel, Zuid de hoeve Klein Antwerpen, en de pastorie, West het volgend perceel, en Noord de bossen langs den Onderstal.

("Den Onderstal" was het schuine stuk naar de Ekeldreef.)

Koop 4. Een perceel zaailand groot 1 gemet 245 roeden Oost koop 3, palend aan het vorige. Zuid, "het bosken" Noord de bosschen langs den Onderstal.

Koop 5. Een perceel groot 3 gemet 215 roeden, palend aan het vorige Oost koop 3, Zuid het bosken van de Heer (?) Zuid Adriaan Looyen met de hoeve "de Lindeboomen", West tot tegen de Ekeldreef en Noord de volgende koop 6.

Koop 6. Een perceel grond ten noorden van het vorige, 1 gemet 92 roeden. Oost: het vierde perceel Zuid de vorige of 5e koop West tot tegen de Ekeldreef, Noord: De bosschen langs den Onderstal. De kopen 3, 4, 5 en 6 zijn samen gekocht door J.B. Morin voor *f* 1393,--.

De omschrijving is niet voortgezet. Schrijver zocht de verkoping van Klein Antwerpen. Deze is genoemd bij koop 3. Waarschijnlijk waren kerk en pastorie voor een gedeelte Zuid en West, palende aan Klein Antwerpen. Wanneer men immers in 1769 sprak over het innemen van grond t.b.v. de nieuwe kerk, dan was dit domeingrond van de Heer van Hoogerheide, behorende bij de hoeve Klein Antwerpen. (27)

Op last van Francis Vermeulen, beheerder der domeinen van het Koninkrijk Holland, zijn op 10 maart 1807 o.a. overgedragen aan Gerard Moors: "Eene hof of tuin van de Hoeve Klein Antwerpen, groot 58 roeden voor *f* 110,--."

Verder is aan de kerkeraad t.o.v. pastoor Hoffen overgedragen om in eigendom te accepteren: 125 roeden hof en erve gelegen onder de gemeente achter de tuin der "pastorie-huijsing" tussen de volgende gemerkten, Oost: de pastorie, Zuid en West: Gerard Moors, Noord: Dhr. J.B. Morin.

Deze grond is genomen uit de voormalige domeingronden van

de domeinhoeve Klein Antwerpen. Zie R.A.H. no 24 te Zevenbergen. Een gedeelte van de "Hof", waarin indertijd de kerk gebouwd is en dat van de gronden van het Schaakbord geweest kan zijn, komt op 24 juli in handen van J.B. Morin.

Verder: Schout en schepenen der Gemeente van Hoogerheide en Bernhard Francis Vermeulen, beheerder der domeinen van het Koninkrijk Holland, verklaren te cederen en te transporteren aan Gerard Moors, wonende alhier, als daartoe deze present, de overdracht van een huizing en herberg genaamd Klein Antwerpen, met schuur en verdere gebouwen daartoe behorende bij de werf in 3 en 4 tezamen groot 186 roeden. Item het zaailand: Oost de straat, ten westen de werf in no. 3 en 4 groot na aftrek van pastoors hof gelegen 3 gemet 63 roeden. Oost de kerk van Hoogerheide en de voornoemde werf. In 5 is dit het zaailand met de hof van de hoeve Klein Antwerpen. (28)

Wij gaan weer even terug naar Ossendrecht.

In 1809 trachten de gecommiteerden van Ossendrecht een geestelijke in het vervallen "huijs" te krijgen. De gecommiteerden van Ossendrecht hebben nog een "request" aan de koning gezonden die dit rekest via de landdrost van Brabant en diens bevindingen aan de vicarissen-generaal van het voormalige diocees Antwerpen deed geworden.

"'s-Hertogenbosch, le van de Hooimaand 1809.

Hoogwaardige Welgeboren Heer,

Ten deze heb ik de eer U, Hoogeerwaarde, te doen toekomen de door de kerkeraad der Rooms Katholieke gemeente van Ossendrecht de aan zijne Majesteit gerichte requeste, houdend verzoek dat de Roomsch Katholeijken aldaar van die van Hoogerheide soude worden gesepareerd. En de kerk van Ossendrecht als een afzonderlijke parochie verklaard mitsgaders dat die van het Vicariaat van Breda worden gelast een bekwamen pastoor aan te stellen.

Ik verzoek U, Hoogwaardige, om mij daarbij te dienen van bericht.

Heb de eer mij met bijzondere hoogachting te noemen uwen Hooghwaardigen en gehoorzame dienaar." (ondertekening onleesbaar) (29)

Dit schrijven was een kruising van een bevel en een verzoek: half vis, half vlees.

De apostolisch vicaris van het voormalig bisdom Antwerpen antwoordde de Heer Drost van het departement Brabant. Hij schrijft een heel mooie memorie aan de landdrost. Onder meer: "Dat de zich noemende kerkeraad der Roomsche Catholijke Gemeente van Ossendrecht het gekende verzoek om van Hoogerheide te worden gesepareert, heeft ontvangen. Dat het tot een afzonderlijke gemeente zou worden binnen het vicariaat van Breda. En tevens voor eenen bekwaamen pastor te moeten zorgen. De ondergetekende heeft de eer van advies te dienen onder terugzending van het requeste."

De gecommiteerden van Ossendrecht hebben op 16 oktober 1798 de vervallen kerk van de gereformeerden afgekocht. Daarop hebben zij zich tot het bisdom Antwerpen gericht om admittie te bekomen, om in het nog over zijnde "Choor en cruysbeuken, zijnde geheel ingestort, den godsdienst uit te moghen oefenen". De vicaris wilde dit verzoek, in verband met de toestand van de kerk en de algemeen onveilige toestand, niet inwilligen. Verbittering en onnodige stappen volgden. Deze duurden voort tot het jaar 1801, wanneer de tijden gunstiger werden en ter bevrediging van die van Ossendrecht, de uitoefening van de godsdienst werd toegelaten. Hierop werden condities overeengekomen, waarbij noch de parochie van Hoogerheide, noch de "ghemeente van Ossendrecht merckelijke schade zoude ondervinden".

Volgens dit contract is door "den Heer Pastor en Cappelanen van Hoogerheide altoos den Godsdienst verigt. Alleen zijn, weegens schaarsheid der geestelijken, deze van drie op twee gebracht. Maar de diensten zijn altoos dezelfde gebleven. Waarbij de Pastor zelfs f 50,-- van zijn toelage heeft laten vatten. Daarbij is tot volle tevredenheid van de Ossendrechtaren nog toegelaten, hunne paeschpligt te vervullen." Er werd verder bepaald dat gedurende het leven van de pas-

toor geen verandering zou plaats grijpen. Alle toezeggingen in verband met te houden missen op zon- en feestdagen, uitvaarten, etc. zijn steeds volgens contract uitgevoerd.

"Alles is geschied alsof er te Ossendrecht een pastor resideerde. Ook zijn die van Ossendrecht maer drie kleijne Quartieren van den anderen van Hogerheijden gelegen. Sommigen zijn slechts een Quartier van Hogerheijden verwijderdt. De versten vijff Quartieren, doch deze gaan wel naar Santvliet. Alleen is het voor hen onghelingen om iemand voor de bediening der zieken te haelen. Toch zullen zij er nu altijd één aantreffen, terwijl de meeste parochies in de streek maer één geestelijke in de parochie hebben. Terwijl de groote distanch maer voor eenige boeren geldt. Ja dese scheidinge komt den ondergetekende voor als seer moreel onmogelijk. Verder zijn volgens de landdeken de middelen zo weinig, Dat men bij een afscheiding beide pastoors tot bedelaars zou maken. Den actuele pastoor betoogd, dat hij met zijn huidig inkomen nauwelijks kan leven. Wat zou het zijn, wanneer er twee huijshoudens van zouden moeten leven. Die van Ossendrecht, die beweren dat zij een pastor kunnen onderhouden, betalen een kleine soms voor competentie van de pastoor. Zij hebben gansch geen cappital voor de onderhoud van een pastorieel huijs. Hetwelck den pastor voor hen doet verhuren voor hun profijt. Hij ziet beter, het is met de kerkeromp en met deselves inwendige toestand en meubelen, waarvan de helft nog is gekregen, zoo ellendigh gestelt, dat den ondergetekende moet verklaren, bij het nemen ter dezer gelegenheid seculaire inspectie met medelijden aangedaan is gheweest. En volgens declaratie van de pastoor hebben ze meer dan tweeduizend gulden schuld. Het zou er met de afscheijdinghe van Hoogerheijde niet brillant uit sien. De inwoonders van deze streek zijn gemeenzaam arm en hebben weinige landerijen. De hoven, die ze hebben, zijn genoegzaam alle gepacht. Waar nog bij komen de hooge pachtprijzen, de belastingen en de vermindering der prijzen der granen. Verder de voorkomende misgewassen, waardoor de ingesetenen niet in staet zijn om rijke giften bij te dragen, tot onderhoud van een kerk, en de kerkdienaren. De ingedijkte polders vergrooten wel den grond, maer brengen wijnig oft geene parochianen bij.

Den ondergetekenden is diens volgens van ghevoelen en meent te moeten

berigten, dat men zonder den gemakkelijksten weg te zoeken, den Godsdienst niet in gevaar mag brengen.

Dat de ghemeentens van Woensdrecht, Hogerheijden en Ossendrecht onder eenen pastoor bijeen moeten blijven. Ten minsten tot zo lang, dat door Zijne Majesteijt den Koning of andre gunstige toevallen in het bestaan der pastoriën en den onderhoud der kerkgebouwen, wezentlijk en op den duur is voorzien. Wanneer die van Ossendrecht, voor zoveel het kerkeleijk betreft, genochsaam termen zouden hebben om op een afzonderlijken pastoor in de parochie aanspraak te maaken. Waarbij dan ook den ondergeteekenden niet teegen zou werken.

Hier meede, Mijn Heer de Landdrost, heeft den ondergeteekenden, de eer zich met verschuldigde eerbied te noemen Uwen onderdaanigsten en gehoorsame Dienaar."

De beweegredenen om voordien te weigeren waren wel wat ingewikkelder dan men dacht. Die van Ossendrecht geven on-danks dat de moed niet op om met een goede kerk tot zelfstandigheid te komen.

Zij doen een beroep op de staat om hun kerk te kunnen repareren en opbouwen. Om dit zo spoedig mogelijk te verwezenlijken, wenden zij zich begin 1819 tot de staat. De Fransen zijn weg en we bevinden ons dan in het Koninkrijk Groot-Nederland. De vertegenwoordigers van Ossendrecht hebben zich eind 1818 met een adres tot de Staat der Nederlanden gewend, om een bijdrage tot herstel/opbouw van hun kerk. Zij ontvangen via de vicaris-generaal te Hoeven uitslag op 1 februari 1819.

Extract uit het register van besluiten van het Gouvernement der provincie Noord-Brabant.

De Staatsraad, Gouverneur der provincie Noord-Brabant, ontvangen hebbend eene missive van de Heer Directeur-Generaal voor de zaken van de Katholieke Eredienst van 26 Januari 1819 nr. 2101, houdende ,ede-deling van een besluit van Zijne Majesteit van le dezer maand van de navolgende inhoud:

"Wij, Willem, enz. Op het rekwest van de Kerkeraad van de R.K. gemeente

van Ossendrecht, provincie Noord-Brabant, verzoekende dat van Landswege de nodige reparatiën zijn begroot op f 17 568,-- aan hare kerk en toren mogen worden gedaan, of daartoe aan gemelde gemeente de nodige onderstand verleend. Gezien de Staat van kosten tot gemeld herstel vereist wordende. Gehoord het rapport van de Directeur-generaal van den R.K. Eredienst (1 Januari 1819 nr. 2101). In aanmerking nemende, dat de R.K. Gemeente van Ossendrecht buiten staat is, de dringende reparaties aan gemelde kerk én toren geheel alleen door hare eigen middelen te kunnen bekostigen. En haar bewijs onzer goedgunstigheid willende geven om haar in derzelve behoeften tegemoet te komen hebben goedgevonden en verstaan te bepalen:

1e. Dat aan de R.K. Gemeente van Ossendrecht eenen onderstand van f 8 000,-- zal worden verleend. Ten einde toren en kerk in behoorlijke staat te stellen, onder dien mits echter, dat zij zelve en hetgeen verder totvoornoemd herstel nodig is, zal voorzien. Dat gemelde som tot geen ander einde, dan waarvoor hij is gegeven, besteed en voldaan zal worden. Uit de onvoorziene uitgaven, aan de zaken van den R.K. Eredienst voor den jaare 1818 toegestaan.

Dat in voornoemde gemeente een commissie zal worden benoemd, die zal moeten zorg dragen, dat het opgegeven herstel behoorlijk geschiede en die wijders aan vernoemd Departement rekening en verantwoording zal doen van het employ der penning.

Dat de R.K. Gemeente van Ossendrecht in het vervolg met het geheele onderhoud van haare kerk en toren zal worden belast, en zal moeten zorg dragen dat de reparatiën welke daaraan eventueel mochten nodig zijn, bijtijds geschieden. En dat afschrift dezes gezonden is aan den Directeur-Generaal voornoemd. Ten einde voor de uitvoering zorg te dragen en aan de Algemene Rekenkamer ter informatie.

Brussel, 1 Januarij 1819. Getekend Willem, vanwege de Koning
getekend J.G. de Meij van Streefkerk."

"Brenge hetzelve mede deze ter kennis van de Vicaris-Generaal in het Hollandsche Gedeelte van het voormalig bisdom van Antwerpen met uitnodiging:

- A. Om voorzegde despositie van Zijne Majesteit in deselver gehele inhoud mede te delen. Of te doen mededelen aan de R.K. Gemeente van Ossendrecht.
- B. Om de nodige orders te stellen, dat in gemelde gemeente een commissie uit de Rooms Katholieken zoude benoemd worden, welke zorg zoude dragen, dat het herstel aan de R.K. Kerk en toren aldaar behoorlijk geschiede, en die na den afloop van de werkzaamheden, behoorlijk rekening en verantwoording aan het Departement van den Katholieken Eredienst moeten doen, over het employooy der geaccordeerde gelden. Zullende van deze benoeming behoren te worden geformeerd, aan den Gouverneur worden toegezonden, met een behoorlijk proces verbaal, waaruit o.a. blijkt, dat de leden dier commissie, dezelve de verantwoordelijkheid op zich neme. Zullend in dit proces verbaal worden opgegeven de personen, welke zij heden designeren. Op welke naam het mandaat van betaling kan worden geslagen.
- C. Om het nodige regard te willen slaan op artikel 4 van gemeld Koninklijk besluit en de vereiste maatregelen te nemen dat aan Zijne Majesteit heilzaam oogmerk worde voldaan, om de reparatiën welke eventueel aan de kerken te Ossendrecht moeten worden vereist, bijtijds doen plaats hebben.
- Een afschrift dezès zal een opgemelde Heer Vicaris-Generaal gezonden worden tot informatie en nazigt.

's-Hertogenbosch, 1 Februari 1819.

De Staatsraad Gouverneur voorschreven.

Getekend C.G. Haltman. Accordeerd met het voorschreven register.

De Griffier, F.S. Verhagen."(30)

Hiermee kunnen die van Ossendrecht voorlopig wel uit de voeten. Zij zullen ongetwijfeld zeer in hun nopjes zijn geweest met dit douceurtje. Het was voor die tijd een hele som geld.

Ossendrecht was echter niet de enige die zelfstandig wilde zijn. Woensdrecht pleitte op 13 mei 1819 hier ook voor. De reden was dat in een gemeente van een bepaalde grootte maar één kerk van dezelfde confessie mocht zijn. De toevoe-

ging van Hoogerheide bij Woensdrecht zat er aan te komen. Als dit geëffectueerd zou zijn, dan hadden we één kerk in één gemeente, namelijk die van Hoogerheide. Om de bui, die ze zagen hangen, voor te blijven, wilden zij zo spoedig mogelijk zelfstandig worden. (31)

Er was er nog een, die met zijn toestand niet tevreden was: Pastoor Hoffen. Zijn klaagzang over zijn noodlijdend bestaan kennen we al. Op 13 mei 1819 verzoekt hij aan de vicaris-generaal van het Hollands gedeelte van het voormalige bisdom Antwerpen, om een hogere toelage. De vicaris antwoordt hem dat hij wat geduld moet oefenen. (32)

Enige jaren later, op 28 juli 1824, schrijft Hoffen een brief naar de vicaris-generaal. Hij deelt deze mee dat, indien zijn kapelaan, die hem 21 jaar trouw heeft gediend, weg zou gaan, deze voor beloning geen parochie zou krijgen waar geen bestaan in is. Het gaat hier over kapelaan Joannes Luickx (geboren te Etten 28-5-1773 en van 8-12-1803 tot 3-8-1824 kapelaan op Hoogerheide). Hoffen schrijft verder: Dat hij, de kapelaan, gedwongen zou worden de parochie Putte te aanvaarden, terwijl ik getracht heb promotie voor hem te doen. Dat, indien er een ander uit de Baronie zou komen, deze gauw ziek zal zijn, omdat hij niet gewend is aan deze landstreek. Hij moet een kapelaan hebben die al de nodige ervaring heeft en goed met een paard kan omgaan. Hij vraagt om De Bie, die op Fijnaart is, indien de tegenwoordige onverhoopt mocht vertrekken naar Putte. De kapelaan, schrijft hij, heeft *f* 50,-- boven de kost terwijl hij nog *f* 100,-- van het land (de Staat) geniet. De kapelaan, Luickx, heeft ook nog zijne intenties die vorig jaar *f* 252,--, 12 stuivers en 8 penningen beliepen. Samen, zo schrijft hij, *f* 402,--, 12 stuivers en 8 penningen. Hij acht *f* 350,-- boven de kost genoeg, gezien de gemeente arm is en de inkomsten van deze met 1/3 verminderd zijn. Hij moet teveel belastingen betalen. De burgers zijn ook te zwaar belast. Voorts kunnen die van Ossendrecht de gelden tot onderhoud van de godsdienst niet bijeenkrijgen. (33)

Als we goed naar Hoffen geluisterd hebben, dan zijn de druiven wat te zuur. Wij hebben zijn uitgebreide memorie gememoreerd, zie noot 26, waarin hij zich over zijn te geringe inkomsten beklagt. Hij vermeldt daar omstreeks dezelfde tijd als het bovenvermeld schrijven van 28 juli 1824, dat hij er beter kapelaan dan pastoor had willen zijn. In dit verband heeft de schrijver een kapelaan te Hoogerheide eens horen zeggen dat hij toch liever kleine baas dan grote knecht was.

Amper één jaar later, in 1825, doet pastoor Hoffen aan de vicaris-generaal over de moeilijke toestand, waarin hij zich bevindt, een schrijven toekomen:

"Hoogerwaarde Heer,

Terwijl ik om de verre afgelegenheid en slechte wegen in dit "saison" mijne plichtplegingen jegens U, Hoogerwaarden, met het nieuwe jaar niet heb kunnen bewijzen, kan ik niet nalaten Uwe Hoogwaardigheid alle "bedenkelijken" zegen in dit nieuwe jaar toe te wensen.

Tevens heb ik de eer Uwe Hoogwaardigheid eene historische verzameling van hetgene in deze gemeente Ossendrecht is voorgevallen, sedert de naasting der kerk te Ossendrecht, te zenden. Alles door mij bijeengebracht uit originele stukken, die ik bij sterfgevallen bij commissarissen aldaar in handen gekregen heb en deze zenden zal naar de archieven van uw vicariaat. Daar zulks bij latere tijden voor Uedele en uw opvolgers van dienst zou kunnen zijn. En ofschoon ik van de inkomsten der pastorij niet kan bestaan Zoals Uw Edele het in het voorschreven verhaal al bewezen gezien hebt. Heb ik aan de Heer De Bie (hij heeft hem gekregen) f 50,-- tractement boven de f 100,-- van het land betaald. Doch hij heeft daarover zijn brieven van het Gouvernement nog niet ontvangen. Ondertussen ondervind ik dat ik niet lang meer in twee afgelegen kerken dienst zal kunnen doen. Ik heb ook de vermogens niet om een assistent aan te kunnen houden. En al had ik zulks dan konde dat hier niet zijn. Omreden dat alles hier in Ossendrecht in de war zou raken. Omdat die lieden bij "aanhoudendheid" een eigen pastoor voor hunne plaats verlangen te hebben. Dus dunkt mij, dat ik tot welzijn

der beide Gemeentens zoude strekken, dat Uwe Hoogerwaarde *f* 300,-- in plaats van *f* 200,-- van "het land" kan bezorgen. Hetgeen zeker zal toegestaan worden. Terwijl ik circa 39 jaar dienst gedaan heb in de kerken en den ouderdom van 64 jaren heb bereikt. Hetgeen mij reeds lang van het land zoude genoten hebben (pensioen), maar mijn verzoek heb ingetrokken Omdat U, Hoogerwaarde, tegen was. En als mij hier de gemeente dan maar zoveel gaf als nodig was, en daarnaar betaalde, dan kon de Heer De Bie, hier voor mijn leven, hier kapelaan zijn.

De Heer Schalieboom, die hier ook in 1797 kapelaan is geworden, had *f* 50,-- boven de kost, vrije intenties, en *f* 100,-- van het land. En daar wij dan maar 600 communicanten hadden, Hij konde dan de functie van assistent onder de benoeming van kapelaan doen. Hetgeen hij liever zoude doen, en hem gemakkelijker zou vallen, Als na Ossendrecht dienst gedaen te gaan doen, en dan konden de Gemeentens ieder beter enen, dan eene samen onderhouden. Wanneer ik dan geen paard meer nodig heb en geen uitgaven van mijn competentie moet doen. Uwe Hoogerwaarde zal aan het ingeslotene zien wat nu iedere Gemeente moet en kan opbrengen. En nu kan uwe Hoogerwaarde alles naar welzijn en tot uwe Edele genoeg regelen, daar Uedele daar na mijn dood geen moeilijkheden meer mee zult hebben. Alzo die mannen mans genoeg zullen zijn, om zich dan weer aan het gouvernement te adresseren. Deze, gezien de tijdsomstandigheden daar niet onverschillig in zijn. Verzoeken dus Uwe Hoogwaardigheid wegens Uwe gevoelens aan mij met den eersten te kennen te geven, Hiermede heb ik de eer met waarachtige hoogachting te zijn uwen dienaar.

A. Hoffen.

Ik heb deze in uwe afwezigheid aan Den Heer president geadresseerd, omdat zijn eerwaarde dit wel mag weten. Mijne pastorie heeft samen 's jaars *f* 1500,-- opgebracht waaronder mijn patronele inkomsten begrepen zijn. Dat ik er dus bij verteer *f* 1 000,--." (34)

Onze pastoor was dan al wel 64 jaar, maar plannetjes opmaken kon hij nog goed. Liefst zou hij uit Ossendrecht wegblijven, maar er wel pastoor over zijn. Met de "gebrekkige" pastoor viel het nogal mee. Hij zou nog vele jaren leven.

Hoe het met het verzoek aan de vicaris-generaal afgelopen

is, weten wij niet. Waarschijnlijk niet al te best.

Op 10 oktober 1828 richt Hoffen zich met een werkelijk schitterend handschrift aan de koning.

"Hoogerheide, 10 October 1828.

Aan den Koning.

Sire!

Den ondergetekende Antonius Josephus Hoffen, gebortig van Breda, oud 67 jaar en 4 maanden, Roomsch Katholiek pastoor te Hoogerheide, Gemeente Woensdrecht district Roosendaal, kanton Bergen op Zoom, provincie Noord-Brabant geeft met verschuldigde eerbied Uwe Majesteit te kennen:

Dat hij, adressant, circa 7 jaren als onderpastoor in de Stad van Antwerpen en in het drieëndertigste jaar als pastoor van Hoogerheide, Ossendrecht en Woensdrecht heeft gefungeert. En seedert den jaare 1800 en een in twee kerken te Hoogerheijden en Ossendrecht ruim $\frac{3}{4}$ uur van elkander gelegen, den Goddelijken dienst heeft gaan verrichten.

Dat hem uit hoofde van zijn hooge jaren en zwakke gesteltenisse bezwaarlijk valt, om zonder hulp van een assistent zijne parochianen te blijven bedienen. En hij dus genoodzaakt is, ten dien einde een assistent te nemen. Echter dat zijn inkomsten niet toereikend zijn, om denzelve te onderhouden, daar hij slechts f 200,-- toelage uit 's lands kas geniet en hij zich bovendien van een paard en rijtuig moet voorzien, omme de verre uitgestrektheid van zijne parochie, om in gemelde twee kerken de Goddelijken dienst te kunnen uitoefenen.

Dat adressant van de goedheid van Uwe Majesteit durft verwachten, dat Hoogst de Zelve, in aanmerking neemende, dat hij in het veertigste jaar dienst aan de kerk gedaan heeft, en nog verlangd te blijven doen, aan hem eenen onderstand uit 's lands kas, tot onderhoud van eenen assistent, wel zal gelieven toe te staan. Temeer daar het Uwe Majesteit behaagd heeft, eertijds in diergelijke gevallen, andere geestelijken van het vicariaat van Breda, daar mee te bedenken.

Waaromme den ondergetekenden, zich ootmoedigh tot Uwe Majesteit wendde smeekende dat het U, Majesteit, behagen mag den ondergetekenden een

somma van f 300,-- uit 's lands kas tot onderhoud van eenen assistent toe te staan.

't Welk doende

Antonius Josephus Hoffen, geboren te Breda 15 Juni 1761

Priester gewijd te Antwerpen 22 December 1787

Biegtvader geworden en op dezelfde als assistent aangesteld te Edeghem 20 October 1789

Onderpastoor in het Gasthuis te Antwerpen 15 November 1789

Onderpastoor van de parochie van de H. Gregorius te Antwerpen 12 Juni 1792

Pastoor van Hoogerheide, Ossendrecht en Woensdrecht 30 Juli 1796.

Daar ik in het rekwest mijnen ouderdom, en de tijd dat ik in bediening ben heb opgegeven, heb ik er dit ondergevoegd, om voor Hoogewaardeerde Heer te kunnen dienen in het geven van het berigt zoo hetselve aan Zijn Hoogste worde gezonden." (35)

Uit het onderstaande blijkt, dat dit adres via de vicaris-generaal naar de koning is gegaan. Immers de vicaris kan het toevoegsel er bij doen, als dit gunstiger zou kunnen uitvallen.

We wandelen een heel eindje door en horen pas weer iets op 3 januari 1834. Het jaar waarin beslissende dingen zouden gebeuren.

Op de genoemde 3e januari 1834 richt pastoor Hoffen een schrijven aan de vicaris van Breda:

"Hoogeerwaarde Heer,

Den deken, onlangs bij mij zijnde, zegde mij dat hij gehoord hadde, dat ik U, Hoogeerwaarde, te kennen gegeven had, dat ik wel wilde dat er een scheiding der gemeenten van Ossendrecht en Hogerheide plaats had. Ik merkte uit de gezegdens van zijnen kapellaan Willems, die er bij was, dat Uwe Hoogeerwaarde daarover moet hebben gesproken.

De pastor zei tegen den deken, dat zulks niet waar was. Wel is er gesproken dat, wanneer er eenen bisschop komt, de gemeenten van Ossen-

drecht en Hogerheijde wel gesepareert zullen worden.

Het contract dat ik met den Vicaris van het Bisdom Antwerpen heb aangegaan kan zo maar niet worden vernietigd."

Na vele bijkomstige tekst, schrijft pastoor Hoffen:

"Mocht 't tot een scheiding komen, dan dient dit toch geheim te blijven. De boeren in Ossendrecht zijn heel dominant. Zij lezen de couranten en passeren veel tijd in de stad. Die dikwijls de kerkmeesters opstoken. Ik zou ook een anderen assistent willen hebben. Niet dat ik ontevreden ben, maar om eene reden die ik U mondeling wil vertellen. Voor de rest zoude er de Status Quo moeten zijn voor de tijd die mij nog rest. Ik zou al graag over een en ander willen spreken, wanneer U te Bergen op Zoom zult zijn. Getekend, A.J. Hoffen." (36)

Hoffen was op dit tijdstip al 72 jaar en wist nog niet van wijken, alhoewel hij zich al meermaals als een gebrekkige had voorgesteld. De scheiding der parochies Hoogerheide/Woensdrecht, en het zich af te willen scheiden Ossendrecht zat er aan te komen. Men had al een balletje opgegooid. De pastoor moet dit signaal toch wel begrepen hebben.

OP 10 juni 1834 verschijnt een memorie van de financiële staat van de R.K. kerk van Ossendrecht. Hierin is weergegeven wanneer men de kerk heeft teruggekocht en dat men daarvoor totaal f 2200,-- heeft moeten "lichten".

Verder de dubieuze aankoop van het "huijs", waardoor er op een bepaald moment f 5140,-- schuld op het geheel rustte. Op 29 oktober 1816 bedroeg de schuld nog f 4140,--.

Het genoemde huis moest om financiële redenen publiek worden verkocht. Het verlies op het huis bedroeg f 1592,--.

De gemeente bleef, omdat het huis de boekwaarde lang niet opbracht, daarna met een schuld van f 2240,-- zitten.

Door het disponibel stellen van een bepaalde som, door voor deelnemers zielemissen te laten lezen en door aandelen uit te geven, liep de schuld van de kerk terug tot f 550,--.

Omstreeks 1834 is men van plan het huis met schuur van

J.B. Noteltiers voor pastorie aan te kopen. Men rekent dat het niet boven de f 3 000,-- publiek verkocht zal worden.

Men heeft het huis van J.B. Noteltiers, om een pastorie te hebben, gekocht. Op 18 augustus 1834 is een zeer belangrijke overeenkomst gesloten:

"Wij , ondergetekenden, pastoor en kerkmeesters der Roomsch Katholieke Gemeente van Ossendrecht, bekennen gezamentlijk voor en ten behoeven van de gemelde R.K. Gemeente, wel en wettig verschuldigt te wezen aan Juffrouw Joanna Maria Francisca de Laet, weduwe van den Heer Andreas Petrus Aerden, woonende te Antwerpen, sektion 2 nr. 1374 Engte van Gibraltar, eene somme van tweeduizend vijfhonderd gulden Nederlands Courant, spruitende van terzaake goede en aangestelde Nederlands Gulden, bij ons ondergetekenden ontvangen en genoten. Ten einde daarmede betalinge te doen van eene huizinge door ons op autorisatie van Zijne Hoogwaardigheid den administrator apostiliek van het vicariaat van Breda van Joannes Baptist Noteltiers te hebben gekocht om mettertijd voor pastorij te dienen. Voor en ten behoeve van de voornoemde Roomsch Katholieken Gemeente beloven wij ondergetekenden van het vermelde kapitaal van tweeduizend vijfhonderd gulden Nederlands , aan de crediteria of dezelfs actie hebbende sjaars den intrest te zullen betalen à drieëneenhalf procent ter somme van zevenentachtig gulden tien stuivers, zijnen ingang neemende op heeden den aghtienden augustus, aghtienhonderd vier en dertig. Zoo nogtans, dat het aan de debiteurs zal vrijstaan om het kapitaal in gedeelten telkens vijfhonderd gulden af te lossen.

Eindelijk verklaren wij ondergetekenden der voornoemde pastorij en inkomsten der Kerk voor de voldoening van meergemelde kapitaal en intrest te verbinden dezelve te stellen, ten bedwang van executie, als naar rechten. Actum te Ossendrecht den 18 Juni 1834.

A.J. Hoffen, Pastoor.

Kerkmeesters, G. Melsen, J, Schroeyers, J.J. Jacobs, J. Swagemakers,
en W. Brooymans.

Voor copie conform A.J. Hoffen, pastoor." (37)

Het "pastoriehuis" was gekocht en de nieuwe pastoor zou

niet meer zo lang op zich laten wachten.

De kerkrekening van Ossendrecht zou de laatste zijn, die onder pastoor Hoffen zou geschieden. De rekening liep van 30 oktober 1833 tot 20 oktober 1834. De "uitgaaf was f 900,-- en $\frac{1}{2}$ cent, de ontvang f 919,32 cent, batig slot f 12,31 $\frac{1}{2}$ cent."

Wat droge cijfers, maar er zijn echter nog wel enige interessante dingen bij te vermelden.

Pastoor Hoffen ontving over het genoemde boekjaar aan declaraties/vergoedingen en competentie:

5 januari 1834 : drie maanden competentie	f 80,--
3 februari 1834: 12 zakken haver voor het paard	- 24,96
6 april 1834 : drie maanden competentie	- 80,--
6 juli 1834 : drie maanden competentie	- 80,--
6 juli 1834 : 2 voeren hooi	- 26,--
1 september 1834:voor een jaar weihuur en klaver	- 14,--
5 oktober 1834 : drie maanden competentie	- 80,--
	<hr/>
	f 384,96

De "Thesaurier" Mol noteert nog: dewijl ik dit jaar het blaffon in de kerk heb laten repareren, 't geen de soldaten die in 't jaar 1831 op den thoren gevangen zaten, het merckelijk hebben beschadigd, en daardoor twee keer heb laten witten, het blaffon met de muren, is er maar een gering goed slot over. Daar er anders een bonis slot van f 96,-- zou zijn geweest. Niettegenstaande, dat er buitengewoon f 110,-- van omgelden aan de pastorie is betaald en f 150,-- schuld is afgelegd. Ik heb ook nog een gift van een mevrouw uit Antwerpen ontvangen, om daarmee een gedeelte van de omgelden van de koop van de pastorie te voldoen." (38)

Voor Hoogerheide bedroegen de ontvangsten in het jaar 1834 f 1090,64, de uitgaven f 820,15. Hoogerheide had dus een batig slot van f 270,49.

De pastoor ontving te Hoogerheide in 1834:

Aan competenties 4 keer f 87,50	f 350,--
Voor een voer hooi	- 15,--
Voor één jaar weihuur en klaver	- 44,--
Voor 6 zakken haver	<u>- 12,--</u>
	f 421,--(39)

In de bedragen van de pastoor waren geen toelagen van de staat en andere emolumenten opgenomen. Van de staat heeft hij inderdaad de f 300,-- in plaats van de f 200,-- gekregen. De pastoor moet het toch wel iets ruimer gehad hebben, dan hij doet geloven.

Zelfs in het begin van het bestaan van de parochie wordt er melding gemaakt van giften in natura. De hammen karbonaden, de worst en wat dies meer zij, waren zeer welkome aanvullingen op de meeste pastorieën. Vele herders in den lande vonden dat dit erbij hoorde.

Genoeg met deze overwegingen, de kogel is door de kerk. Pastoor Antonius Josephus Hoffen bedankt voor het pastoraat van Ossendrecht, dat nu geheel op eigen benen komt te staan.

Op 23 oktober 1834 deelt apostolisch administrator van het vicariaat van Breda aan de R.K. inwoners van Ossendrecht, dekenaat Bergen op Zoom, het volgende mede:

"Aan U allen, Zaligheid in den Heer.

Daar het de Weleerwaarde Heer A.J. Hoffen, pastoor van Hoogerheide, heeft behaagd afstand te doen van de parochie Ossendrecht en ons heeft verzocht de parochie een eigen herder te geven, en deze te willen aanstellen. Zoo hebben wij, ingezien Uw dikwijls en zo vurig verlangen om eene eigen pastor te mogen bekomen. En gelet op de plaatselijke gelegenheid en het geestelijk nut van het Roomsche Katholieke dier plaats, en alles rijpelijk overwogen hebbende, krachtens onze ordinare magt en als gedeligeerde van den H. Stoel, goedgevonden de Kerkgemeente van Ossendrecht, voor hetgeen de geestelijke jurisdictie aangaat, van de parochie Hoogerheide of Woensdrecht af te scheiden. Gelijk wij deze afscheiden bij deze onder de volgende bepaling.

Al wat onder de Burgerlijke gemeente van Ossendrecht hoort, zal volgens de geestelijkheid en Kerk juridisch behoren tot de Kerkparochie van Ossendrecht.

Aldus gedaan te Hoeven den 23 October 1834.

J. van Hooijdonck." (40)

Groot zal de vreugde geweest zijn bij de Ossendrechtenaren. Zij waren 145 jaren min of meer tegen hun zin te Hoogerheide ter kerke gegaan. Vanaf 1798 was het een calvarie geweest met vallen en opstaan. Ze begrepen de redenen niet, waarom het zo lang, te lang duurde. De geestelijkheid daarentegen had in feite te veel oog voor het zakelijke en begreep daardoor te weinig van een mens, of mensen, die vrij en zelfstandig wilden zijn.

Ook bij die van Ossendrecht viel wel wat zakelijkheid te bespeuren. Nog voor de nieuwe pastoor zijn plaats ingenomen had, was de kerkeraad van Ossendrecht al aan het becijferen wat de nieuwe pastoor zou genieten.

" 1e.

Competentie f 300,-- Indien er geen toelage van de staat zal zijn bedraagt de competentie f 400,--. En in plaats van klaver en haver f 50,-- zoals zij aan den Heer Pastoor van Hoogerheide betaald hebben.

2e.

Den Heer Pastoor zal vrije woning genieten. Alle reële en personele belastingen, mitsgaders het onderhoud van de pastorij, en de gemeente- of dorpslasten zijn ten laste van de Roomsche Catholieke Kerk, indien deselve van hunnen pastoor zou gevordert worden, met uitzondering van de personele belasting, van meubilair en dienstboden.

De ondergetekenden verklaren nooit of nimmer enig recht of pretentie te zullen maken op de kerk, de pastorij of kerkelijke goederen, waarvan zij zich hebben afgescheiden. Actum Ossendrecht, den 23 October 1834.(41)

J.B. van Mol, G. Melsen, Jan Swagemakers, W. Schroeijers, W. Brooymans, J.J. Jacobs."

Intussen kennen we de nieuwe pastoor nog niet.

Het was de kapelaan van Hoogerheide: Nicolaas van Eekelen, geboren te Hoeven op 20 maart 1797. Hij ontving zijn benoeming omtrent 25 oktober 1834.

Ossendrecht verdwijnt met de afscheiding van Hoogerheide in deze geschiedenis toch min of meer uit het zicht. Pastoor Hoffen was een man die graag alles op papier zette en memoreerde, maar in zijn prachtig schrift ook de juiste toon wist te treffen.

Op 21 oktober 1834, in feite nog tijdens de afscheiding, schrijft hij aan districtcommissaris Drabbe te Bergen op Zoom een brief, waarin hij zijn gevoelens kenbaar maakt. "Ik heb de eer van Uwe Weledelgestrenghe ter kennis te brengen, Dat ik gisteren afstand van mijn gemeente van Ossendrecht heb gedaan. Het is Ued bekend dat reeds in den jare 1798, toen daar nog geen 800 zielen van het R.K. geloof waren, Er ook door het gemeentebestuur pogingen zijn gedaan, om een eigen pastoor te mogen hebben. Dat ik mijn recht niet heb afgestaan, gezien er voor twee pastoors geen brood zou zijn. Dat ik hier 39 jaar lang den oudsten in het Vicariaat in bediening ben. Dat ik de ouderdom van 74 jaar heb bereikt, en dat ik daar geen dienst meer kon gaan doen. Dewijl het onzen koning heeft behaagd de R.K. pastoors uit 's lands kas toe te staan. Daardoor is het mogelijk dat men in Ossendrecht én te Hoogerheide een pastoor kan onderhouden. Het is om deze reden, ofschoon ik haast de helft van de inkomstens van mijne gemeentens zal verliezen, dat ik het acht dat het mijn plicht is, mijn eigen belang voor dat van de gemeentens te doen wijken. Zoo heb ik dan de Hoogerwaarden Heer Administrateur Apostolisch Vicaris van Breda verzogd mijnen kapellaan den Eerwaarden Heer Nicolaas van Eekelen, zijnde broeder van den pastoor van Cappellen, aan wien den majoor Van Kinschot getuigd "zijn leven verschuldigd te zijn, als hij gekwetst zijnde, in de handen van den vijand was gevallen," in mijn plaats tot pastoor van Ossendrecht aan te stellen, omdat hij daar enige jaren dienst heeft gedaan, en de achting van alle ingezetenen geniet. Het is niet nodig Uedele te overtuigen, hoe hoognodig er te Ossendrecht een pastoor dient te zijn. Alzoo Uwe Edelgestrenghe er enige jaren

Schout Civiel geweest is, en er zelfs gewoond heeft. Echter verzoek ik Uw Weledelgestrenghe ook in aanmerking te neemen dat de Ossendrechtaren in het wettig bezit zijn der Oude Parochieale Kerk. Tot welke opbouw het den Koning behaagd heeft, primo Januari 1819 achtduizend guldens uit 's lands kas toe te staan.

Dat Ossendrecht een gemeente op zichzelf is, alwaar eenen burgemeester en eenen predikant voor het gereformeerd geloof, maar geen pastoor voor meer dan duizend R.K. zielen welkes getal van de arbeidende klasse nog van jaar tot jaar toeneemt, ter oorzaake der nieuwe polders, die daar over enige jaren ingedijkt zullen zijn. Dat er vele zijn, die circa $1\frac{1}{2}$ uur van de pastorij van Hoogerheiden gelegen, met hunne kinderen des winters te doop koomende, de doopelingen, vooral van de arme classe, door dezelfde koud verstijfd zijn.

Dat Ossendrecht, eene grensplaats zijnde, de communicatie tussen Hoogerheiden en Ossendrecht ten tijde van $3\frac{1}{2}$ jaar dat wij hier met de inkwartieren van troepen zijn bezwaard geweest, zeer moeilijk geweest is, dat er veele waaren, die, een uur en verder van Hoogerheiden wonende, om de menigvuldige militaire posten des nagts voor de bedieningen naar Hoogerheiden niet durfden te komen. Uit dit zal Uw Edelgestrenghe ongetwijfeld met mij moeten bekennen, dat er weinig plaatsen ten platelande gevonden worden, waar eene pastoor zoo hoognodig is.

Mag ik dan Uedelgestrenghe verzoeken dat, als die zaak ter uwen berigte worden gezonden, Uedgstr. daarvan een gunstig rapport zult gelieve te doen, en daar er onder de Roomschen geene vermogende menschen worden gevonden, en $\frac{3}{4}$ daarvan tot de behoeftige arbeidende classe behooren, welks getal staat te vermeerderen. Omdat de eigenaars der landerijen van hunne hofsteden, met parceelen verkoopen, zooals nog dit jaar heeft plaats gehad, Zodat de boerderijen hier verminderen en worden afgebrooken, en de arme hutten in de heide vermenigvuldigen. Vervolgens diende de pastoor van Ossendrecht eene toelage van driehonderd Gulden, Zoo als den pastoor van Huijbergen heeft, uit 's lands kas te genieten om een behoorlijk bestaan te hebben.

Verzoek ik Uedelgestr., bij deze gelegentheid, de verzeekering van mijne hoogachting aan te neemen.

Uw Weledelgestrenghe D.W. Dienaar.   A.J.Hoffen, pastoor.

P.S. toekomende maandag den voormiddags ten elf uuren zal ik zoo vrij zijn om U Edelgestrengen met vermelden Heer Van Eekelen te koomen bezoeken en mondeling koomen spreken." (42)

Pastoor Hoffen was een kundig man, die, alhoewel niet al te toegevend, op het voor hem juiste tijdstip de bakens wist te verzetten. Waar hij eens zó tegen was geweest, weet hij nu voor te stellen als de hoogste noodzaak.

Er lopen nog enige memories over de bezoldigingen van de pastoors van Ossendrecht en Hoogerheide tussen door, maar deze zijn zo menigvuldig, dat het ons niet nodig lijkt, deze tot in den treure weer te geven.

Op de 3e november 1834 komen pastoor Hoffen en pastoor Van Eekelen van Ossendrecht tot een overeenkomst betreffende inwoners van Ossendrecht, die zeer kort bij Hoogerheide wonen. Meer dan waarschijnlijk gaat het over enige gezinnen onder Calfven.

Het schrijven is van 26 oktober 1834 en is ondertekend: A.J. Hoffen, pastoor te Hoogerheide, N. van Eekelen, pastoor te Ossendrecht en de administratief apostolisch vicaris J. van Hooijdonk. Het luidt als volgt:

"Alzoo het de plicht is van eenen pastoor aan zijne parochianen alle mogelijk gemak toe te brengen aan hunne Godsdienstpligten te kunnen voldoen. Zoo ist dat de ondergetekenden, pastoors van Hoogerheiden en Ossendrecht, deswegens zijn overeengekomen in voegen als volgt:

le.
De parochianen, die woonende in de vier woningen in de straat van Hoogerheiden gelegen, zullen als voorheen aldaar hunne paaschcommunie mogen ontvangen. Alsook aldaar hunne kinderen de Christelijke lering mogen bijwonen, en hunne eerste communie doen, en in de kerk te Hoogerheiden worden gedoopt. Zoo nogthans dat den Heer pastoor van Hoogerheiden gehouden zal zijn, daarvan extract uit den doopregister aan de Heer pastoor van Ossendrecht te bezorgen.

2e.

Den Heer pastoor van Hoogerheiden, of dezelfs functie waarnemende, zal aan de genoemde parochianen van Ossendrecht de laatste H. Sacramenten bedienen. Zal egter bij overlijden den lijkdienst in de kerk van Ossendrecht moeten geschieden, terwijl hunne lichamen daar ter aarde moeten worden besteld, en daar de proclamatiën der huwelijken in de kerk te Ossendrecht moeten worden gedaan. Zullen zij ook aldaar voor hunnen pastoor moeten trouwen.

En opdat de voornoemde overeenkomst tussen de ondergetekende Heeren Pastoors van Hogerheiden en Ossendrecht, ten allen tijden door hunne opvolgers worden achtervolgd. Wordt den HoogEerwaarden Heer Administrator Apostolisch van het Vicariaat van Breda verzogd de dezelve met dezelfs goedkeuring te bekrachtigen, ende daarvan een act door de vermelde pastoors ondertekend, en onder bewaring der archieven van het vicariaat van Breda te laten berusten.

Actum te Hogerheiden, den 26 October 1834.

Goedgekeurd de 3e November 1834." (43)

De pastoor schijnt meer tijd te krijgen voor zijn "eigen" parochianen. Hij verschaft per 1 januari 1840 een gedetailleerd overzicht van de inwoners der gemeente Woensdrecht, katholieken en andersdenkenden afzonderlijk. Hij geeft de ouderdom in 34 leeftijdsklassen. In de leeftijd van 18-25 jaar zitten de meeste personen, namelijk 148. De oudste was 89 jaar.

Hij telt 244 huisgezinnen.

Inwoners van het mannelijk geslacht : 663
waarvan ongehuwd 442, gehuwd 201, weduwnaars 20.

Inwoners van het vrouwelijk geslacht: 640
waarvan ongehuwd 381, gehuwd 201, weduwen 58.

Van de 1303 inwoners zijn 1280 katholiek
17 protestant
6 Israeliet

Er waren 244 huisgezinnen, gezinsgrootte $\pm$ 5,4 personen.

CHRISTELIJKE VEREENIGING

OF

GEESTELIJK

VERBOND,

TER UITROEIJING DER GODSLASTERINGEN
EN VERWENSCHINGEN, EN ONKUISCHE
GESPREKKEN.

*Die den Naam des Heeren lastert, zal den dood
sterven.* Lev. XXIV: 16

*Dat de onzuiverheid onder u niet eens genoemd
worde.* Eph. V: 3.

Regels van deze Vereeniging.

1. Alwie in deze Vereeniging is ingeschreven, maakt een vast voornemen, om zich van godslasteringen en verwenschingen, en het spreken van onkuische woorden, met de meeste zorgvuldigheid, te wachten; als ook om daarmee nooit te lagchen, noch daaraan op eenig wijze deel te nemen.

3

alle zondagen voor of na de Hoog-Mis, of na het Sermoon of Lof, door eenen Priester gebeden worden vijfmaal het *Onze Vader* en *Wees gegroet* met het *Glorie zy den Vader, den Zoon en den H. Geest*.

AFLATEN

Aan de Leden van het *Geestelyk Verbond* verlcend, voor het vicariaat van Breda, door zijne Heilichheid Gregorius XVI, den 13 November 1836, met vergunning dat dezelve kunnen worden toegevoegd aan de zielen in het vagevuur.

1°. *Volle Aflaat op éénen dag van elke maand naar verkiezing*; mits men op dien dag gebiecht en waardiglijk gecommuniceerd hebbende, in eene kerk of openbare bidplaats vuriglijk bidde volgens de intentie van Zijne Heiligheid, en daarenboven gedurende die maand de gebeden hebbe gestort, door de regels van dit *Verbond* voorgeschreven.

2°. *Volle Aflaat in het uur des doods*; mits men alsdan den *H. Naam van Jesus* aanroepe

2

2. Ouders en Oversten, Leden van dit *Geestelyk Verbond*, zullen vóór zoo veel zij kunnen, bij hunne kinderen en onderhoorigen; bij hunne dienstboden en werklieden deze zonden door hun gezag beletten.

3. Elk Lid van deze Vereeniging zal, bij het hooren van godslasteringen en verwenschingen, of onkuische woorden, den pligtigen met Christelijke liefde berispen; of, indien de voorzigtigheid het stilzwygen mogt vorderen, ten minste in het hart tot God verzuchten: *geloofd zy Jesus Christus*, of, *de Naam des Heeren zy gebenedyd*: en daarenboven, naar omstandigheid, op eenige wijze zijn misnoegen toonen, als b. v. met zich te verwijderen, met van anderen zaken te spreken, enz.

4. Elk lid zal dagelijks, ten minste eenmaal, het *Onze Vader* en *Wees gegroet* bidden voor de bekeering dergenen, die zich aan godslasteringen en verwenschingen, of aan het spreken van onzuivere woorden schuldig maken.

5. Daarenboven zal, voor de bekeering van die zondaars en de volharding der regtvaardigen,

4

met den mond; of, indien men met den mond niet kan, met het hart.

3°. *Eene Aflaat voor 300 dagen* voor het bidden van vijf maal het *Onze Vader*, enz., volgens regel 5 bepaald.

4°. *Eene Aflaat van 100 dagen* voor elk godvruchtig werk en gebed in den geest en volgens de regels van dit *Geestelyk Verbond* verrigt.

Has Indulgentias publicari permittimus.

In Hoeven, die 16a Januarii. 1837.

J. Van Hooydonk,

Adm. Apost.

Te Breda,

bij VAN GULICK EN HERMANS, BOEKVERKOOPERS.

Zijn opmerkingen: "Er zijn hier maar 7 protestanten, die hier hun vast verblijf hebben. De overige zijn er, die hier maar voor een tijdje verblijven. Zij zijn geëmployeerden en douaniers of commiezen. Uit dese opgave blijkt dat het getal der zielen 1303 bedragen. Terwijl het getal van die tot het Geestelijk behoren niet juist kan worden opgegeven. Want vandaag kan op de Zuidgeest, dat onder Woensdrecht behoort, iemand vertrokken zijn, en morgen komt er een ander in de plaats. Aan wie de keus zich onder Huijbergen of onder mijn parochie te begeven. Want ik bedien eene parochie die geene limieten heeft, en waarschijnlijk de eenige te plattelande van geheel Nederland. Alzoo het Concilie van Trenten wil, dat de Bisschoppen moeten zorgen, dat ider parochie zijn limieten heeft. Eertijds hoorde geheel de Zuidgeest onder mijne parochie, en daar er in die zaak geene prescriptie plaats heeft, behoude ik mijn regt. Dog dit alles is alzoo gekoomen, den pastor van Hogerheiden, Bellen, was eene predikheer. Van Croghten, die de pastorij van Huijbergen waarnam, Want alle paters van Huijbergen waren in die tijd vissers en jagers. Den pastoor van Hogerheiden, Bellen, omdat hij oud wierd, liet den Zuidgeest door zijne confrère te Huijbergen bedienen, te meer omdat toentertijd, volgens het placcaat van "Hunne Hoogmogenden" de monniken in de Generaliteit (waaronder Noord-Brabant) moesten uitsterven. Dan dient nog in aanmerking te worden genoomen, dat er veel van de Zuidgeest meer dan een halfuur verder van Huijbergen dan van Hoogerheide wonen. Dog zij komen nooit te Huijbergen als met de Paaschen, alzo zij in't jaar te Bergen op Zoom ter kerke gaan. Het zoude dienstig en hoognodig zijn, dat Uwe Hoogerwaarde (de bisschop) de ligging zelf eens kwam nazien. Uwe Hoogerwaarde zou geen half Quartier van hier naar Bergen op Zoom omrijden, om zulks naauwkeurig te bezigtigen." (44)

Pastoor Hoffen gaf een aardige uiteenzetting over het inwonertal van Woensdrecht, en over het parochiëren van de inwoners van de Zuidgeest. Ook in het nu volgende stuk neemt hij de bewoners van de Zuidgeest speciaal onder de loupe. We moeten er wel rekening mee houden, dat er over het parochiëren van mensen van de Zuidgeest te Huijbergen en Hoogerheide, noch in afbakening, noch in aantallen, een

grens te trekken was. Bij de veronderstelling over de toestand in deze omtrent de eerste decennia van het bestaan van de parochie Hoogerheide bleek hij (Hoffen) het immers bij het verkeerde eind te hebben.

Toen bleek al, dat op enige vooraanstaande gezinnen na, kinderen uit dezelfde gezinnen zowel te Huijbergen als te Hoogerheide gedoopt werden.

Zijn opsomming is echter allerminst waardeloos. De telling van de bevolking van 1 januari 1840 is ongetwijfeld juist. De telling over het parochiëren te Hoogerheide en Huijbergen is waarschijnlijk een goede benadering. Men kon namelijk niet verplichten op een bepaalde plaats ter kerke te gaan. Zoals pastoor Hoffen zelf schreef, kende zijn parochie daar "geen limieten".

Bevolking van de Zuidgeest onder Woensdrecht op 1 januari 1840:

Inwoners 243, waaronder 1 Israëliet en 1 protestant.

R.K. inwoners: 241 personen.

Er zijn 32 huizen/gezinnen; gezinsgrootte $\pm$ 7 personen. Dit is waarschijnlijk gelegen in het feit dat de Zuidgeest naar verhouding veel boerderijen met inwonende personen had.

De pastoor noteerde verder: "De 3 huizen onder no. 30 zijn maar kortelings gebouwt, waarvan er zig onder Huijbergen 2 en onder Hoogerheiden 1 hebben begeven., De huishoudens met een kruisken er voor komen naar Hogerheiden en zijn negen gezinnen." (45)

Deze waren: Petrus Swagemakers,	gezinsgrootte	11	pers.
Adrianus Heijnen	"	4	"
Jacobus de Crom	"	4	"
Petrus Johannes van Gorp	"	5	"
Petrus Nuijts	"	5	"
Antonius Hertogs	"	8	"
Cornelis v.d. Moer	"	9	"
Josephus Wuijts	"	7	"
Joannes Franciscus de Nijs	"	4	"

Totaal

57 pers.

Hoffen gaat verder: "Zodat er te Huijbergen vooralsnu 184 kerkelijk zijn. De huizen no. 14 alsook de 3 huisjes onder no. 30 staan ten westen van de baan naar Bergen op Zoom naar Antwerpen. Dus een half uur verder van Huijbergen dan van Hoogerheiden en daarbij den weg naar Huijbergen, voor al in den winter veel slegter is. Hieruit blijke dat het getal der zielen te Hoogerheiden kerkelijk 1096 bedraagd." (46)

In een ongedateerd stuk van ± 1840-1841 geeft pastoor Hoffen een opsomming van de tarieven van de lijkdiensten:

1e klasse: f 10,-- en 8 stuivers
2e klasse: f 7,--
3e klasse: f 15,-- en 12 stuivers
4e klasse: f 9,-- en 6 stuivers
5e klasse: f 3,-- en 2 stuivers. (47)

Het verschil in prijs zat in de "prijs" van de pastoor, het luiden van de klokken, wel of geen baarkleed en het "waslicht" (de kaarsen). Zo kan men "een geheel nieuw uitgebreid waslicht" hebben (veel nieuwe kaarsen) tot halve "gehuurde" waslichten (een minder aantal, dat al eens dienst gedaan had). De prijzen liepen uiteen van f 1,-- en 10 stuivers tot f 10,-- en 8 stuivers.

De pastoor was de duurste klant. Zijn misprijzen lagen van f 1,10 voor de 5e klasse tot f 6,-- voor de 1e klasse. In Ossendrecht bleken de prijzen nog iets hoger te zijn.

Deze gang van zaken ligt bij de schrijver heel gevoelig.

Hij weet nog hoe in zijn jeugd overleden gewone arbeidersmensen 's morgens in alle vroegte een "uitvaart" kregen.

In de winter was het dan meestal nog donker. Het lijk moest dan achter in de kerk blijven staan. De mis en de aankleding waren er naar. Achter de baar aan schuifelden familieleden, burens en kennissen, die de dode de laatste eer gingen bewijzen. Oude mensen, meestal gewezen arbeiders, verdwenen soms van deze aarde, alsof zij het daglicht niet waard waren. Deze praktijken zijn, goddank, nu grotendeels verdwenen.

We verplaatsen ons naar 1843. Op deze datum is aan de R.K. parochie van Hoogerheide/Woensdrecht vergunning verleend voor de aanleg van een kerkhof.

De parochie Hoogerheide had voordien geen kerkhof. In de feodale, protestantse periode werden de doden van Hoogerheide op voorschrift meestal te Ossendrecht "onder den predikant" begraven. In Woensdrecht diende dit bij de Oude kerk van O.L.V. Hemelvaart (De Stompe Toren) te gebeuren. Ook hier zwaaide de predikant de scepter, zoals uit verantwoordingen is gebleken.

Toen de kerk te Hoogerheide en Woensdrecht tijdens de "Franse Tijd" meer armslag kreeg, werden, als gevolg daarvan, de overledenen van de parochie wel katholiek, maar toch nog bij de Stompe Toren begraven.

Op 2 oktober 1843 is het dan zover. Dan krijgt men vergunning om een kerkhof aan te leggen achter de kerk te Hoogerheide.

"Extract uit het register der besluiten van Gedeputeerde Staten van de provincie Noord-Brabant. No. 1393.

De Gedeputeerden van de provincie Noord-Brabant.

Overwogen hebbende, een adres van het kerkbestuur der R.K. gemeente Hogerheiden en Woensdrecht, strekkende tot het bekomen van eene afzonderlijke begraafplaats, uitsluitend bestemd tot het begraven van lijken van de afgestorvenen dier kerkelijke gemeente te mogen daarstellen onder Hogerheiden op een gedeelte van twee percelen lands, kadastraal bekend Sectie D; nrs 166 en 167, tesamen in aankoop 24 roeden 11 ellen (365 m²), alsmede om die begraafplaats met een beuk of doorne heg te mogen omringen.

Gezien de daarbij overlegde schetstekening, Gezien de missive van de Commissaris van het 4e district van den 19 augustus j.l. A. nr. P 26 en het daarbij gunstig bericht van het plaatselijk bestuur van de Gemeente Woensdrecht en Hogerheiden, van de 122 dier maand, no. 596. Mede gezien het bericht van de Heer Hoofdingenieur van de Waterstaat in deze provincie van den 28 september j.l. W. no. 1746, gelet op de

verordeningen ter dezer materie. In aanmerking nemende dat de grond, voor de begraafplaats bestemd, gunstig gelegen is en vijfmaal de vereiste uitgestrektheid voor het begraven van lijken van de afgestorvenen in het tijdvak van één jaar, dog dat aan de westzijde zig eenige gebouwen op een afstand van niet meer dan ruim twintig ellen ($\pm$ 14 meter) bevinden en dat het mitsdien, ter nakoming van de bestaande verordeningen, noodzakelijk zal zijn, dat aan die zijde een streep gronds ter breedte van 15 ellen tot het begraven van lijken niet worde gebezigd.

Hebben goedgevonden en verstaan het aanleggen van de beoogde begraafplaats, en het omringen derzelve met een beuke of doornehaag, de adressanten te vergunnen, onder de navolgende bepalingen:

- 1e. Dat aan de westzijde van de daarvoor bepaalde grond op een breedte van 15 ellen geen lijken zullen mogen begraven worden.
- 2e. Dat de adressanten de kosten van de aankoop van de grond en van de inrichting van dezelve tot begraafplaats, zomede de kosten der omheining, zullen dragen en, voor zoveel nodig, de burgerlijke voor nadeel zullen behoeden.
- 3e. Dat de begraafplaats aan het toezigt en de politie van het plaatselijk bestuur moet zijn en blijven onderworpen.

Een afschrift dezes zal aan de adressanten worden uitgereikt, tot dispositie op hun voorschreven rekwest. Zullende een gelijk afschrift door de commissaris van het 4e district gezonden worden aan het plaatselijk bestuur van Woensdrecht en Hogerheiden tot nazigt.

's Bosch, de 2e October 1843.

de Gedeputeerde Staten voornoemd.

Gepharapheert A.J. Borret

Onderstaande ordonnantie van dezelve, get. F.X. Verheijen

Accordeert met voorschreven register de griffier, De Voocht.

Voor copie conform A.J. Hoffen Pastoor." (48)

De pastoor heeft het extract van deze vergunning dus zelf afgeschreven met een handschrift zo mooi, dat je dit voor een 82-jarige niet voor mogelijk houdt.

Hij schreef toch nog met de ganzeveer, zo regelmatig, zo mooi horizontaal, alsof hij gelijnd papier gebruikte. Het is

De leeftijl van den mensch is zeventig en van den sterksten
tachtig jaren..... Ps. 89 v. 11 en 12.

† Lex gedenktentis †
 Van den Welberwaardigen Heer
A. J. HOFFEN.

*gebooren te Breda den 15 Junij 1761 Priester
 gewijd te Antwerpen den 22de December 1786.
 Daarna in verschillende bedieningen eerst
 Assistent te Eggen, daarna Kapitaan te
 Antwerpen in het Gasthuis, later in S^t. Geor-
 ge, Pastoor van Hoogerheyden, Woensdrecht en
 Ossenrecht sedert 30 July 1796. Doelafstand
 van Ossenrecht in 1834. overleden te Hooger-
 heyden den 22de November 1843. en in de con-
 ste begraven op het nieuw Roomsche
 Katholijck Kerkhof aldaar den 25de den
 zelfvermaand.*

Gy weet wat ik u geleerd heb door onzen Heer Jesus
1° Thess. c. 4 v. 2.

(DAAROM)

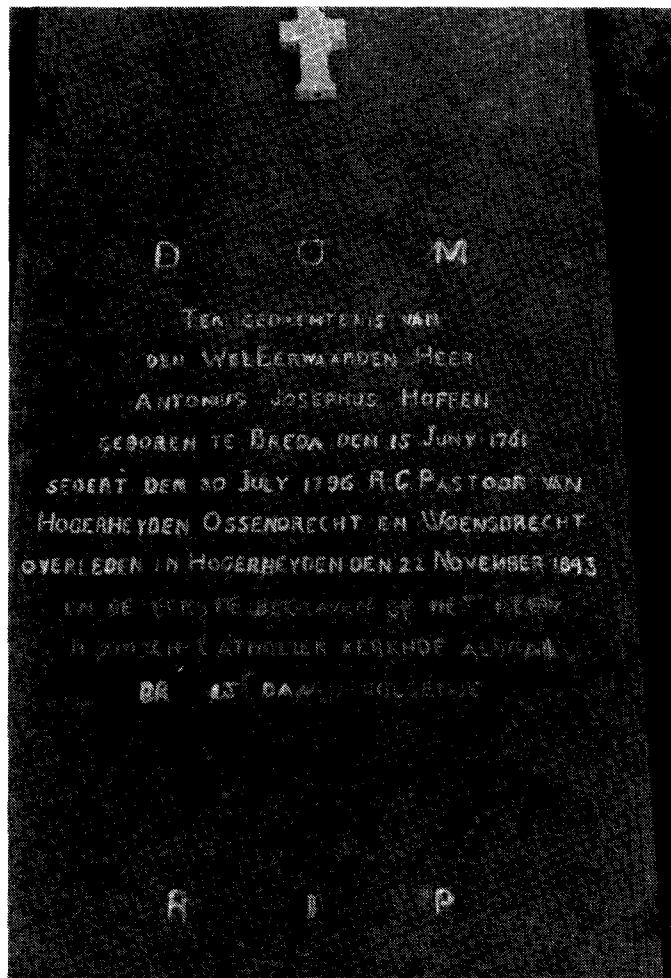
Betrouwende in God in wien wy hoopen, dat Hy ons zal
verlossen door uwe gebeden. 2° Cor. c. 1 v. 9, 10, en 11

R. I. P.

Gedachtenisprentje bij het
overlijden van pastoor
Hoffen.

Foto rechts:

Priestergraf A.J. Hoffen
+ 1843.

bijna niet te geloven dat hij alles wat hij schreef, en hij schreef zeer veel, met de hand deed. Het kan niet anders of deze man had een evenwichtig karakter, die zich daarnaast zeer goed wist uit te drukken.

Zonder het waarschijnlijk te weten, zat hij in zijn laatste levensjaar. We volgen hem in de jaarrekening van de kerk over het boekjaar 23 oktober 1843 tot en met 22 oktober 1844.

De pastoor genoot in dat jaar nog een competentie van f 300,-- per jaar, plus de f 300,-- van de staat, die niet in de rekening voorkomen. Verder had hij nog inkomsten uit missen, enz.

Bij de uitgaaf noteerde hij vele bedragen voor de aanleg van het kerkhof en wat er mee in verband stond: 6 oktober 1843 stenen voor de scheimuur, de waterleidingsservituut resp. f 91,35 en f 130,--.

De aankoop van de grond voor de aanleg van het kerkhof f 209,-- (49). De rest van de werkzaamheden aan het kerkhof zou de pastoor niet meer meemaken. Hij stierf in feite in het harnas op 22 november 1843.

November 1843

*[22] Die uigedima sijunda Novembair hira, vada mah
Antonius Hoffen hira! Obiit in Hoogerheide Rev. adm. Dominus
Antonius Hoffen Antonius Josephus Hoffen Bredanus per annos
Hoogerheide 47 Pastor hujus loci aet 82 annorum et 5 mensibus*

Met pastoor Hoffen overleed een priester, die de parochie 47 jaar lang had gediend. Een unicum in een en dezelfde parochie. Wat zijn leeftijd betreft minstens ook een uitzondering. Hij werd 82 jaar en 5 maanden oud. Zijn grafzerk bevindt zich nog op het kerkhof te Hoogerheide, waar hij, de stichter ervan, als éérste werd begraven. (51)

Op het moment van overlijden van pastoor Hoffen was Adrianus Gielen, geboren te Rucphen op 17 mei 1811, zijn assistent. (52)

Als nieuwe pastoor werd op 19 december 1843 benoemd: Joannes Baptista Krüger. (53)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Inventaris L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
2. Reekeningenboek der R.K. Parochie Hoogerheijden vanaf 1784, P.A.H.
3. Gedeponeerde archieven inventaris Drs.W. Brand in B.A.B.
Inventarisno 203.15.
4. Ibidem, inventarisno 203.6
5. Ibidem, inventarisno 203.5
6. Ibidem, inventarisno 203.3
7. Memoriaal A. Hoffen. Doos 280 in B.A.B.
8. Ibidem.
9. Inventaris gedeponeerde archieven door Drs.W. Brand in B.A.B.
Inventarisno 203.19.
10. Ibidem. Memoriaal A. Hoffen. Doos 280 in B.A.B.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. R.A.H. Afdeling 2 no 6 in S.N.B.Z.
17. Lijst van Bisschoppen van Antwerpen, Vicarissen en Dekens van het
Bisdom Antwerpen in B.A.B.
18. Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda door J.B. Krüger,
deel 2, blz. 356 en 361 e.v.
19. Memoriaal A. Hoffen. Doos 280 in B.A.B.
20. Gedeponeerde archieven inventaris Drs.W. Brand in B.A.B.
Inventarisno 203.30.
21. Memoriaal A. Hoffen. Doos 280 in B.A.B.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. R.A.H. No 13 in S.N.B.Z.
28. R.A.H. No 6 d.d. 24 juli 1807 in S.N.B.Z.
29. Doos 280 Ossendrecht in B.A.B.
30. Ibidem.
31. Doos 254 Hoogerheide in B.A.B.
32. Ibidem Doos 254 in B.A.B.
33. Ibidem Doos 254 inventarisno 41-62 in B.A.B.
34. Doos 280 Ossendrecht in B.A.B.
35. Doos 254 Hoogerheide. Inventarisno 41-62 in B.A.B.
36. Ibidem.
37. Doos 280 Ossendrecht in B.A.B.
38. Ibidem.
39. Rekening enboek Parochie Hoogerheide/Woensdrecht vanaf 1 juli 1810
tot 6 april 1856 P.A.H.
40. Doos 280 Ossendrecht in B.A.B.
41. Ibidem. 42. Ibidem. 43. Ibidem.
44. Doos 280 Hoogerheide in B.A.B.
45. Ibidem. 46. Ibidem. 47. Ibidem. 48. Ibidem.
49. Reekeningenboek P.A.H. vanaf 1 juli 1810 - 6 april 1856.
50. Overlijdensregister parochie Hoogerheide januari 1833 - 10 april
1904. P.A.H.
51. Parochiën in het Bisdom Breda. Deel 3, blz. 459.
52. Index van benoemingen in het bisdom Breda door L. Merkelbach van
Enkhuizen in B.A.B. 53. Ibidem.

HOOFDSTUK 10

JOHANNES BAPTISTA KRÜGER

Met Johannes Baptista Krüger kwam er iemand de parochie besturen, die bekendheid zou gaan genieten tot ver buiten zijn parochie en zelfs tot buiten het bisdom Breda. Veel heeft hij geschreven en velen hebben hem aangehaald.

De schrijver van dit werk heeft een uitgebreide biografie aan hem gewijd. (1)

Deze man zou in de loop van zijn leven een zeer bekende pastoor-geschiedschrijver worden.

Johannes Baptista Krüger werd geboren te Roosendaal op 20 juni 1799. Hij was het tweede kind van Carolus Christophorus Krüger en Jacoba van Beckhoven. Hij kwam uit een gezin van acht kinderen. De vader van Jan Baptist was een bekend personage. In verschillende archiefregisters wordt hij heelmeeester, apotheker en hypothecker (paardenapotheker) genoemd. De familie woonde in de Molenstraat no. 7 te Roosendaal. In 1867 werd dit pand verkocht aan de firma Jac. van Poll-Suikerbuijk. (2)

NAAR HET PRIESTERSCHAP.

Bij Jan Baptist rijpte het plan om priester te worden. Een klein-seminarie bestond toen nog niet. Immers pas op 5 mei 1853 werd het College in Oudenbosch een klein-seminarie. Mogelijk is hij naar een klein-seminarie in Leuven, Mechelen of Antwerpen gegaan.

Meer waarschijnlijk heeft hij middelbaar onderwijs te Turnhout of aan een van de twaalf Latijnse scholen van Brabant genomen. Theologie studeerde hij op het Hof van Bovendonk te Hoeven. Hij heeft er Johannes van Hooijdonk (geboren te Ginneken en de latere bisschop van Breda), Antonius van Dijk,

Henricus van Raak en Joannes Baptist Verhees als professoren gehad.

Op 31 augustus 1823 werd hij te Mechelen tot priester gewijd.(3)

DE KAPELAAN.

Op zijn benoeming moest hij vooralsnog een tijdje wachten. Vele jaren heeft hij geassisteerd, voornamelijk op het platteland. Hij was van 10 augustus 1824 tot 1 september 1830 bij pastoor Knapen te Fijnaart. Op 1 september werd hij kapelaan bij pastoor Boeijen te Wouw. Op 21 april 1842 ziet Sluis hem als "gevolmachtigd coadjutor" van pastoor Pilaet. Ondanks het feit, dat hij daar nog geen twee jaar geweest is, moet zijn invloed groot geweest zijn. (4)

DE PASTOOR.

Op 29 december 1843 is het zover. Op die datum krijgt hij, als gemeld, het pastoraat van Hoogerheide in opvolging van de overleden pastoor Antonius Hoffen.

"Hij kan niet na zijn benoeming naar Hoogerheide afreizen, voordat hij te Sluis nog enige zaken afgedaan heeft". Pas op 6 februari 1844 is Krüger te Hoogerheide. (5)

Met pastoor Krüger is in 1843/1844 een markante priester en persoonlijkheid de geschiedenis van de parochie binnengetreden. (6)

In het doopboek van Hoogerheide 1832-1875 schrijft hij in het Latijn het volgende:

*In fine mensis decembris 1843. promotus ad
pastoratam loci de Hoogerheiden, ad hunc
locum ex Sluis in provincia flandriae de
landica personi et dictum pastoratam vici
pari die septem mensis Februarii anni
millesimi octingentesimi quadregesimi
quarti.*
H. Krüger.

De vertaling luidt als volgt:

"Op het eind van de maand december 1843 benoemd tot het pastoorsambt van Hoogerheiden, ben ik naar deze plaats vanuit Sluis in de provincie Zeeuws-Vlaanderen gekomen en genoemd pastoorsambt heb ik op de zesde dag van de maand februari 1844 op mij genomen."

Hij gaat verder met:

*Ego Joannes Baptista Krüger, aetatis
quadraginta quatuor annorum, natus Petri
Saxellii, pro semper uxore a me baptizata
sequentes, sicut ex scriptura satis patebit.*

"Ik, Johannes Baptista Krüger, in de leeftijd van 44 jaar, geboren in het dal der rooskens (Roosendaal), getuig voor altijd dat door mij de volgende gedoopt zijn."

Zijn eerste doop was het dochtertje Isabella van Joannes van Zundert uit Hoogerheide en Anna C. Musters uit Woensdrecht. (7)

Het eerste huwelijk, dat hij op 4 maart 1844 inzegende, was van Petrus Verbeek, weduwnaar van Anna Catharina Denis, en Adriana van Develen. (8)

DE PAROCHIE.

De kerk van Hoogerheide was nog dezelfde als die in 1769 onder Petrus Loomans was gebouwd. Ze was tamelijk vervallen en dat moet Krüger niet hebben aangestaan.

Op 8 mei 1850 krijgt hij van koning Willem II, middels het departement voor de R.K. Eredienst, toestemming om de kerk te verbouwen. (9)

Maar waar gebouwd wordt, moet geld zijn en dat had pastoor Krüger veel te weinig.

Op 10 juni 1850 schrijft hij een brief naar de vicaris van Breda: "Ik heb te Antwerpen uitgezien naar geld. Dit is genoeg te

krijgen, doch op voorwaarde dat de parochie of de kerkmeesters persoonlijk borg blijven. Gezien ik deze voorwaarden niet kon aannemen, ben ik niet geslaagd. Kunt U mij niet helpen?

Ik vrees dat mijn vreesachtige mannen (kerkbestuur) niets zullen ondernemen, wanneer er geen geld in kas is. Ik weet, het geld is de ziel van de zaak. Maar het is jammer dat de tijd zo verloopt. Help mij, ik bid U, met raad en met daad. Het zou mij spijten wanneer het nog langer uitgesteld moet worden. Zij, de kerkmeesters, willen nog geen steen laten aanvoeren, die reeds lang gekocht is. Sommige Kerkbestuurders zijn zelfs tegen de opbouw. Met Soffers, de aannemer, zijn zij nog niet tot een accoord gekomen. Dat bevalt hun helemaal niet. Men zegt hier, dat zij niemand vertrouwen. Wil mij bijstaan," (10)

Het bestek heeft hij in 1850 door Dhr. Soffers laten maken. Kosten: f 8390,--. (11)

Op 24 juni 1850 schrijft hij nog eens aan vicaris Mgr. Van Hooijdonk te Hoeven. Hij stelt de vicaris een lening voor. De vicaris zou nog voor geld kunnen zorgen. Diegenen, die in de lening deelnemen, zouden dan met f 500,-- per keer uitgeloot kunnen worden. De kerkmeesters zijn het er allemaal mee eens. (12)

De zaak ziet er niet zó beroerd uit als ze wordt voorgesteld. Bij beschikking op 7 juni 1850 van Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant is de kerkeraad een som van f 7600,-- in uitzicht gesteld, die zij op 9 november 1850 ook hebben ontvangen. (13)

Als men nu denkt dat de kerkeraad gerustgesteld zou zijn, dan heeft men het mis.

Op dezelfde 9e november 1850 schrijft Krüger nog eens naar de vicaris. Hij schrijft onder meer: "In verband met de goede tijding waren de kerkeraadsliden nog onverschillig. Ze gaven te kennen, dat ze die niet nodig hadden. Het is zoals mijn oud-Thesauriër, de eenvoudige burgemeester, zegt, die de aard van het volk kent: "Die

swarigheid was niets dan een protest, nu dit weg is komen ze met wat anders." Zo gaat het ten andere met de parochiezaken. Zij zwichten niet eens op het schrijven van den Gouverneur of Gedeputeerde Staten. Ik zou graag de oplossing van hen tegenstreven. De trots van de Heren kleiboeren is gaande gemaakt, die hoogedele lui zijn beledigd. Soffers zou, op verzoek van Monseigneur, geen plan mogen maken hebben. De Heren hadden vooraf moeten weten hoe alles juist zou worden gemaakt en hoeveel het precies zou gaan kosten. Get. J.B. Krüger Pastoor." (14)

Hij is niet tevreden over zijn kerkbestuur, dat inderdaad meest uit grote boeren bestond. Een weinig gelijk hadden ze wel. Ze hadden toch wel een en ander mogen weten, doch, Krüger, een man van niet al te veel geduld, was hen voorbij gegaan.

Op 23 februari 1851 schrijft Krüger aan de secretaris van de vicaris: "Ik heb Uw brief aan de kerkeraad voorgelezen en heb gezegd: ziedaar de bezwaren die Mgr. doet overwegen het nodige te laten gebeuren. Soffers is hier geweest met een monster van de pannen. Het zal een fraaie bedekking worden." (15)

Op 24 maart 1851 bericht Krüger aan de secretaris Ingenhousz dat ze na Pasen met de bouw willen beginnen. (16)

Op 24 juni 1851 schrijft hij de vicaris, Mgr. van Hooijdonk : "De bouw is zo ver gevorderd, dat ik verlof vraag om in het nieuw gebouwde koor de H. Mis te mogen lezen, zonder Uwe benedictie." (17)

Pastoor Krüger liet de kerk aanmerkelijk vergroten, met pannen dekken en van binnen in Gotische stijl inrichten. Er kwam een nieuw hoogaltaar, een nieuwe preekstoel, een ijzeren communiebank met marmeren blad, twee zijaltaren, twee nieuwe biechtstoelen, enz.

De kosten bedroegen volgens de rekeningen $\pm$ f 8 000,--.(18) Er kwam ook een nieuw orgel, waarvoor men een collecte zou hebben gehouden.

Kr üger was over het resultaat nogal in de wolken: "Zij prijkt thans inderdaad als een Godshuis den Heiligen Godsdienst waardig, door den zorg van den Herder, die er geduldig op uit is om alle voorwerpen van behoefte en versiering in de bouwtrant evenredig te doen zijn." (19)

Krüger was wel opgetogen, maar ondanks zijn eigen lofrede was het, gezien oude foto's uit latere jaren, toch maar een bescheiden bedoening. In verhouding tot de schuurkerk, waar hij uit gekomen was, leek het natuurlijk heel wat.

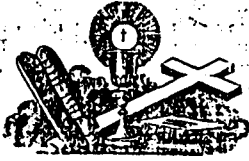
Krüger was toch wel een vooruitstrevend pastoor. Hij liet in 1843/1844, om het kerkhof te ontwateren, buizen leggen. Hij liet de al genoemde muur aanleggen en kocht nog wat grond bij. Kortom, in 1843/1844 liet hij alles doen, wat Antonius Hoffen zich kort voor zijn dood voorgenomen had te zullen doen. Vervolgens liet hij nog de poort (palesaden) maken en een baarhuisje aanbrengen. De kosten over die periode bedroegen f 1190,85. (20)

Krüger, alhoewel zeer bijdehand, genoot slechts een rechtstreekse competentie van f 300,-- per jaar, met daarbij de bezoldiging van de staat en wat andere regelmatig voorkomende inkomsten. Hij verdiende in feite minder (te Hoogerheide) dan de pastoor vóór de afscheiding van Ossendrecht in 1834. (21)

De inkomsten van de kerk waren in die tijd niet groot. De beloningen voor hen, die diensten verrichtten, waren nog minder. Amandus Lameir, de koster, f 60,-- per jaar, met het vasthouden en onderhouden van het paard van de pastoor mee f 80,--. Voor het schoonhouden en het vegen van de kerk f 6,-- tot f 8,-- per jaar. De kerk had zeer weinig inkomsten en derhalve was er ook niet veel te halen.

In 1858 werd, door het toenemen van de bevolking de "kape-lanie" hersteld. Van de bezoldiging van de benoemde kape-laan, Constant Romme, vernemen we iets uit de "moderne"

Regel van het Broederschap der gedurige
Aanbidding van het allerheiligste

SACRAMENT.

Opgerigt in de parochiale kerk van O. L. Vrouw
to Hogerheiden.

Gebed voor den dag der inschrijving.

Mijn Heer en mijn God, ziet, ik

Anna Maria Geers,

ben heden in het gezelschap uwer gedurige aanbidders aangenomen, mijne ziel is door uwe genade geraakt en mijn hart door vurige begeerte ontstoken, om aan U als mijnen God, ook eene waarachtige en nederigste Godsdienstigheid te betoonen; dus neem ik aan en stel vast, U den tijd van een volkomen uur, welke wezen zal op

H. Sacramentsdag

van 2 tot 3 uren

met grondhartige Godszucht en allerdiepste eerbidding te zullen aanbidden: o opperste Majesteit, oorsprong mijns levens, fontein mijner zaligheid! gewaardigt U, uwe genadige oogten op mij te slaan,

J. B. Hooger Pastoor den 4 Nov. 186

en mij te geven, U mijnen God, die onder zienbare gedaante op onzienbare wijze schuilt, eens aanzigt aan aanzigt te mogen aanschouwen, en U met alle zalige geesten onophoudelijk te aanbidden in uw eeuwig koninkrijk. Amen.

ALLATEN VERGUND AAN ALLE BROEDERS EN ZUSTERS VAN HET VOORNOEMD BROEDERSCHAP.

Van gelijken *Vollen Afsaat* op de volgende dagen, te weten: op den Zondag onder het octaaf van het hoogwaardig H. SACRAMENT DES ALTAARS, den Zondag onder het octaaf van alle Heiligen, op den feestdag van de H. drie Koningen, den versten Zondag van den Advent en Vasten, en van de maand Mei, op Witten-Donnerdag, op O. H. Hemelvaart, en op den feestdag van den H. Lambertus, zijnde den 17 September. Om deze *Aflaten* te verdienen, moet men gebiecht en gecommuniceerd hebben, en bidden eenigen tijd ter intentie onzer Moeder de heilige Kerk.

Idem *Vollen Afsaat* als men gebiecht en gecommuniceerd heeft en gebeden als voren, op den dag of in de week als men zijn jaarlijks uur zal volbragt hebben

Daarenboven is er te verdienen *Vollen Afsaat*, eens ter maand voor alle broeders en zusters, dewelke een uur tijds godvruchtiglijk in de Kerk het allerheiligste SACRAMENT zullen aanbeden hebben.

Men moet hemerken, dat deze *Aflaten* voor de geloovige zielen kunnen verdiend worden.

Daarenboven de Broeders en Zusters worden deuchtig van de *Aflaten* gegeven aan het Broederschap van het allerheiligste SACRAMENT, opgerigt over eenige eeuwen in de oude vermaarde collegiale Kerk van den heiligen Martinus te Luik, aan welk Broederschap dit vervoegd is.

De Broeders en Zusters van dit oud Broederschap, bidden alle yekren vijf *Onzer Vader* en vijf *Wees-*

3

gagrooten, ter eere van het allerheiligste SACRAMENT DES ALTAARS.

De Broeders en Zusters der *Gedurige Aanbidding* worden ook aangewakkerd tot dit heilig gebruik.

Het voornaamste oogwit der instelling en oprigting van dit Broederschap, bestaat wezenlijk hierin, dat de aangewezenen biduren, zoo bij dag als bij nacht, getrouwelijk van een leider gehouden worden: doch den heiligen ijver, die de ware aanbidders moet aanoedigen en gestadig opwekken, om JESUS, in het allerheiligste SACRAMENT schuilende, met Goddelijke eerbewijzing te vereerlijken, zal hen zonder twijfel ook hovendien aansporen, om verscheiden andere middelen tot het zelve heilig einde toe te volgen; als zijn, dikmaals het allerheiligste SACRAMENT met godvruchtigheid bezoeken, het zelve of in Processien of tot de zieken gedragen wordende, met stichting vergezelschappen, dikmaals met eene heilige voorbereiding tot de tafel des Heeren naderen, bijzonderlijk op de dagen op welke *Afsaat* aan de Leden van dit Broederschap vergund is, veelmaals, ja dagelijks, zich in den geest vervoegen bij de Medbroeders of Zusters, die in de dagelijkse Aanbidding op hunne gestelde uren bezig zijn de Altaren, op welke het allerheiligste op eenen Goddelijken troon rust, behoorlijk helpen versieren, dikmaals bij dag en nacht, of voor bij eene kerk gaande, of 's morgens en 's avonds zijn gebed eindigende met een lovend geloof, met eene diepe eerbiedigheid, en vlamme diepste zeggen: *Geloofd zij JESUS CHRISTUS in het allerheiligste SACRAMENT des ALTAARS.*

Eindelijk moet ieder lidmaat van dit heilig Broederschap zijnen christelijken ijver, zoo in ootmoetige gebeden en stichtige voorbeden, doen uitschijnen, dat hij andere voorlicht en aanoedigt, om desgelijks aan dien verborgten God de eerbiedigheid en den Godsdienst, die hem zoo regtvaardiglijk toekomt, te bewijzen.

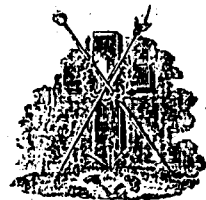
4

En ieder kan ook inder dan een uur in het jaar, tot vermeerdering van deze gestadige Aanbidding aannemen, ja zovelen uren als hem den tijd toelaat, en zijne godvruchtigheid ingeeft.

DANKZEGGING TOT CHRISTUS IN HET ALLERHEILIGSTE SACRAMENT DES ALTAARS.

Nadat het uurgebed volbragt is.

Goedertieren JESUS, die uit liefde tot den mensch dit allerheiligste SACRAMENT hebt ingesteld, ik dank U, dat gij mij versterkt hebt, om dit *Uurgebed* te volcinden, door hetwelk ik U, volgens mijne plicht, tracht wederliefde te betoonen, geeft mij, en alle die deze godvrucht aanvaard hebben, gezondheid na ziel en ligchaam; opdat dezelve dikwijls mogen oefenen, en hier namaals U aanschouwende aan de rechterhand des Vaders, met de gelukzalige in de eeuwigheid mogen aanbidden, die met den Vader leeft en heerscht in de eenheid des heiligen Geest in alle eeuwen. Amen

rekening van 1860.

Deze ijverige kapelaan, die wel eens met een meisje praat, wordt door een oud-consul van België, Maris, verdacht gemaakt. Dit gebeurde omdat zijn vrouw wel eens iets bij de huiscollecte gaf. Voor de man, die daar tegen was, een reden om de kapelaan in een kwaad daglicht te stellen. De strubbelingen deden zich voor in de herfst van 1860.

Pastoor Krüger neemt het zonder aarzelen op voor zijn kapelaan. Ook kapelaan Romme weert zich dapper en schrijft op 18 oktober 1860 aan de secretaris van de bisschop o.a.: "Dat het achterklap is van de consul. Dat hij wel eens aan huis geweest is, waar jonge meisjes zijn. Maar ik spreek regelmatig jonge mensen, wanneer de ouders thuis zijn, want ik dien toch op de hoogte te blijven van wat er op het veld en in de fabrieken omgaat. En ik moet toch ook het vertrouwen van de parochie winnen. Gisteren was het Putse kermis. Vroeger ging men daar processiegewijs naar toe."

Hij eindigt met: "Wij zijn bezig met het leren van de kinderen, en ondanks dat het de tijd van het rooien van de aardappels is, komen ze goed op. Uw onderdanige vriend C. Romme."

Kapelaan Romme zou Hoogerheide niet zo lang kunnen dienen. Hij stierf op 23 maart 1867 te Hoogerheide op de leeftijd van 33 jaar, Veel te jong! Een eenvoudige platte steen dekt zijn graf op het kerkhof van Hoogerheide. (22)

Intussen is pastoor Krüger over gegaan zijn rekening te verantwoorden op "moderne" formulieren. Deze zijn hem waarschijnlijk blanco door het bisdom toegezonden. Zij geven een zeer duidelijk beeld van de inkomsten en uitgaven van de parochie. De genoemde cijfers zijn echter geraamde cijfers, die niet veel van de exacte, te verwachten cijfers zullen afwijken. Achteraan het slot van 1859. (23)

De "geschiedschrijver" Krüger is nog niet aan het woord geweest. Op 4 september 1860 schrijft hij naar de bisschop dat het hem zeer verheugt, dat Monseigneur instemt met zijn

BEGROOTING van Inkomsten en Uitgaven
der Kerkekas van de Parochie van de
H. Maagd Maria te Hoogerheiden
voor het dienstjaar 1860.

ARTIKEL.	SOMMEN BIJ DE VORIGE BEGROOTING TOEGESTAAN.	OMSCHRIJVING DER INKOMSTEN.	GERAAMD BELOOP VOOR HET DIENSTJAAR 1860.	AANMERKINGEN.
AFDEELING I.				
Gewone Inkomsten.				
1	5273 66	Waarschijnlijk Batig Slot van het vorige dienstjaar	5301 29	
2	" " "	Huren of Pachten van vaste goederen: a. Een jaar huur van . . . . . gelegen te den 16 verhuurd voor jaren aan verschijnende 18 . f b. Een jaar pacht van " " " c. " " " d. " " "		
3	" " "	Grondrenten, erfpachten en dergelijken: a. Een jaar grondrente, verschuldigd door verschenen den 18 . f b. " " " c. " " " d. " " "		
	5273 66	Transportere.	5301 29	

	f 273 66		Per Transport. . . .	f 301 39	
4	" " "	Renten van belegde kapitalen:			
		a. Een jaar Interest van eene Inschrijving op het Grootboek der Nationale Schuld, groot f	rentende per cent.	f	
		b. Een jaar Interest van	groot f	à	per 15 . . . . .
		c. Een			
5	660 00	Jaarlijksche opbrengst der zitplaatsen in de Kerk:			
		a. Huur der stoelen.	f 160 00		
		b. Idem „ banken.	„ 200 00		
				660 00	
6	372 00	Gewone inzamelingen ten behoeve van de Kerk:			
		a. Collecten onder de godsdienstoefeningen.	f 162 00		
		b. Opbrengst der offerkisten.	„ 15 00		
		c. <i>Collecte aan de heiligen</i>	„ 95 00		
				372	
7	100 00	Baten van de kerkelijke Diensten:			
		a. Waslicht	f 80 00		
		b. Aandeel in <i>het luiden</i>	„ 20 00		
		c.	„		
				100 00	
8	10 00	Inkomsten der begraafplaats:			
		a. Begraafenisregten	f		
		b. Grasverpachting <i>van het Ker. Hof</i>	„ 10 00		
		c.	„		
				10 00	
9	20 00	<i>Offerrenningen der Collectieven</i>	f 20 00		
				20 00	
10	" " "			" " "	
	f 1435 66	Totaal der Gewone Inkomsten. . . .		f 1463 39	

Wat de Collecte aan de heiligen betreft, deelden hen nu ook op het oudel. bank aarouder, o.d. (Baker als nu) hem, of op de volgende reize wel twee maal opbrengen alsoen de tarief per jaar.

AFDEELING II.

Buitengewone Inkomsten.

1	f	"	"	Buitengewone inzamelingen tot bepaalde einden:			
				a.			
				b.	f		
					"		
						f	"
2	"	"	"	Opbrengst van te verkoopen goederen:			
				a.			
				b.	f		
					"		
						"	"
3	"	"	"	Aflossing van renten of kapitalen:			
				a.			
				b.	f		
					"		
						"	"
4	"	"	"	Achterstallige vorderingen der Kerk:			
				a.	f		
				b.	"		
						"	"
5	"	"	"			"	"
6	"	"	"			"	"
7	"	"	"	Toevallige baten			
	f	"	"	<i>Totaal der Buitengewone Inkomsten . . .</i>	f	"	"
	11435	66		<i>" " Gewone " . . .</i>	1463	29	
	11435	66		<i>Totaal-Generaal der geraamde Ontvangsten . . .</i>	1463	29	

ARTIA	VORIGE BEGROOTING TOEGESTAAN.	OMSCHRIJVING DER UITGAVEN.	VOOR HET DIENSTJAAR 1860.	AANMERKINGEN.
AFDEELING I.				
Gewone Uitgaven.				
1	68 00	Altaarbehoefden :		
		a. Brood	f 8 00	
		b. Wijn	" 45 00	
		c. Waslicht	" " "	
		d. Wierook	" 6 00	
		e. Olie voor de Godslamp	" 7 00	
		f. Onderhoud van gewaden, versierselen, lijnwaad en ander altaargerijf.	" 35 00	
		g.	" "	
			f 91 00	to zien gedrukte Inlichtingen pag. 6. laatste alinea etc.
2	205 00	Kerkbehoefden :		
		a. Vuur en licht	f 40 00	
		b. Kerkmeubelen.	" 40 00	
		c. Het orgel.	" 25 00	
		d. Gezangboeken	" 5 00	
		e. Kerkchuren/vogin enz.	" 25 00	
		f. Aankoop van waden voor het kaarsenmaken.	" 110 00	
		g.	" "	
		h.	" "	
			" 205 00	
3	78 00	Gewoon onderhoud en herstellingen:		
		a. Van de kerk.	f 40 00	
		b. " " pastorijs.	" 30 00	
		c. " " begraafplaats	" 8 00	
		d.	" "	
		e.	" "	
		f.	" "	
			" 78 00	
4	28 28 1/2	Lasten op de vaste goederen klevende :		
		a. Grondbelasting	f " "	
		b. Polderlasten	" " "	
		c. Verzekering tegen brandschade	" 7 32 1/2	
		d. <i>Personale belasting</i>	" 20 97 1/2	
			" 28 28 1/2	
		Transportere.	f 502 28 1/2	
	539 28 1/2			

AFDEELING II.

Buitengewone Uitgaven.

1 f 140 00

Gevestigde schulden:

- a. Jaarlijksche aflossing van aandelen ad f . . . . . in de geld-
leening nog per resto groot f 3500 , voor den opbouw
der Kerk. . . . . f
- b. Een jaar interest van voorschreven kapitaal à 4
per cent, verschijnende 1° Mei 1860. . . . . 140 00

c.

f 140 00

2 " " "

Buitengewone herstellingen en verbeteringen:

- a. Van de kerk. . . . . f
- b. . . . . "
- c. . . . . "
- d. . . . . "

" " "

3 " 15 00

Aanschaffing van voorwerpen, bestemd tot bediening van de Godsdienst:

- a. Aankoop van een Misjaal. 15 00
- b. . . . . f

" 15 00

4 " " "

" " "

5 " " "

Te beleggen kapitalen:

- a. . . . . f
- b. . . . . "

" " "

6 " 35 00

Onvoorziene uitgaven 35 00

f 295 00

" 960 08 1/2

f 1255 08 1/2

Totaal der Buitengewone Uitgaven. . . . . f 190 00

" " Gewone " . . . . . " 1182 98 1/2

Totaal-Generaal der geraamde Uitgaven. . . . . f 1372 98 1/2

BALANS.

De geraamde Inkomsten bedragen f	1463-29
" " Uitgaven " " "	1342-98 1/2
Waarschijnlijk Batig Slot . . f	<u>120-30 1/2</u>

Aldus overwogen en, behoudens de goedkeuring van den Bisschop vastgesteld in de Vergadering van het Kerkbestuur, van den 29^e July 1859.

J. B. Krüger Pastoor.
J. P. Jacobs Penningmeester
G. de Jong
P. J. J. J. J. Kerkmeesters.
W. J. J.

Gezien en goedgekeurd door Ons, Bisschop van BREDA.
 De gezamenlijke Ontvangsten op
 De gezamenlijke Uitgaven op
 En het waarschijnlijk Batig Slot op

} als boven.

Gedaan te Harlem den 27 december 1859.
J. van der Meer

voornemen de geschiedenis te schrijven van de parochiën van het bisdom Breda. (24) Na veel vijven en zessen is dit alles in het reine gekomen, maar daarover verder meer.

Op 20 september 1862 richt sluiswachter A. Leijten te Woensdrecht zich met een verzoek tot de bisschop van Breda. Hij schrijft dat hij bij de sluis tegen Ossendrecht aan woonachtig is. Dat hij vier kinderen heeft, die in Ossendrecht zijn geboren, en waarvan de oudste negen jaar is en dat hij voor heden in Ossendrecht woonachtig was. In verband met de inpolderingen is er bij de zeesluis aan de Ossendrechtse haven voor hem een woning gebouwd en daardoor woont hij thans op Woensdrechts gebied onder de parochie Hoogerheide Woensdrecht. Binnen een half uur gaans is er geen woning aanwezig. Hij moet het gebied van Ossendrecht betreden, om in Hoogerheide te kunnen komen. Hij verzoekt de bisschop om in Ossendrecht te mogen kerken. (25)

Het verzoek wordt, gezien de situatie, natuurlijk toegestaan. We mogen ook aannemen, dat genoemde toestemming ook heden in 1989 voor het "Kaaihuis" nog van kracht is.

Het leek ons dienstig om eens een overzicht te plaatsen omtrent gegevens van de parochie over het jaar 1865. Alhoewel zij slecht leesbaar zijn, zullen wij trachten de antwoorden te verduidelijken.

Antwoord vraag 1: "De gemeente Woensdrecht bevattende de dorpen
Woensdrecht, Hoogerheiden;
de buurtschappen genaamd de Bosschen, de Drie Koningen, Stuivezand;
de Steenoven of Zandvoort en de Putsche Baan;
de gehuchten: Korteven, Nederheide, Hinkelenoord
en het Heike."

Antwoord vraag 2: "De parochiekerk staat in het dorp Hoogerheiden.
Zij is oorspronkelijk gesticht in 1680 of 1690, wanneer eerst in eene schuur de dienst werd verrigt,

Deel
1865

- 218 -
STATISTIEKE OPGAVE betreffende de parochie van de
H. Margaretha te Hegerwoude
in de provincie Noord-Brabant, opgemaakt in den jare 1865.

V R A G E N.

A N T W O O R D E N.

1°. Welke burgerlijke gemeenten, dorpen, buurtschappen, gehuchten of wijken omvat het kerkelijk grondgebied der parochie?

1°. De gemeente ~~Wierden~~ bevalende de dorpen Wierden en Hegerwoude; de buurtschappen genaamd Dorschen de Drie Koningen, Sluiper de Steenoven of Landbouw en de Veldbouw; de gehuchten Kesteren, veldheide, Hinkelinoort en het Heike

2°. In welke burgerlijke gemeente en in welk deel van deze (namelijk dorp, buurtschap, gehucht, straat of gracht) staat de parochiekerk, en in welk jaar is zij oorspronkelijk gesticht en laatstelijk vernieuwd, herbouwd of vergroot?

2°. De Parochiekerk staat in het dorp Hegerwoude. Zij is oorspronkelijk gesticht in 1680 of 1690, wanneer een stichting werd gesticht met een kerk. Totdat een kerk werd gebouwd van hout, welke in een veldheide kerke is veranderd met een dak en in 1851 vergroot en verfraaid en met binnen gedeelt is.

3°. Bestaan er binnen het grondgebied der parochie eene of meer bijkerken, hulpkerken en openbare kapellen?

3°. geen

Zoo ja, dan wordt gevraagd:

a. in welke burgerlijke gemeente en in welk deel van deze (namelijk dorp, buurtschap, gehucht, straat of gracht) staat iedere bijkerk, hulpkerk en openbare kapel?

a. Alleen bestaat in het dorp Wierden nog een oude toren onder kerk.

b. welk is de titel of de naam van den Bescherm-heilige van elke bijkerk, hulpkerk en openbare kapel?

b. De beschermheilige der kerk is de Heilige Margaretha.

c. wordt het stoffelijk beheer over deze kerken of kapellen door het parochiaal kerkbestuur, dan wel door een eigen of afzonderlijk bestuur uitgeoefend?

c. Het stoffelijk beheer wordt door Parochiaal kerkbestuur uitgeoefend.

4°. Bezit de parochie eene of meer eigene begraafplaatsen; en zoo ja, waar zijn die gelegen?

dan wel: - 219 -

worden de lijken der parochianen begraven op een daartoe afgezonderd deel der algemeene begraafplaats, of op eene, voor eene andere parochie bestemde kerkelijke begraafplaats, en, zoo ja, waar is die begraafplaats gelegen?

20 algemeens
 4°. De parochie bezit ~~alle~~ ^{algemeens} algemeens burgerlijke begraafplaats te ~~staande~~ ^{algemeen} ~~van de~~ ^{algemeen} kerkelijke begraafplaats te Hoogerhalen.

De lijken der parochianen worden op eene van te be. ~~nuar~~ ^{verleeren} verdel. ^{verleeren} te graven, op een daartoe afgezonderd deel.

5°. Welke zijn de in de parochie gevestigde, hetzij parochiale of niet parochiale inrigtingen en gestichten van armen-verzorging of van liefdadigheid ten behoeve van de Katholijken?

5°. Een burgerlijk algemeen ambest. in een kerkelijke in de stree.

Het eerste is mede in de stree uitbestemd voor de Katholijken.

6°. Hoe groot is het getal der communicanten van de parochie in hare geheele uitgestrektheid?

Het getal ^{zullen} ~~is~~ ^{zullen} 1553.
 Het getal ^{zullen} ~~is~~ ^{zullen} communicanten 1130

NAAMLIJST DER IN DIENST GESTELDE PAROCHIALE GEESTELIJKEN.

NAMEN.	VOORNAMEN. (Voluit geschreven.)	Kerkelijke ambts-betrekking.	Geboorteplaats.	Geboortedag.	Dagteekening der Priesterwijding
Kröger	Johannes Bieptelka	Pastoor	Hoogerhalen (provincie band)	20 Junij 1799	in Hoogerhalen to 1833.
Remme	Constantinus Polamens	Houderling	Hoogerhalen	17 Januarij 1835	in Hoogerhalen to 1858.

totdat eene schuurkerk werd getimmerd van hout, welke in 1769 in eenen stenen kerk is veranderd met een rieten dak en in 1851 vergroot, verfraaid en met platte pannen gedekt is."

Antwoord vraag 3: "geen.

- A. Alleen bestaat in het dorp Woensdrecht nog een oude toren zonder kerk.
- B. De beschermheilige der kerk te Hoogerheiden is de Heilige Maagd Maria.
- C. Het stoffelijk beheer wordt door het Parochiale Kerkbestuur uitgeoefend."

Antwoord vraag 4: "De parochie bezit eene algemeene burgerlijke begraafplaats te Woensdrecht, en eene kerkelijke begraafplaats te Hoogerheiden. De lijken der parochianen worden op eene van deze naar verkiezing begraven op een daartoe afgezonderd deel."

Antwoord vraag 5: "Een burgerlijk algemeen Armbestuur en een Kerkelijk Armbestuur. Het eerste is mede, en het tweede uitsluitend voor de Katholieken."

Antwoord vraag 6: "Het getal(der) zielen(R.K.) is 1553. Het getal(der) communicanten 1139."

"Naamlijst der in dienst gestelde parochiale Geestelijken.

<u>Namen</u>	<u>Voornamen</u>	<u>Kerkelijke Ambtsbetrekking</u>	<u>Geboortepl.</u>	<u>Geb. dag.</u>
Krüger	Joannes Baptista	Pastoor	Roosendaal	20 Juni 1799
Romme	Constantinus Rolandus	Kapelaan	Terheiden	7 Januari 1834
<u>Dagtekening der Priesterwijding.</u>				
Krüger	23 Augustus 1823			
Romme	27 Februari 1858" (26)			

Over de vestiging van de parochie was pastoor Krüger niet zo heel goed ingelicht. Het jaar was immers 1689. "Zandvoort of Steenoven" lijkt een beetje vreemd, doch op de

pondkaart van Woensdrecht in dato 1790 staat bij Wouwbaan: "Weg naar den Steenoven". In een door schrijver bewaard dossier vernemen we dat de familie Moors op het eind van de achttiende eeuw gronden op de heide van Woensdrecht kocht en er steenovens en droogloodsen bouwde.

Pastoor Krüger bericht op 27 maart 1867 dat zijn kapelaan Constant R. Romme is overleden. Het was " Reumatisme. Hij werd dagelijks zieker en zieker. Ik voorzag 4 à 5 dagen tevoren dat het met de dood zou eindigen. Effin, requiescat in Pace."

"Ik heb er zelf erg onder geleden," schrijft hij, "mijn zenuwen zijn totaal van streek." Hij verzoekt aan zijn Doorluchtige Hoogheid een priester te zenden, die hier kan blijven of provisioneel. En als het kan een stil iemand, die zijn stiel kent. (27)

De man, die kwam, was kapelaan P.J.J. de Wit, geboren te Breda op 30 september 1839. Hij zal wel niet voldaan hebben, want na 7½ maand, op 4 november 1867, was hij al weer verdwenen. Na hem kwam J. v.d. Noort uit Oosteind, geboren op 10 december 1846. Hij kwam op 4 november 1867 en was op 30 september 1869 al weer weg. (28)

Krüger "versleet" ze dus met bosjes. Hij was zonder twijfel een veeleisend mens.

Op 30 september komt Kees van de Zanden, die op 6 juni 1857 was geboren, opdraven. (29)

Maar ook deze beviel pastoor Jan Baptist niet.

Op 13 oktober 1870 schrijft pastoor Krüger aan de bisschop: "Monseigneur, kapelaan Van de Zande is nu haast een jaar bij mij. Hij is goed en lijdzaam, maar niet bevallig in de conversatie. Ik weet niet wat ik er aan heb, maar ruzie heb ik er nog niet mee gehad. Hij loopt niet veel bij de burgers. Hij is er ook niet welkom, omdat hij niet met ze kan praten. Hij is erg veel op zijn kamer, en hij studeert veel. Hij is goed in de theorie, maar de praktijk ontbreekt. In de biechtstoel zegt men van hem, dat hij niets vraagt en niets zegt. En met de Cate-

chisemus maakt hij er ook al niets van." (30)

Dus bepaald geen lofrede. Min of meer een stoot onder de gordel van een pastoor, die de kapelaan tegenover de bisschop toch niet zó te kijk mocht zetten.

Op 5 oktober 1873 bericht Krüger aan de bisschop dat de kerk dringend reparatie nodig heeft. (31)

Kapelaan C. van de Zande ziet het te Hoogerheide waarschijnlijk toch niet zo zitten. Op 19 september 1874 solliciteert hij naar de vacante pastoorsplaats van Zegge. (32)

Hij heeft deze niet gekregen, want amper twee maanden later, op 23 november 1874, deed hij een gooi naar Wouw.

"Monseigneur,

Ik neem eerbiedig de vrijheid mij voor te dragen aan uwe keuze voor de pastorale promotie te Wouw, die uit de overgang van deze pastorij tot ons bisdom ontstaat.

Met de diepste eerbied. Eerwaarde Heer C. van de Zande." (33)

Maar ook deze keer snijdt het geen hout. Het zeer negatieve rapport dat Krüger tegenover de bisschop heeft uitgebracht, moet hem ongetwijfeld geen goed gedaan hebben.

Op 3 april 1875 doet pastoor Krüger Zijna Doorluchtige Hoogwaardigheid een schrijven geworden, waarin het plan wordt geopperd een "Bijzondere" school op te richten.

Hij schrijft: "Mijn Eerwaarde Heer Kapelaan heeft aan uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid in januari verteld, dat ik het plan heb om een bijzondere school op te richten, en het is ook zo!

Doch er doen zich omstandigheden voor, die de zaak nog onzeker maken. Het gemeentebestuur word verplicht om de school te vergroten en een tweede hulpmeester te nemen. Dat zou een bezwaar voor de gemeente van verscheidene duizenden kunnen zijn. Die kosten

kon men vermijden, door het oprichten van een bijzondere school voor meisjes, daardoor zouden er een kleine 200 kinderen minder in de openbare school komen, en alzo was deze dan voor jaren nog groot genoeg.

Nu vrezen de leden van het bestuur, dat het Gouvernement of de schoolopziener niet tevreden zouden zijn, als ik een school zou bouwen.

Als ik genen Religieuzen kan krijgen, die als meesteressen het regt hebben om school te houden. Ik hoor dat er in onze nonnenhuizen voor het oogenblik geen meesteressen voorhanden zijn. Maar zouden er tegen de winter, na de tijd van 't examen geen te krijgen zijn in Etten,Oudenbosch of elders? Mijn Burgemeester heeft deze week nog te Cuijlenburg geweest en de moeder-overste van het instituut, zijne dochter, heeft hem gezegd, dat zij vermeende dat er wel kans zou zijn tegen de winter enige meesteressen te bezorgen.

Kan het hier in ons Diocees niet, dan zal het dáár wel lukken. Daar er in mijne parochie eene inschrijving van liefdegiften heeft plaats gehad, en er tamelijk wel is ingeschreven, zou het toch spijtig zijn, dat men met de zozeer gewenste zaak niet door kon gaan! Dan komt er immers nooit meer van. Want zeggen de inschrijvers, als wij meer betalen moeten aan de gemeentelasten dan trekken wij onze inschrijving in.

Het is hierom dat ik nederig Uwe Hoogwaardige protectie verzoek, bij voorbeeld, dat Uwe Hoogwaardigheid mij aanzet om met den bouw van de school te beginnen. Dat wij hier zeker religieuzen zullen krijgen, en dat Uw verlangen is dat nonnen, zo dicht mogelijk bij de kerk zullen wonen, zodat zij niet onder het volk over de straat hoeven te gaan. (Ik heb grote redenen om dit erbij te voegen.) Ik laat het verder aan Uw oordeel over. De geheele zaak is Uwe Doorluchtige Hoogheid nu bekend.

J.B. Krüger, Pastoor." (33)

Het antwoord van Monseigneur was kort maar krachtig: "Mijnheer pastoor moet zelf maar naar de nonnen uitkijken, dan zal ik hem wel steunen."

Pastoor Krüger was een meester in het op voorhand uitwerken van plannen,(meestal op eigen initiatief) om ze daarna als voorgekookt aan te dragen bij hen die er hun fiat aan moesten geven.

Diverse pastoors van Hoogerheide hebben in het verleden legaten, giften en anderszins t.b.v. de kerk ontvangen. Met Krüger zitten we al in de moderne tijd."Het Rijke Roomse

KERKELIJKE

G. H. S. G. H. X. B. D. N. N. S.

VAN

HET BISCOP VAN BREDA;

DAT IS

van het Noord-Brabandsch deel

IN HET VOORBAIJG

BISCOP VAN ANTWERPEN

(met inbegrip van dat Biscop en der Stad als verblijfsplaats der
 tiendmalige Bisschoppen); mitsgaders van de Vierde en Vijfde
 Distrikten van Zeeland; welke den bestaandeel van
 het huidige Biscop van Breda vormen,

DOOR

JOHANNES BAPTISTA DE VOGEL

H. K. Pastoor te Hoogerhilden.

L'histoire de la Contree, de la Province
 de la Ville natale, est la seule, ou l'une
 est la seule par un intérêt particulier.
 A. Thierry, tel, sur l'histoire de France.

Tweede Deel.

HEREN-OP-ZOOM

JAN A. G. JUTTEN.

Leven" heeft in zijn tijd intrede gedaan. Er leven nu personen, wiens ouders of grootouders deze tijd gekend hebben en van wie ze bij overlevering hiervan weten.

Het is daarom dat wij wat legaten en wat dies meer zij over parochieel nieuws zullen meedelen.

Op 17 mei 1877 is er een legaat van f 200,-- van Petrus Jacobus Jacobs. (34) Een gift om niet te versmaden. Zo zijn er echter nog meer, maar dan in latere perioden.

Wij hebben in feite te lang de pastoor pastoor gelaten. Wij hebben de geschiedschrijver achtergelaten op 4 september 1860. Wij zullen hem nu ten tonele voeren en U zult merken hoe vasthoudend en werkzaam deze vorser was.

DE GESCHIEDSCHRIJVER KRUEGER.

Wij laten hem eerst zelf aan het woord:

"Ik werd nieuwsgierig, door een gedeelte van het verdrongen land van Zuid-Beveland dat door een maatschappij geëxploiteerd zou worden." (35)

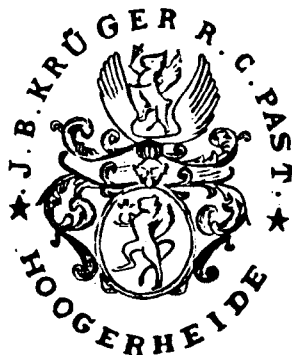
Aanvankelijk stelde hij zich ten doel om zijn land- en tijdgenoten de geschiedenis van de "huidige" situatie van de Oude Schelde te verhalen. "Maar toen ik in aanmerking nam, dat daarbij zeer vele plaatsen genoemd moesten worden, besloot ik tot deze Potamografie (oeverbeschrijving) ook een beknopte Chorografie (plaatsbeschrijving) te voegen."

"Uit vreeze om aan de oude kwaal mank te gaan en te veel uit te rekken, heb ik alle diplomaten, patenten, charters en bewijsstukken achtergelaten." (36) Dit gaf Krüger de gelegenheid te fantaseren, waarover men in vakkringen niet te spreken was.

In 1854 verschijnt zijn tweedelig boekwerk Potamo-Chorografie bij drukkerij P.J. Heijmans te Bergen op Zoom. Het is in het Nederlands geschreven en de prijs bedroeg f 2,15 per deel. Nog maar nauwelijks had het boekwerk de persen verlaten of Krüger begon spoorslags aan een ander. In het begin wilde hij nog één deel over Potamo-Chorografie over Oost- en West- Zeeuws-Vlaanderen schrijven.

"Doch omdat ik al spoedig een meer uitgewerkt plan had om ene Kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda het licht te geven, heb ik dit plan laten varen." (37)

Krüger schreef een tweede boek: "De kerkelijke Geschiedenis van het Bisdom Breda" in vier delen. Het werk verscheen in 1872, 1874, 1876 en 1878 bij drukkerij M.D. van Leeuwen te Roosendaal. Later heeft J.A.G. Juten een aantal delen overgenomen en van een nieuw titelblad voorzien. Op het oorspronkelijke titelblad treft men het wapen van Krüger aan.

Sommigen menen dat Krüger dit wapen zelf verzonnen heeft. Familieleden hebben na het schrijven van mijn artikel over J.B. Krüger verzekerd dat het wapen al langer in de familie was. Uitdrukkelijk is aangegeven "Elk echt exemplaar zal met mijn familiewapen gestempeld zijn."

Op de exemplaren, die Juten overgenomen heeft, ontbreken wapen en notitie. Verder is er op het titelblad een ander lettertype gebruikt.

Het boek verkocht niet goed. Er moet ook nog een vijfde deel van het werk hebben bestaan. Doch dit handelde over plaatsen en feiten die al meest in zijn vorige werken werden genoemd.

Het ging dus met de uitgave niet zo goed. De prijs van de vier delen bedroeg aanvankelijk f 14,60. Een eerste handicap was het ontbreken van de kerkelijke goedkeuring. Hij vraagt aan de bisschop, Mgr. Van Beek, of de prijs niet met

f 4,-- of f 5,-- mag verminderen, en of monseigneur de kerkelijke goedkeuring niet kan geven.

De bisschop antwoordt hem, dat hij over de prijs zelf mag beslissen, maar de kerkelijke goedkeuring kan hij niet meer verlenen.(38)

Na dit antwoord heeft Van Leeuwen er waarschijnlijk geen brood meer in gezien. In deze min of meer reddeloze situatie neemt Juten de onverkochte exemplaren over. Deze heeft indertijd veel tijd nodig gehad om ze te slijten.

DE VIJF DELEN

In het eerste deel geeft Krüger aan wanneer onze voorouders tot de ware godsdienst zijn gekomen. Verder schetst hij de activiteiten van het bisdom Antwerpen en die van Antwerpen zelf.

In het tweede deel schotelt hij de lezer een beschrijving voor van het voormalig vicariaat en het bisdom Breda van 1853 tot in zijn tijd.

Het derde en vierde deel handelen over alle parochies in het bisdom met aantekening van wereldse zaken. Verder wijden ze uit over godsdienstige instellingen van het bisdom en geven ze biografieën van kerkvoogden.

Het vijfde deel werd dus niet uitgegeven.

Zijn bronnen:

Krüger haalde zijn gegevens overal vandaan. Geen moeite leek hem teveel, geen hindernis te hoog.

De voornaamste bronnen waren echter:

1. Alle pastoors uit het bisdom.
2. Het bisschoppelijk archief.
3. Reeds bestaande boeken.
4. Prosper Cuijpers van Veldhoven.

Ad 1. Krüger stelde een lijst van 22 vragen samen, die hij

aan alle pastoors en rectoren toestuurde met een begeleidend schrijven om de geschiedenis van parochie, klooster, etc. in te willen vullen.

Men schijnt over het algemeen geen boodschap aan Krüger te hebben gehad. In een brief van 8 februari 1867, gericht aan G. van Spaandonk, secretaris van de bisschop te Hoeven, verzoekt Krüger of hij de pastoors en rectoren wil aansporen hem te helpen en de vragen te beantwoorden. "Iedereen moet samenwerken en bereidwillig zijn." Het is niet denkbeeldig dat, gezien de omvang van de lijst en de aard der vragen, de meeste pastoors en rectoren het teveel en overbodig werk hebben gevonden.

Krüger verlangde vurig dat er ook iets van monseigneur zou uitgaan. Deze zou met de vastenbul een kleine circulaire rond kunnen sturen. (39)

De toon van zijn schrijven is neerslachtig en zijn moedeloosheid nam nog toe. Op 11 februari 1870 schrijft hij een brief, waarschijnlijk weer aan Van Spaandonk, waarin hij vraagt of monseigneur en de vicaris-generaal een rondschrijven aan de rectors en pastoors willen zenden om hen te verplichten hun memoriaal (verslagboek) dadelijk in orde te brengen en het aan de bisschop te sturen. Deze kan dan alles aan hem doorgeven. Krüger schrijft: "Het is voor mij, die alle kosten en moeite aangewend heb, niet plezierig zo weinig satisfactie te genieten. Mocht ik nu toch kunnen hopen dat er iets op zou dagen, wat mij kan helpen."

"Zodra ik de verzekering heb, zal ik aan een prospectus denken om toch eenmaal een begin van een uitgave te maken."

"Ik verlang er naar, mijn jaren vorderen, nu kan ik nog, later misschien niet meer. Mijn werk zal toch enige leemten in de geschiedenis aanvullen; moge het dan niet volledig zijn, het kan door een tweede aangevuld of bijgewerkt worden. Doe toch een goed woord voor mij!" (40)

Of de geestelijkheid na deze hartekreten meegewerkt heeft, is niet bekend. Waarschijnlijk wel, gezien de delen van Krügers geschiedwerk nadien in een bepaalde regelmaat verschijnen. Krüger moet een enorm doorzettingsvermogen en

veel liefde voor de geschiedenis hebben bezeten. Hij komt over als een man, die zijn beperkingen kende, maar door veel opofferingen slaagde in zijn opzet.

Ad 2. Natuurlijk kreeg Krüger veel gegevens uit het bisschoppelijk archief, die hem zeer van pas kwamen bij het samenstellen van het eerste en het tweede deel.

Ad 3. Bekend is dat Krüger uit vele bestaande werken, o.a. uit Van der Aa en de "Analectes pour servir à l'histoire Ecclesiastique de la Belgique" hele passages letterlijk heeft overgenomen. Soms sprak hij over feiten en toestanden die allang achterhaald waren.

Ad 4. De gegevens betreffende de wereldlijke geschiedenis verkreeg Krüger via andere personen, zijn "vrienden", zoals hij ze in het voorwoord noemt.

Zijn voornaamste vriend was de geschiedkundige Prosper Cuijpers van Veldhoven. Deze Antonius Prosper Cuijpers, geboren 6 februari 1803, was een telg uit het geslacht Cuijpers. Hij was een zoon van Petrus Josephus Cuijpers en Maria Theresia van Mattemburgh. De familie heeft het buitengoed Mattemburgh onder Woensdrecht zeer lang in bezit gehad. Op 30 augustus 1830 huwde Prosper Cuijpers de adellijke Anna Maria Carolina van Veldhoven. Met deze geleerde Prosper Cuijpers onderhield Krüger een nauw contact. Hij speelde Cuijpers nogal eens wat toe, om zelf inlichtingen van hem te krijgen. In een van zijn vele brieven aan Cuijpers-van Veldhoven, gedateerd 16 december 1861, wenst hij Cuijpers geluk met het huwelijk van zijn dochter. "Ik wens haar en Uedele dat zij veel zegen van den hemel in haar huwelijk zal mogen genieten, Amen." Máár, voorzichtig vraagt hij, of de archivaris van Luik al geraadpleegd is. Dit had hij Cuijpers al in een eerdere brief aangeraden in verband met stukken uit het archief van Woensdrecht, die hij, Krüger, toch wel graag verklaard zou zien. (41) Dergelijke zaken met Cuijpers hebben zich meer voorgedaan. De manier waarop, dát was onze pas-

RIJKSTELEGRAAF

KANTOOR TE
BREDA.

VERKORTINGEN.

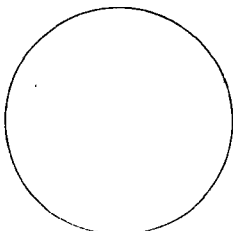
- Rsm.* Rotterdamsche telegraafmaatschappij.
- Hsm.* Hollandsche Spoorwegmaatschappij.
- Rsm.* Rijnspoorwegmaatschappij.
- Csm.* Centraal Spoorwegmaatschappij.
- Gc.* "Grand Central Belge".
- Ndsm.* Noordbrabantsch-Duitsche Spoorwegmaatschappij.
- Sss.* Maatschappij tot exploitatie van Staatspoorwegen.
- Igm.* Intern. Spoorweg Gent-Neuzen.
- Ims.* Intern. Spoorweg Mechelen-Neuzen.

Indien eene der bovenstaande verkortingen nevens het woord „Aangenomen” voorkomt, wordt daardoor aangeduid, dat het telegram op een kantoor der Maatschappij, welke door die verkorting wordt aangegeven, aangenomen is.

RIJKSTELEGRAAF.

Kantoor te
BREDA.

N^o.

KASAANWIJZING.

geldig voor zes maanden
bij alle Nederlandsche telegraafkantoren.

Van deze kasaanwijzing kan geen gebruik worden gemaakt dan nadat die door of namens den geadresseerde van het op dit blad voorkomend telegram is ondertekend.

GOED VOOR

als antwoordkosten, gedeponoord door den afzender van het telegram

N^o , uit

Afgegeven den

187

De belanghebbende stelle zijne handteekening hieronder ter regter- of ter linkerzijde.

Bovenstaande kasaanwijzing door mij in betaling gegeven,

Bovenstaand bedrag door mij ontrangen,

45

TELEGRAM N^o

Aangenomen te

, den

187

, ten

u. m. des

middags.

Ontvangen te **BREDA**, den

1879

, ten

u. m. des

middags.

(De tijdsopgaven zijn gerekend naar den middelbaren tijd van het hoofdkantoor in elken Staat.)

VERKORTINGEN

voor

bijzondere aanwijzingen in
de telegrammen.

- RP. (Réponse payée) = Antwoord betaald.
- TC. (Télégramme collationné) = Collationering betaald.
- CR. (Accusé de réception) = Ontvangbewijs betaald.
- D. = Dringend telegram.
- FS. (Faire suivre) = Naseinen.
- OB. = Open bestellen.
- XP. (Express payé) = Bode betaald.
- XD. (Express déposé) = Bode borggesteld.
- PP. (Poste payée) = Post betaald.
- EP. (Estafette payée) = Estafette betaald.
- ED. (Estafette déposée) = Estafette borggesteld.
- DP. (Remise à domicile payée) = Bestelgeld betaald.

N.B. Zijn de kosten van het antwoord vooruitbetaald, dan geldt de aan het hoofd van dit blad gedrukte kasaanwijzing, die daartoe van het blad moet worden gescheiden, als betaalmiddel voor een telegram. Ook kan die, desverkiezende, tegen geld worden ingewisseld.

Monsieur le Bisschop Breda

*Mijnheer Krüger, pastoor
Hoogerheide is overleden
Dehorst Kapellaan*

*Bademhof die Viesp., y.B. de Kerf, nominatief
est Reservitor.
H. Gillis, Sec.*

Voor afschrift:

toor/geschiedschrijver ten voeten uit.

BEOORDELING.

Men krijgt de indruk dat de "beroepsmensen" een beetje op het werk van Krüger hebben neergekeken. Ook tegenwoordig zegt men dat de pastoor veel heeft geschreven, wat niet helemaal juist blijkt te zijn, of niet voldoende gedragen is door bewijzen. Tevens treft hem het verwijt, dat hij onnauwkeurige notities en onderzoekingen van geestelijken heeft overgenomen, zonder zich af te vragen of ze allemaal wel juist waren.

Anderzijds moet men bedenken dat van verschillende plaatsen en zaken niets, of nagenoeg niets, geweten zou zijn, indien Krüger zijn werk niet had aangevat.

Nog steeds wordt zijn werk aangehaald.

Krüger zal de man blijven, die veel uit de geschiedenis heeft vastgelegd, waaruit onderzoekers van onze streek volop kunnen putten. We dienen te bedenken, dat de dorps-pastoor, die de nadruk legde op de noodzakelijker en gewichtiger bezigheden van zijn geestelijke bediening, toch vele jaren intensief aan de "Geschiedenis van het Bisdom Breda" gewerkt heeft. Ondanks zijn neerslachtigheid heeft hij doorgezet tot het einde. Een doorzetter, zo heeft hij zich steeds doen kennen.

ZIJN LEVENSEINDE.

Hoe lang zijn ziekte, waaraan hij bezweken is, duurde, is niet met zekerheid te zeggen. Na juli 1878 schreef hij in de parochieregisters niets meer in. Deken Doggen tekende op 26 juli van dat jaar de registers voor gezien. Daarna geschiedden de inschrijvingen door kapelaan J.B. de Kerf tot het moment dat J. Doggen tot pastoor benoemd werd. Joannes Baptista Krüger, "uit het dal der rooskens", overleed, volgens een telegram naar het bisdom om 2 uur in de middag van 16 januari 1879. (43)

Dok het doopboek van de parochie Hoogerheide vermeldt hetzelfde tijdstip.

Joannes Baptista Krüger *Die 16 Januarii hora primâ pomeridianâ obiit*
Joannes Baptista, Presbyter et Parochus in Hoogerheide
filii leg. *etatis 79 annorum*

Hij werd 79 jaar oud; met hem was een belangrijk en vooraanstaand man heengegaan.

Hij werd achter de R.K. kerk op het kerkhof begraven. Op zijn steen staat:

D. O. M.

Ter nagedachtenis van den
 Weleerwaarden Heer
 Joannes Baptiste Krüger
 Geboren te Roosendaal
 20 Junij 1799

Bedurende 35 jaren pastoor
 te Hoogerheiden
 Aldaar overleden
 16 Januari 1879

R. I. P.

Priestergraf J.B. Krüger + 1879.

Eene eerkroon van 65 hooge jaren, die op
 de wegen der gerechtigheid gevonden werden
 Spenk XVI 31.

† † †

Hil voor de Ziel van Zelig

DEN WEL-ERWASDEN KERK

Joannes Baptista Krüger.

geboren te Roosendaal . . . . . 20 Junij 1799
 Priester gewijd te Mecheden 24 Augustus 1824
 Assistent te Egmond . . . . . 19 Augustus 1824
 Kapelaan te Wouda . . . . . 18 Septemb 1838
 Coadjutor te Sluis . . . . . 21 April 1842
 Pastoor te Hoogerheiden . . . . . 7 Februarij 1844
 Aldaar overleden . . . . . 16 Januarij 1879

God heeft een eeuwig verband met hem
 gesloten en hem het Priesterschap onder Zijn
 volk gegeven. Ezech. XLV 5

Weest uwe oversten gedachtig, die u het
 woord Gods verkondigd hebben. Hebr. XIII 7

Ik zweek u, mijne broeders, bij onze Heer
 Jesus Christus en bij de heilicheit der heiligen
 Geesten dat gij mij Bystaat in uwe getreden
 tot God. Rom. XV. 39

R. I. P.

Druk. J. J. B. Voelinden, Bergenooy Zaan

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Uitgebreide biografie Johannes Baptista Krüger, pastoor en geschiedschrijver in "Tijding" 1979 - 1, blz. 22 t/m 36 door A.J. Pijnen.
"Westbrabanders Onder Elkaar", uitgave van de afdeling West-Noord-Brabant van de Nederlandse Genealogische Vereniging 1982, blz. 136-146, door A.J. Pijnen.
2. Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
3. Idem.
4. Idem.
5. Idem.
6. Westbrabanders Onder Elkaar.
7. Doopboek R.K. Parochie Hoogerheide 1832-1875. P.A.H.
8. Trouwboek R.K. Parochie Hoogerheide 1760 - 1879. P.A.H.
9. Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
10. Doos 254, inventarisnos 41-62, 1850 - 1851 in B.A.B.
11. Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
12. Doos 254, inventarisnos 41 - 62, 1850 - 1851 in B.A.B.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Ibidem.
18. Rekeningenboek Parochie Hoogerheide, jaren 1851 en 1852 en Geschiedenis van het Bisdom Breda door J.B. Krüger, deel 3, blz.455/6.
19. Geschiedenis van het Bisdom Breda door J.B. Krüger, deel 3. blz. 455/6 ; Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
20. Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
21. Rekeningenboek Parochie Hoogerheide 1844. P.A.H.
22. Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
23. Doos 254 Parochie Hoogerheide in B.A.B.
24. Ibidem.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. Ibidem.
28. Index benoemingen geestelijken door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
29. Ibidem.
30. Doos 254 Parochie Hoogerheide in B.A.B.
31. Ibidem.
32. Ibidem.
33. Ibidem.
34. Ibidem.
35. Tijding 1979-1 en Westbrabanders Onder Elkaar.
36. Ibidem.
37. Ibidem.
38. Ibidem.
39. Ibidem.
40. Ibidem.
41. Ibidem.
42. Ibidem.
43. Doos 254 Parochie Hoogerheide in B.A.B.

HOOFDSTUK 11

JAN DOGGEN

Deze Jan Doggen werd op 3 februari 1879 tot pastoor benoemd te Hoogerheide (1)

Hij was geboren te Wouw op 16 juli 1831.

Hij viel al gelijk met zijn neus in de boter. Bij zijn inhaling had men, volgens wijlen de heer Adrianus Jacobus Stuijts, geboren op 29 april 1868 en caféhouder van café "De Arend", een mooi spandoekje opgehangen. Adrianus was toen $\pm$ 11 jaar, maar hij heeft het de schrijver zeer dikwijls verteld. Er zou een curieuze tekst op hebben gestaan, die luidde als volgt:

"Welkom Broeder van den Deken,
een kort misje en niet preken."

Maar pastoor Doggen zou al gauw genoeg te preken krijgen. In eerste instantie valt het nogal mee.

Op 8 februari 1879 blijkt dat pastoor Krüger *f* 1000,-- heeft nagelaten: *f* 500,-- voor H. Missen voor zijn zielerust en *f* 500,-- voor brood voor de armen. (2)

Maar dan begint een periode, die de nodige trammelant zal veroorzaken.

Het is de lezer al bekend dat de parochianen van Woensdrecht omtrent 1819 ook weer een eigen parochie wilden hebben. Maar daar kwam niets van in.

In het jaar 1876 of 1877 werd door enige inwoners van Woensdrecht het plan opgevat om te trachten in Woensdrecht een kerk, desnoods een kapel te bouwen, omdat men de afstand naar Hoogerheide te groot vond. Daarom begaven de heren P.F. Dietvors en Adrianus Kuijlen zich naar deken Doggen te Lepelstraat, om de zaak te bepleiten. Deze raadden hen aan de zaak te laten rusten zolang Krüger nog leefde. Men moest Krüger op zijn hoge ouderdom niet verontrusten.

Voor Krüger was dit inderdaad een tere affaire. De parochie Hoogerheide had al wat veren moeten laten: de afscheiding van Ossendrecht in 1834 onder pastoor Hoffen en ten tijde van Krüger had men in 1864 te Nieuw-Borgvliet een eigen kerk, waarin op 29 oktober 1865 de eerste H. Mis werd opgedragen. Door de kerk te Nieuw-Borgvliet raakte men de Zuidgeest kwijt, wat een aderlating op financieel gebied betekende. Op de Zuidgeest woonden veelal boeren, die goed in de collectes gaven. Geen wonder dat men voor een afscheiding van Woensdrecht niets voelde.

Toch vroegen zij om bemiddeling van de bisschop. Op 22 januari 1879 komt er een antwoord van monseigneur, dat hij tegen de verdeling is.

De voornoemde heren Dietvors en Willemse togen weer naar Lepelstraat en vertelden de deken dat ze graag een onderhoud met de bisschop wilden. Op 29 januari 1879 krijgen ze het nietszeggende antwoord, dat nog niets beslist is.

Toen J. Doggen het pastoraat te Hoogerheide aanvaardde, was de stemming in Woensdrecht in feite al beneden peil. Of het te Hoogerheide korte misjes waren, wagen we te betwijfelen, want preken deed de pastoor ook al en zeer tegen de zin van die van Woensdrecht. Hij vertelde, dat hij het met een kapelaan wel af zou kunnen in Woensdrecht.

Na een tijdje ging de heer Dietvors nog eens "luisteren". Pastoor Doggen zei in acht woorden: "Dietvors, er kan van die zaak niets komen".

Maar om een lang verhaal wat korter te maken, bepalen we ons tot de voornaamste feiten.

De bisschop kwam te Hoogerheide het H. Vormsel toedienen. Het enige Woensdrechtse lid van 't kerkbestuur had een onderhoud met monseigneur. In het café van Adrianus Willemen werd een vergadering belegd met de inmiddels gevormde commissie en de hoofden van de huisgezinnen. (3)

Het geheel doet een beetje aan de afscheiding van Ossendrecht denken. In feite waren vele problemen identiek.

De vergadering viel tegen; het kwam er op neer dat men in Hoogerheide een nieuwe en grotere kerk zou bouwen. Die van Woensdrecht hadden één slogan: "Bouwen, bouwen zullen we toch". En dat deden ze! Ze brachten nog een bezoek aan de bisschop die zich liet vervangen door de Eerwaarde Heer Gielis. Buitengezet zijn ze niet, maar het scheelde niet veel. Wat Jan Koekhoven de klep van zijn pet naar beneden liet trekken en hij zei: "Zo zout heb ik het nog nooit gegeten". Meer dan waarschijnlijk zei hij "gevreten". (4)

Pastoor Doggen had natuurlijk ook nog andere dingen aan de hand. Hij meldde op 17 november 1879 aan de vicaris, dat die van buitenaf huiswaarts keren, terwijl, als zij thuis zijn de te enge kerk ze niet kan bergen. (5)

Precies een jaar later, op 17 november 1880, meldde hij aan monseigneur Van Beek " dat weldra de mensen die in den lande werken naar hunne haardsteden zullen terugkeren. Hij evenals verleden jaar om een vicaris verzoekt, omdat hij dan de bevolking 's zondags in twee diensten niet kan houden." (6)

Op 26 januari 1881 stelt pastoor Doggen aan de bisschop voor vijf begraafklassen in te voeren, respectievelijk van klasse 1 t/m 5: *f*5,--, *f* 2,50, *f* 2,--, *f* 1,50 en *f* 1,--. Armenklasse gratis. Voor kinderen moeten volgens klasse 1 t/m 5 resp. *f* 2,--, *f* 1,50, *f* 1,--, *f* 0,40 en *f* 0,20 betaald worden. Voor de misdienaars resp. *f* 1,--, *f* 0,60, *f* 0,40, *f* 0,20 en *f* 0,10.

Voor lijken uit Woensdrecht moet wat meer betaald worden, omdat de pastoor met een behoorlijk rijtuig moet worden afgehaald. De grafrechten met een steen of kruis voor 10 jaar *f* 50,--, voor 25 jaar *f* 125,--, voor 50 jaar *f* 200,-- en voor altijd *f* 300,--. (7)

Hij krijgt hier voorlopig geen toestemming voor.

Pastoor Doggen heeft in kort tijdsbestek enkele belangrijke feiten doorgegeven. Hij deelt mee dat er in die tijd al veel "buitenwerkers", polderjongens, waren. Mensen die voor een

heel seizoen van huis gingen en zelfs in het buitenland gingen werken. Dit is een gegeven waar nog te weinig over bekend is. Dat er "polderjongens" waren, wist men. Via pastoor Doggen weten we dat ze er rond 1880 al massaal waren. Voorts heeft Doggen toch wel te doen met een kerk die te klein is en beschouwd hij de inkomsten van de kerk, evenals de meeste pastoors, van zeer groot belang.

Pastoor Doggen preekte op 8 december 1881 over de nieuwe kerk van Salomo, die te Hoogerheide zou worden gebouwd. Die van Woensdrecht hadden het niet meer. Ze namen het initiatief over en zeiden dat Salomo een tempel liet bouwen waar er geen was. Hoogerheide had er al een, zei men, en dus achtte men dat overbodig. In feite hadden ze gelijk. De overheid hield zich op de vlakte en de bewoners van de Dorpsstraat (Raadhuisstraat) waren tegen de bouw van een Woensdrechtse kerk. Ze vreesden verlies van nering te Hoogerheide. Men liet van beide zijden intekenlijsten rondgaan. De Salomolijst van Hoogerheide boekte te Woensdrecht niet het minste succes. Terwijl Woensdrecht liet circuleren te Hoogerheide. Dit gebeurde op 8 december 1881. (8)

De zaak werd op de spits gedreven, omdat er van beide zijden te weinig begrip voor elkaar was. Men heeft wel eens met de gedachte gespeeld een kerk aan de Nieuwe Weg te bouwen. Dit was verreweg de beste oplossing geweest. Hoogerheide en Woensdrecht zouden immers aan en naar elkaar zijn gegroeid en vele wrijvingen zouden zijn voorkomen. In die tijd was het nog zo, dat iedere brief op het postkantoor aankwam!

Het aloude en vroeger grotere Woensdrecht zat in een vergeten hoek. Al met al zette dit kwaad bloed bij de Woensdrechtaren.

De Woensdrechtaren zetten door en richtten uiteindelijk een N.V. op die door notaris Nouhuijs op 2e Pinksterdag 1882 in café "Belle Vue" werd beschreven.

Van de deelnemers in de bouw begon men inmiddels de 1e termijn te innen en spoedig volgde de 2e termijn.

Er werden bestek en tekening gemaakt voor een kerk met een toren. De begroting viel uit op f 20 000,--. Dit leek de N.V. te hoog. Men zou een kerk bouwen zonder toren. Na alle administratieve rompslomp afgehandeld te hebben, werd, nadat de grond allang was verkregen, in café "Belle Vue" aanbesteed. Er waren acht inschrijvers. De laagste was Antoon Groffen uit Woensdrecht voor f 10 815,--. Nu was het niet zo dat Woensdrecht voordien de onderhandelingen had gestaakt. Doch in 1882 hadden ze nog een afwijzing van de bisschop gehad.

Er werd Boomse steen voor de bouw gebruikt, die door de boeren gratis werd aangevoerd. Daarna gingen de laagste inschrijvers, Ant. Groffen en zijn neef Ant. Gorren, aan het bouwen. Onder het toeziende oog van opzichter Geerts vorderde de bouw voorspoedig. De eerste steen van deze bouw was inmiddels gelegd door de voorzitter van de N.V., J. Melsen. Hij deed dit met een zilveren troffeltje. Toen de kerk omtrent half december 1882 klaar was, bleek het allerminst zilver te zijn wat er blonk. Men stelde al op 8 of 9 december 1882 de deken ervan in kennis dat de kerk zijn voltooiing naderde en men deze, via deken Doggen, aan de bisschop zou aanbieden.

Op 11 december 1882 kwam er een brief van "de ootmoedige dienaar", de deken, die alles afwees, omdat ze het kerkelijk gezag hadden miskend.

De story, die wij vanwege de plaatsruimte moeten inkorten, was nog lang niet aan een oplossing toe en zou de geschiedenis ingaan met de overdreven benaming: "Het Schisma van Woensdrecht". (9)

We laten de kerk van Woensdrecht voorlopig de kerk, want in Hoogerheide had men inmiddels ook niet stil gezeten.

Op 15 februari 1882 schrijft P.J. Jacobs Azn van het kerkbestuur aan monseigneur Van Beek onder meer: "Hoogerheide wil zijn kerk vergroten. Maar ik heb van de pastoor gehoord dat het om een hele nieuwe kerk gaat, beginnende met het altaar en eindigende met de toren. Dit lijkt mij geen plan van verbouwing, maar van vernieuwing. Ze willen beginnen met de eerste helft en zouden daarvoor een lening moeten sluiten van f 15 à f 20 000,--. Dat is al wel genoeg, maar wat dan, als na enige jaren de 2e helft gebouwd moet worden? De pastoor zei, dat er geen haast bij was en dat zij misschien tal van jaren met zulk een figuur zouden moeten pronken. Omdat volgens m.i. , na slechts een grote schuldenlast op ons genomen te hebben, ons eenmaal daar allemaal ontdaan zien. Want men moet reeds een kapitaal negotieëre zodat men slechts door het inkomen der kerk de intrest daarvan kan dekken en er voorts geen uitzicht meer is op een goed slot. Zodat dus voor de voltooiing dezes zich zeker een niet minder groot kapitaal zal moeten getroosten. Voor welke intrest er dan wellicht middelen moeten aangewend worden. En daar Woensdrechts intekenlijst, in weerwil van alle tegenwerking, zo ik vernomen heb, met legaten onderbegrepen nog steeds tussen de f 13 en f 1400 gulden bedraagt. Wat met Uwe D.H.W.'s goedkeuring, een benoemd rector of pastoor oneindig beter zou geweest zijn, en men bij gevolg aldaar met inbegrip van hun aandeel in het goed slot van Hoogerheide met een zeer klein kapitaal-tje te negociëre eene zeer voldoende kerk zoude bouwen." (10)

In deze brief wordt verder nog het Woensdrechts plan gememoreerd. Men krijgt min of meer de indruk dat P.J. Jacobs Azn van het Hoogerheidense plan niet veel moet hebben en min of meer met Woensdrecht dweept.

Amper een dag nadien, op 16 februari 1882, richt het kerkbestuur van Hoogerheide zich tot monseigneur Van Beek, de bisschop van Breda.

Zij vragen toestemming om de bestaande kerk te vergroten. "Een plan, tekeningen, enz. van Dhr J.J. van Langelaar, architect te Princenhage met de goedkeuring van de bisschop dit geheel te onderstrepen. Dat zij van de hiertoe nodige kapitalen de jaarlijkse intresten 4 ten

honderd (enige zijn er aan $3\frac{1}{2}$ procent toegezegd) menen te kunnen bestrijden uit:

- 1e. Het gemiddeld batig slot der twee laatste jaren berekend, waarin zelfs buitengewone uitgave gedaan zijn welke in 10 of 20 jaar niet voor komen, te weten *f* 800,--.
  - 2e. Uit de meerdere zitplaatsen en wat hogere prijs, dan tot heden berekend, tegen *f* 200,-- in het jaar. *f* 200,--
  - 3e. Uit het gemakkelijk te verhogen waslicht bij uitvaarten *f* 40,--.
  - 4e. Uit de opbrengst der begraafplaats, welk tarief in de rubriek nog ontbreekt. *f* 20,--.
- Samen *f* 1060,--.
- Met welke gewone middelen de intresten van een kapitaal van *f* 26 500,-- à 4% kan worden bestreden.
- 5e. Uit buitengewone collectes voor de kerk.
Vergroting reeds in de kas ontvangen *f* 1 000,--.
  - 6e. Nog binnen elf maanden zeker te ontvangen *f* 2 500,--.
  - 7e. Binnen twee à drie jaar nog waarschijnlijk *f* 500,--.

Bij deze middelen zijn uitgerekend de nog toegezegde giften onder voorwaarde dat te Woensdrecht niet eene kerk gebouwd wordt, en van andere die zeker zullen geven zodra onze kerk vergroot zal zijn. En eindelijk hebben wij nog gegronde hoop, dat enige grondeigenaars en andere welhebbenden giften zullen doen aan onze kerk. Mocht onverhoopt bij nadere aanbesteding der Kerkvergroting blijken, dat bovengemelde middelen niet toereikend zouden zijn, dan konde nog nieuwe middelen gevonden worden, uit het oprichten van le een weldoenersboek, 2e door de jaarlijkse collecte wat te verhogen, 3e een nieuw beroep te doen op milddadigheid der parochianen en vele goede vrienden.

J. Doggen, Pastoor." (11)

Het voorstel van het kerkbestuur is op de keper beschouwd een aaneenrijging van prognoses met weinig zekerheden. Er zit nog een min of meer venijnige opmerking in: "Onder voorwaarde er te Woensdrecht geen kerk gebouwd wordt".

Dit is een opmerking om "Woensdrecht" onmogelijk te maken.

Op 20 februari 1882 krijgt pastoor Doggen al bescheid van

de Eerwaarde Heer Van de Corput van het bisdom.

"Zeereerwaarde Heer Pastoor,

Naar aanleiding van het schrijven van Uw kerkbestuur, van de 16e dezer nr. 8 moet ik U namens Monseigneur het volgende berichten: Monseigneur heeft de in voornoemde brief gedane opgave der middelen, waaruit de kosten van het vergroten van de kerk zouden moeten worden bestreden, aandachtig nagegaan, en Z.D.Eerw. is daardoor noodzakelijkerwijze tot het besluit gekomen, dat het onmogelijk is aan het ontworpen plan uitvoering te geven. Uw kerk kan toch voor de som van ongeveer f 30 000,-- de nodige intrest niet betalen. Zonder nog van aflossing te spreken. Want Mgr. vreest dat het inkomen uwer kerk inplaats van vermeerderen, eerder zal verminderen. Ook of het thans in den eersten tijd raadzaam zal zijn de tarieven te verhogen. En op waarschijnlijke inkomsten in de toekomst kan men niet genoeg rekenen, om dáárop geld te lenen. Om die reden zou Mgr. er voor zijn, van het bestaande plan af te zien om op een zeer goedkope wijze b.v. voor een duizend gulden of drie een vergroting aan de kerk aan te brengen. Mgr. verzoekt U, Zeer Eerwaarde, dit zijn gevoelen aan het kerkbestuur mede te delen." (12)

Pastoor Doggen bleek zijn naam met recht en reden te dragen. Hij liet als een vasthoudende "dog" niet af. Al vrij vlug timmerde men iets anders in elkaar en gaf men monseigneur al op de 15e maart 1882 bericht.

"Geven met de diepste eerbied te kennen, de ondergetekende leden van het kerkbestuur der parochie van O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide, dat zij het niet gunstig antwoord van Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid geene toestemming kan geven, om aan het ontworpen plan uitvoering te geven, wat zij eerbiedigen. Dat zij daarna eene conferentie hebben gehad met den Zeer Eerwaarden deken van Bergen op Zoom, Dhr J.J. van Lange- laar, architect, en den Weleerwaarde Heer kapelaan J. Stoop, die met ons meenen, dat tenminste een gedeelte van travees van het ontworpen plan ad circa f 23 000,-- zou uitgevoerd kunnen worden, daar:

- 1e. De collecte voor de vergroting deze al f 4 000,-- toezeggen.
- 2e. Dat het batig slot der laatste jaar ieder jaar f 800,-- bedraagt.
- 3e. Dit saldo naar mij grondig berekend, nog wat hoger zal zijn.

A. Door het vermeerderen der zitplaatsen die verpacht worden.

- B. Door de opbrengst der cent-stoeltjes, gelijk dit in onze parochie Ossendrecht en Putte het geval is.
  - C. Door den taks der zitplaatsen wat te verhoogen, zoals Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid ons dit in onze vergadering van 18 september vorig jaar voorstelde.
  - D. Door ons tarief voor uitvaarten wat te verhogen, zodat wij nog altijd beneden die van Putte, Wouwsche Plantage, Halsteren en Lepelstraat blijven.
  - E. Door het oprichten van een weldoenersboek dat wellicht f 50,-- à f 75,-- per jaar kan opbrengen.
- 4e. Dat ons reeds gelden à 3½ procent zijn toegezegd, mits binnenkort te beleggen.

Eindelijk dat zij niet zonder reden grotelijks vrezen, zo niet binnenkort de ontworpen vergroting een aanvang neemt, de gemoederen nog meer ontstemd zullen geraken. Reedenen waarom zij het durven vragen, nogmaals bij Uwe Doorl. Hoogw. er op aan te dringen, dat het Uwe Doorl. Hoogw. moge behagen ten gunste van ons voorgestelde plan te willen beschikken. Mogt Uwe Doorl. Hoogw. echter van oordeel zijn, dat dit voorgesteld plan, welk ons zozeer bevalt, volstrekt niet kan worden uitgevoerd, dan zullen wij ons daaraan ootmoedig onderwerpen. Terwijl wij intussen Uwe Doorl. Hoogw. verzoeken ons toe te staan, zonder verwijl een ander plan te laten maken, waarvan wij nú een gedeelte mogen uitvoeren, en waarvan later het andere gedeelte kan worden voltrokken. Zodat de kosten nu gemaakt, later niet nutteloos zijn. Waartegen allen een groot bezwaar zouden maken.

Uw nederige dienaar J. Doggen, pastoor." (13)

Onze pastoor kwam in feite met hetzelfde plan aandragen. Men krijgt ook de indruk van hem dat het soleren hem niet vreemd geweest is. Het zijn wel de kerkmeesters die schrijven, maar we vinden meestal één handtekening, die van de Eerwaarde Heer Jan Doggen.

Ook dit "nieuwe" plan schijnt niet met veel luister ontvangen te zijn, en is daarom niet goedgekeurd. Want op 27 maart 1882 klimt het kerkbestuur alweer in de pen, en komt met een iets minder duur plan opdraven.

"Aan zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Mgr.

H. van Beek, Bisschop van Breda.

De ondergetekende leden van het kerkbestuur, laten weten dat zij zeer graag de kerk willen vergroten volgens het door Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid met architect J.J. van Langelaar besproken plan. Te weten, weglating van de getekende sacristie, een travee met afbouwning van het Priesterkoor, tot een bedrag van f 20 000,--.

Ze menen dit binnenkort te kunnen uitvoeren, en tot aanbesteding over te kunnen gaan, omdat

- 1e. De collecte voor deze vergroting der kerk en zekeren toezeggingen minstens f 4 000,-- bedragen.
- 2e. Het batig slot der twee laatste jaren, gedeeltelijk voortkomend uit vaste rentegevende effecten f 800,-- bedraagt.
- 3e. Dat dit saldo naar gegronde berekening nogal wat hoger op zal lopen.
  - A. Door het grooter getal der verpachtte zitplaatsen en desnoods,
  - B. De opbrengst van de centstoeltjes gelijk aan dit in naburige parochies Ossendrecht en Putte.
  - C. Het oprichten van een Weldoenersboek. Dat enige der te kort te komen gelden zijn toegezegd à $3\frac{1}{2}$ per honderd jaarlijkse intrest mits binnenkort te beleggen.

Dat zij menen uit bovengenoemde middelen niet alleenlijk den jaarlijksen intrest te kunnen betalen, maar zelfs jaarlijks circa f 200,-- af te kunnen lossen, van de gelden die geleend moeten worden. Redenen omwelk zij durven vertrouwen, dat het uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid moge behagen, Uw welwillende toestemming te geven tot spoedige uitvoering van bovengenoemd plan, en tevens de machtiging tot het lenen van de te kort komende gelden zult verlenen.

Het welk zij doende.

Uwe nederigste dienaren

J. Doggen, Pastoor.

P.J. v. de Moer en F. Kamoen,
Kerkmeesters." (14)

In een kort schrijven, zonder datum, schrijft pastoor Doggen

aan de bisschop: " Wij twijfelen niet of dit schrijven zal Uwe Doorl. Hoogw. zo aangenaam zijn dat U goedgunstig de zegen aan dit werk gelieve te verlenen.

Namens het kerkbestuur
J. Doggen, pastoor."

De vergroting van de kerk heeft inderdaad plaats gevonden. Het te lenen bedrag liep hoger op dan men dacht. De boeren hebben in mei 1882 de stenen gratis aangereden. Dit bericht van pastoor Doggen op 9 mei 1882, enigszins onduidelijk, aan Monseigneur Van Beek, waarin details ontbraken.

Dat het schrijven van 9 mei 1882 veel aan duidelijkheid miste wordt verklaard uit een brief van 11 september 1882 van pastoor Doggen aan Mgr. H. van Beek:

"Daar het nieuw klokje voor ons kerktorentje zeker eerst gewijd behoort te zijn, eer dat hetzelfde binnen eenige dagen geplaatst worde, heb ik verzocht aan onzen Zeer Eerwaarde Heer de Deken dit te willen doen, doch die antwoordt mij niet de facultas (verlof, machtiging) te mogen hebben om zulks te mogen doen. Derhalve verzoek ik U, allereerbiedigst dat het Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid zal behagen aan onzen Heer Deken of wie dan ook de noodige facultas te verlenen, om zulks te mogen doen. Zodat de werken zonder vertraging kunnen worden voortgezet. Want vandaag zijn reeds drie leidekkers met hun werk aan het priesterkoor begonnen. Voor het overige gaat alles redelijk wel, en van Woensdrecht hoort men weinig of niet meer spreken. In afwachting van een gunstig antwoord heb ik de eer te zijn, Uwe Doorl. Hoogw. nederige dienaar

J. Doggen, Pastoor." (15)

Om een klein leugentje heeft de pastoor niet verlegen gezeten. In Woensdrecht giste het nog steeds. Verder vergat de pastoor te vermelden, dat de boeren, die de steen hebben aangereden, eest Woensdrechtse boeren waren.

Geld kon men voldoende gebruiken. Cornelis Couwenbergh schenkt 30 oktober 1882 f 1 000,-- met de last voor zijn

overleden ouders, drie zusters en een broer van 1882 tot 1932 jaarlijks een H. Mis te laten doen. Dit waren wel courante middelen, maar in de boekhouding kwamen we over de loop der jaren toch weer in uitgave te staan. Van dit soort schenkingen zullen wij er maar een beperkt aantal opvoeren, en enkel alleen om aan te tonen dat er buiten de bouwperikelen nog andere dingen aan de orde waren. Ook op het geestelijk, godsdienstige vlak was er wel het een en ander te doen.

Pastoor Doggen doet weer van zich spreken op 17 augustus 1883. Hij verzoekt dan aan monseigneur Van Beek in het nieuw gebouwde gedeelte, het Altare fixum, het vast altaar, te laten consacrereren, opdat daar de mis zal kunnen worden gedaan. En omdat de banken nog niet geplaatst zijn, zou dat beter nu kunnen gebeuren, schrijft de pastoor. Ook een gevolmachtigde zou dat kunnen doen, zo besluit hij. (16)

Een tempel van Salomo is het niet geworden en er hebben zich nog zoveel strubbelingen voorgedaan, dat men ze jaren later nog niet te bovenwas. Doch hierover verder meer.

We richten onze blik nog eens op Woensdrecht om te vernemen hoe het de bouwers in die tussentijd vergaan is.

We weten dat hun kerk in december 1882 was gereed gekomen en werd geweigerd. Frans Dietvors was de grote woordvoerder van de bouwers.

Op de meest nederige maar overtuigende toon heeft hij getracht hun kerk te doen aanvaarden. Maar alles wat hij deed was tevergeefs. Hier was van een opstandeling of schismatiek niets te bespeuren.

De mensen waren wanhopig, en om allerlei redenen werd de kerk te Hoogerheide zo goed als niet meer bezocht. Men had in de kerk nog een klokje laten hangen. Het luiden moest echter gestaakt worden, omdat er zonder voorafgaande wijding het verboden was te luiden. Er kon geen godsdienstoefening plaats vinden zonder priester: artikel 8 van de wet d.d. 10 september 1853, staatsblad no 102.

Maar men ging toch door met andere, nodig geachte dingen aan te schaffen. In Mechelen werden 50 stoelen aangeschaft. Op zondag 14 januari 1883 "opende" Woensdrecht zijn door het bisdom geweigerde kerk. Bij het betreden van de kerk zong men het "Veni Creator Spiritus". Het waren zangers, die als leden van de H. Familie te Hoogerheide hun sporen verdiend hadden. Na beëindiging van de zang werd door een oudere ongehuwde vrouw, Barberientje Swagemakers, de Rozenkrans voorgelezen. Barberientje was niet voor de poes. Spottend werd zij wel eens de eerste pastoor van Woensdrecht genoemd. Het deed aan Ossendrecht denken, aan "Pastoor" Adriaan van Gorp, die destijds te Ossendrecht de "diensten" verrichtte. Er waren nog meer overeenkomsten: de "parochianen" waren vasthoudend, en de geestelijke overheid was te behoudend en begreep de volksziel niet. Van de andere kant wist ook de bevolking te weinig van de financiële perikelen van de kerk.

Maar we gaan door met Barberientje, de "pastoor" van Woensdrecht. Het werkvolk van Hoogerheide, dat door Woensdrecht trok om in de polders te gaan werken, loerde al eens over de gordijntjes van haar huisje naar binnen en riep: "Hé, mannen, de pastoor zit aan de koffie." Een en ander wekte dus de lachlust op, maar het geheel was allerminst om te lachen.

In hun "kerk" ging het er ordentelijk toe. Er waren 's zondags twee diensten van drie kwartier, een om 9.30 uur en een om 3 uur in de namiddag. Er deden zich bizarre zaken voor, b.v. voor een overleden vrouw was er een uitvaartmis te Hoogerheide, terwijl de man en twee stiefzonen in de "kerk" van Woensdrecht voor haar zaten te bidden. Na de dienst werd het stoffelijk overschot naar Woensdrecht gebracht, waar pastoor Doggen zich in de "Stompe Toren" moest verkleden alvorens het graf aldaar in te zegenen. Wat de kerk zelf betreft, op 16 juli 1883 kon de laatste termijn aan de aannemers worden uitbetaald.

Verder ging het er steeds driester en triester aan toe. Als men maar dacht ergens hulp te kunnen krijgen ter "erkenning" van hun kerk, dan trok men er op af, doch zonder resultaat.

Nu gingen de Woensdrechtenaren in deze betreurenswaardige zaak ook niet vrijuit. Velen hadden zich contractueel laten verbinden te Hoogerheide niet meer naar de kerk te gaan. Althans dat beweerde men. Toen er uiteindelijk hulp op kwam dagen in de persoon van C. van de Zande, pastoor van Klein-Dongen, werd hen dit ook door hem verweten. Dietvors zei dat dit alles leugens en grove laster waren, om hen verdacht te maken. Dietvors toonde de pastoor alle stukken, welke hij in zijn bezit had.

In pastoor Van de Zande herkennen wij kapelaan C. van de Zande, die destijds door pastoor Krüger tegenover de bisschop zo lelijk in zijn hemd werd gezet.

De bewoners van Woensdrecht mochten hem als kapelaan graag en stelden veel vertrouwen in hem. Dit was ook de reden dat ze in pastoor Van de Zande een redder in de nood hebben gezien. Misschien was hij niet de "redder", maar in alle geval de man die de zaak aan het rollen bracht. De zaak rolde niet zo vlug en Barberientje heeft nog veel Rozenkransen moeten bidden.

Na veel jaren van ploeteren, miskennis, achterdocht en achterklap, begon het moreel en de moraal aanmerkelijk te dalen. Het hele gebeuren schreeuwde om een oplossing. Na veel geschrijf en vele debatten zag men in dat het nodig was de Woensdrechtenaren, inclusief de kerk, te erkennen. Na vele moeilijkheden, werd op 30 oktober 1885 de parochie van Woensdrecht canoniek gevestigd onder de titel van St.-Joseph. (17)

Niet iedere lof verdienende persoon is in deze zaak genoemd geworden, of aan zijn trekken gekomen. De parochiegeschiedenis van Woensdrecht is in deze immers niet de hoofdzaak,

maar mag omwille van de rol, die zij gespeeld heeft in de parochiegeschiedenis van Hoogerheide, niet over het hoofd gezien worden.

Wie er ook niet aan zijn trekken is gekomen: Joannes Doggen, de pastoor van Hoogerheide.

Terwijl de parochie Woensdrecht al lang en breed zijn erkenning had, sukkelde hij nog steeds voort met zijn "tempel van Salomo". Hij had wellicht, om de Woensdrechtanaren te overbluffen en kalm te krijgen, teveel hooi op zijn vork genomen. Op 12 juni 1886 kreeg hij elders een benoeming. Als nieuwe pastoor werd op 12 juni 1886 in zijn plaats benoemd: Jan Baptist Lanen uit Nieuw-Vossemeer. (18)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Index benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
2. Doos 254 Parochie Hoogerheide in B.A.B.
3. Woensdrecht in zijn algemene geschiedenis en parochieel leven in Tijding 1985-1 blz. 8 - 53, door A.J. Pijnen.
4. Ibidem.
5. Doos 254 Parochie Hoogerheide in B.A.B.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. W.A.G.P.
9. Ibidem.
10. Doos 254, no 93 Parochie Hoogerheide in B.A.B.
11. Ibidem nr. 8 - 106 Parochie Hoogerheide in B.A.B.
12. Ibidem no 56.
13. Ibidem no 10 - 168.
14. Ibidem no 11 - 197.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. W.A.G.P.
18. Index van benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen, in B.A.B.

HOOFDSTUK 12

JOHANNES BAPTISTA LANEN

Joannes Baptista Lanen werd geboren te Nieuw-Vossemeer op 4 mei 1838. Hij werd te Hoogerheide tot pastoor benoemd op 12 juni 1886.

Pastoor Lanen had bij zijn ambtsaanvaarding nog enige tijd nodig om daartoe te geraken. Hij werd pas op de 19e juli 1886 als pastoor te Hoogerheide geïnstalleerd. Hij vroeg aan monseigneur wat uit te mogen rusten en een reis te mogen maken met ene Jap. van Hoof naar Aken en Keulen en langs Parijs terug komen.

Hij vroeg daarbij aan monseigneur een burgerpak te mogen dragen. (1)

In het begin horen we niet veel van hem. Maar dan komt er een oud plan boven, dat Krüger al had willen verwezenlijken: namelijk de oprichting van een meisjesschool, geleid door "nonnen".

Tijdens het korte, min of meer turbulente, pastoraat van pastoor Doggen, was daar niet zo heel veel van gekomen. Waarschijnlijk eind 1887 zou dit eerste voornemen van Krüger vastere vormen krijgen.

Er bestond in die tijd, en dat was geen nieuws, in de parochie Hoogerheide een groot verlangen naar religieuzen, die zich zouden willen belasten met het geven van Gewoon Lager Onderwijs aan meisjes van het dorp. Om dit idee vorm te geven, hebben pastoor Lanen en burgemeester Godefridus Moors heel wat afgereisd om zusters, zelfs vanuit België, naar Hoogerheide te krijgen. Doch zonder al te veel resultaat. De omstandigheden waren dan ook niet al te best. Wel was kortelings de tramweg aangelegd, wat een groot voordeel was, maar de gemeente was arm en de kerk was niet in staat en bij machte de zusters te onderhouden. Het was dan ook

Voor mij was het leven Christus en is het ster-
ven een gewin. *Phil. 1, 21.*

In het H. Misoffer der Priesters en in het
gebed der geloovigen wordt aanbevolen
DK ZEKKERW. HEER PASTOOR

JOANNES EDUARDUS MIDDELAER

geboren te Oudenbosch 2 Juni 1853, Priester ge-
wijd 15 Juni 1878, achtereenvolgens Kapelaan
te Antwerpen, Koetsucht en Hoogerheide, daarna
Rector te Hoogerheide en verder gedurende ruim
25 jaar Pastoor te Woensdrecht. Na een langdu-
rig en getuigdig lijden, gesterkt door de H. Sacra-
menten der Sterfenden, overleden te Bergen op
Zoom in het St. Catharina-Gesticht 19 April 1933,
en begraven te Woensdrecht.

Goede en getrouwe dienaar, ga binnen in de
vreugde van uwen Heer. *Mt. 5, 23.*

Gij weet, hoe ik mij ten allen tijde onder U
gedragen heb; hoe ik niet nagelaten heb te
verkondigen, hetgeen U nuttig was en nu be-
veel ik U aan God, en aan het woord zijner
genade. *Act: 20, 18-20, 32.*

God is getuige, hoe ik U allen beminde in het
H. Hart van Jezus Christus. Gedenk de woor-
den, die ik tot U gesproken heb en de God van
vrede zal met U zijn. *Philip: 1, 8 en 4, 9.*

Medebroeders in het H. Priesterschap, weest
mijner indachtig aan het altaar des Heeren.

Gij, allen, die eens mijne parochianen waart,
gedenkt mijner in uwe gebeden.

Mijne Dierbaren en Vrienden, in den hemel zul-
len wij elkander wederzien.

Bemind zij overal het H. Hart van Jezus.

Gedachtenisprentje van de eerste rector van het St.-
Philomenagesticht, J.E. Middelaer + 1933.

HOOGERHEIDE
SINT-PHILOMENAGESTICHT

niet mogelijk om meer dan 4 à 5 zusters in onderhoud te nemen.

Tenslotte deed men een beroep op het hoofdbestuur der congregatie van de zusters van het Gezelschap van J.M.J. te 's-Hertogenbosch. Dit bewilligde niet alleen in het gedane verzoek, maar gaf na enige dagen de wens te kennen "voor eigen rekening" een flink en ruim gebouw op te trekken met bewaar- en leerscholen, pension voor "dames le klasse", en een kapel waaraan een rector zou worden verbonden. Het gesticht zou tevens een rustoord zijn voor afgeleefde en een herstellingsoord worden voor zieke zusters.

De burgemeester stond welwillend een groot perceel grond af aan de Molenbaan (Huijbergse weg). In betrekkelijk korte tijd verrees het "Gesticht" en werd onder de bescherming gesteld van de H. Philomena. Al gauw werd het gesticht om zijn ligging en mooie aanleg een "Paradijs" genoemd. Schrijver heeft ook nog in dit paradijs gezeten, maar moest er weer uit toen hij naar de "grote school" ging. Enfin, na wat vergaren van het nodige ameublement voor de scholen en de zusters, kwamen op 19 maart 1888 de eerste zusters ter plaatse. Zeer spoedig kon met het geven van onderwijs worden begonnen. Aan het eertijds verlangen van pastoor Krüger was ook voldaan. Zij moesten, "kort bij de kerk zijn, en zich niet veel onder het volk begeven".

Kort daarop arriveerden ook verschillende dames die het drukke stadsgewoel (in 1888) beu waren en die hier de kalme rust en het vreedzame genoegen van het buitenleven kwamen zoeken. Al gauw bleek dat Hoogerheide de plaats niet was voor een veelbelovend damespension. De afzonderlijke, gebrekkige aansluiting van spoor en tram, het gemis aan conversatie in het dorp, gevoegd bij de ongerieflijkheid van het gebouw zelf, deden alle toekomstillusies verdwijnen. Toen in 1892 de prachtige lusthof werd omgezet in een meer doelmatige en winstgevende kloostertuin, had het Philomenagesticht, voor de "dames" althans, zijn aantrekkelijkheid verloren. Het duurde niet lang of ze waren dan ook ver-

trokken. Men veronderstelde dat dit alles het werk der H. Voorzienigheid was, en dat God iets anders met het gesticht voor had. Het was, volgens het hoofdbestuur der congregatie, een gelukkige gedachte toen men in 1894 besloot in het gezonde en rustige Hoogerheide een normaal-school(kweekschool, opleiding voor leerkrachten) op te richten. Aanvankelijk was alles zeer primitief ingericht, doch, toen de eerste vier studenten bij het examen allen slaagden, en het complex door uitbouw meer ruimte kreeg, nam het aantal studerende zusters vlug toe. Het bereikte zijn hoogtepunt, toen het noviciaat van Culemborg naar Hoogerheide werd overgeplaatst. Sindsdien ging het onderwijs crescendo. De uitslag der examens was zo bemoedigend, dat men in 1904 een nieuwe vleugel bij het gesticht aanbouwde, waarin een volledige kweekschool met gymnastieklokaal. Het was zo, dat men in 1913, bij het 25-jarig bestaan, de Goede God mocht danken, dat alles zo voorspoedig liep. Er kwamen nog slaapzalen en een wasserij bij. Een 40-tal zusters konden op de kweekschool geplaatst worden. Daarnaast waren er in die tijd ook nog een 20-tal kostleerlingen. (2)

Hiermee was de kous natuurlijk niet af. Jaren kwamen en gingen. Er restte de schrijver, dan ook niet veel anders dan af te gaan op de eigen memorie.

Het gesticht werd gedurig uitgebreid. In de loop der tijden heeft het Sint-Philomenagesticht zeer veel voor het plaatselijk onderwijs betekend. Hoevelen hebben bij het gaan naar de bewaarschool, waar men o.a. het fröbelen leerde, niet de eerste stap naar het onderwijs gezet.

Uit het gegeven lager onderwijs zijn eerbare, dienstbare en nuttige leden van kerk en maatschappij voortgekomen. Dat is m.i. niet het meest vermelde, maar wel het voornaamste feit.

Twee wereldoorlogen gingen aan het gesticht voorbij. Vooral

de 2e Wereldoorlog was min of meer desastreus. Het gebouw moest voor de Duitsers ontruimd worden en werd bezet door "Wehrmachtshilffferinnen". Dit waren Duitse militaire "dames", die de telefoon- en andere centrales op het vliegveld bedienden. In plaats van degelijk in het zwart "ingepakte" zusters, kon men daar in die tijd zéér luchtig geklede "Mädels" zien lopen.

Befaamd uit de oorlogstijd is "Het spook van het klooster", een geest die in een wit gewaad (laken) de Mädels en Duitsers in de nacht de stuipen op het lijf joeg. Het bleek achteraf de tuinman, Adrianus Sebrechts, te zijn, die op die manier bepaalde zaken voor het klooster veilig kon stellen.

De oorlogsdagen van oktober 1944 brachten aan het klooster grote verwoestingen aan. Het duurde dan ook een hele tijd, al eer het weer kon worden betrokken.

Tijdens de bezetting hebben de leerlingen her en der onderwijs moeten ontvangen. Ook die van het huidhoudonderwijs, dat vanaf 1936 werd gegeven.

De parochiekerk van Hoogerheide is in de oorlogsdagen van 1944 ook dermate verwoest, dat gedurende lange tijd de kerkelijke diensten in de kloosterkapel van de zusters mochten worden gehouden. Langzaam maar zeker kwam alles weer op gang en hervatte men de activiteiten. Er kwam zelfs Mulo-onderwijs. Maar toch, maar toch, een oorlog laat zijn sporen na, zowel op materieel als op het morele en geestelijke vlak. "Het Rijke Roomse Leven" hield nog wel even stand, doch breidde zich niet meer uit. Langzaam maar zeker kwam de kentering. Op het Rooms Katholieke vlak kwam er veel in beweging.

Paus Johannes de 23e kondigde op 25 januari 1959 Vaticanum II, het tweede Vaticaanse Concilie, aan, waarvan de opening op 11 oktober 1962 plaats vond en dat op 8 december 1965 werd besloten.

Er zou en er moest een frisse wind gaan waaien in "de kerk". Vele dingen werden afgeschaft, andere toegevoegd of veranderd. Er moest in alle geval meer openheid komen. Die is er gekomen, maar het is een openheid, die nog steeds ter discussie staat. Dit heeft de verbondenheid naar het oordeel van de schrijver niet veel goed gedaan. De frisse wind is er ook gekomen, maar waaide er in feite niet te veel naar buiten en te weinig naar binnen?

Het aantal priester- en kloosterroepingen begon te dalen en in de steeds materialistischer wordende maatschappij begon de ontkerstening om zich heen te grijpen.

De kerken halfleeg en de kloosters ten dele ontvolkt. Door deze situatie geraakte ook het Philomenagesticht in grote moeilijkheden.

Aanvankelijk heeft een commissie nog getracht het St.-Philomenagesticht tot bejaardencentrum om te bouwen. Dit zou een verkieslijker oplossing geweest zijn. In feite een zeer goede oplossing, vlak bij de kerk, de bushalte en het winkelcentrum. Ook dit heeft niet mogen zijn.

De leiding van J.M.J. droeg in 1984 het klooster aan de "Mobiele Eenheid" over. De laatste zusters vertrokken eind juli 1984 en op 1 augustus betrok de Mobiele Eenheid de gebouwen.

Over een geschiedenis van bijna een eeuw was het doek gevallen. Nu zullen zich zeker niet veel zusters meer onder het volk begeven, iets waar pastoor Krüger zo bang voor was. Jammer, jammer, voor velen die hier onderwijs hebben genoten en er nog met een zeker heimwee aan terugdenken.

Het klooster, in zijn onderwijzende taak, hoorde bij Hoogerheide en Hoogerheide bij het klooster. Sommige dingen zijn om zijn geschiedenis en al wat daarmee verbonden is, zo belangrijk dat zij voor geen geld verloren mogen gaan. Dit geldt ook voor het klooster. (3)

We hebben pastoor Lanen eigenlijk al kort na zijn benoeming laten zitten. Een geschiedenis als die van het "klooster", alhoewel beknopt, kan men niet in kleine episodен verhalen.

We weten dat pastoor J. Doggen zijn toch wel wat ondoordachte bouwplannen niet geheel heeft kunnen verwezenlijken. In het bisschoppelijk archief van Breda ontdekten we een oproep van de toenmalige bisschop van Breda, Petrus Leijten, die hij op 3 juli 1889 het licht liet zien.

"Petrus Leijten, Bisschop van Breda.

Aan allen die dezen zullen horen, zien of lezen.

De vergroting van de R.K. kerk te Hoogerheide waaraan zulke dringende behoefte bestond moest tot heden wegens gebrek aan geldelijke middelen nog altijd onafgewerkt blijven.

Gaarne zouden wij den tegenwoordigen pastoor, de Zeereerwaarde Heer J. Lanen, het begonnen werk laten voltooien en daarvoor de milddadigheid van de gelovigen inroepen. Moge die ijver voor Gods huis de pogingen van de waren Herder doen slagen bij de Katholieken, waar ze zich met dezen, onzen aanbevelingsbrief, zal vertonen.

Gegeven te Breda, den 3 Juli 1889.

De Bisschop van Breda den 3e Juli 1889

Gez. P. Leijten

Op last van Zijne Doorl. Hoogwaardigheid."(14)

Pastoor Lanen had men waarschijnlijk toch wel opgezadeld met wat bij pastoor Jan Doggen wel enigszins uit de hand was gelopen.

Intussen liet een en ander nog wel een tijdje op zich wachten. Op 4 maart 1891 schijnt men van het nodige voorzien te zijn en laten pastoor J.B. Lanen en P.J. Jacobs als kerkbestuurders de bisschop het volgende schrijven geworden:

"Monseigneur,

In dekerkvergadering van de eerste maart 1891 is door het kerkbestuur te Hoogerheide, behoudens de goedkeuring van Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid, met algemeene stemmen besloten, de oude pastorij te vervangen door een nieuwe. De onkosten daarvan zullen bestreden worden uit de gelden dien den eerwaarden Heer Pastoor verzameld heeft. Name-

lijk f 4 000,-- door bemiddeling van Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid, f 3 000,-- van de familie Van Mens, f 2 500,-- van den Eerwaarden Heer Pastoor en 700 gulden van verschillende mensen. Zoodat al de gelden die áán de kerk zijn en waren, onaangeroerd blijven. De begroting is f 9 600,--, met inbegrip van de oude pastorij f 9 300,--. Mocht nu de aannemingssom de f 9 500,-- te boven gaan, is er besloten het werk niet te vergunnen. Tenzij uwe Doorl. Hoogw. anders beslisse.

In de hoop, dat Uwe Doorl. Hoogw. het bovengenoemde besluit goedkeuring gelieve te geven, verblijven wij met de meeste hoogachting,

Uw nederige dienaren,

J.B. Lanen, pastoor.

P.J. Jacobs, M.G." (5)

Het bleek nu niet direct de kerk te zijn, die in het geding was. Men wist wel goed aan geld te komen en de pastoor blies zelf ook goed in de bus.

Al op 23 maart 1891 kon de pastoor "Monseigneur" het volgende goede bericht meedelen:

"Ik heb de eer Uwe Doorl, Hoogw. mede te delen, dat onze pastorij is aangenomen door zeer vertrouwde menschen voor de som van f 8 725,--. Ik hoop dus de pastorij geheel op te bouwen voor de som van f 9 315,--, namelijk aannemer f 8 725,--, architect f 440,-- en onvoorziene uitgaven f 150,--. Het begin van het werk is bepaald op 1 Mei, afgewerkt le October. Intussen ga ik met het keukenpersoneel in een huisje wonen bijna over de kerk en mijn Eerwaarde kapellaans (J. Rombouts en J. Middelaar) trekken bij moeder Moors in, waar zij ieder twee kamers hebben. Zij zullen 's morgens, 's middags en 's avonds bij mij aan tafel zijn. De mensen zijn zeer bereid om alles gratis aan te voeren, zodat ik tot heden nog niet de minste moeilijkheden heb ondervonden, en hoop ook in het vervolg er van verschoond te blijven.

In de hoop monseigneur, dat alles naar Uw genoegen zal zijn blijf ik met de meeste Hoogachting .

Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheids dienaar.

J.B. Lanen, pastoor." (6)

Op 27 maart 1893 is kapelaan J. Middelaar nog kapelaan te

Niet de paterlineer dood is te vrezen, maar
wel die, welke te gelijc en plotseling en onver-
wacht is. H. Gregorius.

Bid voor de Ziel van Zelfger
den Zeer Eerw. Heer

Joannes Baptista LAHEN,

geboren te Nieuw-Vossemeer den 14 Mei 1808.
Priester gewijd in het Seminarie te Hove, 1833.
Achtervolgens Kapelaan te Claam. Terwijding
Benedictijnen: van daar Pastoor te
Philippine en laatst in 1886
Pastoor te Houterland.
Alhier overleden den 30 Januarij 1894.

Ik heb gelyerd voor het goede en zal niet be-
schaamd worden. (Eccles. c. III. v. 24.)
Hij was bij verdere Hooggeacht
(Judith VIII, 8.)

Hij heeft de hand voor den noodlijdende gaapend
en heeft ze tot den armen uitgestrekt. (Prov. XXI. 20)
Kontbaar is de dood der rechtvaardigen. Gewis
komt haar als het einde van den strijd, als de vol-
tooiing der overwinning, als de deur des levens,
en als de ingang tot de volmaakte vreugde.

E. Koen, Epistel.
Door goedheid en overvloedige handwijze wordt
men welvuldig, universeel, gezocht, en vindt men
overal vrienden. (A. Bonaventura)

Leet hart van Maria wees mijn heil,

R. I. P.

Typ. H. P. M. Vanindau, Bergen op Zoom

Gedachtenisprentje van pastoor J. B. Lahen
+ 1894.

Hoogerheide. Hij zou later nog rector van het St.-Philomenagesticht worden en vervolgens pastoor van de parochie St.-Joseph te Woensdrecht. Maar nu gaat het er om, dat hij aan de bisschop verzoekt om in de kapel van het klooster, gedurende de laatste drie dagen van de goede week, de plechtigheden te mogen doen. Het is niet onmogelijk dat de kerk op dat moment niet ter beschikking was. (7)

Met pastoor Lanen heeft men veel te vlug een doortastende herder verloren. Deze man is in de kracht van zijn leven vrij plotseling overleden.

Op de 25e januari 1894 doopte hij nog:

"Die 25 Januari ego J.B. Lanen Parochus Baptizatus Joannem Adrianem Corneliani filia leg. Martine Somers et Mariae Eugeniae Buijs.

Susceperunt Adrianus Buijs et Joanna Hussaert Sola Stetit.(8)

Op 30 januari 1894 overleed hij vrij plotseling te Halsteren, nog geen 56 jaar oud.

Joannes Baptista Lanen
Anno Domini 1894 die 30 Januarii obiit (in Halsteren vel in Bergen op Zoom) Joannes Baptista Lanen Parochus de Hoogerheide, aetatis suae 56. Sepultus est die 3^a Februarii

In opvolging van pastoor Jan Baptist Lanen werd op 15 februari 1824 C.P. Blommerde tot pastoor te Hoogerheide benoemd.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Doos 254 in B.A.B.
2. Ontleend aan een jubileumuitgave van 1913 van de congregatie van J.M.J.
3. Uit eigen memorie en bij ter zake kundigen verkregen inlichtingen.
4. Doos 254, no 218 - 261 in B.A.B.
5. Ibidem, no 83.
6. Ibidem.
7. Ibidem, no 319 - 170.
8. Doopteregister Parochie Hoogerheide 1875 - 1915. P.A.H.
9. Dood- en Begraafboek parochie Hoogerheide 1833 - 1903. P.A.H.

HOOFDSTUK 13

CORNELIS PETRUS BLOMMERDE

Een officiële benoeming van Cornelis Petrus Blommerde hebben we niet gevonden.

Uit gemeentelijke stukken is gebleken, dat Cornelis Petrus Blommerde op 25 januari 1847 te Standdaarbuiten werd geboren. Op 15 februari 1894 kwam hij zich op de pastorie te Hoogerheide vestigen. (1)

Naast zijn aantekeningen in de D.T.B.-registers horen we verder iets van hem op 21 april 1894. Van hem en de rest van het kerkbestuur gaat dan een schrijven naar monseigneur Leijten, de bisschop van Breda.

Hij schrijft:

Het is hoogst noodzakelijk dat nog dit jaar Kerk en Pastorie van buiten worden geverfd, daar het nieuw gedeelte der Kerk sedert 1882, het oud gedeelte der Kerk sedert 1872 en de Pasterij sedert 1891 niet meer zijn geverfd.

Deze kosten zijn begroot op één honderd gld. Daar echter op de begroting voor 1894 geen post voorkomt om genoemde werken te betalen, zo verzoeken wij U.D.H. deze noodzakelijke herstellingen te mogen doen, en deze te voldoen uit het batig slot der rekening van 1893, dat f 338,09 bedraagt.

Het Kerkbestuur van O.L.V.
Hemelvaart te Hoogerheide,
C.P. Blommerde, voorzitter
P.J. Jacobs M.G." (2)

Uit het voorgaande blijkt toch wel duidelijk dat men in 1882 niet aan een nieuwe kerk is toegekomen. De kerk is wel wat vergroot. Blommerde betreft in de ververij namelijk ook het oud gedeelte. Dat de bouwerij in 1882 niet de gewenste omvang heeft aangenomen, is waarschijnlijk toch wel te danken aan de aanpak van pastoor Doggen én aan de Woensdrechtse

kwestie.

Met het in 1882 gebouwde nieuwe gedeelte gaat het ook al niet van een leien dakje. Men heeft zich destijds toch wel een beetje in de vingers gesneden.

Op de 20e december 1896 richt pastoor Blommerde zich, namens het kerkbestuur, weer tot monseigneur Leijten.

"Daar het nieuwe gedeelte onzer kerk noodzakelijk herstelling nodig heeft: de leijen zijn totaal versleten, zink en loodwerk moeten grotendeels vernieuwd worden. Zo heeft ons kerkbestuur onder leiding van de architect P.J. van Genk het dak der kerk doen onderzoeken door twee deskundigen, deze hebben de herstellingen geschat op f 1400,--. Uit de gewone inkomsten der Kerk kunnen deze uitgaven der kerk niet betaald worden. En daarom verzoeken wij U.D.H. om ons te willen machtigen om, mogt het noodig zijn, eenige effecten te mogen verkopen, die naar het oordeel van een vertrouwd bankier het best verkocht kunnen worden. Het werk zou uitgevoerd worden begin van 1897.

Het R.C.Kerkbestuur,
C.P. Blommerde, voorzitter." (3)

Op de 24e december 1896 werd het kerkbestuur gemachtigd de vereiste werken uit te voeren en te handelen als aangegeven.(4)

Op 12 februari 1900 schenkt Cornelis Couwenbergh, de laatste molenaar van die naam te Hoogerheide, f 1 000,-- aan de kerk. Te vergevenna zijn overlijden. De rente van dit bedrag moet toekomen aan zijn dienstmeid, Petronella Drijver, oud 49 jaar, voor bewezen diensten. (5)

Op 10 april 1900 laat pastoor Blommerde weten, dat hij door hogere personele lasten enz. te weinig inkomen heeft.

"Monseigneur,

In de vergadering van het kerkbestuur van zondag 8 april heb ik ons bestuur in kennis gesteld van het besluit der act. pros. sub 2 aangaande de belastingen van pastoor en kapellaan. Hier is het een oud gebruik, dat, sedert 1834, dat de kerk de gemeentebelasting (hoofdelijke omslag) betaalt voor den pastoor, altijd gerekend door het ge-

meentebestuur, wat de pastoor geniet als pastoor. En de personeele belasting word ook geheel door de kerk betaalt.

Volgens het nieuw voorschrift, zou de pastoor hier moeten betalen:

Aan gemeentebelasting		f 40,--	
van het personeel mobilair	f 13,50		
" " " dienstboden	" 17,00		
opcenten	<u>" 5,90</u>		
	f 36,40	<u>f 36,40</u>	
		f 76,40.	

Dus f 76,40 minder inkomen, die hier toch niet te groot zijn, zoo wat tusschen f 2 000 en 2200 gld; te leven met drie Heren. Tis hier eene parochie van bijna uitsluitend werkmenschen, zodat er behalve het vast tractement weinig valt te verdienen; zooals duidelijk ook blijkt uit de verschillende collecten, die op de rekening der kerk voorkomen, of opgezonden worden naar het Bisdom. Verder wat onzen rector betreft: deze is wat het geldelijke betreft, voor kerk en pastoor, geen voordeel maar nadeel. De 7e haardstede (kamer waarin een schoorsteen staat A.P.), bij den rector in gebruik, komt de kerk te staan, behalve de opcenten, op zes gulden. En de pastoor is verplicht, zoals pastoor Lanen gedaan heeft, bij de komst van den rector, eene tweede dienstbode te nemen, die weederom eene verhoging van belasting geeft van elf gulden behalve de opcenten.

Als nu de pastoor in de kerk de belasting van de rector moet betalen, dan komt dit neer op de volgende som:

Hoofdelijke omslag	f 5,--
Haardstede	" 6,--
opcenten	" 1,14
2e dienstbode	" 11,--
opcenten	<u>" 2,09</u>
	f 25,23

Het kerkbestuur oordeelt het goed, en ik zou verlangen, als de pastoor de belasting moet betalen, dat het tractement van de pastoor van vierhonderd gulden kome op vijf honderd. En, wat de belasting van de rector betreft, mij dunkt dat het redelijk is, dat niet de kerk of de pastoor, maar de Zusters deze betaalden. De rector is gekomen voor de

Zusters, en niet voor de parochie of de pastoor; de parochie is niet te groot voor twee Heeren; en ik heb vooreerst, God zij dank, geen assistent noodig. Dat pastoor Lanen den rector gebruikte als assistent was te begrijpen, de goede man die kon niet meer; van begin af ben ik begonnen alle functies in de kerk te verrichten, maar den rector de biechtstoel van Pastoor Lanen laten behouden, om geen opzien te baren. En nu is mij door een of andere confrater, en misschien ook wel aan U.D.H. te kennen gegeven door eene of andere Godsdienstige ziel, dat ik niets uitvoer. Ik kan getuigen dat ik in de kerk mijn functiën, en in de parochie mijne visitaies verricht, en mijne parochianen persoonlijk ken; maar onder de omstandigheden, waarin ik hier gekomen ben, van biechthoren of bediening, is voor mij zelden of nooit spraak. Ik geef U.D.H. dit in vertrouwen te kennen niet om hierin verandering te brengen, maar opdat U.D.H. op de hoogte zij van de omstandigheden der parochie, en dergelijke praatjes naar waarde schatte. Ik hoop en vertrouw, dat U.D.H. in het voordeel van den pastoor moge beschikken.

Van U.D.Hoogwaardigheid,
de ootmoedige dienaar
C.P. Blommerde, Pastoor." (6)

Het verzoek om f 100,-- meer tractement te mogen genieten, werd bij besluit no 385 van 14 april 1900 toegestaan.(7)

De rector, waarvan in de brief sprake is, betreft Jan Eduard Middelaer, de eerste rector van het St.-Philomena-gesticht en later de pastoor van Woensdrecht.

Op 15 juli 1900 overleed C. Couwenbergh, de molenaar, bijna 100 jaar oud. Hij liet f 100,-- na aan het arbestuur, om het in brood uit te laten delen aan de armen. (8)

Op 11 oktober 1902 overleed Isabella Jacobs, ongehuwde dochter van Jacobus Jacobs en Anna Catharina Michielsens, op de leeftijd van 89 jaar en 4 maanden. Zij bedacht de kerk met f 800,--, met de verplichting 25 jaar lang voor haar een mis per jaar te laten doen, ingaande 1903. (9)

Op 2 december 1902 krijgt de pastoor toestemming voor hem zelf of zijn kapelaan om op zon- en feestdagen, voor zo lang als dat nodig mocht zijn, twee keer op één dag een H. Mis op te dragen. (10)

Pastoor Blommerde krijgt op 2 februari 1903 bericht dat zijn verzoek om de begravingen volgens een ander systeem te regelen alsnog wordt goedgekeurd. (11)

Het laatste bericht, dat we over pastoor Blommerde vernemen, is dat hij op 1 september 1903 doopte:

Maria Verhezen, dochter van Jan Baptist Verhezen
en Petronella Rommers. (12)

Op 19 september 1903 is de pastoor uit Hoogerheide vertrokken en elders aangesteld. (13)

In zijn plaats werd Benedictus Wijnen tot pastoor van Hoogerheide benoemd. (14)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Gegevens aangaande bevolkings- en adressenbestand. Oud Archief Woensdrecht in S.N.B.Z.
2. Doos 254, no 319 - 170 in B.A.B.
3. Ibidem, no 3 - 448.
4. Ibidem, no 477.
5. Ibidem.
6. Ibidem, no 165.
7. Ibidem, no 385.
8. Ibidem.
9. Doos 254 in B.A.B. en Doodboek R.K. Parochie Hoogerheide 1833-1904.
10. Doos 254 in B.A.B.
11. Ibidem.
12. Doopregister R.K. Parochie Hoogerheide 1875 - 1915.
13. Gegevens bevolkings- en adressenbestand Oud Archief Woensdrecht in S.N.B.Z.
14. Inventaris benoemingen L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.

HOOFDSTUK 14

BENEDICTUS F. WIJNEN

Benedictus Wijnen werd op 20 februari 1850 te Hoeven geboren en tot pastoor te Hoogerheide benoemd op 28 augustus 1903. (1)

Hij was dus reeds tot pastoor benoemd terwijl pastoor Blommerde nog te Hoogerheide verbleef én er nog een kind doopte op 1 september 1903.

We vernemen eerst iets omtrent pastoor Wijnen op 8 juli 1904. Hij krijgt dan toestemming van het bisdom om voor een overleden kind met "uitvaart" f 4,-- te rekenen en zonder H. Mis f 1,80. (2)

Op 15 december 1906 vraagt pastoor Wijnen om, vanwege de beperkte ruimte in de kerk, een assistent te mogen hebben. Of hij hem gekregen heeft weten we niet. Vanaf 6 augustus 1906 was Bernhard T. Smoor kapelaan te Hoogerheide. (3)

Over deze man, B. Wijnen, die zes jaar pastoor te Hoogerheide was, zijn we weinig te weten gekomen.

Tijdens zijn pastoraat werden 532 kinderen gedoopt, overleden er 242 personen en werden er 122 huwelijken ingezegend.(4) Het topjaar van de geboorten was 1903, dus het eerste jaar van zijn pastoraat, met 104 geboorten. In datzelfde jaar stierven 38 personen. (5)

Pastoor Wijnen moet voor zijn dood al geruime tijd ziek zijn geweest. Na 2 februari 1909 zijn geen inschrijvingen door hem in de parochieregisters meer gevonden.

Hij overleed op de 15e juli 1909 in de ouderdom van 59 jaar. (6)

"Die 21 Julii hujus parochiae Benedictus Franciscus Wijnen actate 59 annorum."(7)

Deze priester is te kort pastoor geweest om te Hoogerheide belangrijke dingen te kunnen doen.

In de openstaande plaats benoemde de bisschop van Breda Adrianus Adam H. van de Noort tot pastoor.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Inventaris benoemingen L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
2. Doos 254 in B.A.B.
3. Doos 254 en Inventaris benoemingen L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
4. Doopregister R.K. Parochie Hoogerheide 1875 - 1915, Doodboek 1833 - 1904 en 1904 - 1963 en Huwelijksregister 1880 - 1970. P.A.H.
5. Zie noot 4 voor geboorten en overledenen.
6. Inventaris benoemingen L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
7. Doodboek 1904 - 1963. P.A.H.

God heeft een eeuwig verbond met hem gesloten en hem het priesterschap onder Zijn volk gegeven. Eccl. 45, 8.

In de gebeden der geloovigen en in het H. Misoffer der priesters wordt aanbevolen de Ziel van Zaliger

DEN ZEER EERW. HEER

BENEDICTUS FRANCISCUS WIJNEN.

Geboren te Hoeven	20 Febr. 1850,
Priester gewijd	30 Mei 1874,
Kapelaan te Lamswaarde	31 Dec. 1875,
Kapelaan te Hulst	28 Sept. 1881,
Kapelaan te Bergen-op-Zoom	27 Juni 1884,
Kapelaan te Wouw	4 Sept. 1886,
Kapelaan te Oosterhout	1 Dec. 1889,
Pastoor te Boschkapelle	25 Febr. 1897,
Pastoor te Hoogerheide	28 Aug. 1903,

aldaar overleden na voorzien te zijn van de H.H. Sacramenten den 15den Juli 1909.

Ik heb geijverd voor het goede; de schoonheid van Uw huis en de woonplaats Uwer heerlijkheid bemind; gedenk mij deswegens, o Heer. Zoo kome dan Uwe barmhartigheid over ons, omdat wij op U vertrouwd hebben. Op Maria stel ik mijn vertrouwen, op Haar vestig ik mijne hoop.

Dierbare familie, troost U bij mijn heengaan, wij zullen elkander weerzien, en bid voor mij.

Mijne dierbare Parochianen, ik heb U alien bemind in het H. Hart van Jezus. Gedenk mijne woorden; die ik tot U heb gesproken. Vergeet mij niet.

Eerw. Neef, gedenk mijner, als gij aan het altaar des Heeren zult staan.

Bemind zij overal het H. Hart van Jezus! 100 dagen aflaat.

Mijn Jezus, Barmhartigheid! 100 d. aflaat.

P. G. M. Verduyt, Hoogerheide.

FEESTLIED

ter gelegenheid der Installatie

van den

Zeer Eerwaarden Heer Pastoor A. A. H. v. d. NOORT

Hoogerheide 21 September 1909.

Het blijde feest van heden
Stemt geest en hart tot vreugd ;
Het geldt ons aller Vader,
Den Leidsman onzer jeugd
Wij willen Hem thans eeren
Als Priester van Gods Kerk,
En brengen Hem ons hulde)bis
Bij d'aanvang van zijn werk.

In liefde saâm vereenigd
Voor 's Heeren Altaartroon
Treedt Hij thans op als Herder,
Als Vader in deez' woon.
Met moed zal Hij volbrengen
Zijn heil'gen, zoeten plicht,
En, liefde voor ons allen)bis
Maakt Hem den arbeid licht.

Wij allen hier vergaderd,
Wij bidden vurig af
Den zegen van den Hemel,
Voor Hem, Dien God ons gaf.
Moog Hij hier doen verrijzen
Een tempel, God ter eer,
Waar wij te zaâm aanbidden)bis
Ons aller Opperheer.

Wij zullen Hem dan steunen
Niet enkel door gebed,
Maar ook door na te leven
Des Heeren heil'ge wet.
En deze Congregatie
Van de Onbevleete Maagd
Zal immer zich beijvren)bis
Te doen, wat Hem behaagt.

O God, verhoor ons beden
Op dezen zaal'gen stond
Voor onzen nieuwen Herder,
Dien Ge in ons midden zondt.
Wij bidden en wij smeeken,
Wij zingen allen luid ;
Stort op ons aller Vader)bis
Uw rijksten zegen uit.

HOOFDSTUK 15

ADRIANUS ADAM H. VAN DE NOORT

Adrianus Adam H. van de Noort werd op 3 oktober 1865 te Dongen geboren en tot pastoor te Hoogerheide benoemd op 23 juli 1909. (1)

In het prille begin van zijn pastoraat te Hoogerheide horen we niet veel van hem.

Op 6 februari 1910 schrijft hij namens het kerkbestuur een brief naar de bisschop van Breda. Deze brief zal tevens een aanloop zijn naar de bouw/verbouw van de tegenwoordige kerk te Hoogerheide.

Hij begint aldus:

"Monseigneur,

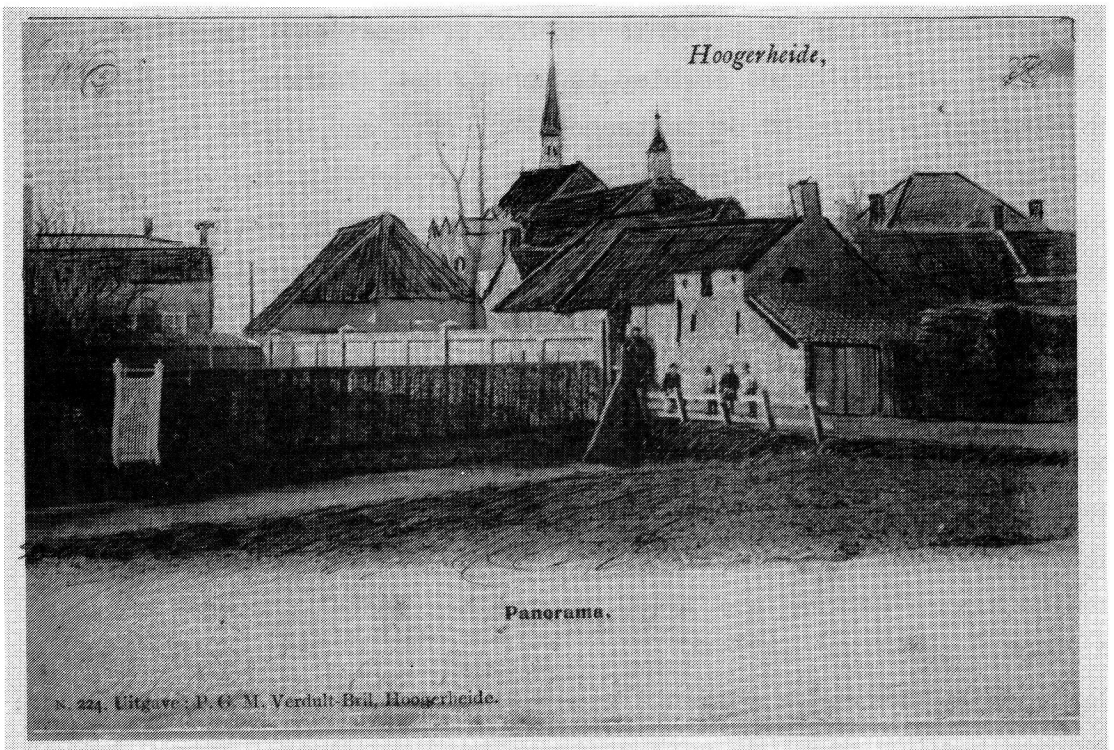
Het kerkbestuur van de parochie van O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide geeft met verschuldigde eerbied te kennen dat algemeen door de parochianen verlangd wordt de bestaande kerk door een nieuwe te vervangen. Dat de plannen met goedkeuring van Uwe Doorluchtige Hoogwaardigheid opgemaakt door den Heer Jac. van Gils, architect te Rotterdam, volgens begroting zullen vorderen *f* 64 000,-- of *f* 71 500,-- naar gelang de toren geheel of gedeeltelijk zal worden gebouwd.

Dat van deze som *f* 10 000,-- kunnen worden genomen uit de deposita. Dat het overige zo goedkoop mogelijk zal moeten worden. Dat, volgens het advies van de architect, eenige schildering zal moeten worden aangebracht voor $\pm$ *f* 1 300,--. Dat de bouw der kerk tot gevolg zal hebben het repareren en vernieuwen van meubelen en het uitvoeren van eenige kleine werken: $\pm$ *f* 1 600,-- voor het laatst genoemde en ruim *f* 1 500,-- voor het eerste.

Dat voor de bijkomende werken $\pm$ *f* 4 500,-- beschikbaar is in de deposita. Genoemd bestuur neemt de eerbiedige vrijheid Uwe Doorl. Hoogw. te verzoeken de noodige machtiging te willen verleen, om over te gaan tot

Het oude kerkje van vóór 1910.
Na de 19e eeuwse verbouwingen.

Het oude kerkje van vóór 1910.
Na de 19e eeuwse verbouwingen.

Nieuwe kerk te Hoogerheide in aanbouw, 1910.
Het oude kerkje ging er in op.

de bouw der nieuwe kerk, de daarvoor vereischte gelden op te nemen en genoemde bijkomende werken te mogen uitvoeren.

Namens het kerkbestuur voornoemd,

A. v.d. Noort, Voorzitter,   J. v.d. Moer, Secretaris.
Pastoor." (2)

Het fiat van het bisdom werd al op 7 februari 1910 gegeven.(3)

Pastoor Van de Noort laat op 22 februari 1910 aan monseigneur weten: "Overtuigd van de belangstelling Uwer Doorl. Hoogw. in den uitslag der gehouden aanbesteding is het mij een aangename plicht te melden, dat van de 21 inschrijvers de laagste was de Heer Stevens te Roosendaal. Dat uit de ingewonnen informatie blijkt, dat de aannemer solied en de borg voldoende is. Dat hem het werk gegund is met den toren voltooid voor de som van f 58 200,-- terwijl de begrooting was f 65 000,--. Dat de leening tegen $3\frac{1}{2}$ % mislukt is en het kerkbestuur heeft moeten besluiten tot eene lening à 4 % tegen 98 %.

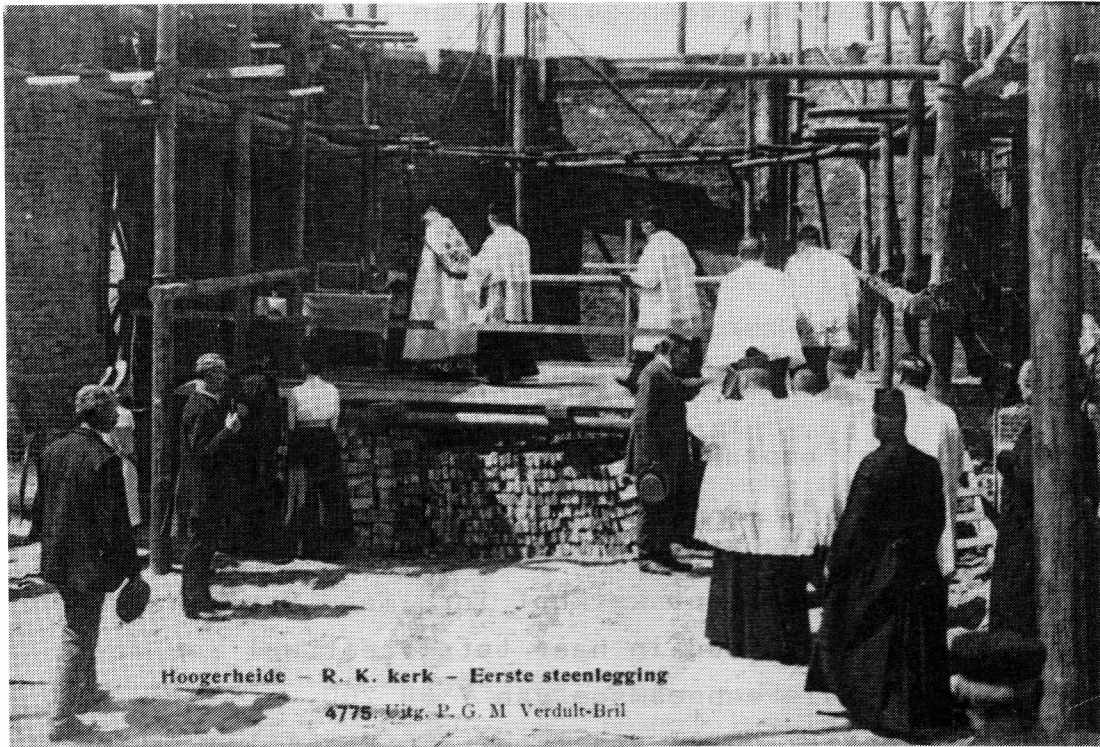
Van Uwe Doorl. Hoogwaardigheid
de nederige dienaar,
A. van de Noort, pastoor." (4)

De schrijfwijze van de pastoor is kort maar krachtig, maar een kleine vergissing of 'n leugentje zit er toch wel in. In zijn schrijven van 6 februari 1910 stelde hij namelijk: "f 64 000,-- of f 71 500,--, naar gelang den toren geheel of gedeeltelijk zal worden gebouwd."

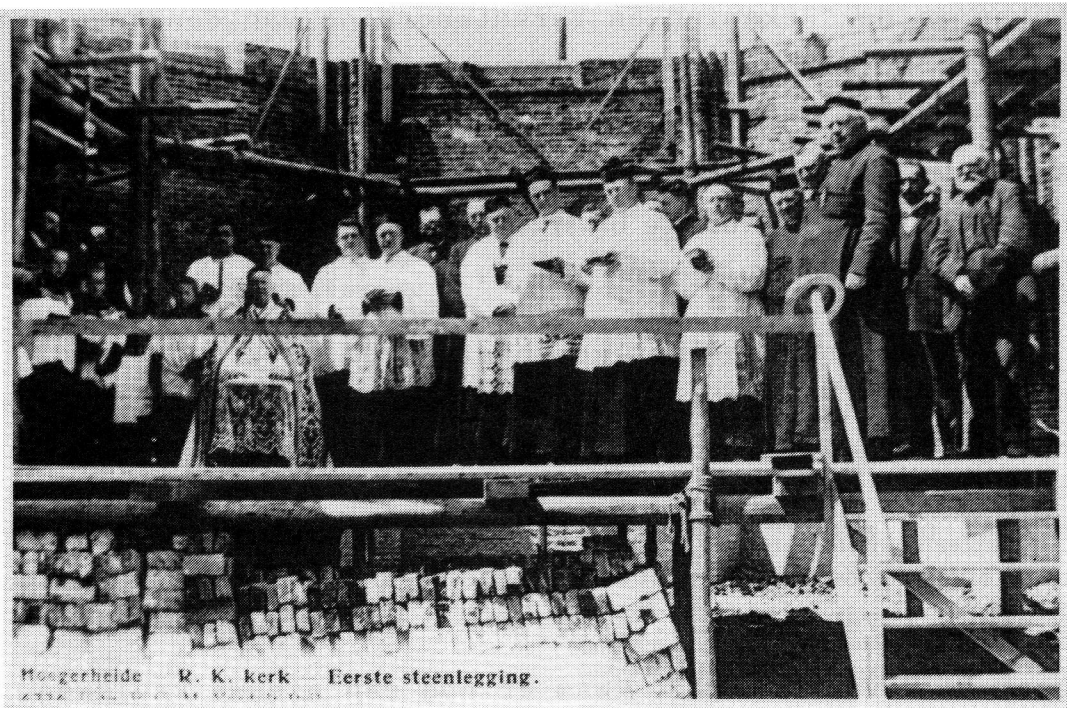
De pastoor heeft alles nogal vlug voor elkaar gekregen, want op 4 december 1910 vraagt hij aan de bisschop het volgende: Of hij door ziekte van de deken

- 1e. De nieuwe kerk zelf zal mogen wijden.
- 2e. De kruisweg zelf opnieuw mag wijden, of dit zal laten doen door een pater Capucijn.
- 3e. Het nieuwe tabernakel te doen wijden. (5)

Of de kerk op 4 december 1910 al geheel gereed is, weten we niet, maar op 21 december 1910 komt de pastoor op de proppen met een reglement voor de verpachting van de zitplaatsen. (6)

Eerste-steenlegging van de nieuwe kerk in 1910.
Onder het pastoraat van pastoor Van de Noort.

Eerste-steenlegging van de nieuwe kerk in 1910.
Onder het pastoraat van pastoor Van de Noort.

Schrijver heeft vele jaren geleden een dergelijke verpachting van kerkstoelen eens meegemaakt. Er speelden zich bij het "opbieden" weinig verheffende tonelen af. Een gebeuren, dat in een gewijde omgeving niet op zijn plaats was.

Op 3 april 1912 verzoekt pastoor Van de Noort aan de bisschop een gedeelte van het kerkhof, dat vroeger een vijver was, die door een haag stak, te dichten, te zegenen en als kerkhof in gebruik te nemen. (7)

Dit was niet zo onpraktisch, omdat de nieuwe kerk groter was dan de oude en verder van de straat af stond dan de oude. Door dit gegeven moest men aan de achterzijde van de kerk een stuk van het kerkhof inruimen. Grond aankopen was duur en de kerk had in haar totaliteit wel wat meer gekost dan de kale aanneemsom van f 58 200,--.

Volgens het bestek no 27 van architect Van Gils uit Rotterdam was de gehele kerk "met den toren voltooid" begroot op f 68 012,--. (8)

Bekijken we de "Rekening en Verantwoording van den bouw der Nieuwe Kerk te Hoogerheide, loopende over de jaren 1910, 1911 en 1912", dan kwam men in totaal nogal wat hoger uit:

" Totaal der uitgaven voor het Hoofdwerk	A	f 74 412,23½c
Totaal der uitgaven voor de bijwerken	B	<u>f 5 911,21</u>
Totaal Generaal der uitgaven		<u><u>f 80 323,51½c</u></u>

De rekening werd door het kerkbestuur goedgekeurd op 16 februari 1913. De vicaris-generaal van het bisdom, P. Hopmans, gaf er op 19 februari 1913 zijn fiat aan. (9)

Men weet nu wanneer de "nieuwe" kerk te Hoogerheide werd gebouwd en wat de totale kosten waren. Onze huidige kerk is dus heden ± 78 jaar oud.

Later, in november 1913, kwam er nog een nieuwe kruisweg bij. De kosten hiervan vielen buiten het bestek en de totaalrekening. (10)

VOOR DE VERPACHTING DER ZITPLAATSSEN
IN DE PAROCHIEKERK
VAN O. L. VROUW HEMELVAART
TE HOOGERHEIDE.

Reglement

voor de verpachting der zit-
plaatsen in de Parochiekerk
van O. L. Vrouw Hemelvaart
te Hoogerheide - - -

— 2 —

elk jaar met 1 Januari zijne plaats te laten
varen, doch dan mag hij of zijne inwonende
huisgenooten dezelve plaats niet terug
pachten.

Het Kerkbestuur behoudt het recht om,
wegens bijzondere redenen door genoemd
bestuur te beoordeelen, een of meer zit-
plaatsen te onteigenen, of tot eene nieuwe
algemeene verpachting der plaatsen over te
gaan. Het Kerkbestuur is niet van plan,
zonder onvoorziene redenen, in de eerste 7
jaren eene nieuwe algemeene verpachting te
houden.

ART. 5.

Het Kerkbestuur heeft het recht om bij
zekere plechtigheden, b.v. eerste II. Communie,
Vernieuw. enz., het gebruik der verpachte plaat-
sen te vorderen, alleen door dit te voren van
den preekstoel af te kondigen.

ART. 6

De verpachting heeft plaats bij opbod.

Die eene plaats pacht, heeft het recht om
de volgende plaatsen in dezelfde bank of rij
op zijn naam te laten schrijven, tegen den-
zelfde prijs als waarvoor hij de eerste plaats
gepacht heeft.

De pachtSom zal elk jaar vóór 1 Januari,
bij voornitbetaling, voldaan worden. Bij ge-
bruik daarvan verliest men het recht op
zijne plaats.

ART. 1.

De verpachte Vrouwenplaatsen bevinden
zich in het middenschip der kerk; de ver-
pachte mannenplaatsen in de zijbanken.

ART. 2.

De verpachting der opengevallen plaatsen
geschiedt telken jare op het feest van Drie-
koningen, voor minstens één jaar.

ART. 3.

De verpachte plaatsen worden aanstonds
op naam geschreven. Geen plaats kan, tenzij
door eene nieuwe verpachting, van den eenen
persoon op den anderen overgaan, behalve
op inwonende huisgenooten.

ART. 4.

Iedere pachter op wiens naam de verpachte
plaats is ingeschreven, behoudt dezelve ge-
durende onbepaalden tijd. Hij heeft het recht

— 3 —

ART. 7

Niemand heeft recht op de verpachte plaats,
vooralser de pachtSom voldaan en de naam
des pachters ter inschrijving is opgegeven.

ART. 8.

Voor elke zitplaats is eene som als inzet
bepaald, beneden dit bedrag wordt de plaats
niet gegund.

Dit bedrag is:

Voor de Vrouwenplaatsen			
de eerste soort stoelen	f	15,—	
de tweede „ „ „		8,—	
de derde „ „ „		5,—	
de vierde „ „ „		3,50	

Voor de Mannenplaatsen
is het bedrag bepaald op f 3.50.

Van de stoelen en de plaatsen in de
banken, die niet verpacht zijn, mag door een
ieder gebruik worden gemaakt op de volgende
voorwaarde:

Van de eerste soort stoelen: uitsluitend
voor vrouwen voor 15 cent in de II. Mis en
voor 10 cent in het Lof.

Van de tweede soort stoelen: uitsluitend
voor vrouwen voor 10 cent in de II. Mis en
voor 7½ cent in het Lof.

Van de derde soort stoelen: uitsluitend
voor vrouwen voor 6 cent in de II. Mis en
voor 3 cent in het Lof.

Van de vierde soort stoelen in het mid-
denschap: uitsluitend door vrouwen voor 2
cent in de H. Mis en voor 1 cent in het Lof.

Van de plaatsen in de banken en de
stoelen en de zijbanken, uitsluitend door
mannen; de eerste bank aan beide kanten
achter de verpachte plaatsen voor 10 cent in
de H. Mis en voor 5 cent in het Lof.

De overige plaatsen voor 2 cent in de
H. Mis en voor 1 cent in het Lof.

- ART. 9.

In de banken mogen nimmer meer personen
plaats nemen, dan het aantal plaatsen be-
draagt, waarvoor de bank is ingericht.

De pachter mag een ander op zijne plaats
laten zitten op deze voorwaarde:

Kindren beneden 7 jaar voor niets;

Personen van het huisgezin voor niets;

Andere personen tegen betaling van het
bedrag vastgesteld in art. 8 voor de soort
van stoelen, waaronder de verpachte zit-
plaats valt;

Voor het plaats nemen op eene verpachte
mannenplaats, tegen betaling van 4 cent in
de H. Mis en 2 cent in het Lof.

Kinderen tusschen 7 en 8 jaar voor half geld.

ART. 10.

Kinderen, die nog verplicht zijn 's Zondags
den Catechismus bij te wonen, kunnen plaats

nemen in het kruis der Kerk, de meisjes aan
den Evangeliekant, de jongens aan den Epistel-
kant, tegen betaling van 1 cent in de H.
Mis op Zondagen en geboden Feestdagen.

In het Lof en op werkdagen voor niets.

Op werkdagen en onder het Lof mogen
geen kinderen in de vrije banken achter in
de Kerk plaats nemen, tenzij in gezelschap
hunner ouders.

ART. 11.

Allen die plaats nemen op eene verpachte
zitplaats, dienstboden uitgezonderd, verbinden
zich om in de H. Missen, in de schaal der
Kerk, ten minste 1 cent te offeren.

ART. 12.

Zij die aan de voorwaarden, bij dit regle-
ment vastgesteld, niet stiptelijk voldoen, of
die het voor hen gestelde bedrag in de jaar-
lijksche kollekte der Kerk niet betalen, ver-
beuren daardoor alle recht op het bezitten
of pachten eener plaats.

ART. 13.

Geschillen, vergissingen enz., welke bij de
verpachting ontstaan, of daaruit voortspruiten,
worden zonder tegenspraak door het Kerk-
bestuur beslist en uitgewezen. Ook zal in
alles, waarin door dit reglement niet is voor-
zien, bij onverhoopte verwikkeling door het
Kerkbestuur beslist worden.

ART. 14.

In de gevallen bij art. 12 en 13 uitgedrukt
kan van het besluit van het Kerkbestuur,
binnen den tijd van 8 dagen, in hooger
beroep gegaan worden bij Z. D. Hoog-
waardigheid den Bisschop van Breda.

Allen, die eene plaats pachten, verklaren
zich aan de uitspraak van den Bisschop te
zullen onderwerpen.

Aldus opgemaakt en vastgesteld in de
vergadering van het Kerkbestuur op 9 De-
cember 1910.

A. v. d. NOORT, Voorzitter.

JAC. v. d. MOER, Secretaris.

ANT. MELSEN.

ANT. JACOBS.

ALPH. JACOBS-MIGIELEN.

Gezien en goedgekeurd: Breda, 21 December 1910.

P. HOPMANS, Vic. Gen.

van den Bisschop van Breda.

Er kwam weer eens een "gift" of legaat. Dit keer een ten bedrage van f 3 000,-- uit de nalatenschap van Mej. Petronella Blankers. Dit bedrag diende om, ingaande 17 november 1914, voor haar en haar verwanten H. Missen te laten doen tegen een stipendium van f 2,-- per H. Mis. (11)

In 1915, zonder nadere datum, schenkt de familie Adr. van Ganzen 125 Russische gouden roebels om van 1915 tot 1939, dus 25 jaar lang, voor vier bloedverwanten jaarlijks een zielemis te laten doen à f 1,50. (12)

Het kerkbestuur stelt op 4 november 1915 de bisschop op de hoogte van haar plannen met de gelden van de "bijzondere fondsen". Zij verzoeken monseigneur hieraan toestemming te willen geven.

"Monseigneur,

Het kerkbestuur van de parochie O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide geeft met verschuldigde eerbied te kennen, dat de gelden der bijzondere fondsen, zijnde: 1e. uur der aanbidding, 2e. O.L. Vrouw, 3e. H. Kruis en Gods Hart, 4e. H. Antonius, tot een gezamenlijk bedrag van + f 800,-- met 31 dec. aanstaande in de Kas der kerk zullen worden gestort, en op de rekening over 1915 zullen worden verantwoord in afdeling 2 der inkomsten. Dat de inkomsten en uitgaven voortaan op de Begroting en op de rekening der kerk zullen worden verdeeld, als op het supplement hierbij gevoegd, op de begroting over 1916. Wij verzoeken Uwe Doorl. Hoogw. te willen toestaan, dat op rekening van de Kas van de Kerk voortaan zullen gezongen worden: 1 Heilige Mis op 13 Juni t.l.v. de H. Antonius, 2 Heilige Missen ter ere van het Goddelijk Hart in de maand Juni en een H. Mis op elke Zaterdag der Meimaand. Dus 4 of 5 tesamen, hoogstens tot een bedrag van f 28,-- en ingeval van goedgeunstige beschikking op dit verzoek, de bijgaande Suppletoire Begroting over 1916, te willen goedkeuren en ons een exemplaar terug te zenden.

Hoogerheide, 4 Nov. 1915.

Namens het Kerkbestuur,

De voorzitter, A. v.d. Noort.

De secretaris, J. v.d. Moer." (13)

BROEDERSCHAP

— van den —

Heiligen Cornelius

— PAUS en MARTELAAR —

opgericht in de Parochiekerk
te **HOogerheide**

waar de Heilige op bijzondere wijze vereerd wordt den 16en September en zeven daaraanvolgende dagen.

Gedurende deze Octaaf is een volle aflaat, toevoegelijk aan de geloovige Zielen in het Vagevuur, te verdienen,

gelezen **H. Mis** worden opgedragen voor de levende en overleden leden der Broederschap.

4^e. Bij het overlijden van elk lid zal in zijne parochiekerk eene **H. Mis** gelezen worden.

5^e. Alle eerste Zondagen van de maand zullen voor het beeld van den **H. Cornelius** onder alle Diensten gewijde kaarsen branden, en zullen na de Diensten de Reliquieën van den Heilige vereerd worden.

Dit reglement kan niet gewijzigd worden, dan met goedkeuring van Zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid den Bisschop van Breda.

De Directeur dezer Broederschap is de Pastoor van Hoogerheide.

Gezien en goedgekeurd

BREDA, 26 Augustus 1912.

De Bisschop van Breda,
† P. LEIJTEN.

Vidimus et permittimus ut praefata indulgentia publicetur

† P. LEIJTEN, Epus. Bred.

DRUK WUYA HAGELMAN, BREDA - 20 - 2000

op voorwaarde dat men biechte, communiceere, gedurende de Octaaf de Parochiekerk te Hoogerheide bezoeke en daar bidde tot voortplanting des Geloofs en volgens de meening van Z. H. den Paus.

1^e. Het doel, bij de instelling dezer Broederschap is, de godsvrucht tot den **H. Cornelius** meer en meer uit te breiden, en door zijne veelvermogende voorspraak den zegen over de kinderen af te smeeken, en de genezing te verkrijgen van **stuipen, jicht en vallende ziekten.**

2^e. Om lid te zijn van deze Broederschap moet men ingeschreven worden in een daartoe bestemd register en jaarlijks eene bijdrage betalen van **25 cent.** Deze bijdrage zal jaarlijksch aan huis worden opgehaald. Ook kinderen, die tot de jaren van verstand zijn gekomen, kunnen als lid worden aangenomen.

Voordeelen aan de Broederschap verbonden.

3^e. Onder de Octaaf van den **H. Cornelius** zal eene **gezongen H. Mis** geschieden voor de levende- en eene voor de overleden leden van de Broederschap. De overige dagen van de octaaf zal een

In Hoogerheide wordt de **H. Cornelius** bijzonder vereerd.

De keuze was tevens van belang voor extra inkomsten voor de kerk.

De supplementen waren er niet bij. Niet zo erg overigens. Het is en was in de parochies een "spel om de knikkers", hoe je het ook bekijkt.

De kerkbesturen, met de pastoor als voorzitter, zaten in een strak keurslijf ten opzichte van het bisdom. De niet aflatende strijd en verzoeken om geld, in de vorm van bijdragen, giften, collectes, etc. werkte en werkt vermoeiend op de clerus en de gelovigen. Naar de gelovigen toe heeft de openheid in deze aangelegenheden altijd te wensen over gelaten. Veelal kwam die openheid pas als het kalf al zo goed als verdronken was. In vele gevallen was de bereidwilligheid om te geven dan niet groot meer. Zou het met betrekking tot deze materie aanbevelenswaardig zijn de gelovigen te horen en hun te vertellen dat het om hun parochie, hun kerk en hun geestelijk leven gaat?

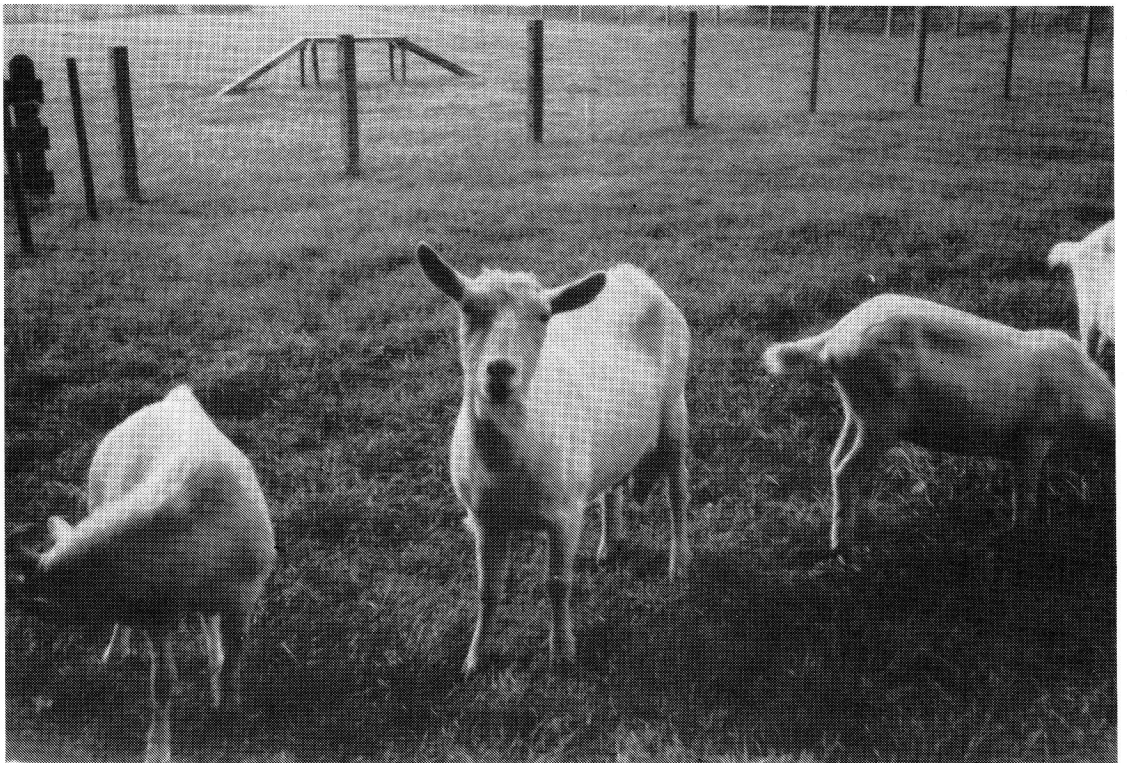
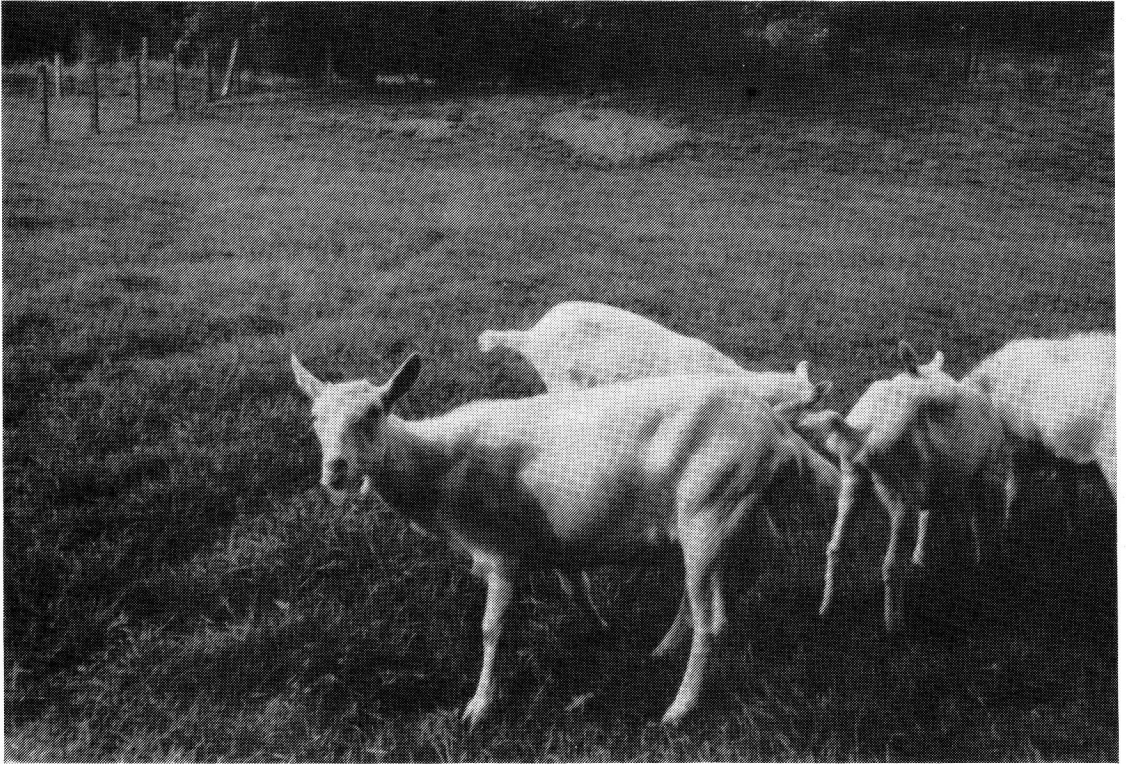
De doorsnee-gelovige is in iedere tijd in de verwachting van een eeuwig en gelukkig bestaan na dit aardse. Hoeveel miljoenen zielemissen zijn er al niet gedaan en zullen er nog gedaan worden. Dit ondanks de huidige geloofsverflauwing.

Om dit mede deelachtig te worden schonk Mej. Anna Daalmans, weduwe van Wilhelmus Joosen, op 6 december 1915 f 500,-- om na haar dood zielemissen te laten doen. (14)

Intenties als deze zijn goed. Zij geven hoop en vertrouwen aan wie het betreft en de "strijdende" parochiebesturen kunnen de centen goed gebruiken.

We keren terug naar pastoor Adr. van de Noort. Hij was in zekere zin een oorlogspastoor. De jaren 1914, 1915 en een gedeelte van 1916 vielen in zijn pastoraat te Hoogerheide. Zoals het vroeger met de zitplaatsen in de kerk was, mannen en vrouwen gescheiden, handelde hij ten opzichte van een nuttig dier, precies andersom.

Hij moet goed oog gehad hebben voor de nood en armoede der arbeiders, vooral in de eerste wereldoorlog. Zij hadden een

Saanengeiten in een weide te Hoogerheide.

karig bestaan. De vette os van het gezin was het varken en de geit was de koe van de arbeider.

Waar veel geiten zijn, is men in een armoedig land, of armoedige streek. Geiten waren er op de hoge zandgronden van west-Noord-Brabant tot aan en in W.O. II te over.

Pastoor Van de Noort zag dus het magere bestaan van de minderen. Hij zag ook hun magere geiten, voortkomende uit een mengelmoesje van ondefinieerbare rassen. Om de arbeider betere geiten te bezorgen, kocht hij twee Saanen bokken aan. De Saanengeit was de beste geit van die tijd, en is ook thans nog bij liefhebbers zeer gewild.

De bakermat van de Saanengeit is de vallei van de Saane, een zijrivier van de Aare in het kanton Bern, Zwitserland. De Saanengeit is een forse geit zonder horens. Ze is kort-harig, al of niet met baard of bakkebaarden. Ze is sneeuw-wit van kleur, zwaar gebouwd en heeft een flinke uier. De melkgift is zeer hoog; bij goede voeding $\pm$ 800 liter per jaar. Bovendien is ze rustig en vriendelijk van aard. (15)

Hij bedeede de geitenhouders met een geschenk van de eerste orde, want hij stelde de bokken ter dekking beschikbaar. Hield hij, zoals we al weten, in de kerk de seksen gescheiden, hier bij de geiten werkte hij mee aan de vereniging ter verhoging van de melkgift.

Oudere mensen, die dit nog weten, vertelden de schrijver dat men pastoor Van de Noort wel eens smalend de "bokkenboer" noemde. Bedoeld als scheldnaam was het niets meer of minder dan een ere naam, ten volle verdiend.

Pastoor Van de Noort heeft zich doen kennen als een recht op het doel afgaande, doortastende man. Hij liet de ons zo vertrouwde kerk na, en had een open oog voor de noden van zijn tijd.

Tot 23 juni 1916 was hij pastoor te Hoogerheide. Toen werd hij naar een andere plaats geroepen.

Op dezelfde dag, 23 juni 1916, werd te Hoogerheide benoemd:
Joseph Hippolyte M.C. Laane.

NOTEN (voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Inventaris benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
2. Doos 254 no 16 - 41 in B.A.B.
3. Ibidem, no 105.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Ibidem, 9 - 21.
7. Ibidem.
8. Kosten volgens bestek van Architect J. van Gils. Bestek no 27 P.A.H.
9. Rekening en verantwoording over de bouw der nieuwe kerk betreffende de jaren 1910, 1911 en 1912. P.A.H.
10. Doos 254 in B.A.B.
11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem, 9 - 240.
14. Ibidem.
15. Oosthoek Encyclopedie 1968, deel 13 blz. 49 en "Geiten" door F. Rogers, Zuidboek B.V. Den Haag, blz. 21 en 22.

HOOFDSTUK 16

JOSEPH HIPPOLYTE MARIA CORNELIS LAANE

Joseph H. Laane werd op 27 mei 1867 te Roosendaal geboren. Hij ontving de priesterwijding te Hoeven op 10 mei 1894. Hij was kapelaan te Weesp, Graauw, Bavel en Breda. Op 30 mei 1913 werd hij tot pastoor benoemd te Willemstad.(1)

Op 23 juni 1916 werd pastoor Laane tot pastoor van Hoogerheide benoemd.

Reeds op 7 juni 1917 stuiten we op een schrijven van hem aan de bisschop. Hij vraagt toestemming om de kerk te mogen verbinden met de pastorie. Dit was reeds voorzien bij de bouw van de nieuwe kerk, zo schreef hij. Toen was echter al het voorradige hout nodig geweest voor de bouw van de toren. Graag zou hij dit werk tot stand brengen, doch enkel zonder bezwaar voor de kerkekas. (2)

De pastoor was te Hoogerheide midden in de 1e wereldoorlog. Oorlog verwildert de zeden. Dit was ook te Hoogerheide het geval, alhoewel de oorlog niet op Nederlands grondgebied werd uitgevochten.

Er waren te Hoogerheide inkwartierungen van soldaten, soldaat/commiezen en marechaussees. Langs de grens met België had de Duitse bezetting van België de zogenaamde "elektrische draad" gespannen om smokkelarij en ander ongewenst verkeer tegen te gaan. De genomen maatregelen konden dit toch niet helemaal voorkomen.

De "bezetting" van Hoogerheide door soldaten, waaronder niet-katholieke, van overal uit het land, werkte verkeringen in de hand die niet altijd de goedkeuring van ouders en geestelijke overheid wegdroegen. De levendige smokkelhandel en het verhoogde "uitgaansleven" schiepen een broei-

erige atmosfeer en menig ouderpaar dacht: "O, Heer, hoe houden we onze dochters binnen."

Dat een en ander gevolgen had lag voor de hand. We hebben er maar enkele gevallen uitgelicht om de sfeer weer te geven.

Op 13 juni 1917 verzoekt pastoor Laane aan de bisschop Theresia T. uit Zandvliet zonder doopbewijs te laten trouwen. Aangetekende brieven komen i.v.m. de oorlog onbestelbaar terug. (3)

Er zijn meer van dergelijke soort zaken uit die tijd te bespeuren.

Het aantal onwettige kinderen was hoger dan normaal. Bij de dopen waren er heel wat gevallen die zich, om een man, maar meestal om een vrouw te huwen, Rooms Katholiek lieten dopen.

In 1918, het laatste oorlogsjaar, beklaagt pastoor Laane zich op 27 maart bij de bisschop. Hij zit weer met twee bruiden, die Belgische meisjes zijn. Ze zijn wel goed katholiek, maar door de oorlogstoestand hebben ze geen doopbewijs. Hij verwacht dat de oorlog nog lang zal duren en vraagt hen te mogen trouwen.

Het verhaal is identiek aan dat van Theresia T.

De pastoor heeft echter nog meer te klagen:

"Wat erger is, Hoogerheide is door een hoop ingekwartierde soldaten overvallen, teveel om ze goed te kunnen huisvesten. De toestand is voor de zedelijkheid in huis verschrikkelijk. Wil mij hopelijk, of een kapelaan doen bineren om een soldatenmis te doen." (4)

De pastoor zit er dus lelijk mee en het is nog niet over.

In juli 1918 gaat er weer een bericht naar de bisschop: "De onderwijzer G.H., die omtrent Juni-Juli 1918 als soldaat-commies is gelegerd, is met een katholiek meisje uit Hoogerheide in kennis gekomen. De ouders waren ertegen, doch nu zijn ze een burgerlijk huwelijk

aangegaan. Hij wil zich nu laten bekeren, maar hij moet eerst afzonderlijk gaan wonen. Hij heeft nu daarin toegestemd, maar het is echter nog de vraag, of hij eerder protestant gedoopt is." (5)

Het bedoelde paar G.H. en J.W. is te Hoogerheide toch kerkelijk gehuwd op 5 augustus 1918. De bruidegom heeft zich tevoren, op 1 augustus 1918 R.K. laten dopen. (6)

Er is in 1918 nog een geval van een jongen die bij een meisje een kind heeft. De jongen, zoon van ouders die een vrij ongunstig bekendstaand café uitbaten, heeft sinds enige jaren zijn pasen niet meer gehouden. Aanvankelijk weigert men het kind te dopen. Uiteindelijk stelt pastoor Laane, dat het kind met een "goede" peter en een "goede" meter wel gedoopt zal kunnen worden. (7)

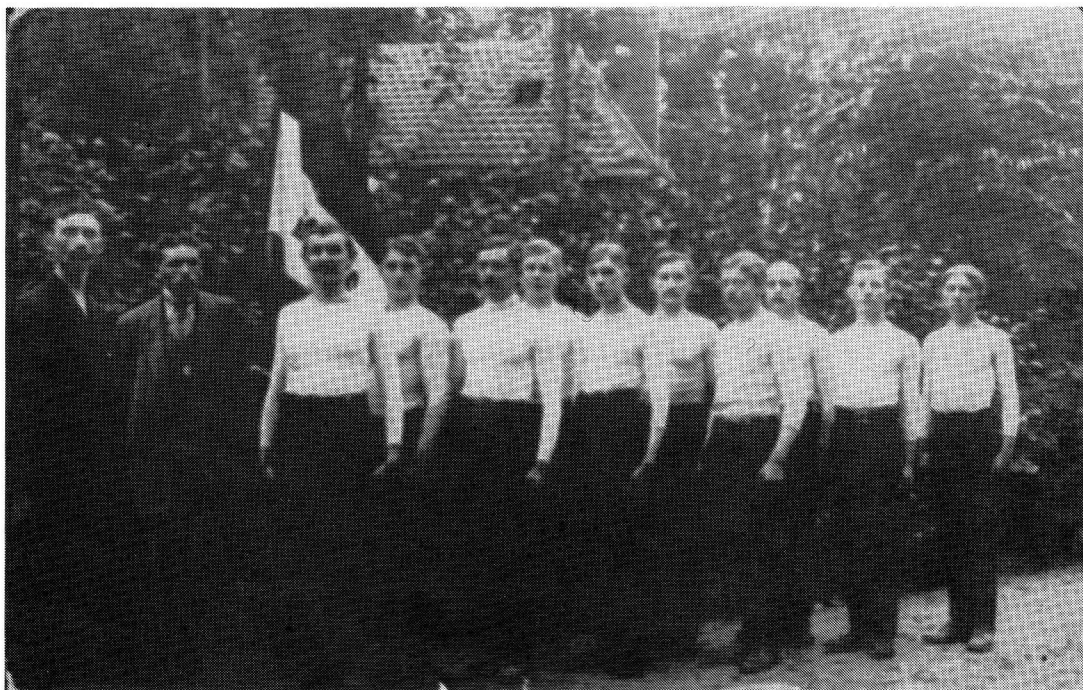
In die tijd kon het bestaan dat men iemand de doop weigerde, het eerste sacrament dat de dopeling tot lidmaat van de Kerk maakt. Iets om over na te denken.

Er deden zich, vooral op het einde van de oorlog en kort daarna gevallen voor, die we omwege van de banaliteit niet vermelden.

Het zijn in feite de gevolgen van een abnormale toestand, die zich steeds onder soortgelijke rampen hebben voorgedaan. Wanorde is de kiem voor de zedeloosheid.

De sterftcijfers waren in de oorlogsjaren vrij hoog, vooral onder de kinderen en Belgische vluchtelingen. Stierven er in 1913 39 parochianen, in het eerste oorlogsjaar 1914 waren er dat 77. Er overleden toen 35 kinderen, die hun eerste communie nog niet gedaan hadden, 1 communicant "minores", 31 ouderen en 10 Belgische vluchtelingen(ouderen en kinderen samen).

In 1915 waren er maar 34 overledenen. Er stierven geen vluchtelingen. Deze waren vertrokken. Van die 34 overledenen hadden 16 kinderen hun eerste communie nog niet gedaan.

R.K. Gymnastiekvereniging "Hercules".
Foto uit ± 1918.

In 1916 overleden er 45, waarvan 29 kinderen die nog geen communicant waren.

In 1917 zijn er 49 overledenen: 15 "majores" (ouderen) en 34 "pueri" (kinderen).

In 1918 overleden er 33, waarvan 15 kinderen; nog altijd 45 % der gestorvenen.

Al in 1919 daalde het sterftecijfer drastisch. De kindensterfte nam af en bleef achter bij het sterftecijfer der ouderen. (8)

De oorlog van 1914-1918 was een ramp, vooral voor de kinderen en ouden van dagen.

Net als na iedere oorlog moet het een verlichting geweest zijn, dat het voorbij was. Hoogerheide was geen oorlogsterrein, maar had er toch door geleden. O, ja, behalve zij, die, zoals in iedere oorlog, grote winsten gemaakt hadden.

Maar nu toch geheel iets anders: het onderwijs.

Het onderwijs was in die tijd te Hoogerheide een zaak van belang. Het is vooral het bijzonder onderwijs, op confessionele grondslag, geweest, dat de stoot heeft gegeven, waardoor kerk en school hand in hand gingen.

Te Hoogerheide ging de gemeentelijke openbare school op 1 september 1922 over naar de parochie van O.L.V. Hemelvaart. (9)

Intussen was men op 19 juli 1922 in de gemeente Woensdrecht bezig met het aanleggen vaneen electriciteitsnet. Pastoor Laane vraagt om aansluitingen:

"Monseigneur,

Daar de electriciteit in mijne parochie word aangelegd, acht ik het noodzakelijk daaraan mee te werken, en de kerk, met pastorie, patronaatsgebouw en het huis van het hoofd der school, met een paar plaatsen electrisch te verlichten.

De gezamenlijke onkosten zullen ongeveer f 2 500,-- bedragen. Daar ik dat bedrag nog in deposito heb staan, meen ik Uwe Doorl. Hoogw. te mogen vragen dit werk te kunnen doen.

Van Uwen Doorluchtige Hoogwaardigheid
de dienaar in Christus
J.H. Laane, pastoor." (10)

Op de toestemming hoefde pastoor Laane niet lang te wachten. Die kreeg hij reeds 's anderdaags op 20 juli 1922. (11)
Het bijzondere van het gemelde schrijven is: men vernoemt hier voor de eerste keer het patronaatsgebouw. Nader onderzoek heeft aangetoond dat het patronaatsgebouw reeds in de jaren 1917-1918 op de grond van Mej. Maria Johanna Cornelia Jacobs, op perceel D 1002, aan de Huijbergseweg is gesticht. (12)

De school kreeg dus wel licht, maar financieel was het met de overname nog niet helemaal rond. Hierover schrijft de pastoor op 5 januari 1923 naar de bisschop:

"Monseigneur,

Mag ik Uwe Doorl. Hoogwaardigheid hiermede verzoeken, mij toestemming te verlenen, tot het lenen van *f* 16 486,-- welke gelden noodzakelijk zijn voor de overname der school, n.l. voor waarborgsom aan de gemeente *f* 4 686,--, en voor drie maanden salaris aan de onderwijzers *f* 4 800,--. Daarbij komen nog *f* 7 000,-- voor de aankoop van het schoolhuis.

Hoogachtend,

Van Uwe Doorl. Hoogw.

de dienaar in Christus

Jozef Laane, pastoor." (13)

Binnen vijf dagen had pastoor Laane bericht dat hem dit werd toegestaan. (14)

Pastoor Laane zat in 1923 in zijn laatste levensjaar. Maar wie was deze man, die te Hoogerheide maar 7 jaar pastoor was?

Volgens zeer betrouwbare bronnen, waaronder mensen die hem goed gekend hebben, was hij een goedgehartig pastoor. De armen hadden zijn zorg, en hij was dikwijls bereid hun lasten in de mate van het mogelijke te verlichten.

Boven: Priestergraf pastoor J.H. Laane + 1923.
Onder: Gedachtenisplaatje pastoor Laane.

+

Gedenk in uwe Godvruchtige gebeden
de Ziel van Zelfger

DEN ZEEREERW. HEER
**Joseph Hippolyte Maria Cornelis
LAANE,**

geboren te ROSENDAAL, 27 Mei 1867 en
overleden te HOOGERHEIDE, 31 Juli 1923,
voorzien van de H.H. Sacramenten
der stervenden.

Priester gewijd te Hoeven, 19 Mei 1894.
Achtereenvolgens Kapelaan te Weesp,
Graauw, Bavel, Breda,
Pastoor te Willemstad, 30 Mei 1913, en
Pastoor te Hoogerheide, 23 Juni 1916.

○ God, ik heb U verheerlijkt op aarde, ik heb
het werk volbracht, dat Gij mij hebt op-
gelegd: . . . en nu kom ik tot U, Gij immers
hebt mij geroepen.
Joan. XVII 4, 13 en 1 Reg. III 5.

Medelijden had mijne ziel met den arme. Heb
(nu ook) medelijden met mij. Luc. XVIII 38.

Geliefde parochianen, God is mijn getuige
hoe ik U liefheb in het hart van Jezus
Christus. Oedenkt mijn woord, dat ik tot U
gesproken heb. Phil. I 8. Joan. XV 20.

Dierbare Familie, troost U, dat ik dit ellendig
leven verlaat, om het rijk der eeuwige
glorie binnen te gaan. . H. Cath. v. Siena.

En gij, Eerw. Broeders, gedenkt mijner aan
het Altaar des Heeren. H. Monica.

Mijn Jezus barmhartigheid. Zoet hart van Maria,
wees mijn heil. H. Franciscus, bid voor mij.

DRUK: J. VAN POLL SUTKERBÛK, ROSENDAAL

Uit mondelinge overlevering is ons ter ore gekomen, dat hij aan behoeftige bruidsparen het verschuldigde voor de huwelijksmis kwijtschold. Hij zei dan: "Houden jullie die centen maar, want die zult ge nog hard genoeg nodig hebben."

De laatste aantekeningen van pastoor Joseph Hippolyte Laane in het trouwregister der parochie dateert van 18 april 1923. (15)

Pastoor Laane stierf op 31 juli 1923 te Hoogerheide en werd daar op 3 augustus d.a.v. begraven.

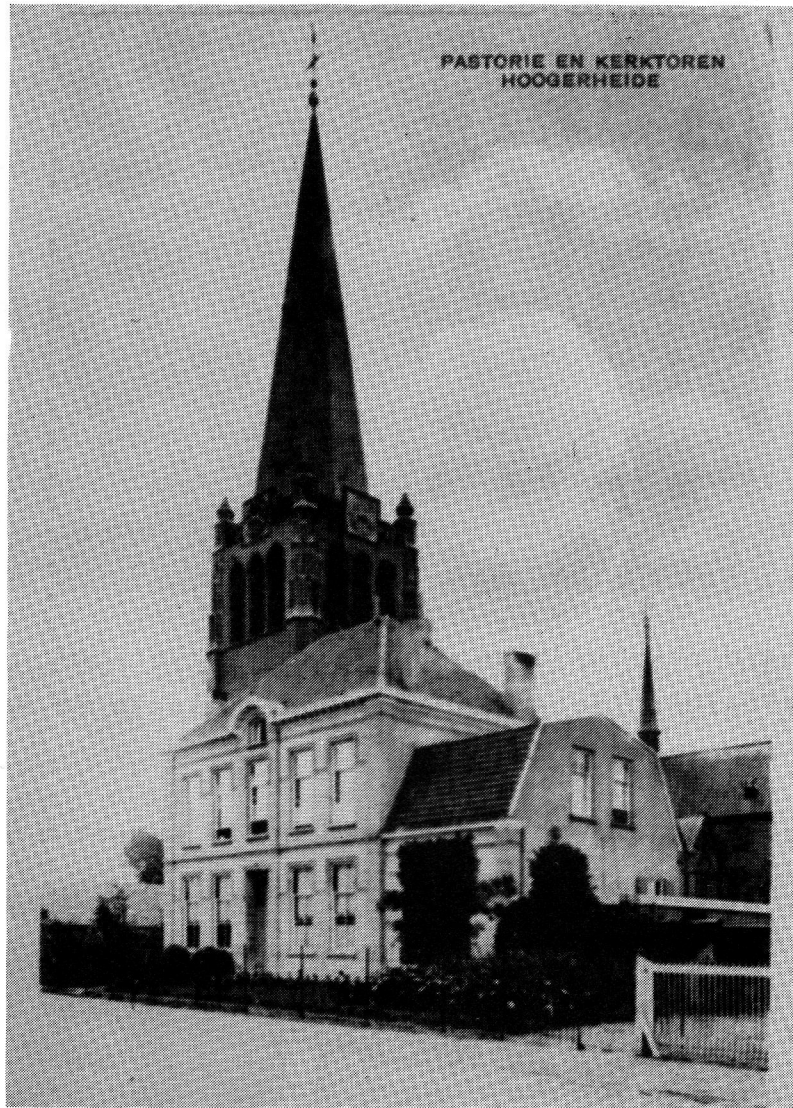
" Joseph Hippolyte Maria Cornelis Laane parochus te Hoogerheide actate 56 annorum mortuus est 31 Juli et sepultus 3 August 1923 rite is sacramentis minutis à R.D. J. Middelaer par. Woensdrecht, baptizatus 27 maii in Roosendaal." (16)

Zijn graf werd enkele jaren geleden op het kerkhof geopend en zijn stoffelijke resten op een andere plaats op het kerkhof onder een zerk herbegraven.

Als opvolger van Joseph Laane werd op 10 augustus 1923 Harry Bernhard Wijting benoemd. (17)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Inventaris benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
2. Doos 254 - 10 no 559 - 239 in B.A.B.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Huwelijksregister 1880 - 1970 in P.A.H.
7. Doos 254 in B.A.B.
8. Gegevens uit doodboek Parochie Hoogerheide 1904 - 1964. P.A.H.
9. Doos 254 in B.A.B.
10. Ibidem.
11. Ibidem, conc. 1434.
12. Kaart Kadaster Sectie D no 137 en verdere bescheiden Kadaster Breda.
13. Ibidem.
14. Ibidem, no 40 conc.
15. Huwelijksregister 1880 - 1970 in P.A.H.
16. Doodboek 1904 - 1964 in P.A.H.
17. Inventaris benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.

De R.K. Kerk te Hoogerheide vóór W.O. II.

HOOFDSTUK 17

HARRY BERNHARD WIJTING

Pastoor Wijting kreeg het pastoraat van Hoogerheide dus op 10 augustus 1923. Vele ouderen zullen deze pastoor, die bijna 14 jaar te Hoogerheide zou verblijven, nog gekend hebben.

We lezen voor 't eerst over hem wanneer op 10 februari 1924 het kerkbestuur voor f 5 000,-- aan effecten (4 % rente) met toestemming van de bisschop verkoopt. (1)

Hij blijkt de kerk aan een inspectie onderworpen te hebben. Op 10 april 1924 meldt hij: "Bij de bouw van de kerk blijkt er te weinig lood en zink te zijn aangebracht. Een en ander verkeert in slechte staat, er is geknoeid." (2)

Waar hebben we zoiets toch meer gehoord?

Maar in dit geval nog wel aan het huis van de Heer!

In een brief van dezelfde 10 april 1924 meldt hij aan de bisschop:

"Monseigneur,

Onze kerk vertoont van binnen zulke lekken, dat het priesterkoor in de middelste drie travees één watervlakte lijkt, en dat de regen en vooral de sneeuw op verschillende plekken onzer kerk natte plekken hebben achtergelaten van wel 4 à 5 m².

Op twee plaatsen regende het in de afgelopen winter zóó door dat heel ons torenuurwerk verroest is en 't zangkoor enkele malen dreef van het water. Meermalen heeft men in vorige jaren, maar vooral in dezen winter met zijn sneeuwmassa's, op verschillende plaatsen emmers in de kerk moeten zetten, om het vallend water op te vangen. De zogenaamde lekken in de goten werden gerestaureerd maar alles te vergeefs!

Thans nu het goed weer is geworden, heeft architect Horsten, geholpen door eenige vaklui het dak en de goten geïnspecteerd. Wat reeds meer-

dere malen gezegd werd, is thans duidelijk gebleken: Men heeft bij het bouwen der kerk aan de goten te weinig zink gebruikt. Slechts half genoeg zink en in het geheel geen lood, zoodat er massa's water in plaats van in de goten tussen de gebinten terecht komt.

Het zink, 64 m² op de bodem van de klokketoren, is zóó verweerd, dat men er door heen trapt. Ook in de goten is de zink reeds op zeer veel plaatsen verweerd.

Per begrooting van de allernoodzakelijkste herstellingen geeft het voor het dak $\pm f$ 500,-- onkosten, terwijl de allereerste herstellingen in het overig gedeelte van de kerk ook ongeveer een zelfde som zullen bedragen.

Dan wordt echter onder toezicht van een architect alles zóó hersteld, dat de herstelling afdoende is. De volgende jaren kunnen dan de volgende herstellingen geschieden, welke thans nog zonder groote schade kunnen wachten.

Monseigneur, eerbiedig vraagt het kerkbestuur van O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide U.D.H. machtiging tegen genoemde sommen die hoogst noodzakelijkste herstellingen te doen aanbrengen.

Namens het Kerkbestuur, Monseigneur van U.D.H. de nederige dienaren,

H. Wijting, voorzitter

A. Jacobs, scries." (3)

De "nederige dienaren" hebben toch ook wel geweten dat de kerk onder architectuur gebouwd was en dat daarbij de "solide en betrouwbare" aannemer onder het wakend oog van de architect destijds flink, maar zéér oneerbiedig geknóeid had. Regels stellen is één, ze naleven is twéé!

Dan mogen we heden met wat achterstallig onderhoud aan onze kerk zitten, maar wat daar destijds gaande was, liegt er helemaal niet om.

De pastoor c.s. kon gerust zijn. Per kerende post kreeg hij permissie tot herstelling. (4)

De lezer zal intussen wel bemerkt hebben, dat nieuwe pastoors in den beginne de neiging hebben tot bouwen, herstellen en verbeteren.

Op 23 september 1924 had pastoor Wijting weer een ander geval van herstel en bouw. Hierover bericht hij aan de bisschop:

"Monseigneur,

In onze kerk zijn slechts twee biechtstoelen ingebouwd. Ten gebruike van de 2e Kapelaan dient een oude biechtstoel welke de kerk ontsiert, en in zulken staat verkeert, dat dezer dagen juist onder het biecht-horen, het bovengedeelte in elkaar gevallen is, zoo dat het een wonder mag heeten, dat noch de priester, noch de biechteling letsel heeft ondervonden.

Een nieuwe biechtstoel, ingebouwd en afgewerkt als de twee bestaande, zal naar mening van den architect-opzichter der kerk ten hoogste vijf-honderd gulden kosten (eene begrooting welk volgens de berekening de vaklui wel wat te hoog schijnt). Eerbiedig vraagt het kerkbestuur van O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide U.W.D. machtiging, dien ons inziens noodigen biechtstoel te doen aanbrengen, welks begrooting wij hierbij insluiten.

Monseigneur, namens voornoemd Kerkbestuur in alle eerbied van U.D.H. de nederige dienaars.

H. Wijting, voorz. Jacobs, scris." (5)

Zijn die priester en biechteling even goed weggekomen.

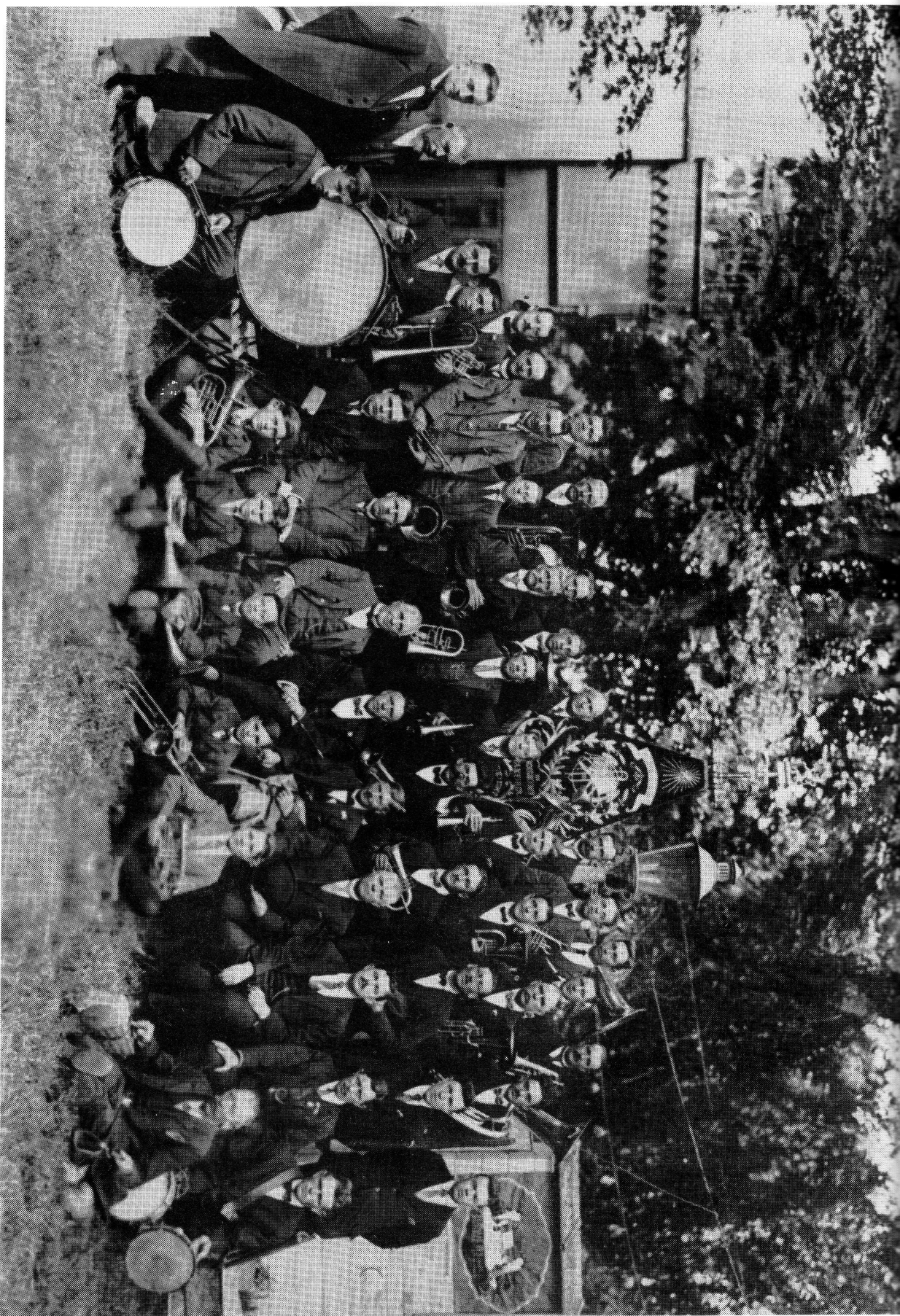
Je zou zeggen een wonder in de biechtstoel. Het is ook mogelijk dat de zonden dermate waren, dat de biechtstoel ervan instortte.

Als we aan het einde van zijn pastoraat zijn persoon belichten, zullen we trachten bepaalde zaken te verklaren.

De pastoor kon, mede door dit voorval, op de goedkeuring van zijn plan vertrouwen.

Die goedkeuring geschiedde reeds op de 24e september 1924.(6)

De pastoor schijnt, wat zijn bouw-, herbouw- en uitbreidingsplannen betreft een bepaalde tactiek te bezitten. Stap voor stap gaat hij verder tot alles naar zijn zin is.

R.K. Fanfare "De Scheldezones" 1925 bij hotel "Koppelpaarden" te Oosterhout.
Oprichtingsdatum 1896.

Op 15 februari 1925 heeft hij weer iets op zijn verlanglijstje en schrijft hij, natuurlijk namens het kerkbestuur, nog eens een verzoek naar de bisschop:

"Monseigneur,

Wegens de slechte regeling der zitplaatsen in onze kerk moeten er een paar honderd mannen Zondags blijven staan. Een ernstige poging om hierin verandering te brengen, strandde op de accoustiek der kerk. Volwassenen willen het kruis der kerk (zijbeuken) niet bezetten, wijl men er de predikant niet kan verstaan. Nu de versleten biechtstoel in de kerk is opgeruimd, is er plaats gevonden om nog 30 gewone kerkstoelen bij te zetten. Eerbiedig vraagt ons kerkbestuur U.D.H. machtiging deze voor de prijs van f 500,-- aan te kopen.

Monseigneur, namens voornoemd kerkbestuur van U.D.H. nederige dienaren

H. Wijting, V.Z.

Jacobs, scris." (7)

Schrijver, die de pastoor zelf ook gekend heeft, kijkt toch wel een beetje op van deze brief.

Tweehonderd mannen heeft hij in de kerk nooit zien staan. Er stonden wel een aantal, maar 200 zou bijna de helft van de mannelijke kerkgangers zijn geweest. Bovendien los je dit probleem niet met 30 stoelen op. Trouwens de mannen die bleven staan, het waren er veel minder, die wilden nergens gaan zitten.

Sommige predikers waren slecht te verstaan. Pastoor Wijting in alle geval niet. Soms was zijn gepreek als het fluisteren van een beekje om dan plotseling weer verder te gaan als het donderen van een waterval.

In ieder geval, zijn verhaal deed het voortreffellk, want de secretaris kwam aan het geschrijf niet te pas.

Hij verkreeg op 16 februari 1925, dus haast onmiddellijk, de toestemming.(8)

In het jaar 1926, op de 7e juni, gaat het verhaal weer verder. Het begint op een litanie van verzoeken te lijken.

"Monseigneur,

Door knoeierijen met de goten bij het bouwen der kerk is deze van binnen grotendeels doorgeregend, en is het gele besmeersel zo besmeurd, dat raad moet worden geschapt om het inwendige een dragelijk aanzien te geven. De schilder-leraar van de ambachtsschool te Bergen op Zoom, die zomers vrij is, en gelegenheid zoekt om zelfstandig kerkschilder te worden, heeft aangeboden haar op een fraaie en voordelige wijze te schilderen. Voor rekening van een onbekende weldoener heeft hij reeds het priesterkoor beschilderd en zóó, dat heel de parochie het wenselijk acht hem de beschildering van heel de kerk op te dragen. Intekenlijsten voor giften ineens en giften bij wekelijkse of maandelijksse afbetaling brengen zooveel op, dat wij in staat worden gesteld, om hem heelemaal te laten schilderen. Voor het stellingwerk en het voortdurend opbouwen en verplaatsen, zullen wij nog duizend gulden nodig hebben. De rente hiervan is reeds meer dan gedekt, wijl bij deze gelegenheid al onze schulden van $5\frac{1}{2}$ % en 5 % in schulden van $3\frac{1}{2}$ en 4 % zijn geconverteerd geworden. Wij vragen machtiging aan U.D.H. tot het aangaan van eene lening van f 1 000,-- tegen 4 %.

U.D.H. nederige dienaren

H. Wijting, voorz. Jacobs, secris." (9)

De pastoor kreeg de toestemming weer en kon door naar de volgende statie.

Op 10 oktober 1926 schrijft hij een volgend verzoek:

"Monseigneur,

Bij het bouwen der kerk is schijnbaar vergeten ter linkerzijde voldoende riolering aan te brengen. Als het water van die zijde van het dak loopt stroomt het naar het Kerkhof en vandaar naar het erf van de familie Moors. Het kerkbestuur vraagt aan U.D.H. om riolering aan te mogen leggen. De begroting is geraamd op $\pm$ f 125,--.

Van U.D.H. nederige dienaren, etc. etc." (10)

De 12e oktober 1926 gaat het bisdom accoord. (11)

Het volgend signaal is alwéér reparatie en herstelperikel.

De bisschop wordt op 19 april 1927 weer bedacht met een aanvraag.

De pastoor deelt mede dat hij een schrijven van architect Horsten uit Bergen op Zoom, die in 1924 en 1926 inspecteur van het kerkgebouw is geweest, heeft ontvangen.

Hij heeft een denkbeeld gegeven wegens de gepleegde knoeierijen. "Reeds drie achtereenvolgende jaren zijn de verschillende goten en kilgoten met hun onderliggende vermolmden planken geheel moeten worden vernieuwd. Dit jaar moeten de nog overgebleven goten, kapellen, waar het water langs de muren begint te dringen, vernieuwd worden. Ook de kleine toren wegens het slechte lood en zinkbedekking, het hout helemaal vermolmd is. Dus nieuw hout met lood en zink. De leien op het dak laten, de een na de ander, los, wijl zij niet zoals moest met koperen haken, maar met verkoperde ijzeren haakjes zijn vastgehecht, die nu allen verroest en zo dun geworden zijn als een speld. Er zijn + 19 000 leien.

In 1926 zijn inplaats van de aangevraagde lening van *f* 1 000,-- slechts *f* 500,-- geleend wegens de enorme uitgaven voor het dak, sluit de jaarrekening met een deficit van *f* 374,--, terwijl nog *f* 506,-- van de rekening der goten en gewelven op 1927 moet worden overgebracht. Wij vragen het hopelijk laatste herstellingswerk te doen uitvoeren en een machtiging tot het aangaan ener lening van ten hoogste twee duizend gulden.

Uwe D. Hoogw. nederige dienaren,

H. Wijting, voorz.

Jacobs, secretaaris

Alph. Jacobs Migielsen." (12)

Het bisdom gaat accoord op 29 april 1927. (13)

Eindelijk eens iets anders dan repareren. Hoogerheide bezat gedurende zeer lange tijd in het "Rijke Roomse Leven", toen het kerkbezoek hoog en de bemoeienis met het maatschappelijk en verenigingsleven groot was, twee kapelaans.

Deze gaven, heel normaal, ook godsdienstonderwijs op de

lagere school aan de Nieuwe Weg.

De schrijver herinnert het zich nog als de dag van gisteren. In zijn schooltijd waren dat Jan Frans Devolder, van 27 oktober 1926 tot 21 augustus 1935 kapelaan te Hoogerheide, en Govert A. Driessen van 21 december 1927 tot 27 januari 1932. (14)

Het was een zeer apart tegengesteld stel: Devolder, een flink uit de kluiten gewassen man met een ietwat groot hoofd bedekt met donker, enigszins krullend haar. Hij was nogal traag in zijn bewegingen. Waarschijnlijk werd dit veroorzaakt door de altijddurende hoofdpijn, waaraan hij leed. Kapelaan Driessen was een blonde, lenige man met stekelig haar en van middelmatige grootte. De grote hobby van kapelaan Driessen was motorrijden. Hij bezat een "Harley Davidson" met breed stuur. Schrijver ziet ze nog rijden: Driessen ging met de hoogst mogelijke snelheid over de bonkige "kinderkoppen" van de Huijbergseweg, en kapelaan Devolder ineengedoken op de hevig verende duozit, die zo tekeerging, dat de passagier er ieder moment dreigde af te vallen.

Eén ding hadden ze gemeen: ze waren beiden beresterk. Tijdens de godsdienstles kon je je beter goed gedragen. Zo niet, dan werd men verzocht even naar voor te komen. Binnen handbereik volgde er dan een dreun dat horen en zien je verging. Daar deed je gewoon niets tegen, want in die dagen was een klap van een geestelijke eigenlijk een klap van God zelf.

Daar kwam nog bij, dat omstreeks 1930 de grote wereldcrisis uitbrak, die in Nederland tot 1940 zou voortduren. Het was een tijd van onderdanig en braaf zijn, zowel op geestelijk als burgerlijk-maatschappelijk gebied. Men had een groot, meestal te groot respect voor wat men boven zich had.

Na de Tweede Wereldoorlog zijn de toestanden van de dertiger jaren binnen vrij korte tijd verdwenen. Maar of dit alles een voordeel is geworden, mogen we gerust betwijfelen.

Maar keren we terug naar het terrein van de "Kerk".
Vader J.P. stuurt op 19 augustus 1932 een brief naar de bisschop van Breda met het verzoek om zijn zoon, die eerst in Oudenbosch en later in Breda de kweekschool heeft afge- maakt, tot volontair te Hoogerheide aan te stellen.
Zijn zoon, J.A.P., heeft echter geen godsdienstdiploma. Op deze gronden is hij op 23 augustus 1932 afgewezen. (15)

In 1934, op 14 juni, is er nog wat schoolnieuws.
Een tijdelijk hoofd is aan de jongensschool drie maanden werk- zaam geweest à raison van f 25,-- per maand. Er is op 4 juni 1934 ook een volontair aangesteld tegen een vergoeding van f 10,-- per maand. (16)

Dit waren nu echt "beloningen" uit de "goede oude crisis- tijd".

Over pastoor Harry Wijting hebben we tot aan zijn emeritaat, ingaande 30 maart 1937, niet veel meer vernomen. (17)

De pastoor, die we tamelijk goed gekend hebben, was een vrij theatraal man, geneigd tot overdrijving. Dit kwam tot ui- ting in zijn preken, maar scheen ook door in zijn brieven. Hij had weinig affiniteit met de bevolking. Pastoor Wijting is de eerste pastoor geweest, die men in "burger" heeft zien lopen. Bij die gelegenheid ondernam hij meestal een busreis. Is dit een zuiver waarde-oordeel, wij denken het niet. Het zijn niet de mensen, die hart en nieren doorgronden.

In de plaats van de Z.E.H. H. Wijting werd Gerardus F.J. Konings tot pastoor van Hoogerheide benoemd. (18)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Doos 254 in B.A.B.
2. Ibidem.
3. Ibidem.
4. Ibidem, no 762 conc.
5. Ibidem.
6. Ibidem, no 1971 conc.
7. Ibidem.
8. Ibidem, no 242 conc.
9. Ibidem.
10. Ibidem.
11. Ibidem, no 1514 conc.
12. Ibidem.
13. Ibidem, no 446 conc.
14. Inventaris benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
15. Doos 254, no 389 in B.A.B.
16. Ibidem, nos 389 en 302.
17. Inventaris benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
18. Ibidem.

HOOFDSTUK 18

GERARDUS F.J. KONINGS

Gerardus Konings werd op 8 april 1888 te Roosendaal geboren en tot pastoor te Hoogerheide benoemd op 30 maart 1937. (1)

De eerste de beste zondag na zijn aankomst preekte hij in de kerk en vroeg al direct om geld. Hij beëindigde zijn preek met de woorden: "Als de boeren niet meer klagen en de pastoors niet meer vragen, dan vergaat de wereld". Dat was een waarheid als een koe. Toch bleek tijdens de loopbaan van pastoor Konings te Hoogerheide de waarheid, ieder zijn waarheid te zijn.

Pastoor Konings ontwikkelde al vrij spoedig na aanvaarding van zijn pastoraat, evenals velen van zijn voorgangers, een idee dat geld kostte.

Hij liet einde augustus 1937 een centrale verwarming aanleggen, die op f 4 000,-- was begroot. (2)

Op 21 september 1938 volgde er een geluidsinstallatie, kosten f 825,--. De collecte hiervoor bracht f 525,-- op. Men moest dus f 300,-- bijleggen.

Het patronaatsgebouw stond, sinds de "oprichting" van het gebouw, nog steeds op de grond die eigendom was van Mej. Maria Johanna Cornelia Jacobs. Op 16 december 1939 werd van het perceel D 1002 een gedeelte, groot 18 are en 98 centiare, verkocht aan het R.K. kerkbestuur van de R.K. parochie van Hoogerheide. Op dit gedeelte was in 1917/1918 het "patronaat" opgetrokken. De verkoop vond plaats voor de zeer lage som van f 300,--. (3) De opstand, de gebouwen, werd geschat op f 4 000,-- waarvoor geen kwijting is ge-

Sectie D Blad 1

119.

Nieuwe Nummers: 1320. 1321. - 301 -

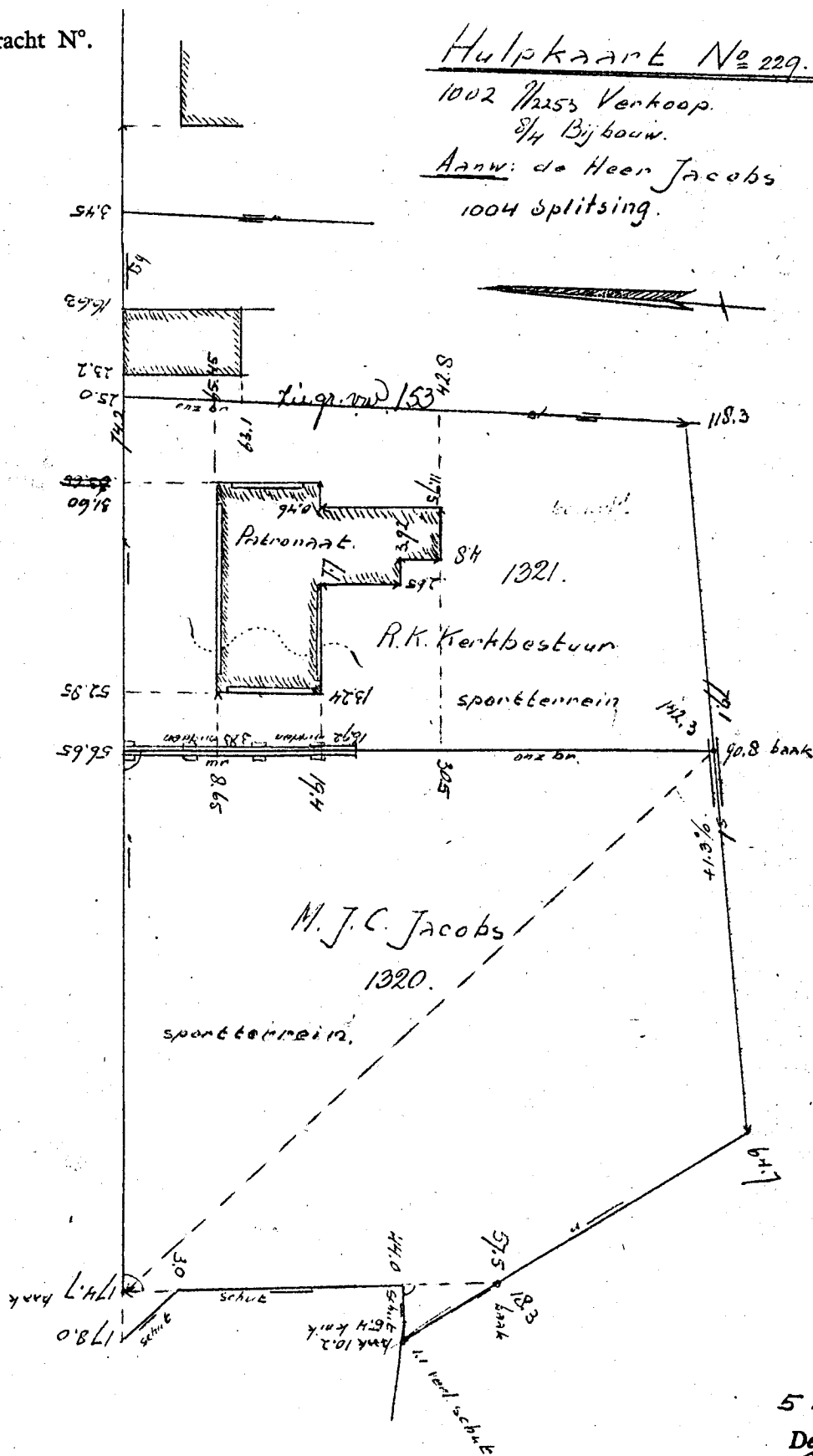
Niet vernummerd:

Opdracht N^o.

Hulpkaart N° 229.

1002 12255 Verkoop.
8/4 Bijbouw.

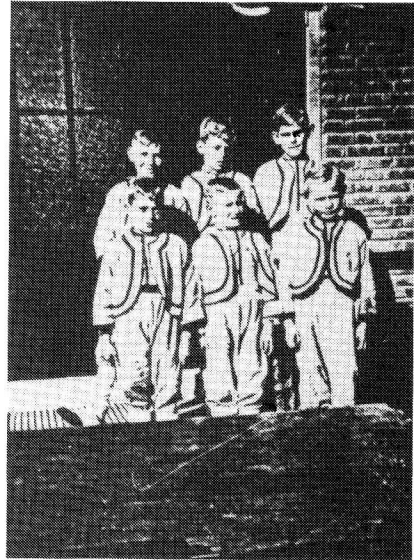
Aanw: de Heer Jacobs
1004 splitsing.

5 Maant
De Landmeter,
B. Bost

Twee verenigingen uit de periode van "Het Rijke Roomse Leven".

H. Kindsheid in 1939.
Rechts boven: Adr. Besters.
Rechts onder: W.A.Willemsen.

K.J.V. - K.J.M. uit 1937.

Achterste rij: Nелиe Buijk +, Celine v.d. Kasteele en Kapelaan Slotemaker.

Derde rij : Jaantje Konings, Lies Adriaansen, Marie Cornelissen (Woensdrecht), Net de Dooij, Marie Sebrecchts en Dien Jansen.

Tweede rij : Wies Plompen +, Wies de Dooij, Coba (dienstmeisje Burg. V.d. Meulen) en Julia v. Pul.

Eerste rij : Net van Oevelen, Jaan Oerlemans, Dien Stuijts en Kaat van Pul.

De foto is genomen in de z.g. koeienpad v. h. klooster. Achter de groep is de speelplaats te zien. In het hoekje de kapel van het H. Hart.

schied. Over deze som dienden wel registratierechten te worden betaald.

Dit is de laatste vermelde handeling, voordat op 10 mei 1940 in Nederland de 2e Wereldoorlog uitbrak. Daarmee werd een tijdperk afgesloten van een decennium, 1930 - 1940, waarin de gewone man het hard te verduren had. Een tijdperk waarvan we zelf de negatieve kanten aan den lijve ondervonden hebben.

Kerk en Staat hadden veel macht en ze gebruikten deze niet altijd op een rechtvaardige manier. Er werd in onze streek geen vereniginkje opgericht, of de kerk had er een vinger in de pap. Het dagelijks leven was er van doortrokken. Er waren er zoveel, Rooms-Katholieke verenigingen en instanties, dat we ze niet allemaal meer weten en ook niet allemaal meer hebben kunnen achterhalen. Hiervoor, in verband met deze geschiedenis, een welgemeend excuus. Het was in feite zo, dat de Rooms Katholiek door al dit soort kerkelijke activiteiten en nevenactiviteiten zó gebonden was, dat hij haast niet meer kón zondigen. Dit moet uiteraard ook de bedoeling geweest zijn van deze té overdadige bemoeienis met het geestelijk/maatschappelijk leven. Men werd er niet mee geladen, maar overladen en dat terwijl het grootste deel der bevolking in die tijdspanne door de zeer grote werkeloosheid en zeer lage lonen in kommervolle omstandigheden verkeerde. Enige priesters, kapelaan David Slootmakers, kapelaan te Hoogerheide van 21 augustus 1935 tot 23 september 1938 en kapelaan Martinus Cosijn, kapelaan te Hoogerheide van 27 januari 1932 tot 16 april 1952, trachtten de bevolking op te beuren. Kapelaan Slootmakers, alhoewel maar kort, té kort, op Hoogerheide, trok zich het meest het lot der minder bedeeden aan.

De landelijke overheid, in de vorm van ministers, 2e kamer en senaat, liet het in verband met de te hoge werkeloosheid volkomen afweten. De crisistijd was in Europa en Amerika

Intérieur
R. K. kerk
Hoogerheide

Hoogerheide: Interieur van de kerk met het oude plafond.

Woensdrecht Binnenzicht der kerk

Woensdrecht: Interieur van de oude kerk voor W.O. II.

wel algemeen, doch in Nederland nam men geen adequate maatregelen om de werkeloosheid te bestrijden. Men bezuinigde en bezuinigde tot vrijwel alles uitgezuinigd was.

In Nederland waren wél de lonen en de uitkeringen, maar niet de prijzen van het levensonderhoud, nog altijd ingedeeld in klassen. Onze streek viel in de laagste klasse, dus de laagste lonen en uitkeringen. De lonen veel en veel te laag, en de werkelozensteun was te hoog om van dood te gaan en te weinig om van te blijven leven.

Er waren wel garantielonen, doch de werkeloosheid was zó groot en de solidariteit zó klein, dat de garantielonen zelden of nooit werden uitbetaald. Wie op het garantieloon aanspraak wilde maken, vroeg in feite om zijn ontslag.

Dus mondje houden en braaf zijn, want vele anderen stonden klaar om die plaats in te nemen.

Voor de werkelozen was er stempelplicht en bijverdienen bij de uitkering werd radicaal afgestraft. Cafébezoek was uit den boze en zo werden deze mensen van alle kanten bedreigd. Er waren enige zeer dunne pleisters op de wonden van de werkelozen: goedkoop gehakt in blik van onbekende herkomst en goedkope margarine van zeer slechte kwaliteit.

Zo hield minister-president Colijn de gulden hard, keihard, maar een groot deel der bevolking had geen guldens om uit te geven.

Onze grote Rooms Katholieke voorman, minister Romme, meende het gevonden te hebben. Als de werkeloze één kwartje per week zou sparen, dan legde de Staat daar één kwartje per week bij. Men had echter geen kwartjes, amper centen. Het hele gedoe was een zeer grote belediging voor het verpauperde volksdeel.

Op het einde van de dertiger jaren was Duitsland op de top van zijn herbewapening en bereidde de oorlog voor.

Op het platteland en in de fabrieken van Duitsland ontstond daardoor een groot tekort aan arbeidskrachten. Nederland loosde zijn werkelozen naar Duitsland. Zo kon het

beuren, dat in 1940 Nederlandse soldaten bestookt werden met wapens, die ze zelf mee gemaakt hadden. De gehele crisistijd, 1930-1940, door was de werkmens een wegwerpartikel. Het ontbreken van de nodige bescherming van een goede sociale wetgeving en de onwilligheid van de overheid om hiervoor te zorgen, hadden dit van hem gemaakt. Met deze treurige achtergronden gleden we de oorlog in.

Reeds geruime tijd vóór de oorlog was in Nederland de N.S.B. opgericht die met de Duitsers sympathiseerde. Toen de oorlog eenmaal een feit was, kon men zich er alleen maar over verwonderen, dat het er niet méér waren. De verpauperde werkelozen en de ten dele werkelozen hadden te veel moeten doorstaan.

Reeds enige dagen na het uitbreken van de 2e Wereldoorlog in Nederland, daags na de 2e Pinksterdag 1940, vallen de Duitsers Hoogerheide binnen. De te hulp geschoten Franse soldaten bieden hardnekkige weerstand, doch kunnen de Duitse opmars niet verhinderen. Enige Franse soldaten sneuvelen, aan huizen en landerijen is schade toegebracht en er is een aantal stuks vee gedood.

Het volk, geconfronteerd met de oorlogshandelingen, bezoekt massaal de H. Diensten. Het spreekwoord zegt: "Nood leert bidden" en dat heeft men gedaan, de hele oorlog door. In den beginne was de Duitse bezetting wel draaglijk, doch naarmate de oorlog zich uitbreidde en de krijgskansen voor de Duitsers verliepen, werd de bezetting ondraaglijker en eisten de Duitsers meer en meer op.

Aangaande het verloop van de oorlog omtrent Hoogerheide e.o. verlaten wij ons in grote trekken op het memoriaal van kapelaan Cosijn, die een en ander in episoden heeft beschreven.

Tijdens de gevechtshandelingen in mei 1940 sneuvelen uit de parochie Adrianus Verswijver, L. Leijs en Martinus Plompen, terwijl Frans Konings werd verwond. (4)

Het vóór de oorlog aangelegde vliegveld werd door de Duitsers in bezit genomen, uitgebreid en met een verdedigingsgordel omgeven. De Duitsers gebruikten het vliegveld "De Eendenkooi" voor het stationeren van eenmotorige jagers. (5) Na verloop van tijd werden alle artikelen door toedoen van de Duitsers, o.a. afvoer naar Duitsland, schaarser en schaarser. Aanvoer van overzee kon vanwege de oorlog niet meer plaats vinden, zodat tengevolge van genoemde omstandigheden bepaalde producten tot $\pm$ 5 jaar ná de oorlog slechts op bonnen van het distributiesysteem verkrijgbaar waren.

Hierdoor werd het leven harder en harder en aan vrede viel voorlopig niet te denken.

Het dagelijkse leven ondervond steeds meer hinder van de voortschrijdende oorlog. Bekwame en nodige mannen, ook ter plaatse, werden gedwongen in Duitsland te werk gesteld. Enkelen lieten er het leven, doch de meesten keerden, alhoewel ondervoed, terug.

Anderen, hoewel weinigen, traden in Duitse krijgsdienst. Van hen is het grootste gedeelte zich, door allerlei omstandigheden, niet meer te Hoogerheide komen vestigen. Weerstanders doken onder om eerst weer na de oorlog boven water te komen.

Josephus Adriaansen, een Engelandvaarder, werd opgepakt bij een dropping boven Noord-Brabant en is door de Duitsers doodgeschoten.

BOMBARDEMENTEN.

In het begin van de oorlog, bij het binnenvallen van Hoogerheide, werden enkele Duitse bommenwerpers in het luchtruim boven Hoogerheide/Woensdrecht neergeschoten.

Kapelaan Cosijn maakte melding van bombardementen op 27 november 1940, 24 juni 1941, 25 juni 1943 en verder op het vliegveld op 17 augustus 1943, 18 augustus 1943, 5 september 1943, 19 september 1943, 3 oktober 1943, 9 oktober 1943, 20 oktober 1943, 24 oktober 1943. Verder nog op

25 februari 1944, 10 april 1944, 25 mei 1944 en 14 september 1944. (5)

Op dat moment was de beslissing over het verloop van de oorlog reeds een feit. De Duitsers waren overal op de terugtocht en de val van "'t Derde Rijk" was aanstaande.

Ofschoon er gedurende de oorlog veel werd gebombardeerd, vielen er naar rato weinig slachtoffers. Al moeten we bedenken dat ieder oorlogsslachtoffer er een te veel is.

Volgens opgave van kapelaan Cosijn vielen Henricus Nieuwlaat, echtgenoot van Joanna Koolen; Jac. Augustijn, echtgenoot van Lisa Maas uit Putte. Louis de Nijs, zoon van Frederik de Nijs en Joanna van Ostaay, liep een zware voetwond op, waarvan hij grotendeels is hersteld. (6)

Ondertussen was er op het parochiële vlak niet zo heel veel nieuws te rapen.

Op 16 oktober bericht het kerkbestuur aan de bisschop dat de openbare jongensschool, die in 1922 naar de parochie is overgegaan, de waarborgsom, f 4 686,-- over 20 jaar, terug dient te krijgen. De burgemeester zal deze som van f 5 000,-- eerdaags overhandigen. Men zal nog een fundatie van f1000,-- ontvangen van de Gezusters Willemen, samen f 6 000,--. Gezien er nog een amortisatieschuld is van f 165.000,-- wil zij deze gelden gebruiken om deze schuld terug te brengen. Accoord volgde. (7)

Tot na de oorlog is er geen uitgebreid nieuws van of over pastoor, kerkbestuur of kerk. Er waren vanwege de geboden en verboden van de Duitsers waarschijnlijk redenen, dat men zich, op "herderlijke" brieven na, zeer wijs wat op de vlakke hield.

Ondanks dit alles gebeurde er toch wel iets in deze verwarrende duistere tijd. Niet alleen moest men overal bij avond verduisteren, men moest vanaf 24 maart 1943 de klokken ontberen. Op deze memorabele dag stalen de Duitsers de

klokken uit de torens van Woensdrecht en Hoogerheide. (8)
In juni 1943 was men verplicht de radiotoestellen bij de bezetter in te leveren. (9)

Niet iedereen heeft hieraan voldaan, zodat menigeen nog naar de "Engelse zender" en "Radio Oranje" kon luisteren. Hieraan was het nodige gevaar verbonden, want wanneer men hierbij geatrappeerd werd, dan kon men op een veroordeling rekenen.

Het was waarschijnlijk te veel risico naar "Engeland" te luisteren. De "Heren" daar zaten hoog en droog in Engeland en hadden, volgens schrijver, te weinig weet van de toestanden in bezet Nederland. Om de stemming erin te houden waren hun uitzendingen wel goed. Als het er echter op aan kwam hun raadgevingen op te volgen, dan diende men zich dikwijls eerst terdege te bedenken.

Van diegenen die hun radio hebben ingeleverd, hebben weinigen hun toestel ooit terug gezien.

De oorlog vorderde en vorderde in het nadeel der Duitsers. Die vorderden ook, maar dan fietsen, auto's, karren, paarden en mensen.

Deze werden gebruikt of ingezet om de geallieerde opmars aan het westelijk front tot staan te brengen, of te vertragen. Aan het oostelijk front waren de Duitse legers, na hun verpletterende nederlaag in de winter van 1941/1942 bij Stalingrad, onafgebroken op de terugtocht. In de winter van 1944 bevonden de Russen zich in Polen.

Na de doorbraak in Normandië aan het westelijk front bewogen de geallieerden zich in lange dagmarsen naar het noorden. Begin september 1944 werd Antwerpen genomen. Wie van de ouderen herinnert zich niet "Dolle Dinsdag", 5 september 1944, toen de Duitsers volledig het hoofd kwijt raakten en wij dachten dat de bevrijding voor "morgen" zou zijn. Hoezeer hebben we ons vergist. De Duitsers hergroepeerden zich en klampten zich vast aan het Albertkanaal.

Begin oktober 1944 konden de geallieerden dit kanaal over-

steken en vanaf toen bewoog zich een talrijk leger, zwaar bewapend en met een overmacht aan materieel, in onze richting.

Op 7 oktober 1944 bevonden er zich geallieerde troepen, voornamelijk Canadezen, op het grondgebied van de Gemeente Woensdrecht. De gevechten waren gedurende 16 dagen hevig en zwaar. (10)

De strijd, zeer summier door Dr. De Jongh weergegeven in zijn "Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog" (deel 10a: hoofdstuk 7) was zo zwaar, dat Canadese soldaten schrijver mededeelden, zoiets nog niet te hebben meegemaakt.

De Duitse legergroep Chill heeft de landtong naar Zuid-Beveland tot het uiterste verdedigd. De botsing met de aanvallers was verschrikkelijk. Zeer veel soldaten sneuvelen, en ook burgers kwamen om. Toen de kruitdamp optrok, was Woensdrecht zo goed als helemaal vernietigd en Hoogerheide zeer zwaar beschadigd.

De bewoners van onze dorpen achter de Duitse linies zijn meestal naar Bergen op Zoom gevlucht. Die achter of in de Canadese linies vluchtten naar Putte, Ossendrecht en Zandvliet.

Volgens mededelingen van kapelaan Cosijn zaten er in Ossendrecht en Zandvliet samen 2000 vluchtelingen. In Bergen op Zoom zouden er ook $\pm$ 1000 gezeten hebben. De situatie in acht genomen heeft de geestelijkheid zich als echte herders doen kennen.

Het weerzien met dorp en straat was verschrikkelijk. Verschillende gezinnen hadden doden te betreuren. De Heren Dons en Iriks waren door de Duitsers omgebracht en verder waren er gezinnen die niets meer hadden, dan hetgeen ze aan hadden. De bevolking leek als van de "Hand Gods" geslagen: doden, gewonden en velen alle bezit, buiten hun grond, verloren.

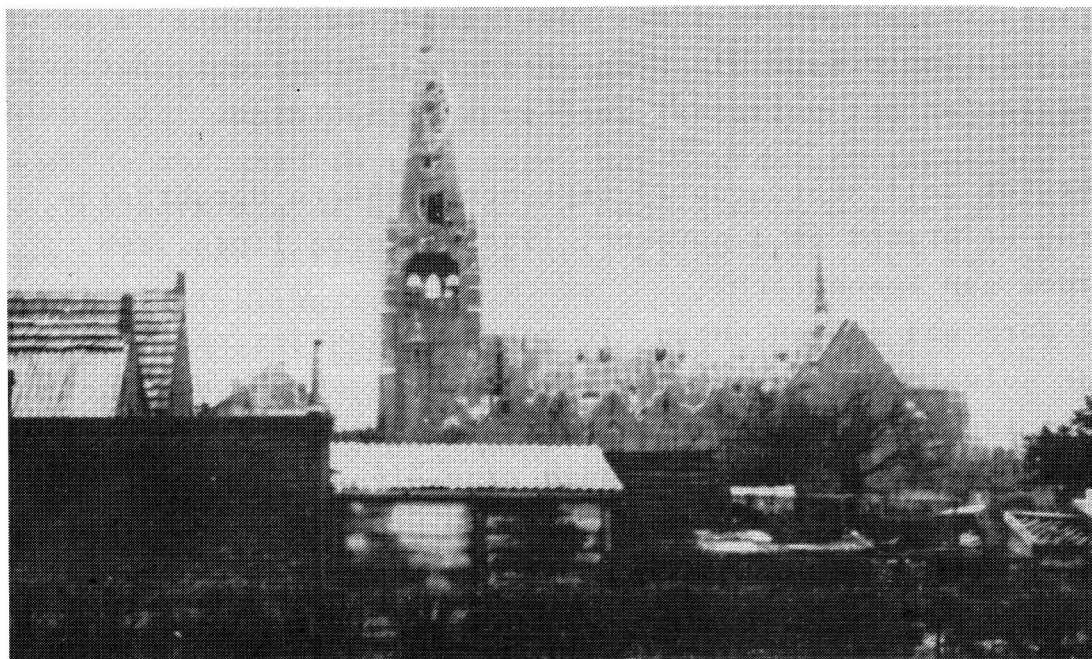
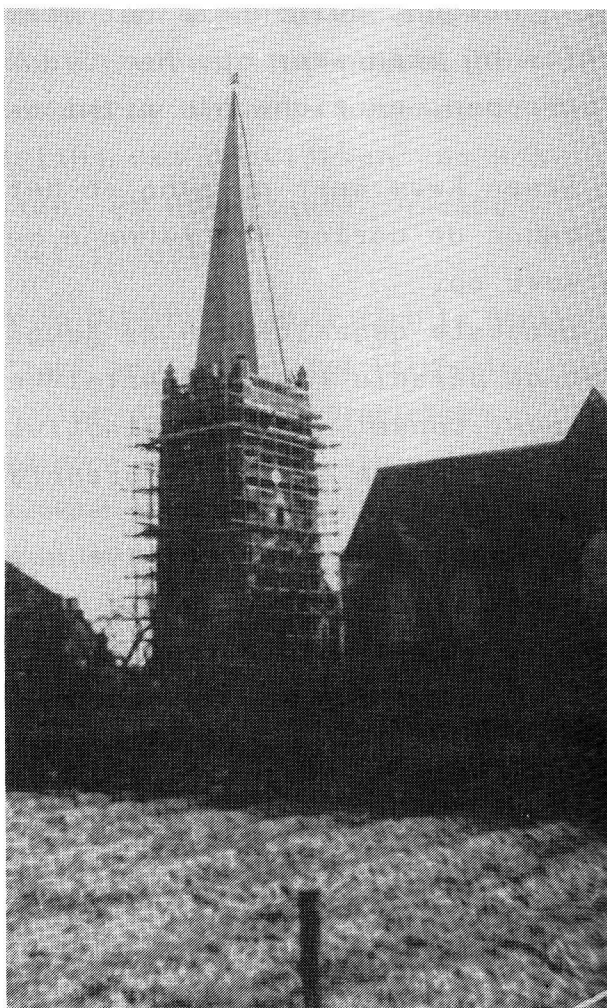

Foto boven:
De zwaar getroffen kerk
van Hoogerheide medio
oktober 1944.

Foto rechts:
Restauratie van de
toren in 1948.

De kerk van Woensdrecht was vernietigd, de "Stompe Toren" voorgoed weggevaagd. In Hoogerheide waren de kerk, het klooster en het patronaat zeer zwaar beschadigd.

Schrijver zelf keerde op 23 september 1944 te Hoogerheide terug en bracht op 1 november 1944, Allerheiligen, een bezoek aan Woensdrecht.

Het dorp was één puinhoop. In de eenmansputjes zaten nog dode soldaten in de meest bizarre houdingen. Op de Nederheide was het één grote ravage. Vele pantsers lagen als kapotgetrapt, luguber speelgoed door elkaar. Over Woensdrecht, dat er als een gebombardeerd kerkhof uitzag, hing een lijklucht, de lucht van rottend vlees. Wie het slagveld in die dagen heeft bezocht, zal het nooit meer vergeten.

Alles en alles was te herdoen. Toen kwam de beste karaktertrek van de Brabander boven. Hij had diep, heel diep, moeten buigen, buigen als het riet, maar zoals het riet richtte hij zich weer op. Men begon eigener beweging orde te scheppen, en zich, hoe primitief ook, weer in te richten.

Het leven kwam weer op gang en het verenigingsleven, dat gedurende de oorlog een kwijnend bestaan leidde, stak de kop weer op.

Het grootste gedeelte van de jeugdverenigingen bevond zich onder de paraplu van de geestelijke beschermers en adviseurs. Fanfare-, toneel- en voetbalactiviteiten overtroffen zelfs binnen vrij korte tijd hun vooroorlogse omvang.

Met de opbouw van de vernielde huizen en gebouwen ging het stroever. Er was een geweldig tekort aan bouwmaterialen en bij herbouw of grote reparaties was sloop het eerste wat moest gebeuren eer men de opbouw aan kon vatten.

Het gedwongen "schoolhouden" in verschillende hulplocaties gedurende de oorlog was ná de oorlog niet direct verdwenen. Het kerkbezoek, groter dan ooit, kon, na provisorisch herstel van het klooster, in de kloosterkapel plaats vinden.

Aan de kerk en pastorie was zeer zware schade toegebracht. Aanvankelijk moest de toren van het schip worden gescheiden en werd het achterste deel van het schip in orde gebracht om er de diensten in te houden. Het duurde vrij lange tijd voor de kerk min of meer in zijn oude glorie was hersteld. Toch blijft men oorlogsschade bijna altijd zien. Men kan immers niet alles vernieuwen.

Met het onderkomen van de geestelijkheid was het niet veel beter gesteld. Dit gebouw, het "zenuwcentrum" van de parochie, eiste dringende opbouw.

Uit de toren, waaruit men in 1943 de klokken had gestolen, kwam in het voorjaar van 1946 nog steeds geen geluid.

"Eenzaam en stil, somber en kil" stond hij daar.....

Een alleenstaande toren is als een fossiel uit een glorievolle tijd.

Dit voor ogen hebbende heeft men in 1946 in de maand juni "nieuwe" klokken aangeschaft. Zij waren niet geheel perfect, maar werden toch na inspectie in orde bevonden.

Een afschrift van de beoordeling van de klokken van Hoogerheide door de "R.K. Klokken- en Orgelraad" in dato 26 juni 1946 zegt hierover het volgende:

"Het driegeluid werd geleverd door de N.V. Petit en Fritsen te Aarle-Rixtel. Er was geen geregeld contract gesloten met het kerkbestuur en deze zaak liep niet over de "Katholieke Klokken- en Orgelraad".

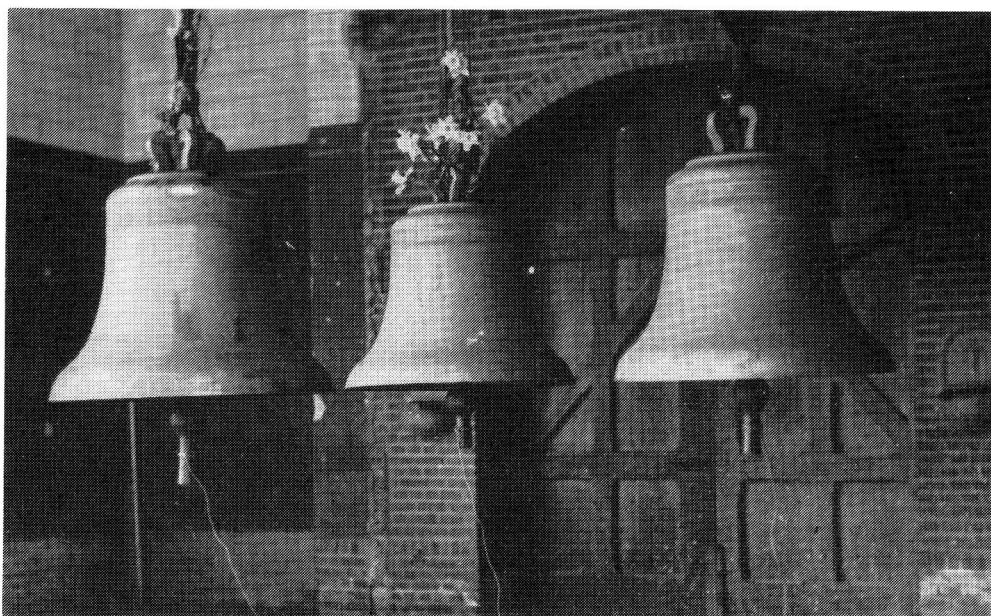
Eerst toen de klokken hingen, maar vóór de betaling, vroeg de pastoor om een verslag voor de Raad. De klokken werden echter al in de toren opgehangen. De keuring moest geschieden zonder stemvorken.

Slagtonen zijn G, A, en B.

Opschriften op G: Maria fundata 1943 destructa 1945 renovata sum.

Benevens de naam van de gieter. De andere klokken hebben hetzelfde opschrift, maar de namen zijn Antonius en Gerardus Majella. De klokken zelf en de toonverhoudingen der klokken onderling zijn goed.

De grootste klok stoot iets, maar niet opvallend of hinderlijk. Bij het luiden, bij scherp luiden zelfs, merkt men beneden deze kleine onrus-

1946 - De nieuwe klokken met de kleine gebreken.

Kampioenselftal R.K. v.v. Meto, 4e kl. K.N.V.B.
1947 - 1948.

Staande van links naar rechts:

J. v. Hoek, M. Roset, L. Overbeeke, A. Waelput,
M. v. Pul, P. v. Gool II, L. Verresen, L. Bogers.

2e rij: Kouwenhove, Ant. de Weert en Fr. Verresen.

Voorggrond: P. v. Gool I, Dankers en J. Sebregts.

tigheid niet op.

Uitklinktijd is resp. 43, 52 en 32 seconden.

De middelste klok doet het sympathiekst aan van toon, ofschoon ook de kleinste, hoewel korter van uitklinken, warm zingt.

Gietwerk van buiten:

Maria toont twee uitgevallen stukken, niet in de buurt van de slagrand.

Er zit verder nog een ingezet stuk dat binnenkort eruit zal vallen.

Schade van deze fout is voor het geluid niet te horen.

Antonius heeft een uitgevallen stuk van ongeveer vier bij zes centimeter, in het gebied van de slagrand. Dit stuk is er door de smid weer ingeklonken, echter zo, dat er nog open naden overblijven.

Gietwerk van binnen:

Maria vertoont van binnen twee nogal dichtgestopte spleten. Het vulsel bestaat uit stopverf met metaaldelen.

Antonius vertoont van binnen het beste beeld van alle drie.

Gerardus heeft veel gietbarsten en gaten; alle zijn gestopt, maar één reikt tot aan de klepel. Het is niet uit te maken of na het uitvallen van het vulsel de klepel goed zal slaan op een recht vlak of in een gat. Het euvel zou dan door een omhangen van de klok verholpen kunnen worden.

De toonvorming wordt door de vulsels zeker geremd en als deze eruit gevallen zijn, zal de toon zich vrijer kunnen ontwikkelen. Het gevoel van gescheurdheid van de grote klok kreeg men doordat de hamer van het uurwerk te laag lag en bij het luiden tegen de klok schuurde.

Deze staat ook niet goed op de klok, is ongelijk in het slagvlak en te licht.

De luistoelen zijn in goede staat; de derde is nieuw en geleverd door Kerkhof. De derde klok schijnt haastig opgehangen en hangt enigszins scheef. Verder zijn de klokken stevig bevestigd en voldoen de luiwielen aan de eisen. De klepels hangen recht en treffen de klokken juist met de bal op de slagrand. Alles samen een geluid dat goed van gehalte is. De gietfeilen, gevolgen van te haastig werk, geen goede leem en nog geen geoefend personeel, doen geen grote schade aan de klank, dat men een herbegieting zou voorschrijven.

In fidem

w.g. Dr. P.J. de Bruijn

Garantiebewijs (afschrift).

Ondergetekenden verklaren door deze dat door hen in dato 18 maart 1946 geleverde drie nieuwe luidklokken voor de parochiekerk H. Maria ten Hemelopneming te Hoogerheide gedurende 10 jaar, gerekend van de dag van levering, garanderen tegen barsten, breuk een gevolg zijnde van gietnaden of gietfouten, echter niet tengevolge van brand, blikseminslag, ondeskundige behandeling, of door ander door hen niet te voorkomen geweld.

Aarle-Rixtel, 11 Juli 1946.

w.g. Petit en Fritsen." (12)

De enigszins voor andere uitleg vatbare omschrijving van de staat der klokken is zuiver, zuiver bedoeld, Het is ermee als met de "Orde van de Kousenband": "Honi soit qui mal y pense".

Pastoor Konings was, als velen van zijn voorgangers eigen, op de solistische toer geweest en men was min of meer voor een voldongen feit gesteld.

Op 15 juli 1946 schrijft de pastoor een brief aan de bisschop, Jos Baeten, te Breda.

Hij vermeldt hierin dat hij het rapport van de R.K. Klokkenraad heeft ontvangen en dat de klokken zijn goedgekeurd. Een garantiebewijs, schrijft hij, heeft hij van Petit en Fritsen nog niet ontvangen.

Hij heeft naar Van de Kerkhof geschreven om een zwaardere hamer voor de grote klok waaraan het uurwerk verbonden is. De slag van het uurwerk is te licht. "Ik ben blij," schrijft hij, "de Klokkenraad nog achteraf gehoord te hebben." Hij is nu helemaal gerust. Trouwens de kosten waren schappelijk, maar f 35,70. Woensdag a.s. zal hij de bank opdracht geven de klokken te betalen: f 6 000,--.

Hij zendt het rapport en het garantiebewijs ter inzage met het vriendelijk verzoek dit alles te willen retourneren.(13)

Onze pastoor is toch wel enigszins in de bonen. Hij stuurt

R.K. Ontspanningsclub „Hoogerheide”

PROGRAMMA

EERSTE WINTERUITVOERING

op 13 en 14 November 1949 in zaal Alcazar, van

Achter de wolken schijnt toch de zon

Toneelspel in 3 bedrijven van Kees Spierings
en R. Feenstra

Regie: Dhr. J. B. Suykerbuyk

Rolverdeling:

Karel Weijts	Dhr. A. Priem
Zijn vrouw	Mej. J. Jimkes
Jan, zijn oudste zoon	Dhr. J. Suijkerbuijk
Annie, zijn dochter	Mej. N. Schijvenaars
Karel, zijn jongste zoon . . .	Dhr. A. Waelput
Marie, de vrouw van Jan . . .	Mej. J. Heijmans
Jasper de Bont, kostganger .	Dhr. L. v. d. Berg
Juffr. v. Ispelen, winkeljuffrouw	Mej. A. Verbraak

Aanvang Zondag 7 uur en Maandag 7.30 uur

Een activiteit van een van de vele R.K.
Verenigingen in Hoogerheide.

een garantiebewijs op, waarvan hij zegt dat hij het nog niet heeft ontvangen.

Het is niet onmogelijk dat hij het nog niet ontvangen van het garantiebewijs als argument heeft gebruikt i.v.m. de te lichte klepel.

Op 12 december 1946 ontvangt pastoor Konings een brief van de bisschop-coadjutor van Breda. Deze schrijft o.m.:

"Een gedeelte van de stukken van herstel en verbouw der pastorie heb ik hier voor me. De gewone volgorde der bisschoppelijke bepalingen van 31 mei 1946 hebt U niet gevolgd. Behalve de gewone aanvraag van het kerkbestuur aan de bisschop, om die uitgave daarvoor te mogen doen, moeten wij nu nog ontvangen begroting en bestek.

Verwijs ik dan met de tekeningen naar onze inspectie. Na haar goedkeuring hoop ik, kan onze goedkeuring volgen. Wij moeten U echter nu reeds zeggen dat wij, ofschoon geen bezwaar tegen de herstelling, wel bezwaar hebben tegen de dure verbouwing.

Voor zo'n grote herstelling/verbouwing moeten wel zeker de bisschoppelijke bepalingen van 31 mei 1946, op afzonderlijk papier, gevolgd worden.

Met ware hoogachting,
Bisschop-Coadjutor."(14)

Men was wat haastig, te haastig buiten het boekje gegaan. Wat opvalt is dat de "pastorijen" vrijwel altijd ruime aandacht krijgen. Als men zo eens rondkijkt treft men zelfs bij zeer kleine kerken naar rato zeer ruime pastorieën aan.

Het herstel der pastorie blijft een voorname rol spelen. Op 13 december 1947 bericht pastoor Konings hierover aan Mgr. Jos Baeten te Breda:

"Monseigneur,

Dezer dagen heb ik bericht ontvangen uit Den Haag dat voor herstel der pastorie het voorschot op de bijdrage in de oorlogsschade van f 8 348,-- is verhoogd tot f 13 410,--. Dit bedrag is door het gemeentebestuur gestort op op de Van Mierlo Bank te B.O.Z. op onze geblokkeerde rekening. De "Wederopbouw" alhier heeft er een verklaring bij gedaan

om dit bedrag te déblokken, maar nu mag volgens de jongste verklaring van de Minister van Financiën niets gedéblokkeerd worden.

Nu heb ik sinds een maand te betalen

Aan de pastorie: aannemer S.	f 6 362,98
item : aannemer G.	" 2 314,93
aan het onderwijzershuis: aannemer K.	<u>" 2 560,05</u>
Totaal	f 11 237,96.

Herhaaldelijk staan deze drie op de pastorie om geld. Nu zijn er twee mogelijkheden.

- A. Een kwitantie tekenen dat de bank deze drie mensen mag uitbetalen, maar dan blijf ik met de geblokkeerde gelden zitten, en hoe krijg ik dan later deze geblokkeerde gelden vrij?
- B. U beleeft verzoeken, deze geblokkeerde gelden op het Bisdom te laten overschrijven, en mij vrij geld te verlenen om deze mensen te betalen.

Dit laatste heeft de bank aangeraden te verzoeken.

Eind december kan ik weer drie rekeningen verwachten, van tussen 10 en 12 duizend gulden voor pastorie en onderwijzershuis.

Mgr., wat dunkt U het best?

In afwachting van Uw antwoord met vriendelijke groeten,

w.g. G. Konings, pastoor." (15)

Het antwoord van Mgr. Baeten hebben we niet kunnen raadplegen, maar er zal wel betaald zijn.

Het patronaatsgebouw, waarin voor de oorlogsvernielingen zoveel R.K. jeugdverenigingen een onderdak hadden gevonden, diende ook te worden hersteld.

Het R.K. kerkbestuur verzoekt op 27 mei 1950 aan de bisschop toestemming te willen verlenen, om het patronaatsgebouw te mogen herstellen. De kosten worden geraamd op f 38 000,--. Reeds ontvangen voor herstel f 10 000,--.

Nog te ontvangen f 5 000,--. Voorschot van de kerk aan het patronaat f 23 000,--. Samen f 38 000,--. Met de hoop op goedkeuring. (16)

De goedkeuring wordt verleend en volgens mededeling van het kerkbestuur op 6 oktober 1950, zal de aanbesteding tot herstel van het patronaat weldra plaats vinden. Het kerkbestuur kan ook nog een stukje grond, aanpalend aan het patronaat, kopen van Mej. Maria Johanna Cornelia Jacobs. Het is 7 meter breed en 80 meter diep. De eerste 40 meter vanaf de weg tegen *f* 2,-- de meter² en de laatste 40 meter tegen *f* 0,50 de meter², samen voor *f* 700,--. De gemeente heeft voor de grond van de R.K. Landbouwschool deze prijs betaald, etc. etc. Aldus pastoor Konings. (17)

Het genoemde perceeltje grond en de aankoop van de grond van de gemeente voor de "oprichting" van de R.K. Landbouwschool zijn op 28 augustus 1951 ingemeten. Op dit kaartje komt ook het aangekochte perceeltje t.b.v. het patronaat voor.

De grond voor de R.K. Landbouwschool is door de gemeente Woensdrecht van Mej. M.J.C. Jacobs aangekocht. Dit is het gedeelte waarop de V.V. Meto speelde. De verkoopacte aan de gemeente Woensdrecht is verleden voor notaris Th. van Aalst op 5 oktober 1950. (18)

Inmiddels is de oorlogsschade door de afdeling "Vaststelling van Oorlogsschade en Afwikkeling" van het Ministerie van Volkshuisvesting en Wederopbouw volgens FF formulier nr. 136/H3-494 vastgesteld op *f* 170 121,--, waarvan 75 % is *f* 127 591,--.

Het kerkbestuur van de parochie O.L.V. Hemelvaart gaat hiertegen in het verweer.

Zij stellen dat de schade door de taxateurs Jac. Hurks, architect B.N.A. te Roosendaal en Ir. L. Sturm b.i. te Roosendaal is vastgesteld op *f* 98 362,41 op prijsbasis 1940 en *f* 224 513,81 op prijsbasis 1945. Welk schaderapport is goedgekeurd door de bouwkundige inspectie van het bisdom Breda. "Dat, gezien de huidige bouwkosten ver boven die van 1945 zijn gelegen, wij menen, dat op heden het getaxeerde bedrag van *f* 224 513,81 te laag is om het kerkgebouw volledig te herstellen.

Nieuwe nummers: 1394 à 1396

v.w. 27

Niet vernummerd:

153

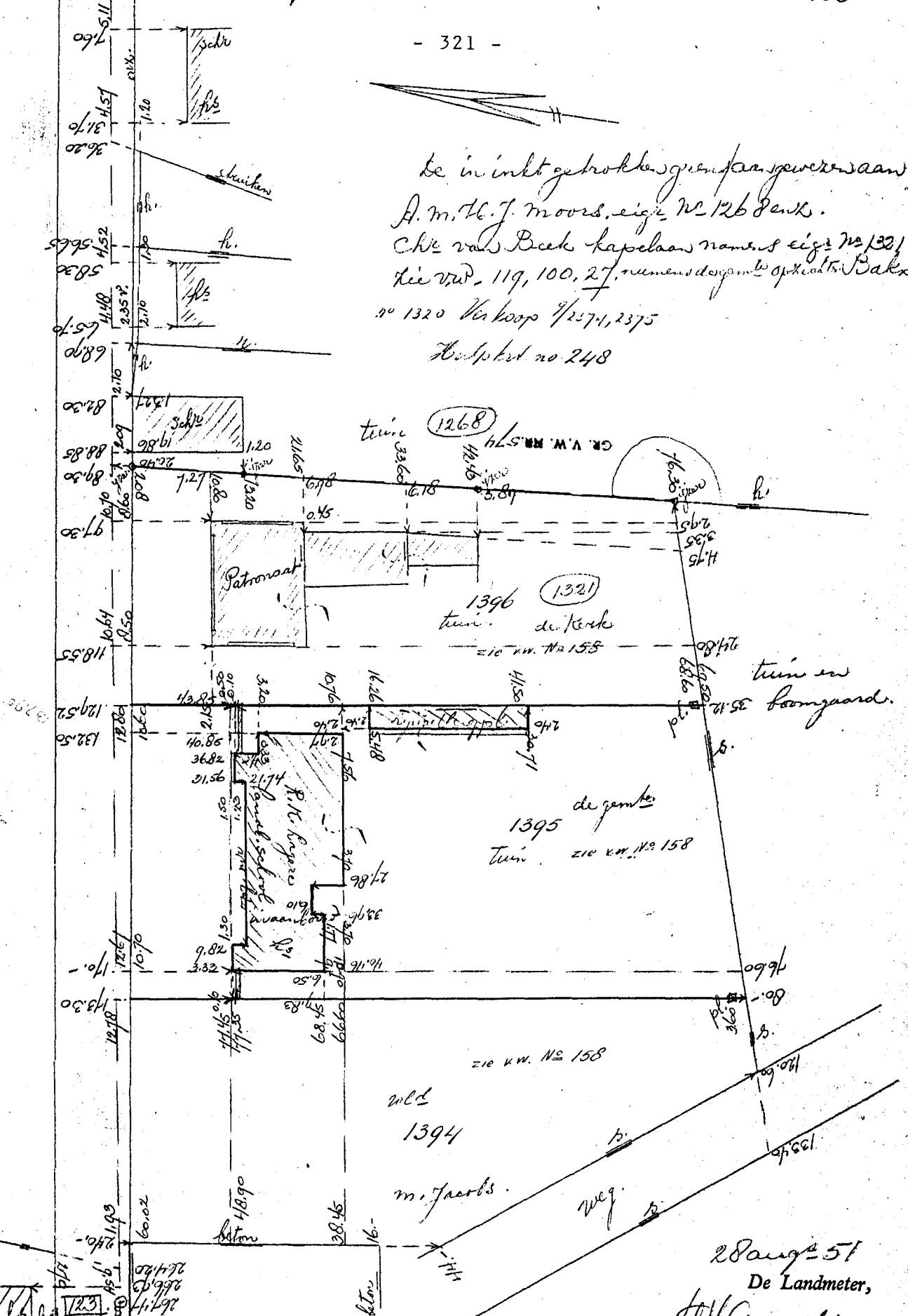
124

opdr. n. 171

- 321 -

de in inkt getrokken grens van overeenstemming
 A. M. H. J. Moors, eig. n. 126 Perk.
 Chr. van Beek kapelaan namens eig. n. 130/
 die v.w. 119, 100, 27. namens de gemeente opdr. n. 171
 n. 1320 Verkoop 9/2571, 2375
 Besluit no 248

Kadaster no. 137
 1945 - 13455 - x 1049

28 aug 1912
 De Landmeter,
 J. A. A. A.

Gezien het grote verschil tussen de getaxeerde bedragen en de schadevaststelling door het Hoofd van de Afdeling Vaststelling Oorlogsschade en Afwikkeling van het Ministerie van Volkshuisvesting en Wederopbouw te 's-Gravenhage, menen wij, dat de vaststelling op een vergissing berust en nemen wij de vrijheid dit bezwaarschrift in te dienen en U beleeft te verzoeken, deze vaststelling alsnog te herzien.

't Welk doende.

R.K. Kerkbestuur

O.L.Vrouw Hemelvaart

Dorpsstraat C 138

Hoogerheide." (19)

De oorlogsschade, door de overheid op basis van 1945 op f 127 591 gesteld, is op 13 december 1947 verhoogd en gesteld op f 134 100,--. (20)

Alles liep vooral financieel niet, zoals men het graag gezien had. Vanwege het feit dat men niet veel geld uitgaf, was er over 1950 wel meer geld uitgegeven dan er ingekomen was. Maar 1950 eindigde toch nog met een batig saldo van f 3 448,63. Niet veel, maar beter weinig over dan weinig te kort. (21)

Pastoor Gerardus F.J. Konings schrijft op 5 maart 1951 een uitgebreide brief aan de bisschop van Breda.

"Monseigneur,

Vorige week heeft de aanbesteding van het patronaat plaats gehad. De schatting van de architect Hurks was in augustus (?) 42 mille. Op de dag van de aanbesteding vreesde hij van misschien wel 58 mille; en na de aanbesteding was het bedrag 70 mille en nog hoger. Het kerkbestuur, dat op de pastorie aanwezig was, heeft thans afgezien van het herstel van het patronaat en dit voor later bewaard.

Eerst willen we het geld besteden aan het herstel van de kerk. Mynheer Hurks heeft beloofd over 6 weken de plannen klaar te hebben voor aanbesteding van de kerk. Schatting volgens hem: f 181 000.--.

Na aanbesteding van het patronaat (jeugdhuis/parochiehuis) kreeg ik

bericht van de Wederopbouw te Roosendaal, en daags daarna van het Ministerie van Opbouw dat de aanbesteding opnieuw moet geschieden, daar alleen R.K. aannemers hadden mogen inschrijven. Voor werken die met Rijksgeld worden hersteld moet er een openbare aanbesteding plaats vinden. Zo luidt het bevel. Is dat zo? Het geval werd opgelost toen ik antwoordde, dat de aanbesteding niet doorging wegens duurte. Maar bij een volgende aanbesteding moeten wij er wel rekening mee houden. En toen ik vroeg, en bij de kerk dan, antwoordde Roosendaal: dat is wat anders. Misschien dat de reden van dat alles is, dat het woord Jeugdhuis gebruikt is bij advertenties in de dagbladen. Met dank voor Uw geduld en vriendelijke groeten. Met de meeste hoogachting uw

d.w.d. in Christus,

G. Konings." (22)

De brief kwam in handen van secretaris Van Hooft. Er is een kanttekening aangebracht met de tekst: "Dit is een verwarde brief. Kunt U Mgr. hieromtrent informatie geven?" (23)

Het was inderdaad een verwarde brief. Een aanbesteding die geen gunning kent, is in feite maar een peiling. Verder moet pastoor Konings niet best op de hoogte zijn geweest van de voorschriften. In plaats van veel zelf op te willen lossen, had hij in dergelijke gevallen beter bij terzake deskundigen te rade kunnen gaan.

Er was al sprake van dat men aan het herstel van de kerk voorrang zou geven, wat inderdaad gebeurde.

Vóór 15 juni 1951 moet de inschrijving tot herstel van de kerk hebben plaats gevonden, want op die dag werden de inschrijvingsenveloppen ten huize van architect Jac. Hurks te Roosendaal geopend. Er waren tien inschrijvers, waaronder de aannemers J.S. en Zn. en A.G. te Hoogerheide. Hoogste inschrijver was de N.V. Albouw te Breda met f 272 000,-- en laagste de Fa. C. Buckens uit Breda met f 233 945,--.

Men kwam tot een volgende besomming:

Aanneemsom	f 233 495,--
Honorarium architect vgl's Klasse B B.N.A.	- 15 346,79
6,56 % van f 233 945,--.	
Salaris opzichter	- <u>4 800,--</u>
Totaal	<u>f 254 091,79</u> (24)

Op 3 augustus 1951 kreeg het kerkbestuur, bij machtiging nr. 51, van Mgr. Jos Baeten, de bisschop, de toestemming het herstel van de kerk aan de Fa. Buckens te gunnen. "Overwegende dat de architect nog ca f 10 000,-- zal bezuinigen." (25)

Ondertussen waren er aan het patronaat wat herstellingen uitgevoerd ten bedrage van f 1 793,--. Het patronaatsgebouw was na de bevrijding nog geruime tijd in gebruik geweest als noodschool. (26)

Ondanks de grote uitgaven, waar men in 1951 voor stond, bedroegen de baten over 1951 f 140 420,24 en de lasten f 85 257,28. Dus een batig slot van f 55 172,96. Uit het hoge batig slot mogen we waarschijnlijk wel afleiden dat de kerk nog lang niet hersteld was. Het batig slot der rekeningen zou de volgende jaren dan ook dalen.

De grootste uitgaven vonden dan ook plaats in 1952: Baten f 331 371,02, lasten f 323 607,89. Dat jaar was het topjaar wat het kapitaalverzet betreft.

In het jaar 1953 waren de baten en lasten al fors gedaald, en op het eind van 1954 lagen de uitgaven "slechts" op f 85 383,38 en waren de baten f 102 542,85. (27)

Dit overzicht hadden we veel overzichtelijker kunnen maken. Maar we beschouwen ons niet als de boekhouder van de parochie. Schrijver heeft aan de hand van enkele cijfers getracht aan te tonen in welk jaar het geldtransport het grootste was. In die periode moet er omtrent het herstel van de kerk, etc. veel gebeurd zijn.

Pastoor Konings is, via een schrijven d.d. 21 februari 1955

Verwelkoming van burgemeester Hermans op de pastorie, september 1955.
Vooraan: links burgemeester Hermans, rechts pastoor G. Konings.
Midden: Wethouders J. Verswijver en J. Jansen.
Achter: Kapelaans P. van Leeuwe en Chr. van Beek.

van de Z.E.H. G. Roks, secretaris van het bisdom, te weten gekomen, dat er een reële kans zou bestaan op weddeverhoging.

Op 7 maart 1955 bericht de pastoor hierover aan de bisschop. Ten minste, hij schrijft: "Dat het kerkbestuur van de parochie O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide U, Mgr, beleefd vraagt toestemming te willen verlenen om de jaarwedde van de pastoor te willen verhogen van f 1 400,-- tot f 1 600.-- Deze verhoging kan de kerk van bovengenoemde parochie zeker dragen, gezien het batig slot ieder jaar circa f 5 000,-- bedraagt. Met hartelijke dank voor Uwe bereidwilligheid in deze, en met de meeste hoogachting. Uwen d.w.d. in Christo
G. Konings, Voorzitter." (28)

De volgende zaak dient zich op de 1e mei 1955 aan. De pastoor bericht aan de bisschop:

"Monseigneur,

Vandaag, zondag 1 mei, is het bestuur van de parochie O.L.V. Hemelvaart te Hoogerheide geweest om de mogelijkheid te bespreken van de vergroting van het kerkhof. Dit jaar komt het "Nieuw Kerkhof" vol en moeten we terug naar het vroegere, "Oud Kerkhof" genaamd. Maar dat is zo klein dat we binnen tien jaar weer elders een kerkhof zullen moeten zoeken. Nu wil de familie Moors ons een stuk weiland verkopen, grootte 4100 m², hetwelk juist aansluit achter het oud kerkhof, tegen de prijs van f 1,-- per m². Het kerkbestuur vindt het een geschikte prijs en tevens een uitkomst, waarnaar velen hebben gezocht. Daarom wendt bovengenoemd kerkbestuur zich beleefd tot U, Mgr., met het verzoek dit voorstel van de familie Moors te mogen aanvaarden. We hebben dan voor vele jaren een kerkhof juist achter de kerk gelegen.

In de hoop dat U, Mgr., Uwe goedkeuring aan ons verzoek zult willen schenken. Met de meeste hoogachting,

G. Konings, voorzitter van het kerkbestuur.
L. secretaris." (29)

Het jaar 1955 was financieel een goed jaar. De rekening sloot met een batig slot van f 14 881,48. (30)

Op de 23e dag van de maand juli 1956 dient er zich een oud probleem aan. De pastoor was tegen het einde van zijn loopbaan wat hardhorend geworden. Van de andere kant was hij ook geen boeiend preker waarvan dan tevens de pilaren stonden te trillen. De oude geluidsinstallatie was door het oorlogsgeweld vernield en in een nieuwe was nog niet voorzien. Redenen waarom hij de bisschop op bovengenoemde datum verzoekt een nieuwe geluidsinstallatie te mogen aanleggen. Een dekkingsplan heeft hij voorhanden en is zelfs al lopende:

In januari een collecte onder de H. Mis, opbrengst	f 675,--
Rond Pasen een bedelbrief aan ca. 300 gezinnen	<u>- 981,50</u>
	f 1656,50

Volgens opgave van Philips kost een geluidsinstallatie voor de kerk te Hoogerheide

f 2800,--

De aanleg circa

- 300,--

Totaal

f 3100,--

Hij verzoekt met het kerkbestuur uit de kerkekas f 1500,-- te mogen bijleggen. (31)

Nu was de aanleg van de nieuwe geluidsinstallatie niet zo'n probleem. De rekening over 1955 had een batig slot van f 16 913,50. Dus "den blauwe kon dit nog wel trekken".(32)

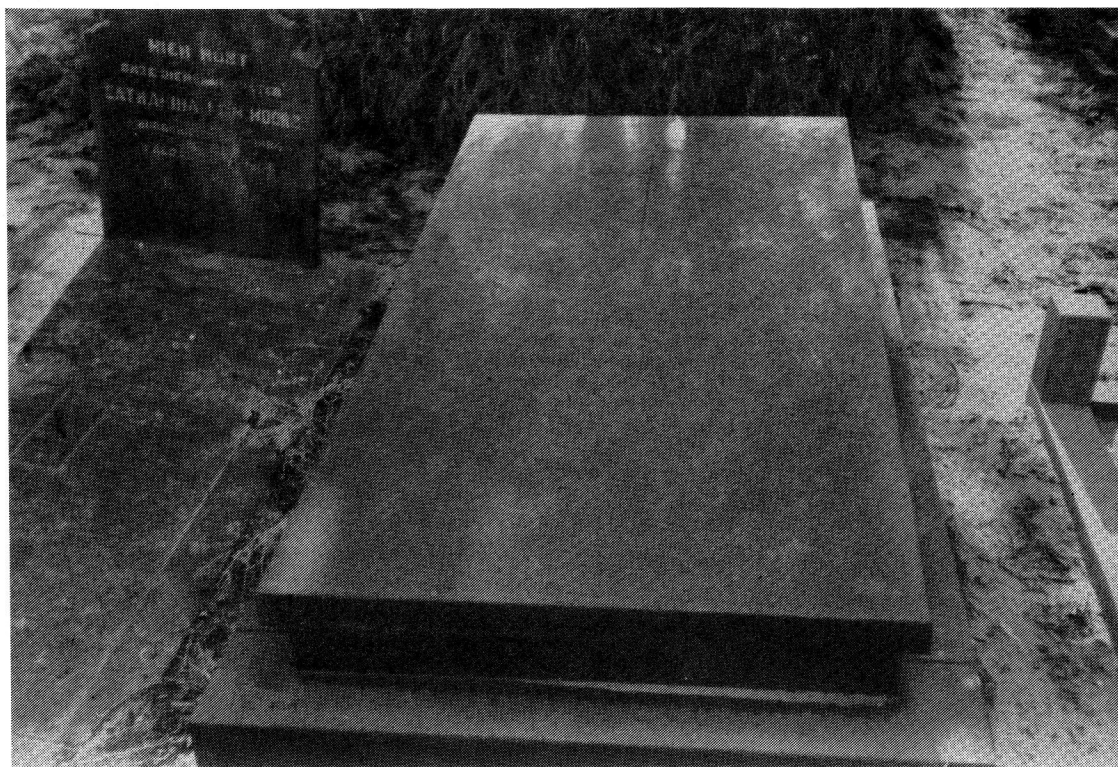
De kerk is amper enige jaren hersteld, als de daken van kerk en toren weer moeten worden nagezien. In verband met deze nodig te maken kosten verzoekt het R.K. kerkbestuur op 1 januari 1957 de begroting over 1957 met f 873,20 te mogen overschrijden. (33)

Pastoor Konings was voor zijn leeftijd, vooral in de latere jaren, een oud aandoend man. Hij was diabeet, wat hem de uitoefening van zijn ambt op de duur onmogelijk maakte. Pastoor Konings was nog min of meer koning en een pastoor van de oude stijl. Schrijver heeft zich meermaals met hem onderhouden. Hij bezat menselijke fouten en gebreken, en naarmate zijn ziekte hem aantastte, daalde zijn incasseringsvermogen.

1953 - 100-jarige Herdenking "Kromstaf". Het herstel van de Bisschoppelijke Hiërarchie.
Links: Dhr Suykerbuyk, onderwijzer.

Priestergraf van G.F.J. Konings + 1 mei 1965.

Op St.-Theresia-dag 1957 vroeg hij tegen 1 november 1957 ontslag als pastoor te Hoogerheide.

In zijn schrijven aan de bisschop deelt hij mee, dat hij dicht bij de kerk een huis heeft kunnen huren en dat zijn huishoudster, Celine Casteels, die al 20 jaar bij hem is, met hem mee wil gaan.

Graag zou hij nog van de secretaris vernemen of hij met zijn meer dan 40 dienstjaren, buiten de Algemene Ouderdomsverzekering, nog recht heeft op een Rijkspensioen. (34)

De pastoor en zijn huishoudster gingen het pand in de Raadhuisstraat bewonen, waarin nu de Gezinszorg gevestigd is. De pastoor woonde op zijn nieuwe adres tot zijn dood op 1 mei 1965. (35)

Na het ingaan van het emeritaat van pastoor Konings benoemde de bisschop op 31 oktober 1957 Adolf Stanislas Meeus tot pastoor van de parochie Hoogerheide. (36)

NOTEN (voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Doos 254 in B.A.B.
2. Ibidem.
3. Kadastrale gegevens BD 1661 Sectie D 1002 ged. Gem Woensdrecht. Gegevensdienst van het Kadaster te Breda.
4. Memoriaal M. Cosijn, Hoofdstuk I. Eigen archief schrijver (A.Pijnen).
5. Ibidem, Hoofdstuk II.
6. Ibidem, Hoofdstuk II.
7. Doos 254, C 1300 - 334 in B.A.B.
8. Memoriaal M. Cosijn, Hoofdstuk VI, deel 1.
9. Ibidem, deel 2.
10. Bericht van de Tweede Wereldoorlog in Tijding 1984-2 door A. Pijnen.
11. Memoriaal, M. Cosijn: "De Vlucht" II.
12. Doos 254 in B.A.B.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Ibidem, 2960.
16. Ibidem, no 1444 conc.
17. Ibidem, no 2514 conc.
18. Kaartblad Gemeente Woensdrecht Sectie D Blad 1, nieuwe nummers 1394 - 1396. Kadaster no 137, blad 1. Dagregister deel 226 no 1995, Kadaster te Breda.
19. Doos 254, no 373095.
20. P.A.H. dossier 22.
21. P.A.H. dossier 22.
22. Doos 254 in B.A.B.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Ibidem, No R/1143.
26. Ibidem.
27. P.A.H., dossier 22.
28. Doos 254, Conc. 1/3 - 55 L. 451.
29. Ibidem, 3/5 / 55 L. 831 Conc.
30. P.A.H., dossier 22.
31. Doos 254 in B.A.B.
32. P.A.H., dossier 22.
33. Doos 254 in B.A.B.
34. Ibidem.
35. Inventaris benoemingen door L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B.
36. Ibidem.

HOOFDSTUK 19

ADOLF STANISLAS MEEUS

Adolf Stanislas Meeus werd geboren te Breda op 25 september 1901 en werd op 31 oktober 1957, dus op 56-jarige leeftijd, tot pastoor van Hoogerheide benoemd.

Pastoor Meeus was niet onbekend met financiële zaken. Iets waarvan hij zeker voordeel heeft gehad.

De rekening over 1957 vertoonde een batig slot: f 9 119,58.(1) Maar, zoals bijna gebruikelijk, er zijn al gauw na het aantreden van de nieuwe pastoor grote uitgaven te voorzien. Bij schrijven van 8 augustus 1958 werd door de bisschop gunstig beschikt op een verzoek van het kerkbestuur, d.d. 24 juli 1958, om de navolgende werkzaamheden te laten uitvoeren:

1. Bestrijding houtworm in de kerk	f	720,--
2. Wijziging warme-luchtkanaal	-	500,--
3. Het bouwen van een werkplaats aan de pastorie	-	
4. Inwendige verbouwing van de gang, eetkamer, zitkamer en spreekkamer, benevens het opschil- deren van de pastorie	-	1 100,--
5. Voor verbetering van het kerkhof en tuin	-	1 500,--
6. Om de centrale verwarming om te bouwen tot een oliestookinstallatie	-	3 000,--
Totaal		<u>f 16 720,--</u> (2)

Dat hakte er natuurlijk nogal aardig in. Het batig slot over 1958 bedroeg nog f 1 626,66. Baten f 45 999,51 tegen lasten f 44 372,85. (3)

Het boekjaar 1959 was voor de parochie O.L.V. Hemelvaart alles behalve gunstig. Pastoor Meeus, met betrekking tot financiën toch geen onbekende, blijkt zich in verband met inkomsten en uitgaven toch wel enigszins te hebben verkeken.

Bepaalde beloften werden niet nagekomen en de prognoses hebben niet aan de verwachtingen voldaan. Het gunstig slot van 1958 is omgeslagen in een deficit van f 5 854,49. (4) Bij het overleggen van de rekening over 1959 bij het bisdom is een en ander duidelijk aan het licht gekomen.

De 19e februari 1960 ontvangt het "Parochieel Kerkbestuur" een schrijven van de bisschop van Breda, waarbij voor het kerkbestuur geen punt te rapen valt.

"Geacht Bestuur,

Na Uw schrijven van 8 dezer hebben wij alles zo goed mogelijk nagegaan, en kunnen wij Uw optimistische kijk op deze aangelegenheid niet delen. Op de eerste plaats niet wat betreft de exploitatie van het parochiehuis (het vroegere patronaat). Wij sluiten hiervan onze berekening daarvan in, waarbij er een tekort is van f 6 634,23. Op de tweede plaats bedraagt het batig saldo van Uw kerk niet f 15 000,--, doch na aftrek van de afschrijvingen nauwelijks f 4 500,--. Dergelijke projecten dienen reëel te worden opgesteld, en men kan geen genoegen nemen met een bespreking met de provincie en de Gemeente.

De ervaring heeft heeft in deze al te veel teleurstellingen gebracht. Alleen schriftelijke toezeggingen omtrent te verlenen toezeggingen zijn hier bruikbaar. Verder kan men zich afvragen of het wel reëel is, huur voor gymnastiek te ramen voor de scholen, nu de Gemeente stelt dat ze zelf een gymnastieklokaal gaat bouwen.

Het bisdom kan momenteel geen leningen verstrekken. Al het bovenstaande in overweging nemende, kunnen wij tot onze spijt geen machtiging geven, tot uitbreiding en verbetering van het parochiehuis, en bijgevolg ook niet tot het openen van besprekingen tot het aangaan van een lening.

w.g. De Bisschop van Breda." (5)

Omtrent de R.K. Jongensschool te Hoogerheide zijn er legio rekeningen over de periode 1955-1960. In verband met de geringe waarde hiervan voor de parochiegeschiedenis hebben we deze niet vermeld.

Evenzo wat betreft het aantal gemengde huwelijken en dispensatie voor huwelijken aangegaan tussen bloedverwanten. Deze zijn zo legio dat we er aan voorbij moeten gaan.

In verband met de inrichting van het patronaat/parochiehuis is het kerkbestuur nog niet van het idee gymnastiekzaal afgestapt. Op 16 augustus 1960 overlegde men een exploitatierekening. Men stelde de investeringskosten op f 134 000,--. Men stelde de lasten op 's jaarlijks f 11 684,98. De baten, om in balans te zijn, eveneens op f 11 684,98. Men rekende o.a. op een zaalhuur door de gemeente Woensdrecht van f 7 200,-- per jaar, en dit over 30 jaar. Verder winsten van andere zaalhuurders, buffetwinsten, etc. (6)

De toekomst zou leren dat dit alles meer een voorbarige prognose dan een reële werkelijkheid was. Toch werd het plan doorgezet.

Op 29 december 1960 werd het parochiehuis/patronaat omgezet in "De Stichting Ontspanningsgebouw Woensdrecht". Het stond open voor maatschappelijke, geestelijke, recreatieve en culturele verenigingen, manifestaties, enz., die plaatselijk waren en niet in strijd met de christelijke beginselen. (7)

Nu zou men denken dat alles in kannen en kruiken was. Het gymnastieklokaal was er ook nog. Op 18 augustus 1960 gaf het bisdom toestemming tot de bouw van het gymnastieklokaal; kosten f 134 000,-- inclusief het gebruiken van materialen van de Expo 1958 te Brussel. De op 29 december d.a.v. opgerichte stichting zou dit alles gaan runnen. Uiteindelijk zou men in grote moeilijkheden komen. (8)

Het aantal scholen is na de Tweede Wereldoorlog danig uitgebreid. Volgens het gemeentebestuur van Woensdrecht waren er einde 1960 te Hoogerheide: R.K. Uloschool, Huijbergseweg 3; R.K. Meisjesschool, Huijbergseweg 3; R.K. Landbouwschool, Huijbergseweg 14; R.K. Jongensschool, Nieuweweg 40. Dit wat betreft de R.K. scholen. (9)

Boekjaar 1960 gaf aan baten te zien	f 53 355,55
en aan lasten	<u>- 51 087,95</u>
Batig saldo	<u>f 2 267,60</u> (10)

De kapitale balans in acht genomen, was het batig slot zeer klein.

Door Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant is op 12 april 1961 aan het kerkbestuur machtiging verleend het kerkhof uit te breiden. (11) Dit is zonder twijfel de grond die van de familie Moors is gekocht.

In het boekjaar 1961 bedroegen de baten	f 189 712,59
en de lasten	<u>- 184 457,79</u>
Batig saldo	<u>f 4 254,80</u>

Bij nadere beschouwing bedroegen de schulden door leningen f 83 000,--.

De activa aan onroerende goederen stonden geboekt voor	f 523 693,--
--	--------------

Inventaris van de kerk	- 85 869,--
------------------------	-------------

Het kerkgebouw, etc.	- 404 270,--
----------------------	--------------

De kerk met annex was in werkelijkheid waarschijnlijk wel wat meer waard. (12)

Het komt ons voor dat sommige data niet exact zijn, en dat men reparatie, verbouw en herbouw niet altijd goed uit elkaar gehouden heeft. Naar aanleiding hiervan is komen vast te staan, dat de uitbreiding/nieuwbouw in de jaren 1910/11 de grootste en meest kapitale is geweest, die aan de kerk heeft plaats gevonden. Ook al spreekt het rapport een andere taal.

"Rapport.

I. 1. Kerkgebouw gebouwd omstreeks 1888, in 1911 vergroot en toren aangebouwd, drie traveren zijn blijven staan. In 1951 de oorlogsschade, die zeer groot was, hersteld. Waarbij de toren voor een groot gedeelte is vernieuwd, 938 zitplaatsen en ± 4200 parochianen.

Het metselwerk, beton en natuursteen-werken:

Het metselwerk met de natuursteen afdekkingen bij de torenomloop, vier hoeken, en het metselwerk met de traceringen bij de galmborden, en waar nodig te herstellen en in te voegen.

Het rookkanaal van de c.v., dat kennelijk naderhand tegen het kerk-

gebouw is aangebracht, is gescheurd en komt los van de grond. Dit noodzakelijk herstellen en in te voegen. In het bijzonder aandacht besteden aan dat deel van de schoorsteen, dat buiten het dak uit komt. De voegwerken rondom de kerk na te zien, en waar nodig herstellen, o.a. bij de transepten, bij de uitgebouwde biechtstoelen, en aan de bovenzijden van enkele steunberen. Het plafond in het portaal en in de sacristie nodig herstellen. Voor zover als na is te kunnen gaan, is de aanwezige scheur in de toren t.p.v. het raam dat zich hier boven de ingang bevindt niet groter geworden. Het zou goed zijn deze scheur nu te dichten. In de hoeken bij de transepten bevinden zich grote vochtvlekken tengevolge van lekkages, van de aldaar aan de buitenkant aanwezige regenafvoeren. De voorgenomen verandering van het afsluithek voor het kerkplein wordt opgeschort in verband met de daar ter plaatse geprojecteerde nieuwe weg, waarbij zich nieuwe mogelijkheden voordoen. Alleen in de zijbeuken zijn gewelven aanwezig. Dit zijn gestucadoorde gewelven op schenkels.

2. Toren en kapconstructies en alle overige timmerwerk.

De herbehandeling van de houtwormaantasting van de houtwerken van het horizontale plafond. Boven de viering, het schip en de beide transepten is van deze aantasting niets meer te bespeuren. Een luik, toegang gevende tot een hoek van de torenomloop, sluitbaar te maken. Ter plaatse van dit luik regent het in, waardoor lekkages ontstaan. Overigens bevinden deze werken zich in goede staat. Het schip en de transepten zijn afgedekt met een horizontaal plafond van houten balken met boardplaten.

3. Constructie en ijzerwerken.

De brugijzers en verder ijzerwerk van de glas-in-lood ramen en het ijzerwerk dat zich voor enkele raamkozijnen bevindt te ontroesten.

4. Lood en zinkwerken en sanitair.

De regenafvoeren bij de transepten zijn lek. Dit noodzakelijk te herstellen, zie ook onder no.1. Verder de bij de uurwerkzolder in de toren aanwezige hemelwaterafvoer noodzakelijk te herstellen (lekkages). Over het algemeen genomen begint het zinkwerk hier en daar dun te worden.

5. Electricische installaties en bliksembeveiliging.

Voor zover is na te kunnen gaan, bevinden de electricische installaties zich in goede staat. Deze zijn in 1959 door "Donatus" gecontroleerd geworden en in orde bevonden. Voor zover is na kunnen gaan, bevindt de bliksembeveiliging zich in goede staat. Deze is in 1961 door "Donatus" goedgekeurd.

6. Dakbedekkingen.

De leien daken bevinden zich in behoorlijke staat.

7. Verf- en glaswerken.

De onder 3 genoemde ijzerwerken te meniën en waar nodig met roestwerende verf behandelen.

Alle buitenhoutwerken, zoals boeiborden, het houtwerk van het "Angelus" torentje, en de kozijnen ramen en deuren van de sacristie moeten noodzakelijk geverfd worden. (Het bovenstaande reeds vermeld in de S.V.O. in 1960.)

8. Diversen.

C.V. aanwezig, warmeluchtinstallatie, kolenstook. De capaciteit van deze installatie lijkt onvoldoende te zijn. Geadviseerd wordt de Firma Vincent uit Schiedam, die deze installatie heeft aangelegd, hierover een rapport uit te laten brengen.

II. Pastorie.

De pastorie, Raadhuisstraat 132, is gebouwd in 1891 (volgens schrijver is er ook rond 1900 aan gebouwd). In 1948 schade, die zeer groot was, hersteld. Gerestaureerd in 1958-1959.

1. Metselwerk-, beton en natuursteenwerken.

Voor zover als is na kunnen gaan, zijn de scheuren van de muren in de gang op de verdieping niet groter geworden. Overigens bevinden zich de werken, de ouderdom van het gebouw in ogeschouw genomen, in behoorlijke staat.

2. Kapconstructie en overige timmerwerken.

Een spant is in lichte mate door de boktor aangetast. Deze aantasting noodzakelijk met een bestrijdingsmiddel te behandelen. (Eerst afkappen

tot op het gezonde hout en daarna insmeren.) De ramen van de kapelaanskamers zijn nogal tochtig. Overigens bevinden zich deze werken in goede staat.

3. Constructie en ijzerwerken.

Deze bevinden zich in behoorlijke staat.

4. Lood- en zinkwerken en sanitair.

De zinkwerken beginnen oud en dun te worden. Stromend water op de slaapkamers en badkamer aanwezig.

5. Electricische installaties.

Voor zover na te gaan bevinden deze zich in behoorlijke staat.

6. Dakbedekkingen.

Het pannedak bevindt zich in draaglijke staat.

7. Glas en verfwerken.

De verf op de muren van de gang op de verdieping begint af te bladeren. Het buitenwerk en de gepleisterde gevels zijn in 1959 geverfd. Dit verfwerk bevindt zich in behoorlijke staat m.u.v. de houten deuren van het terras aan de achterzijde.

8. Diversen.

C.V. aanwezig, warmwaterinstallatie, oliestook.

III. Parochiehuus. (Patronaat A.P.)

Gymnastieklokaal en "Trefpunt" gebouwd in 1916/1917 (A.P.), verbouwd en uitgebreid tot gymnastieklokaal en "Trefpunt" in 1961/1962. Dit gebouw is nog niet door de aannemers opgeleverd. De verantwoording berust nog bij de architect en de aannemers.

IV. Eventueel overige goederen aan de parochie in eigendom toebehorende gebouwen. . Zoals jeugdhuis?, schoolhuis, kosterwoning, etc.

Schoolhuis, Nieuweweg, 38 jaar oud. In 1947 oorlogsschade hersteld, waarbij dit huis grotendeels vernieuwd is. Het gemetselde oor aan de linkerzijgevel is gescheurd en dient noodzakelijk hersteld te worden. Het loket en voetlood van de schoorsteen bij de linkerzijgevel ontbreekt gedeeltelijk. Daardoor kunnen lekkages ontstaan, dit noodzakelijk herstellen. Het bovenste was reeds vermeld in de S.V.O. 1956/58

en 1960.

De vloer van de voorkamer is niet al te best en waarschijnlijk door zwam aangetast. De muren in de gang hebben veel te lijden van optrekend vocht. Het pleisterwerk van deze muren is daardoor zeer slecht. Herstel zéér gewenst, eventueel een lambrizing aanbrenge van hardboard.

Mariakapelletje in de Wouwbaan. Het kruis, wat daar op het dak heeft gestaan, is afgewaaid. Herstel is noodzakelijk. Overigens bevindt het zich in behoorlijke staat.

Mariakapelletje aan de Ossendrechtseweg (Jannekespadje). Dit is in verval geraakt door vandalisme.

Rapport opgemaakt door J.G.P.H. Savenije.

Bisschoppelijk inspecteur voor bouwzaken.

Bisdom Breda. Getekend 3 september 1962." (13)

We hebben over enige jaren, tot in 1965, weinig informatie, niet alleen over materiële zaken, maar ook niet over pastoor en kapelaans.

De benoemingsbrieven zijn steeds aan de persoon in kwestie gericht, en vanaf omstreeks 1963 stopt de inventaris van L. Merkelbach van Enkhuizen. Verder is ook informatie uit het bisschoppelijk archief dan niet meer voorhanden.

Het is de 23e september 1965, dat we iets van de parochie vernemen. Op die datum installeert de Fa. M. v.d. Kerkhof en Zonen drie elektrische luidmotoren voor de klokken. Inclusief het verven van het torenkruis en klimhaken bedragen de kosten f 5 410,--. (14)

De firma M. van de Kerkhof uit Aarle-Rixtel heeft op 1 maart 1966 op de torenzolder van de kerk nieuw slagwerkapparatuur aangebracht en reparaties aan de wijzerplaten van het uurwerk verricht. Daarbij hebben zij schade aan de torenvloer aangebracht. De waterschade is op 25 november 1966 op f 1 084,-- getaxeerd. De Fa. M. v.d. Kerkhof moet deze schade vergoeden. (15)

Het pastoraat van pastoor Adolf Stanislas Meeus gaat naar zijn einde. Alhoewel een financieel deskundige, heeft hij in bepaalde zaken, de parochie rakende, toch niet zo een gelukkige hand gehad. Anderzijds is het de schrijver uit eigen ondervinding bekend, dat pastoor Meeus verschillende dingen die de kerk betroffen uit eigen middelen heeft betaald. Uit ambtelijke bescheiden blijkt, dat de pastoor op 19 december 1966 uit de pastorie is vertrokken en met emeritaat is gegaan.

Pastoor Meeus leefde nog 19 jaar binnen de gemeente Woensdrecht en overleed aldaar op 9 november 1985.

Op dezelfde dag dat pastoor Meeus uit de parochie vertrok, kwam een nieuwe pastoor, J. Ligtenberg, zijn plaats innemen.
(16)

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. P.A.H., dossier 22.
2. Doos 254 in B.A.B. nr. R 2969/58.
3. P.A.H., dossier 22.
4. Ibidem.
5. Doos 254 in B.A.B. L 501/60.
6. Ibidem.
7. P.A.H., dossier 48.
8. P.A.H., dossier Trefpunt Algemeen.
9. Ibidem.
10. P.A.H., dossier 22.
11. P.A.H., dossier no 1 Begraafplaats.
12. P.A.H., dossier 22.
13. Doos 254 "kerk" in B.A.B.
14. P.A.H., dossier 32 Torenuurwerk en klokken.
15. Ibidem.
16. Ambtelijke bescheiden betreffende Raadhuisstraat 132.

Restant van de communiebank als sierelement in de
tuin van een particulier te Hoogerheide.

HOOFDSTUK 20

J. LIGTENBERG

Pastoor Ligtenberg kwam op 19 december niet op een gelukkig tijdstip. Het Tweede Vaticaans Concilie kende zijn begin op 25 december 1961 onder Paus Johannes XXIII en werd besloten op 8 december 1965 onder Paulus VI.

De besluiten van het concilie waren dermate ingrijpend, dat zij grote veranderingen ~~teweeg~~brachten in de geloofsbeleving. Van een strakke, misschien wel een te strakke, gebondenheid aan het instituut naar een veel grotere vrijheid. Een vrijheid, waar men in feite niet goed raad mee wist. Er ontstonden bewegingen, die verdeeldheid in de hand werkten. Er waren behoudenden, gematigden en extremen, die dachten dat de Kerk een brouwketel was, waar ieder zijn eigen ingrediënten wel in kwijt kon. Er begonnen zich barsten en scheuren af te tekenen, vooral in de Nederlandse Kerkprovincie. Men kan, mag en moet zelfs voor vrijheid zijn, maar er bestaat geen vrijheid in ongebondenheid. De leer der Kerk, vanaf de boodschap van Christus, kan niet naar eigen believen veranderd worden. Het Tweede Vaticaans Concilie heeft de vrijheid in vrede en verbondenheid met de leer van Christus toch echt niet helemaal gehaald. Teveel marginale zaken werden voor hoofdzaken aangezien.

Na het aanvankelijk optimisme over de grotere vrijheid, leidde deze zogenaamde vrijheid tot een verflauwing van de geloofsbeleving. Een verflauwing, die zich niet alleen tot het gewone gelovige volk beperkte, maar zich ook aftekende bij een gedeelte van de priesters en religieuzen. Het kwam zelfs zover, dat er een tweede beeldenstorm ontstond. Deze keer werd die ons niet voorgeschoteld door 16e

eeuwse Calvinisten, nee, ergo door onze eigen R.K. voorgangers.

Het kerkbezoek en verder practiseren begon terug te lopen en het aantal priesterroepingen daalde. Het gaat natuurlijk niet aan, om alleen Vaticanum II hiervan de schuld te geven. De vooroorlogse mentaliteit en de grote invloed van de media hebben hier wel degelijk een rol gespeeld. De bedoeling was vernieuwen. Bij die vernieuwing is "nieuw" de boventoon gaan voeren. Het is toch de hedendaagse slogan: "Nieuw is beter". Of dit op het gelovige vlak ook zo gewerkt heeft, of nog werkt, daarover zal de geschiedenis oordelen.

Het is zeker niet de bedoeling van de schrijver geweest, hier de moraalprediker of de theoloog uit te hangen. En al gaat het hier om zaken die de geschiedenis van één parochie overstijgen, het is toch een gegeven, dat zeer velen van ons op zich af hebben zien komen.

Dit is zeker ook met pastoor Ligtenberg het geval geweest. In het begin van de geschetste toestand vatte hij zijn pastoraat over de parochie aan.

Het is dan ook het tijdstip dat we terug over moeten gaan tot parochiële aangelegenheden.

Klokken zijn eigenlijk boodschappers en aankondigers. Zij nodigen uit voor de H. Mis, het bijwonen van een huwelijksmis, melden het overlijden en de uitvaart van gelovigen en andere belangrijke gebeurtenissen in de kerk. In vroeger dagen liet men de klokken ook luiden wanneer er baanstromers in de omgeving waren, als er een vijandelijk leger in aantocht was en in geval van overstromingen. Klokken hebben dus altijd al een belangrijke functie gehad. Zij dienen dus het nodige onderhoud te hebben om hun functie goed te kunnen vervullen. Op de eerste dag van februari 1967 zijn er aan klokken en uurwerk nieuwe dubbelgecentreerde kogellagers aangebracht door Van de Kerkhof en Zonen te Aarle-Rixtel. De prijs bedroeg f 675,--.(1)

De pastorie vraagt ook weer onderhoud. De werkzaamheden: het schilderen en interieurvoorzieningen, werden op 9 april 1968 begroot op f 1 959,50. Voor kerkinterieur diende op 29 april 1968 nog eens f 528,74 te worden uitgetrokken. (2)

Op 23 december 1968 moeten de kamers van de Heren kapelaans De Jongh en Dictus opgeknapt worden. (3)

Op 24 april 1969 werd er ingeschreven voor vrij grote verbouwingen aan de pastorie. De laagste inschrijver was C.A. Backx uit Roosendaal voor de som van f 35 224,-- (4)

Bij de totale afrekening op 2 december 1969 bleken de werkelijke bouwkosten aan de pastorie f 39 806,80 te bedragen. (5)

In december 1969 gaan de R.K. schoolgebouwen over naar de "Stichting Katholiek Onderwijs Woensdrecht." (6)

In 1970 vond er een aankoop plaats van 170 m² grond t.b.v. de begraafplaats achter de kerk. Deze grond werd aangekocht van de familie L.H.M. Soffers. (7)

In april 1971 krijgen we informatie over het bisdom, enz. van het Imac van de universiteit van Nijmegen:

Er waren in dat jaar in Nederland nog 3395 parochiepriesters werkzaam, waarvan 285 in het bisdom Breda, ofwel 8,4%. Landelijk is 34 % van de priesters in de leeftijdscategorie van tussen 51 en 60 jaar. Het laagste aantal, 3½ % in de leeftijdsgroep tot 30 jaar. Op de televisie keek 80 % van de priesters naar het Journaal, Actualiteiten 74 %, Voetbalwedstrijden 63 %, Godsdienstige programma's 56 % en Maatschappelijke documentaires 52 %.

Via de radio luisterde 65 % naar het Nieuws, naar Klassieke, Lichte en Amusementsmuziek ieder 37 %, Actualiteiten 32 %, Godsdienstige programma's 22 %, Causerie, Kunst en Cultuur 7 %. Bladen worden veel gelezen, doch 60 % leest geen opinieblad. (8)

In het licht van de tijd is het aantal roepingen dus zeer klein. Voetbalwedstrijden op de tv blijken ook bij de oudere priesters in trek te zijn. Het valt te betreuren dat 34 % in de leeftijdsgroep van 51 tot 60 jaar zat. Van deze priesters

zullen heden in 1989 nog weinigen actief zijn.

Pastoor Ligtenberg scheen de tijd noch zijn taak goed aan te kunnen en geraakte langzaam maar zeker in een toestand, waarin het ten volle functioneren in de parochie onmogelijk werd.

Het kerkbestuur en het bestuur der provincie Noord-Brabant kwamen op 3 februari 1972 een ruil overeen voor aanpassing van het kerkhof in verband met de constructie van een weg. Hiervoor ontving het kerkbestuur een bedrag van f 14 627,50. Hierin waren de kosten voor het ruimen van graven en enige herbegravingen begrepen. (9)

Pastoor Ligtenberg deemsterde en deemsterde verder en verder weg.

Op 24 april 1972 werd Pater Alexander Fievez van de Paters Assumptionisten van Boxtel tot "vicario adjutor", helper/plaatsvervanger, benoemd. (10)

'n Week later, op 1 mei 1972, gaf de bisschop de leiding over de parochie aan Pater Alexander Fievez. (11)

Pater Alexander nam zijn intrek op de pastorie op 25 mei 1972. (12)

Pastoor Ligtenberg, die geestelijk en lichamelijk aangeslagen was, nam op 12 augustus 1972 afscheid van zijn parochie en vertrok op 5 september 1972 naar Dongen. (13)

Na meer dan tweehonderd jaar kreeg de parochie weer een reguliere pastoor, Pater Alexander Fievez.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. P.A.H. Dossier 32 Torenuurwerk en klokken.
2. P.A.H. Dossier 42 Pastorieonderhoud.
3. Ibidem.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. P.A.H. Dossier no 8 Contracten en Koopacten.
7. P.A.H. Dossier no 1 Begraafplaatsen.
8. P.A.H. Dossier 41 Statistiek.
9. P.A.H. Dossier no 1 Begraafplaatsen.
10. P.A.H. Dossier 18 Bedienaars.
11. Ibidem.
12. Ambtelijke gegevens over Raadhuisstraat 132.
13. P.A.H. Dossier 18 Bedienaars.

HOOFDSTUK 21

ALEXANDER FIEVEZ

Pater Alexander Fievez werd op 4 september 1921 geboren te Duizel, een dorp van de "Acht Zaligheden". Hij werd op 25 mei 1972 te Hoogerheide als pastoor benoemd.

Door het toen al min of meer nijpende gebrek aan priesters en de toestand waarin hij een en ander aantrof, lag er voor hem een berg werk in het vooruitzicht. Verder was ook de parochie van de H. Jozef te Woensdrecht, waar hij - voor hij naar Hoogerheide kwam - vertoefd had, een zorg voor hem.

Het geloofsleven was toen al aan het verflauwen en er lagen zoveel taken op hem te wachten, dat hij heil zag in een goede taakverdeling met zijn medepastores.

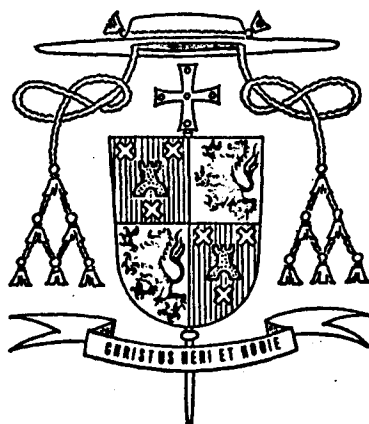
Een van de eerste gevallen, waarvan we kennis hebben, is al een verarming en een exempel van de tijdgeest.

Het kapelletje langs het "Jannekespadje" aan de Ossendrechtse weg was enkele jaren voor de oorlog geschonken door de familie Jacobs. In 1972 was het kapelletje door gebrek aan toezicht en door vandalisme zodanig vernield, dat de familie Jacobs op 18 augustus 1972 de geschonken grond terug in eigendom wilde hebben voor de symbolische som van één gulden. (1)

In 1973 krijgt de parochie op 12 januari een telefoonaansluiting te betalen, waarvoor de kosten f 124,-- bedragen.(2)

De centrale verwarming blijft regelmatig geld kosten. Een reparatie hieraan blijkt op 30 augustus 1973 f 2 290,--, exclusief B.T.W., te kosten. (3)

Op het einde van 1973, begin 1974 krijgt men een overzicht van het aantal parochianen, het kerkbezoek in de parochie, de parochiebijdragen, de parochiebijdragen per gezin en tevens een vermelding van de gemiddelde bijdrage in parochies met

96.41

HUBERTUS CORNELIS ANTONIUS ERNST,

DOOR DE GENADE VAN GOD EN DE GUNST VAN DE APOSTOLISCHE STOEL
BISSCHOP VAN BREDA

E/L 2154/73

Aan de Parochiale Kerkbesturen,
aan de Parochiële Charitas-Instelling Hoogerheide-Woensdrecht,
en aan alle gelovigen van de parochies
Heilige Maria Hemelvaart te Hoogerheide en
Heilige Joseph te Woensdrecht

Bij schrijven van 9 oktober 1973 hebben de gezamenlijke kerkbesturen van de parochies te Hoogerheide en Woensdrecht mij een uiteenzetting gegeven van de groeiende samenwerking tussen beide parochies op het gehele terrein van het godsdienstige en het maatschappelijke leven en het voorstel gedaan te komen tot een fusie van beide parochies.

Dit voorstel, dat is ingegeven door pastorale overwegingen, wil ik graag overnemen.

Gelet op het gevoerde overleg en de gunstige reacties van de parochianen op dit voorstel, gekoörd het Kapittel van het bisdom van Breda en alle belanghebbenden, hef ik bij deze de beide parochies van Onze Lieve Vrouw Hemelvaart te Hoogerheide en van Heilige Joseph te Woensdrecht met ingang van 1 januari 1974 op en richt ik met gelijke datum een nieuwe parochie op, welke de naam zal dragen: "Parochie Hoogerheide-Woensdrecht".

De beide kerken zullen worden gehandhaafd ten dienste van de parochianen.

De nieuwe Parochie Hoogerheide-Woensdrecht volgt de beide opgeheven parochies onder algemene titel op.

Het grondgebied van de nieuwe parochie is gelijk aan het grondgebied van de beide voorgaande parochies tesamen.

De nieuwe parochie Hoogerheide-Woensdrecht, haar zielzorgers en al haar parochianen bied ik van harte mijn beste wensen.

Breda. 27 december 1973

Bisschop van Breda

meer dan 5 000 parochianen.

Aantal Parochianen Hoogerheide	Kerkbezoek	Totaal van de Parochiebijdragen	Parochiebijdrage per gezin
1966: 5197	73 %	f 18 825,--	f 12,75
1967: 5365	71 %	- 36 471,--	- 22,77
1968: 5545	65 %	- 27 873,--	- 16,71
1969: 5545	58 %	- 15 230,--	- 8,78
1970: 5729	51 %	- 19 300,--	- 10,84
1971: 5891	44 %	- 28 025,--	- 15,93
1972: 5891	43 %	- 35 582,--	- 18,08
1973: 5865	30 %	- 35 934,--	- 18,26

Het gemiddelde van de gezinsbijdrage van de parochies met meer dan 5 000 parochianen in het bisdom Breda was over de periode 1966 - 1973: f 27,73. (4)

Hieruit moeten we concluderen dat het kerkbezoek snel achteruit liep, vooral in 1973. Met de parochiebijdragen zitten we beslist in het "laatste peloton". Algemeen bekeken zag het er voor kerkbezoek en financiën niet hoopgevend uit.

Waarschijnlijk uit overwegingen van een goede spreiding van de zielzorg en met het oog op financiële overwegingen, zijn de kerkbesturen en caritasinstellingen van de parochies van Hoogerheide en Woensdrecht in het najaar van 1973 overeengekomen een fusie aan te vragen. Bij beslissing van bisschop Ernst van 27 december 1973 is de oprichting van de nieuwe parochie Hoogerheide-Woensdrecht per 1 januari 1974 een feit geworden. (5)

Of deze fusie nu echt een succes is geworden, staat waarschijnlijk niet vast. Na de bijvoeging in 1819/1820 van Hoogerheide bij Woensdrecht, is Woensdrecht door diverse omstandigheden in een underdog-positie geraakt.

Zonder olie op het vuur te willen gooien, moeten we vaststellen dat het toen opgedane "zeer" nog niet geheel verdwenen is. Een Woensdrechtenaar is nog steeds geen Hoogerheidenaar, en een Hoogerheidenaar weet in de allermeeste gevallen niet, dat Hoogerheide een historisch bijvoegsel is, en hij handelt daar naar. De samenvoeging heeft men toch wel als een noodoplossing gezien. Heden ten dage schijnen er toch

weer stemmen op te gaan, om de parochiële band wat lossere te maken.

April 1974 staat het er met de klokken en de toren van Woensdrecht niet gunstig bij. De firma Van Osta uit Etten-Leur maakt op 4 april 1974 een besomming van f 3 810,--, exclusief B.T.W. De bouwkundig inspecteur van het bisdom begroot de kosten op f 3 800,--, exclusief B.T.W. (6)

Het plaatsengeld is over het algemeen omtrent juli 1974 in de meeste parochies gesteld op f 1,-- "all in". Zo ook te Hoogerheide-Woensdrecht. (7)

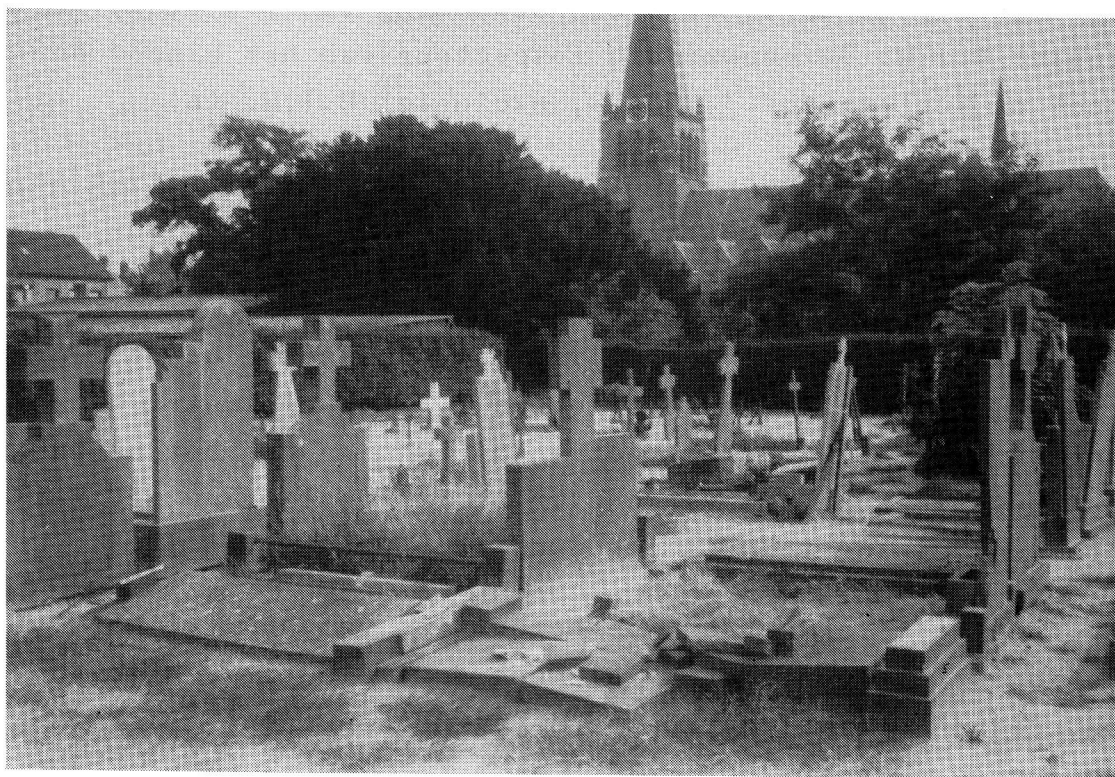
Bij raadsbesluit van 1 maart 1975 is de gemeente Woensdrecht gemachtigd tot het van de parochie O.L.V. Hemelvaart aankopen van perceel D 1811, groot $\pm$ 2540 m², waarop het patronaatsgebouw staat. De verkoop krijgt zijn beslag, nu met het "Trefpunt" in de locatie genoemd, voor de som van f 156 000. (8)

Het hele gebeuren omtrent de herbouw en verbouw van het "Patronaat/Trefpunt, etc." alsmede de exploitatie hiervan, kan, gezien de lage aankoopprijs van het perceel, allerminst een succes geweest zijn.

Het aantal parochianen bedroeg in 1974 te Hoogerheide 6083 en te Woensdrecht 1044. (9)

De begraafplaats achter de tuin van de familie Jansen enz., die in augustus 1932 in gebruik is genomen met de begraving van Martinus Konings, is bij besluit van de gemeente Woensdrecht van 29 februari 1975 gesloten verklaard. (10)

De schrijver heeft dit kerkhof op 17 juli 1989 bezocht om een foto te nemen van de grafsteen van wijlen pastoor G. Konings. De aanblik van dit kerkhof is erbarmelijk. Afgebroken ijzeren kruisen, afgebroken grafmonumenten, gebroken zerken, waardoor men zo in de diepte kan kijken. Men zou denken dat er een aardbeving heeft plaats gevonden. Hier ligt een taak voor de verantwoordelijken om dit alles in een aanvaardbare toestand te brengen. Ook de nog levende verwanten

Blz. 347: "De aanblik van dit kerkhof is erbarmelijk. Afgebroken ijzeren kruisen, afgebroken grafmonumenten, gebroken zerken." 17 juli 1989.

mogen zich dit aantrekken. Het is te hopen, dat hier spoedig iets aan gedaan wordt.

De gemeente Woensdrecht heeft bij besluit van april 1975 op de Algemene Begraafplaats aan de Scheidreef de vakken G en H gereserveerd voor begravingen van Rooms Katholieken. (11)

In juli 1975 heeft men vanuit het parochiebestuur beslist uniforme grafmonumenten aan te laten brengen tegen de richtprijs van f 500,--. (12)

Men heeft in hetzelfde jaar de grafrechten vastgesteld op f 250,-- per 10 jaar, het grafdelven inbegrepen. (13)

Pater Serafinus Tillemans werd op 12 januari 1976 tot assistent te Hoogerheide benoemd. Hij vertrok al vlug op 9 juli 1976. (14)

De bouwkundig inspecteur van het bisdom Breda bericht op 11 maart 1976 aan het parochiebestuur van Hoogerheide-Woensdrecht, dat na inspectie de toestand van het kerkgebouw te Hoogerheide niet zo tegen valt. Er is wel wat onderhoud nodig, zo memoreert hij. Ondanks de ouderdomsverschijnselen vertonen de verbindingen geen afwijkingen. Er is wel wat molm en bij de bouw of reparatie van de stijlen is tweedehands hout gebruikt. De rugbalk, waarop de toren staat, de trekplaten en de kilkeperspanten vertonen ten opzichte van elkaar geen waarneembare afwijkingen. Het hoogste deel van de spits staat niet meer in het lood. (15)

In verband met reparaties en andere diensten aan de kerk te Hoogerheide, heeft de zogenaamde "klussengroep" in die tijd vele diensten bewezen. Duizenden guldens zijn door hen bespaard kunnen worden. Waarvan acte!

De 19e juli 1976 is pater M.C.N. Lemmens per 1 augustus 1976 enerzijds benoemd tot part-time medewerker van het team der paters Assumptionisten, dat werkt in Hoogerheide, Woensdrecht en Ossendrecht en anderzijds tot industriepastor in het dekenaat Roosendaal. (16)

Pater F. van Kasteren is eveneens op 1 augustus 1976 benoemd tot medewerker in het pastorale team van Woensdrecht-Hoogerheide en Ossendrecht. Dit team staat onder leiding van pater Alexander Fievez. (17)

Op 2 september 1976 is, met machtiging van het bisdom, de pastorie geschilderd door de fa. Van Gils uit Roosendaal. De kosten bedroegen f 11 596,--, exclusief B.T.W. (18)

Begin 1977 wordt door de dekenale commissie bericht, dat de parochie Hoogerheide-Woensdrecht in 1975 7178 parochianen telde, en in 1976 7254. (19)

Het parochiebestuur deelt gedurende de maand maart 1977 aan diverse informanten mede dat:

1. de kosten voor een uitvaartdienst f 250,-- zijn.
  - A. Voor hen die een gezinsbijdrage van f 80,-- of meer betalen: niets
  - B. Voor degenen, die minder dan f 80,-- per jaar bijdragen: 3 x de jaarlijkse bijdrage van f 250,-- aftrekken.
2. Kosten kerkhof f 250,-- volgens het kerkhofreglement.
3. Grafdelven f 50,--. (20)

Het parochiebestuur van Hoogerheide-Woensdrecht stelt op 22 september 1977 dat de reparatiekosten aan de toren te Hoogerheide wel f 140 000,-- tot f 160 000,-- zullen vergen. De parochie bezit niet de middelen om deze reparaties te laten doen. Men is daarom genegen de toren aan de gemeente over te dragen.(21)

Volgens mededelingen bedroeg het aantal parochianen op het einde van 1977 7254, het kerkbezoek was 17 %. (22)

Naar aanleiding van een onvolledig gedateerd rapport uit 1977 van "Monumentenwacht Noord-Brabant" is de kerk van Hoogerheide aan een opknapbeurt toe. Goten. killen en afvoeren zijn wéér aan herstel toe. (23)

Het parochiebestuur van Hoogerheide-Woensdrecht verkoopt

op 13 maart 1978 aan de Rijzende Weg te Woensdrecht 300 m² grond aan Dhr. J. Michielsen. De prijs bedraagt f 25 000,--, kosten koper. [24]

Op 27 juni 1978 zijn kerk, pastorie, etc. ingemeten door het kadaster. Het perceel Sectie G 3499 is groot 11 a en 60 ca.(25)

In verband met de voorgenomen verkoop van de toren aan de gemeente Woensdrecht zal de parochie Hoogerheide-Woensdrecht volgens bericht van 27 juni 1978, f 40 000,-- moeten betalen voor gedeeltelijke dekking van het noodzakelijk herstel. Op 18 juli 1978 heeft het kerkbestuur van Hoogerheide-Woensdrecht de kerktoren te Hoogerheide verkocht aan de gemeente Woensdrecht. Volgens artikel 7 van de overeenkomst blijven het uurwerk, de klokken en de luidinstallatie aan de parochie, behalve de leidingen. Volgens artikel 10 is de gemeente Woensdrecht gehouden voor de instandhouding van de toren zorg te dragen. De verkoopprijs was, inclusief 120 m² grond, de symbolische som van f 1,--.(26)

Zoals de lezer al weet, was de parochie niet in staat de toren uit eigen middelen te herstellen.

Volgens mededeling van 31 juli 1979 is het kapelletje op de hoek van de Nederheide en de Nieuwe Weg in onderhoud bij het W.V.S. (27)

Met ingang van 1 augustus 1979 is de vergaderzaal van de pastorie te Hoogerheide tijdelijk gemeentehuis in de zin van het Burgerlijk Wetboek. Dit is in verband met verbouwingen aan het gemeentehuis. (28)

Pastor Mart Lemmens is op 1 september 1979 tot industrie-pastor te Etten-Leur benoemd. (29)

Volgens een opgave van de Koninklijke Klokkengieterij Petit en Fritsen B.V. van 19 november 1979 aan de Heer Van Loon van Gemeentewerken van de gemeente Woensdrecht bevinden zich in de luidklokkenkamer van de toren drie luidklokken,

gegoten door Petit en Fritsen anno 1946.

Klok 1, toon G, gewicht ca 700 kg, diameter ca 1010 mm.

Klok 2, toon B, gewicht ca 325 kg, diameter ca 800 mm.

Klok 3, toon D, gewicht ca 180 kg, diameter ca 675 mm.

De klokken bevinden zich in redelijke staat, doch behoeven onderhoud dat door mensen uit de parochie uitgevoerd kan worden. Klok 3 heeft mankementen, waarvoor de firma offerte wil doen. (30)

Naar een bericht van 8 januari 1980 schenkt een vooraanstaande familie uit Hoogerheide, in verband met de aankoop van het Van Dam-orgel, niet minder dan f 23 000,--, onder voorwaarde, dat zij tijdens hun gehele leven te Hoogerheide blijven wonen. Bij vertrek naar elders zal een gedeelte van dit bedrag naar rato aan de nieuw gekozen parochieplaats moeten worden afgestaan. (31)

In 1980 is er een ruiling van grond tussen A, de echtelieden Petrus L.A. Jacobs Mighielsen en Mevrouw Germania Hendrika v.d. Stee enerzijds, en B, de parochie Hoogerheide-Woensdrecht anderzijds. A staat af aan de Scheldeweg sectie D 2748, groot $\pm$ 260 m². B staat af aan A een perceel nabij de Onderstal, groot $\pm$ 900 m². (32)

Naar aanleiding van een schrijven van de "Dekenale Commissie" wordt in 1980 aan het parochiebestuur medegedeeld dat de kosten van een pastoraal werker worden begroot op $\pm$ f 59 500,-- per jaar. (33)

Te Hoogerheide waren er in het weekend 8/9 maart 1980 en het weekend 15/16 maart 1980 resp. 1004 en 997 kerkbezoekers. In Woensdrecht waren dat er in dezelfde perioden resp. 243 en 198. De R.K. bevolking bedroeg in 1980 voor de gehele parochie 7629 personen.

Hiervan: 0 - 6-jarigen: 760,

7 - 12-jarigen: 936 en

65 jaar en ouder: 625. (34)

Hieruit zou men kunnen concluderen, dat buiten de personen, die weinig of niet ter kerke te kunnen komen, er 5308 parochianen naar de kerk zouden kunnen gaan. Dit zou betekenen, dat er van deze 5308 parochianen 2442 personen: $2 = 1221$ personen naar de kerk gingen, ofwel ± 23 %.

Men mag zich afvragen of deze weken, die nog in de wintermaanden vielen, wel het goede moment voor een steekproef waren. Verder is geen rekening gehouden met zieken en gehandicapten, die niet naar de kerk kunnen komen. Verder moet het ingewijden toch bekend zijn, dat een niet onbelangrijk aantal parochianen uit Hoogerheide op zaterdagen de mis van 5 uur te Huijbergen bijwoont.

Gedurende de maand mei is de zaal van de pastorie veertien keer als trouwzaal gebruikt door de burgerlijke gemeente. Op 28 mei 1980 toucheert de parochie hiervoor veertien keer f 25,-- is f 350,--. (35)

In de afdeling correspondentie van de parochie vinden we opgetekend, dat de klussengroep onder leiding van Dhr. Hennekam in de jaren 1980 en 1981 vele goede diensten aan de parochie heeft bewezen. (36)

De 19e mei 1981 vindt er een ruiling van enige grond plaats tussen de Familie P. Timmermans - Beenaerts en het parochiebestuur. (37)

Pater J.M. Wiss werd op 1 augustus 1981 toegevoegd aan het pastorale team van de parochie Hoogerheide-Woensdrecht. Hij bleef tot 23 augustus 1983. (38)

Volgens een schrijven van 21 juli 1981 zal het torenuurwerk op kosten van de gemeente Woensdrecht worden hersteld. (39)

Het Katholiek Bevolkingsbureau Dekenaat Bergen op Zoom deelt op 31 december 1981 mede, dat er in de parochie Hoogerheide-Woensdrecht in 1980 7629 en in 1981 7762 parochianen waren. (40)

Het parochiebestuur van de parochie Hoogerheide-Woensdrecht leent per 3 maart 1982 bij het bisdom een bedrag van f 47 000,--. (41)

Op 3 november 1982 worden er plannen gemaakt voor een verbouwing aan de pastorie door de "klussengroep". De kosten worden geraamd op f 4 000,--. (42)

Voorstel van het bisdom Breda van 19 november 1982: ingaande 1 januari 1983 voor niet-deelnemers aan het parochiefonds te betalen bij huwelijk f 410,--, bij jubileum f 168,-- en bij dienstverlening crematorium f 140,--. (43)

Op 28 december 1982 komt er een nieuw voorstel van het bisdom. Huwelijks- of uitvaartmis f 405,--, jubileumdiensten f 165,-- en diensten op begraafplaatsen of crematoria f 145,--. Uitvaartdiensten niet inbegrepen. Dit geldt voor hen, die geen vrijwillige gezinsbijdrage betalen. (44)

Pater F. van Kasteren is vanaf 31 augustus 1981 bij de zusters J.M.J. gaan wonen. Hij was de laatste jaren van zijn verblijf te Hoogerheide jeugdpastor. (45)

Opgave van het kadaster dat op 20 september 1983 dat, volgens artikel no. 6981, in sectie D no 2929 91 are en 15 centiare in eigendom van de parochie is. (46)

Het parochiebestuur van de parochie Hoogerheide-Woensdrecht ontvangt op 5 oktober 1983 van de Nederlandse Provincie van de Zusters van J.M.J. te 's-Hertogenbosch bericht, dat zij een schuld, groot f 7 000,--, niet aan hen terug hoeft te betalen. (47)

Zulke meevallertjes zijn in magere jaren natuurlijk zeer welkom.

Volgens mededelingen van het Katholiek Bevolkingsbureau te Bergen op Zoom: Hoogerheide-Woensdrecht
in 1982 - 7 643 katholieken,
in 1983 - 7 662 katholieken en
in 1984 - 7 662 katholieken.

In 1983 werden er 61 kinderen gedoopt en zijn 3 volwassenen tot de kerk toegetreden. Er waren 33 R.K. Huwelijken, waarvan 6 gemengde. Verder 47 overledenen, 43 uitvaarten met beaarding, 4 crematies, 114 vormelingen en 97 eerste communicanten. (48)

Einde 1983, op 1 november, werd de heer Hans Schepers, geboren te Stein op 25 februari 1956, benoemd tot pastoraal werker te Hoogerheide-Woensdrecht. Op 20 oktober is hij met zijn gezin vanuit Simpelveld zijn intrek op de pastorie te Woensdrecht komen nemen. (49)

Op 9 december 1983 blijkt de parochie Hoogerheide-Woensdrecht aan de Caritasinstelling Hoogerheide-Woensdrecht een schuld te hebben van f 9 600,--. De rente bedraagt 4% zonder aflossing. (50)

Op 29 december 1983 doet het kerkbestuur een prijsaanvraag voor nieuwe kerkraden. De al zeer bekende "klussengroep" zal ze plaatsen. (51)

Rector A.C. van Gastel, rector bij de zusters van J.M.J., doet op 13 januari 1984 een verzoek aan de bisschop om aan de Eerwaarde Zuster Rosalie de macht te willen verlenen de H. Vaten aan te raken. Zij moet namelijk als tweede kosteres in de sacristie van de kloosterkapel dienst doen. Direct na genoemde datum is haar die macht verleend. (52)

Een vrij bekend inwoner van Woensdrecht schrijft op 22 oktober 1984 aan het kerkbestuur dat, A. bij betaling van de parochiebijdrage is verzocht om publicatie van de jaarcijfers. B. Sommige parochianen de parochiebijdrage pas zullen voldoen na publicatie van de jaarcijfers. (53)

Naar het zeer bescheiden oordeel van de schrijver een terechte mededeling. Als er een openheid moet zijn in het kerkgebeuren, waarom dan ook geen openheid met betrekking tot de financiën. De schrijver heeft indertijd pastoor Meeus hier ook om verzocht. Al is het ontbreken van gegevens waarschijn-

lijk niet de hoofdzaak van de te geringe bijdragen van een groot deel der parochianen. Met alleen een bank- of girorekening te openen kan men de zaak niet oplossen.

Anderzijds is het zo, dat verschillende personen hun parochiebijdrage hebben gestaakt om zeer doorzichtige redenen. Een bekend persoon, er zijn trouwens veel bekende personen, heeft het bedrag van zijn parochiebijdrage zelfs laten afhangen van de houding van een politieke partij in de Staten Generaal.

Onze informatie over 300 jaar parochielevens te Hoogerheide neigt naar het einde. Over de laatste vijf jaar hebben we weinig of geen inlichtingen meer. Enerzijds is dit jammer, omdat je niet tot op de dag van "heden" kunt gaan. Anderzijds is het voor betrokkenen in en om de parochie beter dat zij in bepaalde situaties niet "stante pede" beoordeeld worden. Want het kan in geval van belangrijke beslissingen wel eens zo zijn, dat deze door betrokkenen naar aanleiding van nadere inzichten of adviezen worden veranderd.

Enkele personen dienen we nog te vermelden.

Pater Frans van Kasteren, jeugdpastor te Hoogerheide, vertrok per 9 januari 1987 naar Etten-Leur. (54)

Pater Alexander Fievez, de teamleider in de parochie, heeft zich gedurende zijn pastoraat als een zeer beminnelijk mens doen kennen. Ondanks de enorme taak, waarvoor hij zich bij zijn komst gesteld zag, was hij voor iedereen aanspreekbaar. Hij deed wat hij kon om in contact te blijven met zijn parochianen. Ondanks het verminderde kerkbezoek en het feit dat hij niet allen regelmatig kon bezoeken, handelde hij in de geest van "Komt allen tot mij".

Hij stelde de pastorie open voor ieder, die zich voor kerk en samenleving wilde inzetten. Hij kende vele mensen en vele mensen kenden hem. De noden der parochianen waren ook de zijne. Van deze man werd veel gevraagd; hij heeft ook veel gegeven.

Dit alles maakte hem tot een vermoede man met een verminderde gezondheid. Dit noopte hem het bisdom te verzoeken van zijn taak te Hoogerheide te worden ontheven.

Dit heeft men verstaan. Op 8 juni 1986 vertrok hij naar Aalst-Waalre, waar een kleinere parochie hem wachtte. (55) In zijn plaats benoemde de bisschop van Breda de Zeereerwaarde Heer Albert Damen tot pastoor.

NOTEN (Voor afkortingen, zie blz. 13)

1. Dossier 8, Contracten en koopacten P.A.H. 2. Dossier 42, Pastorieonderhoud P.A.H. 3. Dossier 41, Financiën P.A.H. 4. Dossier 40, Parochiebijdragen P.A.H. 5. Dossier 41, Financiën, parochiegrenzen P.A.H.W.
6. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 7. Dossier 9, Dekenale commissie P.A.H.W. 8. Dossier 8, Contracten en koopacten P.A.H.W. 9. Dossier 9, Dekenale commissie P.A.H.W. 10. Dossier 1, Begraafplaats P.A.H.W.
11. Ibidem. 12. Ibidem. 13. Ibidem.
14. Dossier 18, Bedienaren. P.A.H.W. 15. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 16. Dossier 18, Bedienaren P.A.H.W. 17. Ibidem.
18. Dossier 42, Pastorieonderhoud P.A.H.W. 19. Dossier 9, Dekenale commissie P.A.H.W. 20. Dossier 10, Correspondentie P.A.H.W. 21. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 22. Dossier 9, Dekenale commissie P.A.H.W.
23. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 24. Dossier 8, Contracten en koopacten P.A.H.W. 25. Dossier 16, Kadaster P.A.H.W.
26. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 27. Dossier 10, Correspondentie P.A.H.W. 28. Ibidem.
29. Dossier 18, Bedienaars P.A.H.W. 30. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 31. Dossier 40, Parochiebijdragen P.A.H.W.
32. Dossier 16, Kadaster P.A.H.W. 33. Dossier 9, Dekenale commissie P.A.H.W. 34. Dossier 47, Statistiek P.A.H.W.
35. Dossier 42, Pastorieonderhoud P.A.H.W. 36. Dossier 10, Correspondentie P.A.H.W. 37. Dossier 8, Contracten en koopacten P.A.H.W.
38. Dossier 18, Bedienaars P.A.H.W. 39. Dossier 32, Klokken en toren P.A.H.W. 40. Dossier 9, Dekenale commissie P.A.H.W.
41. Dossier 15, Geldlening en effecten P.A.H.W. 42. Dossier 42, Pastorieonderhoud P.A.H.W. 43. Dossier 40, Parochiebijdragen P.A.H.W.
44. Ibidem. 45. Dossier 18, Bedienaars P.A.H.W. 46. Dossier 16, Kadaster P.A.H.W. 47. Dossier 15, Geldleningen en effecten P.A.H.W.
48. Dossier 47, Statistiek P.A.H.W.
49. Dossier 24, Benoemingen P.A.H.W.
50. Dossier 15, Geldleningen en effecten P.A.H.W.
51. Dossier 41, P.A.H.W.
52. Doos 254 no 29 Conc. B.A.B.
53. Dossier 40, Parochiebijdragen P.A.H.W.
54. Gegevens Pater Frans van Kasteren, Martershof 15, Etten-Leur.
55. Ambtelijke gegevens.

HOOFDSTUK 22

ALBERT DAMEN

Pastor Albert Damen, geboortig van Middelburg, ontving zijn benoeming op 1 juni 1986.

Over deze herder valt voorhands nog niet veel te schrijven, al kan men constateren dat hij een andere "hand" heeft dan zijn voorganger. Hij heeft echter het voorrecht en de plicht de parochie en de parochianen, ook dit evenals zijn voorgangers, naar best vermogen vredevol te bewaren en te leiden.

Zijn verblijf te Hoogerheide-Woensdrecht is echter nog te kort hem op dit alles te beoordelen.

Trouwens, objectiviteit is dikwijls moeilijk.

Maar moge het hem gegeven zijn in de jaren die hem te Hoogerheide-Woensdrecht nog wachten, zijn parochie naar ieders tevredenheid te dienen, zodat hij met de H. Paulus kan zeggen: "Ik heb de goede strijd gestreden".

Het is dan ook op hem dat we een beroep doen om het 300-jarig bestaan van de parochie op gepaste wijze plechtig te doen vieren. Is het niet zo, dat zijn voorgangers en diens medewerkers, die in zeer kommervolle en armoedige tijden, dikwijls onder dwang handelend, hun schapen hebben geleid, dit ten volle hebben verdiend?

BESLUIT

Dit is een uitgebreid relaas over 300 jaar parochiegeschiedenis geworden.

Een geschiedenis onder penibele omstandigheden en streng "Staats"-toezicht begonnen in een bouwvallig schuurtje en een turfhok.

Een strijd van drie eeuwen lang, vooral onder het "Staatse" regime en het onderling getwist in de gecombineerde parochie. Vele pastoors stonden voor een bijna onmenselijke taak de "troika" bijeen te houden. De sobere kerkgebouwtjes konden niet of amper onderhouden worden, omdat het merendeel der parochianen te arm was.

Het was buigen en bedelen, vallen en opstaan, maar men bleef er in geloven, zowel de parochianen als de bedienaars.

Na de Franse tijd begon de heropbloei van het katholicisme. In 1853 kwam het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in Nederland tot stand. Dan ontstond vrij vlug de periode van het "Rijke Roomse Leven", waarbij je voor bijna alles "R.K." kon zetten. Een periode, waarin men waarschijnlijk vergeten was, uit welke verdokenheid men was gekomen. Na W.O. II en tengevolge van die oorlog, begon zich in feite haast ongemerkt enige ontkerstening af te tekenen. Vaticanum II heeft, zoals te constateren, geen verbetering gebracht. Er kwam verdeeldheid over de manier van geloofsbelijding in de Nederlandse Kerkprovincie, en in verdeeldheid kan niets bloeien.

De kerken begonnen stilaan leeg te lopen en priesters en religieuzen traden uit.

Met deze toestand worden we heden geconfronteerd, al lijkt het dieptepunt voorbij te zijn. Jammer genoeg heeft een en ander al tot sluiting en afbraak van kerken en kloosters geleid. Men zou dit een terugtocht kunnen noemen.

Een terugtocht is, als algemeen aangenomen, geen bewijs van moed en vertrouwen, en terugtrekken leidt niet tot een overwinning.

Ook in de parochie Hoogerheide-Woensdrecht is de situatie niet rooskleurig en zo zou, naar verluidt, te Hoogerheide de prachtige kerk uit 1910/1911 wel eens voor sloop in aanmerking kunnen komen. Dit zou jammer zijn en dient daarom met alle mogelijk aan te wenden middelen te worden voorkomen.

Nog in 1972, bij een memorie van het R.K. kerkbestuur, haalde men een standpunt van "Keerpunt" van de Partij van de Arbeid aan, dat zegt: "Kerktorens zijn herkenningpunten geworden, waaraan steden en dorpen hun eigen karakter ontleenen". Geldt dit in feite niet voor ons hele kerkgebouw? Men mag niet op zijn schreden terugkeren, niet terugtrekken.

Vanzelfsprekend kan dit geen taak voor het kerkbestuur alleen zijn. Er is geld nodig, vrij veel geld. Men moet er, als Paulus, op uit trekken, en het geld halen, waar het maar te krijgen is, binnen of buiten de parochie, als het er maar komt.

Met een eventueel te bouwen kleinere kerk zal de verbondenheid en het kerkbezoek eerder af- dan toenemen.

Onze mooie kerk moge dan groot onderhoud nodig hebben, het is "onze kerk", waarin duizenden zijn gedoopt, getrouwd, en hun uitvaartmis hebben gekregen. Waarin duizenden hun geloof hebben beleden en troost zijn komen zoeken. Met enig gevoel van verbondenheid met dit alles is het een must dat wij ons inspannen om deze kerk te behouden. Als we hierin mogen slagen, dan is ons 300-jarig feest geen einde, maar een nieuw begin; geen terugtocht, maar een opmars.

Hoogerheide, op het feest van Onze Lieve Vrouw Hemelvaart,
15 augustus 1989.

A.J. Pijnen.

PASTOORS VAN DE PAROCHIE HOOGERHEIDE VANAF HET BEGIN IN 1689 TOT HEDEN, 15 AUGUSTUS 1989

Naam	Geboortedatum	Geboorteplaats	Werkzaam te van	Hoogerheide tot
G. Roessel	?	Waarschoot Gent	1-4-1689	6-11-1713 †
C.v.d.Bogaert interimpastor (Wilhelmiet)	?	?	2-12-1713	4-6-1714
L. Talboom interimpastor (Wilhelmiet)	?	?	1714	
G.v.d.Hoeven	?	?	20-9-1714	15-9-1716
Th.Bellen	12-9-1686	Sittard	1716	27-8-1760 †
P.Loomans	?	Someren	13-9-1760	14-3-1785 †
P.J.Droomans	?	Oud-Gastel	17-3-1785	5-6-1796
A.J. Hoffen	15-6-1761	Breda	30-7-1796	22-11-1843 †
J.B.Krüger	20-6-1799	Roosendaal	29-12-1843	16-1-1879 †
J.Doggen	16-7-1831	Wouw	3-2-1879	12-6-1886
J.B.Lanen	14-5-1838	Nw-Vossemeer	12-6-1886	13-1-1894 †
G.P.Blommerde	25-1-1847	Standaarbuiten	15-2-1894	19-9-1903
B. Wijnen	20-2-1850	Hoeven	28-8-1903	15-7-1909 †
A.v.d.Noort	3-10-1865	Dongen	23-7-1909	23-6-1916
J.H.Laane	25-8-1867	Roosendaal	23-6-1916	31-7-1923 †
H.Wijting	26-5-1872	Breda	10-8-1923	30-3-1937
G.Konings	8-4-1888	Roosendaal	30-3-1937	31-10-1957
A.Meeus	25-9-1901	Breda	31-10-1957	19-12-1966
J. Ligtenberg	15-8-1915	Dongen	19-12-1966	5-9-1972
A.Fievez	4-11-1921	Duizel	25-5-1972	5-9-1986
A.Damen	1-4-1936	Middelburg	1-6-1986	heden

**KAPELAANS EN ASSISTENTEN VAN DE PAROCHIE
HOogerHEIDE VANAF HET BEGIN IN 1689 TOT HEDEN,
15 AUGUSTUS 1989**

Naam	Geboortedatum	Geboorteplaats	Werkzaam te van	Hoogerheide tot
A.J.de Ram	+ 1753	Bergen op Zoom	6-6-1796	30-7-1796
P.v.d.Scha- lieboom	12-9-1771	Bavel	1797	9-2-1804
H.Rubbens	19-10-1797	Gilze	1801	?
J.Luijckx	28-5-1773	Etten	8-12-1803	3-8-1824
M. de Bie	10-6-1794	Halsteren	11-8-1824	7-8-1827
N.v.Eekelen	20-3-1796	Hoeven	7-2-1827	23-10-1834
M. Brouwers	25-1-1799	Nispen	21-10-1828	18-6-1834
C. Loonen	1806	Breda	18-6-1834	13-5-1836
C. Smits	4-8-1809	Oosterhout	13-5-1836	2-8-1839
A. Gielen	17-5-1811	Rucphen	1-8-1839	9-2-1844
C. Romme	7-1-1834	Terheijden	1-10-1858	23-3-1867†
P. de Wit	30-9-1839	Breda	27-3-1867	4-11-1867
J.v.d.Noort	10-12-1846	Oosteind	4-11-1867	30-9-1869
C.v.d.Zande	6-6-1857	Sprundel	30-9-1869	30-6-1876
J. de Kerf	21-2-1848	St.-Jansteen	30-6-1876	12-6-1880
J. Stoop	17-8-1848	Terheijden	12-6-1880	13-6-1884
L.v.Breugel	1-11-1846	Dongen	13-6-1884	25-12-1885
J.Rombouts	6-7-1855	Oosterhout	25-12-1885	31-3-1892
J.Middelaar	2-6-1853	Oudenbosch	19-5-1886	23-10-1896
A.den Ronden	14-4-1858	Terheijden	31-3-1892	27-8-1897
H. Cuppens	27-2-1861	Terheijden	30-6-1898	14-12-1900
A.v.Gastel	15-3-1866	Princenhage	14-12-1900	31-5-1902
C. Oomen	3-6-1872	Beek	31-5-1902	6-2-1906
B. Smoor	9-9-1873	Oud-Gastel	6-8-1906	18-4-1909
P.J.Preijers	31-12-1882	Gilze-Rijen	12-4-1909	23-7-1909
A.Asselbergs	10-2-1882	Bergen op Zoom	27-3-1909	31-12-1912
A.Buisrogge	7-9-1881	Hontenisse	13-12-1912	21-9-1917
P. Houten	6-2-1878	Gastel	26-8-1917	29-8-1919
J. Middelaar	4-9-1889	Breda	21-9-1917	10-2-1925
J. Brouwers	17-10-1882	Gilze-Rijen	29-8-1919	10-3-1923
A.v. Dijk	5-3-1887	Ginneken	10-9-1923	18-9-1925
C.v.d.Riet	12-11-1894	Lepelstraat	10-2-1925	27-10-1926
J. Vermalen	10-12-1898	Oudenbosch	19-8-1925	31-2-1926
J. Devolder	6-4-1893	Hengstdijk	27-10-1926	21-8-1935
M. de Wit	10-4-1898	Oosterhout	31-12-1926	21-12-1927
G.Driessen	31-10-1898	Oosterhout	21-12-1927	27-1-1932
M. Cosijn	30-8-1900	Breda	27-1-1932	16-4-1952
D.Slootmakers	23-5-1909	Utrecht	21-8-1935	23-9-1938
Chr. Backx	17-9-1910	Teteringen	23-3-1938	19-8-1943
E. Smits	11-6-1912	Breda	19-8-1943	12-2-1945
J. de Beer	1-1-1916	Terheijden	12-2-1945	22-10-1947
Chr. v. Beek	28-12-1916	Klundert	22-10-1947	21-10-1959
P.v.Leeuwe	8-4-1918	Aardenburg	16-4-1952	21-10-1959

Naam	Geboortedatum	Geboorteplaats	Werkzaam te van	Hoogerheide tot
J.v.Gastel	30-1-1911	Terheijden	24-8-1960	12-8-1963
A.v.Haren	26-6-1899	Grave	8-4-1960	29-8-1963
Chr.de Jong	5-7-1930	Gilze-Rijen	12-8-1963	21-2-1969
W.Clement	5-7-1917	Bergen op Zoom	7-11-1964	19-9-1966
W. Dictus	3-12-1922	Zundert	12-9-1966	14-12-1970
H.Koopman	30-7-1932	Tubbergen	18-12-1970	19-11-1974
K.Kaptein	10-12-1932	Schagen	24-5-1972	14-5-1976
M.Sleutjes	12-7-1926	Haaren	23-1-1975	5-7-1982
M. Lemmens	11-11-1936	Reusel	28-7-1976	7-9-1979
F.v.Kasteren	23-7-1939	Berkel-Enschot	3-8-1976	31-8-1 81
J. Wiss	24-11-1920	IJsselstein	26-8-1981	23-8-1983
J. Schepers	25-2-1956	Stein	20-10-1983	heden
S. Tillemans			12-1-1976	9-7-1976
Br.Eijnard Buijsse	5-8-1938	Groede	15-2-1989	heden

NB. Broeder Eijnard Buijsse verricht, onder het toezicht van pastoor Albert Damen en pastor H. Schepers, huisbezoek, waarin anders niet volledig kan worden voorzien, bij zieken, alleenstaanden, bij overlijden en bij hen die in moeilijkheden verkeren.

RECTOREN VAN HET PHILOMENAGESTICHT VAN DE ZUSTERS VAN J.M.J. TE HOogerHEIDE

Naam	Geboortedatum	Geboorteplaats	Werkzaam te van	Hoogerheide tot
J. Middelaar	2-6-1853	Oudenbosch	23-10-1896	31-5-1902
A.v.Gastel	15-3-1866	Princenhage	31-5-1902	27-8-1910
M.v.d. eeken	10-2-1877	Princenhage	27-7-1910	10-5-1912 †
A. Nooren	14-3-1870	Princenhage	12-5-1912	20-6-1930
W.v.Hooijdonk	11-6-1887	Ulvenhout	6-8-1930	23-8-1939
R. Dierick	15-1-1903	Ossensisse	23-8-1939	6-3-1957
A.Kerremans	1-5-1911	Wouw	6-3-1957	12-8-1963
J.v.Gastel	30-1-1911	Terheijden	12-8-1963	30-9-1977

NB. Na 30 september 1977 zijn de diensten waargenomen door de parochiegeestelijken van Hoogerheide.

In rector J. Middelaar herkennen we de latere pastoor van Woensdrecht.

Sommige data zijn niet op enige dagen exact, omdat niet alle bronnen strikt eensluidend zijn.

NOTEN:

De gegevens zijn afkomstig uit:

1. Inventaris L. Merkelbach van Enkhuizen in B.A.B. Breda.
2. Parochiearchief Hoogerheide
3. Administratieve bescheiden.

R.K. VERENIGINGEN EN BROEDERSCHAPPEN

Gedurende het 300-jarige parochieel leven waren er talrijke geestelijke broederschappen, processies, bedevaarten, jeugdverenigingen, nutsverenigingen, werknemers- en standsorganisaties, waarvan we de oprichtingsdatum niet weten, terwijl andere ons geheel onbekend zijn.

Verder weten we van vele ook niet juist wanneer zij zijn opgericht en of ze nog bestaan.

Om toch in de mate van het mogelijke hierin te voorzien, hebben wij een oproep gedaan ons met een en ander bekend te maken. Indien de lezer de oogst wat mager lijkt, dan is dit min of meer bij gebrek aan informatie.

Verenigingen volgens archiefonderzoek over de periode 19 november 1797 tot 20 juni 1983.

Ingesteld	Naam (en doel)	Archief
19-11-1797	Broederschap Eeuwigdurende Aanbidding. Bijgehouden tot 1926.	P.A.H.
16-1-1837	Christelijke Vereniging of Geestelijk Verbond ter Uitroeiing der Godslasteringen en Verwenschingen, en Onkuische Gesprekken.	P.A.H.
18-9-1842	Broederschap van de H. Franciscus Xaverius tot voortplanting van den Godsdienst. Bijgehouden tot 23 februari 1883.	P.A.H.
20-10-1855	Broederschap van den H. Rozenkrans. Bijgehouden t/m 1863.	P.A.H.
19-1-1861	Broederschap van de St.-Pieterspenning. In het desbetreffende register bijgehouden t/m 1923.	P.A.H.
1-5-1875	Oprichting H. Familie.	D 254
10-1-1880	Goedkeuring reglementen en statuten van het zangkoor van de R.K.Parochie O.L.V. Hemelvaart.	D 254
15-8-1884	Bedevaart en Processie naar O.L.V. van de Hagelberg te Berendrecht.	D 254
26-9-1890	Oprichting Meisjescongregatie "Maria Onbevleete Ontvangenis".	D 254
26-5-1896	Muziekvereniging "De Scheldezonen" Oprichters:W. Melsen, Zadelmaker J. Soffers, Postmeester J.B.Soffers, Slijter J. Verdult, Onderwijzer J.N.v.d.Kerkhof, Hoofdonderwijzer Fr. Groffen, Aannemer P.C.Blommerde, Pastoor.	

December 1898	Broederschap van het Heilig Hart van Jezus. In het register bijgehouden t/m 1923.	P.A.H.
10-9-1910	Oprichting van de Broederschap van de H. Rozenkrans. Dit was in feite een heroprichting. (Zie: jaar 1861)	D 254
1912	Broederschap van de H. Cornelius. Oppericht na de afbouw van de nieuwe kerk.	P.A.H.
1917	R.K. Wit Gele Kruis.	D 254
Maart 1919	Oprichting van een R.K. Streekboerenbond. Zij zouden op dezelfde voet staan als de Landarbeidersbond.	D 254
1-3-1922	Oprichting R.K. Gymnastiekvereniging "Hercules" met zeer uitgebreide statuten. Adam Groffen, voorzitter Alf. v. Zundert, penningmeester L. Kuijlen, secretaris.	D 254
6-5-1922	Stichting Derde Orde van St.-Franciscus onder leiding van een pater Capucijn.	D 254
Oktober 1923	Broederschap van de H. Gerardus Majella.	D 254
1-12-1932	R.K.v.v. Vivoo. Later gecombineerd met de andere plaatselijke voetbalvereniging H.V.C. Van dan af de R.K.v.v. Meto.	D 254
27-5-1950	R.K. Bond van Ouden van Dagen. Nu: R.K. Bond van Bejaarden.	D 254
2-10-1954	Statutenwijziging R.K. Tuinbouwvereniging "St.-Andries". Deze vereniging bestond al eerder.	D 254
April 1961	Jeveo. Statuten nedergelegd in 20 artikelen.	D 254
Augustus 1972	Wijkverpleging Wit Gele Kruis.	D 254
20-6-1983	Stichting Bejaardenvoorziening.	P.A.H. 10

R.K. geestelijke verenigingen en organisaties bij memorie nog bestaand of niet meer bestaand:

- Bond van het Heilig Hart
- Confrèrie van het H. Sacrament
- Toneelvereniging "St.-Dyonisius"

- R.K. Ontspanningsclub
- Katholieke Jongelingenvereniging
- Katholieke Jonge Meisjesvereniging
- Katholieke Actie
- K.A.J.
- Landarbeidersbond "St.-Deusdedit"
- Sint Eloy
- Bouwvakarbeidersbond St.-Joseph.

Bedevoarten naar o.a.

- Hakendover
- Kevelaer
- Hoogstraten
- Banneux, enz.

Wij beseffen dus zeer goed met deze informatie allerminst volledig te zijn. Immers in de tijd van het "Rijke Roomse Leven" voerden bijna alle verenigingen in de parochie het predicaat R.K.

Voor diegenen, die "hun" vereniging hier niet vermeld vinden, jammer.

Voor hen die dit wel doen, is het in veel gevallen een herinnering. Al bij al is dit voor ieder wat bijkomende informatie.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING "HET ZUIDKWARTIER"
opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoekgemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel:

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen, enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische en heemkundig waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1990 opgeven d.m.v. storting van de jaarcontributie ad f 25,-- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht nr. 14 05 21 437. Gironummer van de bank: 110 73 97.

SAMENSTELLING BESTUUR HEENKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

<u>Dhr. L. Timmermans,</u> Duinstraat 40 4631 KV Hoogerheide. Tel. 01646 - 12546	Voorzitter
<u>Dhr. L.F. v.d. Bergh,</u> Aviolandalaan 29 4631 RP Hoogerheide. Tel. 01646 - 13339	Vice-voorzitter
<u>Mej. M. Bastiaanse,</u> Tulpstraat 11 4645 CS Putte Tel. 01645 - 2794	Secretaresse
<u>Dhr. A. Mattheussens,</u> Aanwas 27 4641 JG Ossendrecht Tel. 01647 - 2662	Penningmeester
<u>Mevr. M. Beens - van Beeck,</u> Koppelstraat 21 4645 RD Putte Tel. 01645 - 2581	Bestuurslid
<u>Mevr. J.C.V. de Greef - Verhees,</u> Oude Dijk 2 4641 PD Ossendrecht	Bestuurslid
<u>Dhr. J. van Loon,</u> Kon. Wilhelminastraat 22 4641 GS Ossendrecht Tel. 01647 - 2782	Bestuurslid
<u>Dhr. A.A.J. Suykerbuyk,</u> Bergsestraat 21 4635 RD Huijbergen Tel. 01644 - 2391	Bestuurslid

Losse nummers van de "Tijding" zijn verkrijgbaar voor de prijs van f 6,-- per stuk (1987 - 1 à f 8,--) bij de Heer A. van Pul, Duinstraat 40, 4631 KV Hoogerheide, Tel. 01646 - 13423.

Nadruk of overname uit "Tijding" of gedeelten daarvan in welke vorm dan ook, is, zonder schriftelijke toestemming van het bestuur en de schrijvers der artikelen verboden.

Het Zuidkwartier aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl en de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Contactadressen van de werkgroepen van de Heemkundekring
"Het Zuidkwartier" per 1 maart 1989.

1. Heemschut. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-12546
2. Toponymie. Dhr. C. v. Opdorp, Pr. Clausstraat 3,
4631 LZ Hoogerheide, tel. 01646-13830
3. 't Kwartier. Vacant.
4. Distributie. Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11,
4645 CS Putte, tel. 01645 - 2794
5. Archeologie. Dhr. K. Roskamp, Dorpsstraat 3,
4641 HV Ossendrecht, tel. 01647-4363
6. Oude Handwerktechnieken.
Mevr. E. Suykerbuyk - v. Agtmaal,
Raadhuisstraat 114, 4631 NJ Hooger-
heide, tel. 01646 - 12536
7. De Zanggroep. Mevr. M.J. Pijnen - Verresen, Mgr.
Poelsstraat 43, 4631 CA Hoogerheide,
tel. 01646 - 12895
8. Redactieraad. Dhr. A. Pijnen, Mgr. Poelsstraat 43,
4631 CA Hoogerheide, tel. 01646-12895
9. Documentatie. Dhr. A. van Pul, Duinstraat 40,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-13423
10. Oude talen, gezegden, spreuken, etc.
Dhr. W. Groffen, Antwerpsestraat 129,
4631 RA Hoogerheide, tel. 01646-12441
11. Evenementen. Mevr. H. Roovers, Don Boscostraat 14,
4641 JP Ossendrecht, tel. 01647-3467
12. Heemtuin. Vacant.
13. Kruidentuin. Mevr. J. Bruijns-Soffers, Duinstraat 54a,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-13264
14. Museum. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-12546
15. Fotografie. Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, tel. 01646-12546

Het bestuur verwelkomt suggesties van onze leden voor
eventuele andere werkgroepen.

